

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

*Η πολιτική του Κέντρου προς την ΕΔΑ στη μετεμφυλιακή
περίοδο*

1950 – 1967

Αχιλλέας Καντεμνίδης

A.M. 1115M033

Επιβλέπων καθηγητής: Γιάννης Βούλγαρης

Αθήνα 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η αντιμετώπιση του κομμουνισμού με δημοκρατικά μέσα και το ζήτημα της εκλογικής συνεργασίας με την ΕΔΑ	9
Κεφάλαιο 1: Ξεπέρασμα ή διαιώνιση του Εμφυλίου – τα δύο αντίθετα ρεύματα του Κέντρου	14
Οι προγραμματικές διαφοροποιήσεις της ΕΠΕΚ ως προς τα άλλα κόμματα κατά την προεκλογική περίοδο του '50	14
Η πρώτη κυβέρνηση του Κέντρου και οι αρνητικοί διεθνείς κι εσωτερικοί παράγοντες	17
Κεφάλαιο 2: Το Κέντρο απέναντι στην ανανεωμένη Δεξιά κι η προσπάθεια άντλησης δυνάμεων από τα αριστερά	24
Η προγραμματική σύγκλιση ΕΠΕΚ – ΚΦ στις εκλογές του '51	24
Συγκυβέρνηση ΕΠΕΚ – Φιλελευθέρων: η οριστική διάψευση των προσδοκιών για φιλελευθεροποίηση	28
Κεφάλαιο 3: Ο πολιτικός – κατασταλτικός αγώνας εναντίον του κομμουνισμού και τα οφέλη από μια πιθανή διάλυση της ΕΔΑ	32
Η πρώτη δίκη Μπελογιάννη και η ανακάλυψη των ασυρμάτων	32
Η δεύτερη δίκη Μπελογιάννη και το κλείσιμο της Δημοκρατικής	34
Ο αντίκτυπος των εκτελέσεων και η πίεση για διεύρυνση των μέτρων ειρήνευσης	38
Κεφάλαιο 4: Οι εκλογές του 1952: ο πρώτος μετεμφυλιακός δικομματισμός	42
Κεφάλαιο 5: Το Κέντρο στην περίοδο ηγεμονίας του Συναργεμού	49
Ο κατακερματισμός κι η άρνηση συνεργασίας με την ΕΔΑ	49
Το αντισυνεργεμικό μέτωπο στις δημοτικές εκλογές του '54	53

Η συζήτηση για τα μέτρα ασφαλείας το 1955	58
Κεφάλαιο 6: Οι εκλογές του 1956: Η αναγκαία συνεργασία με την ΕΔΑ	62
Κεφάλαιο 7: Η δεξιά στροφή των Φιλελευθέρων	71
Η συζήτηση για τα μέτρα ασφαλείας το 1957	71
Η προσπάθεια ανάδειξης του ΚΦ σε αυτόνομο πόλο συσπείρωσης του Κέντρου στις εκλογές του '58	74
Κεφάλαιο 8: Οι εκλογές του 1961: Η ενοποίηση του Κέντρου και η αποδοχή της προεκλογικής βίας ως απάντηση στην άνοδο της Αριστεράς	81
Η πρόταση Βενιζέλου για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και η πορεία προς την Ένωση Κέντρου	81
Η αναβίωση του δικομματισμού και του διμέτρωπου	86
Κεφάλαιο 9: Ο Ανένδοτος: Η προσπάθεια απομόνωσης της ΕΔΑ μέσα από τον αντιδεξιό αγώνα και τον έλεγχο του κοινωνικού ριζοσπαστισμού	94
Κεφάλαιο 10: Οι εκλογές του 1963 και του 1964: Η επιτυχία του διμέτρωπου αγώνα της Ένωσης Κέντρου	105
Η «καπήλευση» της Αντίστασης από την ΕΔΑ κι η απουσία της Δεξιάς από αυτήν	105
Η ολοκλήρωση του διμέτρωπου μέσα από την περίοδο '41 – '44	109
Κεφάλαιο 11: Η διακυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου: φιλελευθεροποίηση και διαχείριση της ιστορικής μνήμης	114
ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η αντίληψη του Κέντρου ως προς το ρόλο της ΕΣΣΔ στις ελληνικές εξελίξεις	121
Κεφάλαιο 1: Το ΝΑΤΟ ως ασπίδα απέναντι στον κομμουνισμό	123
Κεφάλαιο 2: Η αλλαγή στη Σοβιετική Ένωση κι ο αντίκτυπός της	130
Κεφάλαιο 3: Η διαμάχη στην Ελλάδα γύρω από τη διεθνή ύφεση και την αποπυρηνικοποιημένη Βαλκανική Χερσόνησο (1957 – 1960)	134

Η προσχώρηση στο Δόγμα Αϊζενχάουερ	134
Οι κεντρικές θέσεις αναφορικά με το άνοιγμα προς την ΕΣΣΔ	136
Το ταξίδι του Βενιζέλου στη Σοβιετική Ένωση	146
Κεφάλαιο 4: Η Ένωση Κέντρου απέναντι στη Σοβιετική Ένωση	149
Η Βαλκανική πολιτική των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ	149
«Κούβα της Μεσογείου»: η εκμετάλλευση του σοβιετικού ενδιαφέροντος για την Κύπρο από τον Παπανδρέου	153
ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η πολιτική κρίση 1965 – 1967	163
Κεφάλαιο 1: Οι αντιθέσεις στην ΕΚ και η πορεία προς τη ρήξη	166
Κεφάλαιο 2: Το πολιτειακό ζήτημα κι ο φόβος ενός Λαϊκού Μετώπου	171
Κεφάλαιο 3: Η συμφωνία ΕΡΕ – ΕΚ κι η απομόνωση της ΕΔΑ	193
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	201
ΠΗΓΕΣ	216
Βιβλιογραφία	216
Περιοδικά	220
Εφημερίδες	220
Πρακτικά	220

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εμπειρία της Κατοχής, της Αντίστασης, της Απελευθέρωσης, των Δεκεμβριανών και του Εμφυλίου, επιβεβαίωσαν το ξεπέραςμα της παλιάς πολιτικής διαίρεσης της περιόδου του Διχασμού, ανάμεσα σε βενιζελικούς και βασιλικούς¹. Ο παράγοντας ΚΚΕ ήρθε να αλλάξει τις ισορροπίες μέσα από το ΕΑΜ² και την ευρεία λαϊκή υποστήριξη που γνώρισε, ωθώντας σε μια αλλαγή στο κομματικό σύστημα και στις διαιρετικές τομές του.

Μπροστά στον κίνδυνο που αποτελούσε για το αστικό καθεστώς, η κοινωνική αυτή δυναμική, φιλελεύθεροι και συντηρητικοί συνασπίστηκαν γύρω από το θεσμό της μοναρχίας, τον οποίο ήθελαν οι Βρετανοί. Ο βασιλιάς, ενώ υπήρξε το σύμβολο των συντηρητικών κατά την περίοδο του Διχασμού κι εχθρός του βενιζελισμού, εξελίχθηκε μεταπολεμικά σε ενοποιητικό σύμβολο εναντίον του κομμουνισμού. Η φιλελεύθερη παράταξη, αν και θα προσπαθήσει κατά τα Δεκεμβριανά, να μπει ανάμεσα στη Δεξιά και στην Αριστερά, υιοθετώντας την ονομασία: Κέντρο³, δε θα καταφέρει να υπερβεί τις συνθήκες πόλωσης και θα συστρατευθεί - συγκυβερνήσει με τους συντηρητικούς κατά την περίοδο του Εμφυλίου ('46 - '49).

Το καθεστώς που εδραιώθηκε με το τέλος του τρίχρονου πολέμου το 1949, ήταν αυτό της εθνικοφροσύνης⁴, η οποία συνέπλεε με το αξιακό σύστημα των ΗΠΑ και του δυτικού κόσμου, απέναντι στην «απειλή» της ΕΣΣΔ⁵. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο θα εξεταστεί και η πορεία του κεντρικού χώρου, ο οποίος αρχικά ανταγωνίζεται τη Δεξιά ως προς τη συμβολή στον αντικομμουνιστικό αγώνα και καταλήγει στη δεκαετία του '60 να προσαρμόζει την έννοια της εθνικοφροσύνης, μέσω της πολιτικής κι οικονομικής

¹ Ηλίας Νικολακόπουλος, Η καχεκτική δημοκρατία, Κόμματα και εκλογές, 1946 - 1967, Πατάκης, Αθήνα, 2015, σ. 34.

² Γιώργος Θεοδοκάς, Πολιτικά Κείμενα, Ίκαρος, Αθήνα, 1976, σ. 60, 62.

³ Θεοδοκάς, ό.π., σ. 117 - 118, Δέσποινα Ι. Παπαδημητρίου, Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922 - 1967, Σαββάλας, Αθήνα, 2006, σ. 244 - 245.

⁴ Σχετικά με την ιδεολογία του μετεμφυλιακού καθεστώτος βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, Η ιδεολογική επίδραση του Εμφυλίου Πολέμου, στο συλλογικό: Τζ. Αλεξάντερ, Ν. Αλιβιζάτος, Κ. Βεργόπουλος κ.α., Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940 - 1950, Ένα έθνος σε κρίση, Θεμέλιο, Αθήνα, 2006, σ. 568 - 583.

⁵ Σχετικά με τη σχέση της εθνικοφροσύνης με το δυτικό κόσμο βλ. Παπαδημητρίου, ό.π., σ. 182 - 197.

φιλελευθεροποίησης, σύμφωνα με την αμερικανική στρατηγική της αντιμετώπισης του κομμουνισμού με δημοκρατικά κι οικονομικά μέσα.

Το θέμα της παρούσας έρευνας είναι η καταγραφή των δημόσιων τοποθετήσεων των αντιπροσωπευτικότερων κεντρώων κομμάτων, μέσα στη μετεμφυλιακή περίοδο, απέναντι στον κομμουνισμό (εσωτερικό και διεθνή) και συγκεκριμένα στο κόμμα της ΕΔΑ. Ειδικότερα, θα εξετάζεται η δημόσια στάση του αρχηγού κάθε κόμματος, αφού τα αστικά κόμματα είναι κατ' εξοχήν προσωποκεντρικοί σχηματισμοί⁶. Η πολιτική της κεντρώας παράταξης και κάθε επιμέρους κόμματός της, θα συνδέεται με τη συνολικότερη προσπάθεια για την ιδεολογική αυτοτέλεια του Κέντρου απέναντι στη Δεξιά - εντός του πλαισίου της εθνοφροσύνης – και την απόσπαση ψήφων από την Αριστερά και κατ' επέκταση τον ιδεολογικό της αυτοπροσδιορισμό. Τέλος, θα εξεταστεί η πορεία από τον κοινωνικό και πολιτικό διαχωρισμό μεταξύ εθνοφρόνων και μη, στη διαμόρφωση της Δεξιάς και της αντιδεξιάς, χωρίς να απειλούνται όμως οι πυλώνες της εθνοφροσύνης.

Η εργασία αποτελείται από τρεις μεγάλες ενότητες, με τα επιμέρους κεφάλαιά της η κάθε μία. Η πρώτη ενότητα έχει ως θέμα τις προτάσεις που διατυπώνουν τα κεντρώα κόμματα, ως προς τα μέσα, για τον περιορισμό του κομμουνισμού και της επιρροής του ΚΚΕ μέσω της ΕΔΑ. Το δεύτερο θέμα, είναι αυτό του διλήμματος της εκλογικής ή μη συνεργασίας τμήματος ή ολόκληρου του Κέντρου με την Αριστερά, απέναντι στην εδραίωση της εξουσίας της συντηρητικής παράταξης. Η δεύτερη ενότητα, αφορά την αντίληψη των κεντρώων κομμάτων, απέναντι στην ΕΣΣΔ και το ρόλο της στις ελληνικές εξελίξεις και τη σχέση της με το ΚΚΕ. Η ανάγκη για επιφυλακτικότητα ή για άνοιγμα προς τη Μόσχα, θα αποτυπωθεί με διαφορετικές αποχρώσεις στις θέσεις των κεντρώων ηγετών. Η τρίτη και τελευταία ενότητα περιλαμβάνει την πολιτική κρίση της περιόδου '65 – '67 και τη διάσπαση της Ένωσης Κέντρου η οποία θα προκύψει από τη σύγκρουση του πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου με το βασιλιά Κωνσταντίνο. Η επιβλητική παρουσία της Αριστεράς εκείνη την περίοδο και η συμπόρευση με τους κεντρώους ψηφοφόρους, χωρίς την έγκριση της ηγεσίας θα τρομοκρατήσει το αστικό πολιτικό σύστημα και θα γίνει προσπάθεια να ελεγχθεί από τον Παπανδρέου.

Ο «οδικός χάρτης», ο οποίος ακολουθεί η παρούσα έρευνα όσον αφορά το γενικό ιστορικό – πολιτικό πλαίσιο με τις τομές του είναι ο καθιερωμένος μέσα από τη βιβλιογραφία (βλ. Λιναρδάτο, Νικολακόπουλο, Ριζά). Συγκεκριμένα, οι χρονικές περιόδους

⁶ Σωτήρης Καραγιάννης, Ο κεντρώος πολιτικός χώρος στην μεταπολεμική Ελλάδα (1944 – 1961), Διάγνωση – Οριοθέτηση – Ερμηνεία, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 1984, σ. 381.

είναι οι εξής: 1950 – 1952, κατά την οποία κυβερνούν τα κόμματα του Κέντρου. 1952 – 1955, στην οποία κυβερνά ο Παπάγος κι αρχίζει η ΕΔΑ να προβάλλεται ως ένας αντισυναργεμικός σύμμαχος. 1955 – 1961, περίοδος στην οποία το Κέντρο δοκιμάζεται από τον κατακερματισμό και την εναλλαγή συμμαχιών. 1961 – 1963, διάστημα στο οποίο δημιουργείται η Ένωση Κέντρου και διεκδικεί την εξουσία μέσα από τον ανένδοτο αγώνα. 1963 – 1965, περίοδος διακυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου. 1965 – 1967, η πολιτική και πολιτειακή κρίση μέσα στην οποία το Κέντρο θα διασπαστεί, θα αναδυθεί η κεντροαριστερή τάση του Ανδρέα Παπανδρέου και θα επιβεβαιωθεί η σύμπνοια μεταξύ αριστερών και κεντρώων σε επίπεδο βάσης.

Το υλικό που θα χρησιμοποιηθεί πέρα από τη βιβλιογραφία, είναι πρώτον τα πρακτικά των Επίσημων Συνεδριάσεων της Βουλής μέσα στη μετεμφυλιακή περίοδο (1950 – 1967) τα οποία θα αξιοποιηθούν για συγκεκριμένα γεγονότα, που αφορούν την στάση του Κέντρου απέναντι στην Αριστερά και την τακτική του μέσα στον πολιτικό ανταγωνισμό ανά συγκυρία. Θέματα της τότε επικαιρότητας, που μπορεί να αφορούν άμεσα την Αριστερά ή και έμμεσα υπό το φόβο του κομμουνιστικού «κινδύνου», θα σχολιαστούν δημοσίως από τους κεντρώους αρχηγούς ή κι από κορυφαία στελέχη, ενώ θα εξεταστεί πότε οι θέσεις τους μπορεί να είναι κοντά σ' αυτές της ΕΔΑ, πότε εκ διαμέτρου αντίθετες και γιατί κάθε φορά μπορεί να αλλάζουν, ανάλογα με το συσχετισμό δυνάμεων και την τακτική του καθενός.

Με τον ίδιο τρόπο θα αξιοποιηθούν κι άρθρα από τις δύο αντιπροσωπευτικότερες κεντρώες εφημερίδες της προδικτατορικής περιόδου, του Βήματος και της Ελευθερίας. Προκαταβολικά μπορούμε να σημειώσουμε, ότι το Βήμα από τα Δεκεμβριανά και μετά εμφανίζεται υπέρμαχος της ανασύστασης του κράτους και της διασφάλισης της ησυχίας και της τάξης⁷, όπως επίσης και της διατήρησης του αστικού καθεστώτος, το οποίο οφείλουν να προστατεύσουν η Δεξιά και το Κέντρο από τον κομμουνισμό⁸. Αυτό το ζήτημα θα συνεχίσει να απασχολεί το Συγκρότημα Λαμπράκη και μετεμφυλιακά. Από την άλλη, η Ελευθερία, θα ασχοληθεί περισσότερο με την ιδεολογική αυτονόμηση του Κέντρου, γι' αυτό και θα εμφανιστεί ως υπέρμαχος της θεωρίας των δύο «άκρων»⁹, της εξίσωσης δηλαδή κομμουνισμού – φασισμού, η οποία αναδεικνύει το Κέντρο ως τη μέση λύση.

⁷ Γιώργος Λυκουργιώτης, Ο ιδεολογικός λόγος του Κέντρου μέσα από τις εφημερίδες «Ελευθερία» και «Βήμα» (1945 – 1949), Διπλωματική Εργασία, Πάντειο, 2009, σ. 43.

⁸ Ο.π., σ. 44.

⁹ Σε άρθρο της στις 22/11/1944, βλ. Παπαδημητρίου, ό.π., σ. 245.

Το υλικό από τις δημόσιες τοποθετήσεις των αρχηγών του Κέντρου, μέσω των πρακτικών της βουλής κι από τον Τύπο, όπως επίσης και στάση και η επιχειρηματολογία του Βήματος και της Ελευθερίας, η όποια άλλοτε συμβαδίζει κι άλλοτε είναι αντίθετη από αυτή κεντρών αρχηγών, αλλά και η παράλληλη παράθεση των γεγονότων της περιόδου, θα συμβάλουν στην παρουσίαση της προσπάθειας να δημιουργηθεί ένας αυτόνομος πολιτικός λόγος και μια ανεξάρτητη παρουσία του Κέντρου σ' ένα διπολικό κομματικό σύστημα μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς.

ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η αντιμετώπιση του κομμουνισμού με δημοκρατικά μέσα και το ζήτημα της εκλογικής συνεργασίας με την ΕΔΑ

Σ' αυτό το κομμάτι της εργασίας θα παρακολουθήσουμε την πορεία της πολιτικής του Κέντρου απέναντι στην Αριστερά, μέσα από δύο θεματικές: τις προτάσεις που θα διατυπώσει η κεντρική παράταξη σχετικά με την απομόνωση του κομμουνισμού και τη σχέση μεταξύ των δύο πολιτικών χώρων σε προεκλογικές περιόδους. Οι θεματικές αυτές θα εξεταστούν μέσα από τη χρονική διάρκεια και τις διεργασίες που θα συντελούνται σε ενδοπαραταξιακό επίπεδο, αλλά και σε σχέση με το συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των τριών πολιτικών χώρων, χωρίς να λησμονείται και η επίδραση του εξωτερικού παράγοντα.

Η πρώτη περίοδος διακυβέρνησης του Κέντρου μετά το τέλος του Εμφυλίου χαρακτηρίζεται από αστάθεια, ανομοιογένεια, αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα κι αντιλήψεις. Η παράταξη εμφανίζεται διχασμένη ανάμεσα στο συντηρητικό Κόμμα των Φιλελευθέρων του Σοφοκλή Βενιζέλου και το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα του Γεωργίου Παπανδρέου, από τη μία κι από την άλλη την Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου του Νικόλαου Πλαστήρα. Οι Βενιζέλος και Παπανδρέου αντιπροσωπεύουν τη συντηρητική πτέρυγα του Κέντρου η οποία δεν επιθυμεί φιλελεύθερα ανοίγματα απέναντι στους ηττημένους του '49 κι είναι ακόμα επηρεασμένη από τον Εμφύλιο, αν κι αποδέχονται το εκλογικό ρεύμα του Πλαστήρα, ευελπιστώντας να το εκμεταλλευτούν χωρίς να κάνουν παραχωρήσεις. Ο Πλαστήρας, από την άλλη, έχει ως πρωταρχικό σκοπό να συσπειρώσει γύρω του τους αριστερούς και πρώην ΕΑΜίτες ψηφοφόρους, υποσχόμενος δίκαιη μεταχείριση, χαλάρωση των έκτακτων μέτρων και ξεπέραςμα του παρελθόντος.

Το πρόγραμμα της ΕΠΕΚ, όμως, δε θα πραγματοποιηθεί εξαιτίας της εσωτερικής υπονόμησης του πρωθυπουργού, από τους Παπανδρέου και Βενιζέλο, αλλά κι από την ένταση στη διεθνή σκηνή με τον πόλεμο της Κορέας και την ολοκληρωτική ανάμιξη των ΗΠΑ στα ελληνικά πράγματα, κάτι που δεν επέτρεπε τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος. Η εκτέλεση του Μπελογιάννη και των συντρόφων του και η διάλυση της νεολαίας της ΕΔΑ και το κλείσιμο του έντυπων οργάνων της Αριστεράς, θα επιβεβαιώσει την αποτυχία του πολιτικού εγχειρήματος της ΕΠΕΚ την περίοδο εκείνη. Τα «μέτρα

ειρηνεύσεως» θα είναι εξαιρετικά ανεπαρκή και θα επαναφέρεται η πρόθεση για διεύρυνσή τους, μόνο μετά από αυταρχικές και βίαιες ενέργειες του κράτους, όπως αυτές που προαναφέρθηκαν. Παρ' όλες τις κατα καιρούς προφορικές επιθυμίες του Πλαστήρα, να προβεί σε κάποια εμφανή κίνηση «χαλάρωσης», η τελική στάση του ήταν ταυτόσημη μ' αυτήν των κυβερνητικών εταίρων, της δεξιάς αντιπολίτευσης και των Αμερικανών στοχεύοντας στη βιωσιμότητα της κυβέρνησης. Το φόβητρο του Παπάγου, η αλλαγή στάσης των ΗΠΑ και η ανομοιογένεια του Κέντρου θα ωθήσει τις κυβερνήσεις στο να επιβιώσουν απλώς και να αποδείξουν ότι είναι καλύτερες σε σχέση με τη Δεξιά, ως προς τις επιδιώξεις των Αμερικανών κι ως προς τις προσδοκίες των ηττημένων του Εμφυλίου.

Οι τρεις εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου '50 – '52 είχαν την παρουσία της Αριστεράς (η Δημοκρατική Παράταξη του '50 δεν είχε τη συμμετοχή του ΚΚΕ, σ' αντίθεση με την ΕΔΑ, αν και υποστηρίχτηκε από αυτό). Οι εκλογές του '51 και του '52 βρίσκουν τη Δεξιά ισχυροποιημένη γύρω από τον στρατάρχη του Εμφυλίου, Αλέξανδρο Παπάγο. Η κυβερνητική συνεργασία ΚΦ – ΕΠΕΚ θα συνεχιστεί το '51 και θα οδηγήσει στην εκλογική συμπόρευση το '52. Να σημειωθεί, ότι ο Παπανδρέου δε θα εκλεγεί το '51 και το '52 θα πολιτευτεί με το ψηφοδέλτιο του Ελληνικού Συναργемού του Παπάγου, για να μη μείνει και πάλι εκτός βουλής. Το ΚΦ φοβούμενο το επιτυχημένο άνοιγμα του ΕΣ προς το Κέντρο επιχειρεί να κρατήσει τους συντηρητικούς ψηφοφόρους του, αλλά παράλληλα αποδέχεται το εγχείρημα της ΕΠΕΚ προς τα αριστερά, ως τη μόνη εκλογική δεξαμενή που θα ισχυροποιήσει αισθητά το Κέντρο κι όχι τη Δεξιά. Η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά θα θελήσει να συνεργαστεί με τα κόμματα του Κέντρου, αλλά θα λάβει αρνητική απάντηση. Η ένωση ΕΠΕΚ – ΚΦ θέλει την ψήφο των αριστερών, με την ταυτόχρονη απομόνωση της ΕΔΑ. Αυτό θα το επιδιώξει με την εμφάνιση της ψήφου προς την ΕΔΑ, ως «χαμένης» η οποία θα βοηθήσει τον Παπάγο, καθώς θα αποστερήσει πιθανές δυνάμεις από το Κέντρο. Κάθε φορά, που το Κέντρο κοντράρεται με τη Δεξιά για την εξουσία, θα προτάσσει το εφικτό του να γίνει αυτό κυβέρνηση και να αποτρέψει τα «αντίποινα» μιας δεξιάς επικράτησης, προσδοκώντας σε αριστερές ψήφους.

Ο δικομματικός, όμως, που υπήρξε προσπάθεια να παγιωθεί μέσα από τις εκλογές του '52 θα αποτύχει. Η παντοδυναμία της Δεξιάς, η κατάρρευση της ΕΠΕΚ και η στασιμότητα στο ΚΦ θα δημιουργήσουν ένα ρευστό κλίμα στην αντιπολίτευση. Η σταθερή παρουσία της ΕΔΑ και η διατήρησή των δυνάμεών της, θα την κάνουν απαραίτητο σύμμαχο στον αντισυναργемικό αγώνα. Η δημιουργία του Δημοκρατικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού (ΔΚΕΛ), από τη «μήτρα» της ΕΠΕΚ, με αρχηγό τον Καρτάλη, θα έρθει να γεφυρώσει το

χάσμα μεταξύ Κέντρου κι ΕΔΑ. Οι δημοτικές εκλογές του '54 θα δημιουργήσουν ένα πρόπλασμα ευρείας αντιπολιτευτικής συνεργασίας στο μέλλον. Το '54, η ΕΠΕΚ, το ΔΚΕΛ κι ένα κομμάτι του ΚΦ θα υποστηρίξει κοινούς υποψηφίους με την ΕΔΑ. Από τότε θα ξεκινήσει κι ο Βενιζέλος μια πιο φιλελεύθερη πορεία από τον Παπανδρέου, αντιλαμβανόμενος την ανάγκη για άνοιγμα προς την Κεντροαριστερά. Η πτώση της ΕΠΕΚ θα απελευθερώσει ένα ριζοσπαστικότερο κομμάτι της, το οποίο θα επιδιώξει τη συνεννόηση με την ΕΔΑ, ενώ το Κέντρο συνολικότερα, θα επιδιώξει να αναπληρώσει το κενό της ΕΠΕΚ με αργούς ρυθμούς.

Η στάση των κεντρικών κομμάτων στο θέμα του κομμουνισμού, θα παρουσιάσει κάποιες στεθερές παραμέτρους σ' όλη την περίοδο με μικρές παραλλαγές, αλλά και διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, το ΚΦ –επί ημερών Παπανδρέου- θα τονίσει την ανάγκη των εκτοπίσων πολιτών, μόνο από τα δικαστήρια, την ύπαρξη φακέλων και πιστοποιητικών φρονημάτων ως ένα βαθμό, ενώ δεν συζητείται η νομιμοποίηση του ΚΚΕ και η γενική αμνηστία. Παρόμοιες θέσεις θα εκφράσει και η ΕΠΕΚ. Ο Βενιζέλος μέσα από τη ΦΔΕ κι αργότερα, όταν το ΚΦ θα έρθει ξανά υπό την αρχηγία του, θα υποστηρίξει τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και την κατάργηση των πιστοποιητικών, αλλά όχι τη γενική αμνηστία, προσπαθώντας να εκφράσει μια πιο φιλελεύθερη εκδοχή του Κέντρου. Το ΔΚΕΛ επί ηγεσίας Καρτάλη, θα είναι σταθερά υπέρ της αναγνώρισης του Κομμουνιστικού Κόμματος και της αμνηστίας, ενώ θα δηλώσει αντίθετο στα πιστοποιητικά και στους φακέλους. Αργότερα, επί Αλλαμανή, θα προτείνει μόνο τον περιορισμό τους, όπως και την εκτόπιση με δικαστική απόφαση, απαλείφοντας το κεντροαριστερό πρόσημο του κόμματος.

Το 1956 θα επιτευχθεί εκλογική συνεργασία όλης σχεδόν της αντιπολίτευσης με τη συμμετοχή της ΕΔΑ, εξαιτίας της προτίμησης του Παλατιού και των Αμερικανών στο πρόσωπο του Καραμανλή (διαδέχεται τον Παπάγο και ιδρύει την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση). Η συνεργασία του Κέντρου με την ΕΔΑ θα προκαλέσει αντιδράσεις στη Δεξιά και στους Αμερικανούς, υπό τον φόβο ενός Λαϊκού Μετώπου, ενώ κι ο Βενιζέλος θα είναι αντίθετος αν και θα συμμετάσχει στο εγχείρημα. Το Κέντρο θα προσπαθήσει να εμφανίσει την εκλογική συνεργασία ως απόλυτα ελεγχόμενη από αυτό κι ως μια αντίδραση απέναντι στην «ευνοιοκρατία» και στο νέο εκλογικό νόμο, που θα ισχυροποιούσε την ΕΡΕ. Η έξοδος της ΕΔΑ από την απομόνωση έχει επισφραγισθεί.

Αν και η Δημοκρατική Ένωση (εκλογικός συνασπισμός) θα πάρει την πλειοψηφία των ψήφων, τελικά κυβέρνηση και μάλιστα αυτοδύναμη θα σχηματίσει η ΕΡΕ. Αμέσως ο Παπανδρέου θα αποτραβηχτεί από το εγχείρημα του '56 και μαζί με το Βενιζέλο (θα

επανενωθούν στο ΚΦ το '57) θα επιδιώξουν να ενώσουν το Κέντρο γύρω από το κόμμα τους, μέσω της συνδιαλλαγής με την ΕΡΕ, για ένα νέο εκλογικό νόμο που θα τους ευνοούσε με τη δεύτερη θέση. Έτσι το ΚΦ στρέφεται ακόμα δεξιότερα, επιδιώκοντας να παρουσιαστεί, ως η μέση λύση απέναντι σε ΕΡΕ κι ΕΔΑ και να πιέσει τα μικρότερα κεντρικά κόμματα να ενωθούν σ' αυτό. Αυτός ο «διμέτωπος αγώνας» του ΚΦ αλλά και της πλειοψηφίας του Κέντρου, παρουσιάζεται σ' όλη τη μετεμφυλιακή περίοδο με διαφορετική ένταση σε κάθε εκλογική αναμέτρηση. Στόχος του ΚΦ, το '58, ήταν να εκβιάσει την ενοποίηση του Κέντρου, γύρω από αυτό, εκβιάζοντας τα μικρότερα κεντρικά κόμματα.

Η ανάδειξη της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση το '58 θα αιφνιδιάσει και θα κατακερματίσει τον κεντρικό χώρο και το ΚΦ. Ο Παπανδρέου θα επιδιώξει και πάλι συνεργασία με τη Δεξιά για να επιβιώσει πολιτικά, ενώ ο Βενιζέλος με ένα φιλελεύθερο τόνο θα συνεχίσει την προσπάθεια ενοποίησης του χώρου. Παρ' όλα αυτά, το 1961 και με ενεργή ανάμιξη των Αμερικανών, όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης, πλην του Μαρκεζίνη (από την άκρα Δεξιά μέχρι και την Κεντροαριστερά) θα συνασπιστούν στην Ένωση Κέντρου με αρχηγό τον Παπανδρέου. Η ΕΚ θα έχει ένα φιλελεύθερο πρόγραμμα, το οποίο δε θα διαφέρει από αυτό του ΚΦ (ως προς τις προτάσεις για την αντιμετώπιση του κομμουνισμού με δημοκρατικά μέσα), όπως εκφράστηκε από τον Παπανδρέου το 1954. Το παράδειγμα του εγχειρήματος του Πλαστήρα θα αξιοποιηθεί για να προσεταιριστούν αριστερές μάζες, ενώ θα υπάρξει υπόσχεση και για μια de facto αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης κι άρα χαλάρωσης του αστυνομικού κράτους. Η επιδίωξη της ΕΚ είναι να ανακόψει την άνοδο της ΕΔΑ και να γίνει «εθνική» αντιπολίτευση, ενσωματώνοντας τους μη εθνικόφρονες. Παράλληλα, όμως, δέχεται το οργανωμένο σχέδιο βίας του κράτους εναντίον της ΕΔΑ στην προεκλογική περίοδο, ενδιαφερόμενη κυρίως στην αντιμετώπιση της Αριστεράς προς όφελός της.

Οι εκλογές βίας και νοθείας του '61, θα αναγκάσουν την ΕΚ να προβεί σε έναν «ανένδοτο αγώνα» για νέες τίμιες εκλογές καταγγέλοντας το κομματικό κράτος της ΕΡΕ, αντιλαμβανόμενη, ότι η συντηρητική παράταξη δεν προτίθεται να εγκαταλείψει την εξουσία. Η νέα αυτή στάση του Κέντρου θα το φέρει αναπόφευκτα πιο κοντά στην ΕΔΑ, η οποία δεν έχει εγκαταλείψει την στρατηγική των συμμαχιών. Σε επίπεδο βάσης η σύμπνοια έχει πραγματοποιηθεί, κάτι όμως που δεν επιθυμεί η ηγεσία, επιδιώκοντας αυτόνομη πορεία και την ηγεμονία του αντιδεξιού αγώνα, ο οποίος είχε ξεκινήσει από το '54 -με ασυνέχειες- κι αποκρυσταλλωνόταν μέσα στον ανένδοτο. Η λαϊκή δυσαρέσκεια στρέφεται, όμως, συλλήβδην κατά των κέντρων εξουσίας (Δεξιά – Στέμμα – ξένος παράγοντας –

Στρατός). Η ΕΚ, όπου δεν μπορεί να αποτρέψει την αυτήν την κατάσταση, την εκμεταλλεύεται για να πιέσει το βασιλιά να προκηρύξει εκλογές και προβάλλοντας την ΕΔΑ ως ουραγό στην όλη διαδικασία, κάτι που σήμαινε ότι το Κέντρο είχε εκπληρώσει το ένα σκέλος της αποστολής του, που ήταν να χάσει τη δύναμή της και την πρωτοκαθεδρία της η ΕΔΑ στην αντίδραση εναντίον του αστυνομικού κράτους της Δεξιάς. Ένας νέος δικομματισμός πάει να εγκαθιδρυθεί με τη δημιουργία της ΕΚ.

Στις δύο διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις του '63 και του '64, η ΕΚ, με το διμέτωπο αγώνα εναντίον των δύο «άκρων» τα οποία επιδιώκουν την πόλωση για να έχουν εκλογικά οφέλη (σύμφωνα με την κεντρία τοποθέτηση), εμφανίζεται πιο ισχυρή από ποτέ και κάνει άνοιγμα και προς τους δυσαρεστημένους της ΕΡΕ αλλά και στους «παραπλανηθέντες» από την ΕΔΑ. Επενδύει μάλιστα -για πρώτη φορά- στην περίοδο της Αντίστασης, εφαρμόζοντας κι εκεί τη διμέτωπη τακτική της. Η διακυβέρνηση της ΕΚ θα ξεκινήσει με την απόλυση του μεγαλύτερου ποσοστού εναπομείναντων πολιτικών κρατουμένων και την υλοποίηση του προγράμματος για την εσωτερική ομαλότητα. Βήματα, όμως, θα γίνουν και προς την αναγνώριση του αντιστασιακού παρελθόντος, πάντα όμως στο μέτρο που θα ευνοούσε την εικόνα του Παπανδρέου και θα στερούσε από την ΕΔΑ την πρωτοπορία στην διεκδίκηση της αναγνώρισης. Φυσικά οι όποιοι επετειακοί εορτασμοί θα είναι «αχρωμάτιστοι», χωρίς να γίνονται αναφορές σε οργανώσεις, όπως το ΕΑΜ, κάτι που θα περνούσε τα εσκαμμένα της εθνοφροσύνης. Ας μην ξεχνάμε, ότι το ΕΑΜ σ' όλη την προδικτατορική περίοδο θα αναγνωριστεί, ακόμα κι από ανθρώπους της Δεξιάς, ως μια οργάνωση με «πατριωτικά» μέλη, αλλά «προδοτική» ηγεσία (του ΚΚΕ), γιατί έτσι θα μπορούσαν να τραβήξουν ψηφοφόρους, που θα ψήφιζαν την ΕΔΑ. Οι αριστεροί ψήφοι κι αντίστοιχα η επιρροή της ΕΔΑ, αποτελούν –τις περισσότερες φορές- τον καταλύτη κάθε συγκυρίας, ως προς την στρατηγική του Κέντρου. Επιδίωξη της κυβέρνησης της ΕΚ, είναι να εφαρμόσει τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος και να δείξει πως διαφέρει από την ΕΡΕ, σ' όλους τους τομείς, αλλά και να πετύχει την αχρήστευση της ΕΔΑ, εκπληρώνοντας κάποια πάγια αιτήματά της.

Κεφάλαιο 1: Ξεπέραςμα ή διαιώνιση του Εμφυλίου – τα δύο αντίθετα ρεύματα του Κέντρου

Οι προγραμματικές διαφοροποιήσεις της ΕΠΕΚ ως προς τα άλλα κόμματα κατά την προεκλογική περίοδο του '50

Οι πρώτες εκλογές που προκηρύχθηκαν μετά το τέλος του Εμφυλίου, ήταν αυτές της 5ης Μαρτίου 1950, οι οποίες θα διεξάγονταν με απλή αναλογική. Επίσης αποφασίστηκε, να αρθεί ο στρατιωτικός νόμος και ν' ανασταλεί το Γ' Ψήφισμα (έκτακτη νομοθεσία κατά τον Εμφύλιο), που ίσχυαν μέχρι τότε, για να διεξαχθούν οι εκλογές σ' ένα κλίμα τυπικής ελευθερίας¹⁰. Το Κέντρο θα παρουσιαστεί διχασμένο, με το ένα μέρος να ασκεί πολιτική με βάση τον Εμφύλιο και το άλλο να προσπαθεί να τον ξεπεράσει.

Τα τρία κυριότερα κεντρώα κόμματα, που θα κατέβουν στις εκλογές της 5ης Μαρτίου είναι τα εξής:

Ε.Π.Ε.Κ. (Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου) : Ιδρύεται στις 13/1/1950, μετά από συνεργασία, του Κόμματος Προοδευτικών Φιλελευθέρων (του στρατηγού Πλαστήρα), του Δημοκρατικού Προοδευτικού Κόμματος (του Εμμανουήλ Τσουδερού) κι άλλων μικρότερων ομάδων με προεξέχοντα τον Γ. Καρτάλη. Τα συνθήματα με τα οποία πορεύτηκε στον εκλογικό αγώνα ήταν η «ειρήνευση», η «αλλαγή» και να ξεπεραστούν οι δυσκολίες που είχαν προκύψει από ένα «μακροχρόνιο και σκληρό εμφύλιο πόλεμο»¹¹. Σαφής πρόθεση του Πλαστήρα ήταν να προωθήσει, μια δική του κυβέρνηση, κάποια «μέτρα επιείκειας» τα οποία θα έχουν ως αποτέλεσμα την ευκολότερη απόλυση πολιτικών κρατουμένων από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, το κλείσιμο στρατοπέδων κ.α., ενώ παράλληλα θα επεδίωκε την οικονομική ανασυγκρότηση (αξιοποιώντας την αμερικανική οικονομική βοήθεια), καθώς και την αναδιανομή εισοδήματος. Η θέση της ΕΠΕΚ για την αντιμετώπιση του κομμουνισμού με πολιτικά μέσα κι όχι μόνο με κατασταλτικά¹², έβρισκε αντίθετα τα άλλα δύο κόμματα του Κέντρου, που κινούνταν σε σαφώς συντηρητικότερες κατευθύνσεις. Επίσης έδινε έμφαση στην αντίθεση του «νέου» το οποίο πρέσβευε, με την ασυδοσία της

¹⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, Η καχεκτική δημοκρατία, κόμματα και εκλογές, 1946-1967, 10η έκδοση, Πατάκης, Αθήνα, 2015, σ. 103.

¹¹ Ο.π., σ. 106.

¹² Ελευθερία, 15/1/1950: Πίστευε, ότι παρ' όλο που ηττήθηκε το ΚΚΕ στρατιωτικά, ο κομμουνισμός έπρεπε να αντιμετωπιστεί με άλλα μέσα, όπως το κράτος δικαίου, η κοινωνική πρόνοια και η οικονομική ανάπτυξη του λαού.

Δεξιάς και τη φαυλοκρατία του «παλαιοκομματισμού», που ενίσχυαν τον κομμουνισμό¹³. Όσον αφορά τη διαχείριση του πρόσφατου παρελθόντος, ο Πλαστήρας αναφέρει τον αντιστασιακό αγώνα, ως πατριωτικό, κάνοντας όμως, σαφή διαχωρισμό των μελών του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ, από την κομμουνιστική ηγεσία, υποστηρίζοντας, πως ξεγελάστηκαν από το ΚΚΕ και έτσι απομονώθηκαν από την «αντίδραση»¹⁴. Και ο Καρτάλης από τη μεριά του διαχωρίζει τη βάση από την ηγεσία, βάζοντας τη διαχωριστική γραμμή στο 1946, με την «ένοπλη εξέγερση» του ΚΚΕ και την έναρξη του Εμφυλίου¹⁵.

Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι η ΕΠΕΚ αποδέχεται δημοσίως την Αντίσταση και το ΕΑΜ – ΕΛΑΣ, αλλά με αστερίσκους, δηλαδή χωρίς τη συνεισφορά του ΚΚΕ, το οποίο έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο σε αυτήν. Είναι μια τακτική εύλογη, καθώς ο Πλαστήρας, προσπαθεί να χτίσει γέφυρες με τους αριστερούς ψηφοφόρους, που απείχαν από τις εκλογές του '46. Θέλει επίσης να προβάλει τη θέλησή του για εσωτερική ειρήνευση, διαχωρίζοντας, όμως, τον εαυτό του από οποιαδήποτε αποδοχή σχετικά με το ρόλο του ΚΚΕ στην Αντίσταση. Αυτό εξηγείται από την καχυποψία, που υπήρχε προς το πρόσωπό του από τους Βενιζέλο και Παπανδρέου, αλλά κι από τις κατηγορίες της Δεξιάς, λίγους μήνες μετά το τέλος του Εμφυλίου. Η στάση της ΕΠΕΚ απέναντι στην κληρονομιά του ΕΑΜ και στον κόσμο του, θα αποτελέσει παρακαταθήκη για την Ένωση Κέντρου έντεκα χρόνια αργότερα.

Κόμμα Φιλελευθέρων (ΚΦ): Το ιστορικό αυτό κόμμα υπό το Θεμιστοκλή Σοφούλη, είχε συγκυβερνήσει με τον παραδοσιακό του αντίπαλο (κατά το Μεσοπόλεμο) - αποσιωπώντας τις αντιθέσεις της περιόδου του Διχασμού (μεταξύ βενιζελικών – βασιλικών) εξαιτίας της απειλής του ΚΚΕ ως προ το αστικό σύστημα - το Λαϊκό Κόμμα (του Κ. Τσαλδάρη), το 1947, μετά από πιέσεις των Αμερικανών που απειλούσαν με διακοπή της αμερικανικής βοήθειας. Από τότε επανεντάχθηκαν στο κόμμα οι βουλευτές υπό το Σοφοκλή Βενιζέλο, που είχαν αποσχιστεί κι είχαν δημιουργήσει το Κόμμα Βενιζελικών Φιλελευθέρων. Πλέον, προ των εκλογών του '50 και με το θάνατο του Σοφούλη, ο Βενιζέλος ήταν ο μοναδικός αρχηγός του κόμματος.

¹³ Κατερίνα Δέδε, Η ανάδυση του Κέντρου στη μεταπολεμική Ελλάδα, Η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου του Νικόλαου Πλαστήρα, Διδακτορική διατριβή, Κόρινθος, 2013, σ. 133 - 134 και Ελένη Πασχαλούδη, Ένας πόλεμος χωρίς τέλος, Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο, 1950 – 1967, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 185.

¹⁴ Πασχαλούδη, ό.π., σ. 185, 188 – 189.

¹⁵ Δέδε, ό.π., σ. 137.

Το ΚΦ θα επενδύσει στο εμφυλιοπολεμικό κλίμα και θα διατυμπανίσει την σκληρή του στάση απέναντι προς τους ηττημένους, ακόμα κι αν έχει τελειώσει ο πόλεμος¹⁶. Η στάση του Βενιζέλου είναι σίγουρα πιο σκληρή απέναντι τους πολιτικούς εξορίστους, δείχνοντας ότι είναι πρόθυμος να διατηρήσει την υπάρχουσα κατάσταση. Το ΚΦ κατηγορεί, επίσης, τη Δεξιά (το Λαϊκό Κόμμα), ότι κρίθηκε ακατάλληλη να αντιμετωπίσει το Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ) κατά τον Εμφύλιο, σ' αντίθεση με το ΚΦ που ήταν αποτελεσματικό απέναντι στους αντάρτες και προστάτεψε το αστικό σύστημα¹⁷. Το ΚΦ δε διαφέρει και πολύ από το Λαϊκό, ως προς τη μεταχείριση των ηττημένων.

Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (ΔΣΚ): Το κόμμα αυτό, είχε ως αρχηγό το Γεώργιο Παπανδρέου, ο οποίος προσδοκούσε να παίξει ρυθμιστικό ρόλο στη βουλή. Ο Παπανδρέου στην προεκλογική του ομιλία στην Αθήνα¹⁸, κατηγορεί τις κυβερνήσεις του Εμφυλίου, ότι «ανέστησαν τον ηττημένον κομμουνισμόν». Δεχόμενος την εθνικοφροσύνη τονίζει, πως το μεγάλο ζήτημα είναι ποια πολιτική δύναμη θα μπορέσει να συνεχίζει να αντιμετωπίζει τον κομμουνισμό. Τα Δεκεμβριανά θα χρησιμοποιούνται σ' όλη τη μετέπειτα πολιτική ζωή του, του Παπανδρέου, ως εχέγγυο της «κομμουνιστοφαγίας» του, προξενώντας, όμως και τρίβες με το Βενιζέλο, καθώς διεκδικούσαν το συντηρητικό χώρο του Κέντρου¹⁹. Τέλος, ο Παπανδρέου θα εναντιωθεί φανατικά, καθ' όλη την προδικατοτρική περίοδο, στη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, καθώς αυτό θα το ενίσχυε ηθικά και πολιτικά και θα αποδυνάμωνε το αστικό σύστημα²⁰. Ουσιαστικά η συντηρητική σκέψη εντός του Κέντρου, υποστήριζε τη συνέχιση του Εμφυλίου, πέραν του στρατιωτικού πεδίου, σ' όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής.

Έτσι, λοιπόν, φαίνεται εκ πρώτης όψεως, ότι οι συντηρητικοί του Κέντρου δεν μπορούν να συνεργαστούν με την ΕΠΕΚ, σύμφωνα με τις προεκλογικές τους προγραμματικές αρχές²¹. Σ' αυτό το σημείο, θα ήταν χρήσιμο να δούμε, την παρέμβαση και τις θέσεις του κεντρώου Τύπου. Η Ελευθερία υποστηρίζει την προάσπιση της δημοκρατίας, αλλά και την ισότητα όλων των πολιτών απέναντι στο κράτος. Αν και ο κομμουνισμός είχε ηττηθεί στρατιωτικά, θα μπορούσε να ισχυροποιηθεί πολιτικά, αν συνεχιζόταν η διάκριση μεταξύ πολιτών α' και β' κατηγορίας, κάνοντας έμμεση αναφορά στους αγωνιστές της

¹⁶ Γρηγόριος Δαφνης, Σοφοκλής Ελευθερίου Βενιζέλος – βιογραφία, Ίκαρος, Αθήναι, 1970, σ. 463 – 464.

¹⁷ Το Βήμα, 28/2/1950, Ελευθερία, 4/3/1950.

¹⁸ Ελευθερία, 4/3/1950.

¹⁹ Ελευθερία, 5/3/1950.

²⁰ Λιναρδάτος, Από τον εμφύλιο στη χούντα, 1949 – 1952, Τόμος Α, Παπαζήσης, Αθήνα, 1977 σ. 54 - 55.

²¹ Ο.π., σ. 464.

Αντίστασης, που όπως λέει, έπεσαν «θύματα της ηγεσίας τους»²². Θα ήταν λογικό να ισχυριστεί κάποιος, πως αυτή η θέση αμφισβητούσε έμμεσα το διαχωρισμό εθνοκφρόνων – μη εθνοκφρόνων, αν και η πρόθεση, είναι να περιοριστεί ο κομμουνισμός, όχι με αυταρχικές μεθόδους, αλλά με την κοινωνική ένταξη των «εθνικώς υπόπτων». Ουσιαστικά, η πρόταση αυτή αποτελεί ένα πρώτο δείγμα, μιας εναλλακτικής πρότασης αντιμετώπισης του κομμουνισμού, χωρίς να γίνεται υπέρβαση των ορίων της εθνοκφροσύνης (καθώς δε γίνεται αναφορά σε γενική αμνηστία, παρά μόνο στην καταδίκη της Δεξιάς στις εκλογές) κι εκφράζοντας την πρόταση της ΕΠΕΚ.

Από τη μεριά του, το Βήμα, ανησυχεί, διότι δεν υπάρχει μια ηγετική φυσιογνωμία με γενική αναγνωρισιμότητα. Παρ' όλο που είναι στην αρχή αρνητικό ως προς την κίνηση Πλαστήρα²³, δε θεωρεί ότι η ΕΠΕΚ είναι εθνικώς επιζήμια, καθώς οι Πλατήρας και Τσουδερός είναι αποδεδειγμένοι πατριώτες, ενώ για ακόμα μια φορά απευθύνεται και στους ψηφοφόρους του Λαϊκού, να προσέξουν την κίνηση του Μαρκεζίνη «διότι έχει μια αξιόλογη πολιτική συγκρότησι»²⁴. Το Βήμα, αν και υποστηρίζει το ΚΦ, δείχνει από την πρώτη μετεμφυλιακή αναμέτρηση, την επιδοκιμασία του στην κίνηση Μαρκεζίνη, ο οποίος βρίσκεται σε επικοινωνία με τον Παπάγο, ενώ δείχνει ιδιαίτερο ζήλο στην ισχυροποίηση του κράτους και την σταθερότητα του.

Οι εκλογές της 5ης Μαρτίου ανέδειξαν στη δεύτερη θέση το ΚΦ (17,24%), μετά τους Λαϊκούς (18,80%), στην τρίτη θέση την ΕΠΕΚ (16,44%) με μικρή διαφορά από τους Φιλελεύθερους, ενώ στην τέταρτη θέση και σε ρόλο ρυθμιστή το ΔΣΚ του Παπανδρέου (10,67%). Η Δημοκρατική Παράταξη, που είναι κόμμα της Αριστεράς, η οποία έχει αποκλείσει τη συμμετοχή κομμουνιστών, αλλά θα υποστηριχτεί από το ΚΚΕ, θα συγκεντρώσει το 9,70%.

Η πρώτη κυβέρνηση του Κέντρου και οι αρνητικοί διεθνείς κι εσωτερικοί παράγοντες

Η πρώτη μετεμφυλιακή βουλή, με την παρουσία και της Δεξιάς και της Αριστεράς (αν και χωρίς το ΚΚΕ), έκανε επιτακτική την εμφάνιση του Κέντρου, ως ενιαίας παράταξης,

²² Ελευθερία, 1/3/1950.

²³ Δέδε, ό.π., σ. 130.

²⁴ Το Βήμα, 5/3/1950.

σύμφωνα με την Ελευθερία²⁵. Η εφημερίδα αυτή, αν κι έχει «βαφτιστεί» ως κεντροαριστερή, δε φαίνεται να τηρεί μια τέτοια στάση. Αντιθέτως, επιδιώκει από τη «γέννησή» της, τη δημιουργία ενός ισχυρού, συσπειρωμένου και πάνω απ' όλα αυτόνομου Κέντρου, με ίσες αποστάσεις από τα δύο «άκρα». Αυτή η θέση θα προβάλεται από την ίδια την εφημερίδα, για διάφορα θέματα, τα οποία θα παρουσιαστούν στην πορεία της εργασίας. Μια ακόμη χρήσιμη μέθοδος είναι η σύγκριση των θέσεων (ως προς την αντιμετώπιση του κομμουνισμού) της Ελευθερίας, με το Βήμα (πιο συντηρητικό), η οποία προέκυψε από την έρευνα κι αποκαλύπτει ταύτιση απόψεων, στο μεγαλύτερο μέρος της μετεμφυλιακής περιόδου κι ιδιαίτερα από το 1956 κι ύστερα, όταν επανήλθε στο κεντρικό στρατόπεδο. Το Βήμα (7/3), τώρα, από τη μεριά του, θα αλλάξει την στάση του και θα δει με καλό μάτι τον Πλαστήρα, λόγω της ανάσχεσης της ανόδου της Αριστεράς, από την κάθοδό του στην πολιτική²⁶.

Τα αποτελέσματα των εκλογών ευνοούσαν μια κυβέρνηση συνεργασίας των τριών κεντρικών κομμάτων (ΕΠΕΚ, Φιλελεύθεροι, ΔΣΚ) κι έτσι οι πολιτικοί αρχηγοί του Κέντρου άρχισαν τις διαβουλεύσεις, για να καταλήξουν σε συμφωνία στις 12 Μαρτίου. Κατόπιν τούτου απέστειλαν επιστολή στο βασιλιά με τις υπογραφές των τεσσάρων αρχηγών που συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις (Πλαστήρας, Τσουδερός, Βενιζέλος, Παπανδρέου), με τους στόχους της νέας τους κυβέρνησης, η οποία μπορεί να έχει την πλειοψηφία στη βουλή. Σκοπός τους ήταν να καθησυχάσουν το βασιλιά και τους Αμερικανούς, παρέχοντάς τους διαβεβαιώσεις νομιμοφροσύνης²⁷.

Το περιεχόμενο και το ύφος της επιστολής υποδηλώνει τη σαφή υποχώρηση του Πλαστήρα έναντι των συντηρητικών συνομιλιτών του, ως προς τα «μέτρα επιεικειάς», τα οποία είχε κάνει «σημαία» του προεκλογικού του αγώνα. Ακόμα και διακηρύξεις για ισοπολιτεία και ισονομία, δε θα μπορούσαν να προχωρήσουν, λόγω της ύπαρξης του παρασυντάγματος, το οποίο χώριζε τους πολίτες σε δύο κατηγορίες. Οι κεντρώοι ηγέτες επιβεβαιώνουν την πίστη τους στο βασιλιά κι αναγνωρίζουν τον αυξημένο ρόλο του στρατού στην πολιτική ζωή. Επίσης, ο ίδιος ο Πλαστήρας, έσπευσε να δηλώσει (σε συνέντευξή του στις 7/3) την αντίθεσή του προς τον κομμουνισμό και τα «παράσημα» καταπολέμησής του²⁸, ακολουθώντας το παράδειγμα των Βενιζέλου - Παπανδρέου.

²⁵ Δέδε, ό.π., σ. 144.

²⁶ Ο.π., σ. 146.

²⁷ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 98.

²⁸ Σέφης Αναστασάκος, Ο Πλαστήρας και η εποχή του, τόμος Γ', 1933 – 1953, Επικαιρότητα, Αθήνα, 2009, σ. 344.

Τελικά ο Βενιζέλος σπάει τη συμφωνία με τους κεντρικούς αρχηγούς, γιατί ούτε εκείνος ήθελε την υποσκέλιση του κόμματός του από τον Πλαστήρα, αλλά κι επειδή προσδοκούσε τον έλεγχο του Κέντρου από αυτόν κι άμβλυση των αντιθέσεων με τη Δεξιά²⁹ και σχηματίζει κυβέρνηση με αντιπρόεδρο τον Κανελλόπουλο και την κοινοβουλευτική υποστήριξη του Λαϊκού κόμματος, προκαλώντας την οργή των άλλων αρχηγών και τη σφοδρή επίθεση του Παπανδρέου³⁰.

Ο Παπανδρέου υποστηρίζει τη συνεργασία με τον Πλαστήρα, εξηγώντας στο βασιλιά Παύλο και στους Αμερικανούς το σκεπτικό του. Συγκεκριμένα, πιστεύει πως ο στρατηγός έχει προβληθεί ως φορέας μια αλλαγής, μετά τις εκλογές, λόγω του ειρηνευτικού του προγράμματος και θα ήταν λάθος να τον αφήσουν έξω από την κυβέρνηση, γιατί θα αυτό θα τον ωθούσε προς την «άκρα Αριστερά», ενώ με τη συμμετοχή του θα τον δέσμευε σε συντηρητικότερες θέσεις –όπως κι έγινε- και τελικώς θα μπορούσε να απομακρυνθεί από την πρωθυπουργία μέσα σε λίγο διάστημα³¹. Τέλος, έπρεπε οι 280.000 ψηφοφόροι της ΕΠΕΚ να ενταχθούν στην «εθνική οικογένεια», για να απομονωθεί η «συνοδοιοποριακή αριστερά»³².

Αντίδραση όμως υπήρξε και μάλιστα έντονη κι από την πλευρά του αμερικανικού παράγοντα, που ήθελε μια φιλελεύθερη κυβέρνηση πλειοψηφίας με τον Πλαστήρα πρωθυπουργό, για να προωθήσει την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας, αφήνοντας πίσω την ωμή καταστολή και την εμπόλεμη κατάσταση, χωρίς όμως να επαναφέρει το κομμουνιστικό κόμμα στην πολιτική ζωή του τόπου. Έτσι λοιπόν, αναγκάζει το Βενιζέλο σε παραίτηση, με εκβιαστικό τρόπο³³. Ο Παπανδρέου, φαίνεται να αντιλαμβάνεται καλύτερα την κατάσταση και τη θέληση των Αμερικανών και παίζει από την αρχή το ρόλο του μεσολαβητή ανάμεσα στα δύο κεντρώα ρεύματα.

Στις 14 λοιπόν, παίρνει την εντολή ο Πλαστήρας και ορκίζεται στις 15 του μηνός. Ο Παπανδρέου αναλαμβάνει αντιπρόεδρος και υπουργός Εσωτερικών, ο Τσουδερός

²⁹ Καραγιάννης, ό.π., σ. 404 – 405.

³⁰ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 103.

³¹ Γιάννης Δ. Στεφανίδης, " Ο Γεώργιος Παπανδρέου και οι κυβερνήσεις του Κέντρου, 1950-1951: Προσέγγιση μέσα από τα κρατικά αρχεία των ΗΠΑ και της Βρετανίας, στο: Συλλογικό, Γεώργιος Παπανδρέου, 60 Χρόνια παρουσίας και δράσης στην πολιτική ζωή, Εισαγωγή- επιμέλεια: Π. Πετρίδης- Γ. Αναστασιάδης, Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Α. Παπανδρέου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1994, σ. 350.

³² Δέδε, ό.π., σ. 146.

³³ Σωτήρης Ριζάς, Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο, Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία, Καστανιώτης, Αθήνα, 2008, σ. 72-73 και Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 126.

υπουργός Συντονισμού, ο Καρτάλης υπουργός Οικονομικών, ενώ ο Βενιζέλος δεν επιθυμεί ν' αναλάβει κάποιο υπουργείο και τηρεί στάση αναμονής.

Στις 24/4 ο πρωθυπουργός της κυβέρνησης, εμφανίζεται στη βουλή και παρουσιάζει το πρόγραμμα της κεντρίας κυβέρνησης. Ξεκινώντας από το διεθνές πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, ο Πλαστήρας περιγράφει μια κατάσταση, που δεν ευνοεί τη χαλάρωση των αντιδημοκρατικών μέτρων. Συγκεκριμένα, σ' αντίθεση με την προεκλογικές του υποσχέσεις, αφού χαρακτηρίζει ως ξενοκίνητο τον κομμουνισμό και το «συμμοριτισμό», επιβεβαιώνει τη συνέχιση των κατασταλτικών μέτρων και την έμφαση στην ασφάλεια από τον εσωτερικό εχθρό. Κι ενώ ο Πλαστήρας έψεγε το καθεστώς του Εμφυλίου, τώρα το υπερασπίζεται για τη «γενναίοψυχία» του, μέσω των ευκαιριών μεταμέλειας, που παρείχε προς τους φυλακισμένους. Τα μέτρα «επιείκειας», έχουν ως στόχο την αντιμετώπιση της επιρροής του κομμουνισμού, με πολιτικά μέσα, αποσπώντας του υποστηρικτές με την προοπτική της κοινωνικής ένταξης. Τα μέτρα, όμως, κατ' ομολογία του πρωθυπουργού δεν στοχεύουν στο ξεπέραςμα του παρελθόντος και τη λήθη, καθώς η εφαρμογή τους αποτελεί αντιστάθμισμα απέναντι στην εφαρμογή μιας γενικής αμνηστίας. Η γενική αμνηστία, δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε ανθρώπους, που με τις ενέργειές τους τέθηκαν αυτοβούλως εκτός «εθνικής οικογένειας», εννοώντας τους κομμουνιστές και την ηγεσία του ΚΚΕ³⁴.

Επίσημα, λοιπόν, ο Πλαστήρας εντάσσεται στο πλαίσιο της εθνικοφροσύνης, προβάλλοντας την ασφάλεια, ως προτεραιότητα έναντι της φιλελευθεροποίησης και της ματαίωσης του εμφυλιοπολεμικού κλίματος. Μάλιστα, διαβεβαιώνει τη Δεξιά, ότι δε διαφέρουν ως προς τις αρχές, αλλά ως προς την αντιμετώπιση του κομμουνισμού, η οποία πέραν της νόμιμης βίας, επιτάσσει και τις βελτιώσεις σε θέματα ισοπολιτείας³⁵. Ο πρωθυπουργός δεν ακυρώνει το ειρηνευτικό του πρόγραμμα, αλλά το παρουσιάζει ως αντικομμουνιστικό εργαλείο κι όχι σαν γενική πολιτική ανθρωπιστικού χαρακτήρα.

Η Ελευθερία θα εμφανιστεί πιο φιλελεύθερη και θα σημειώσει, ότι η κυβέρνηση του Κέντρου διαφέρει κι από τη Δεξιά («λαοπροβλητισμό») κι από την Αριστερά («ανταρσία») και την προτρέπει μέσα από θετικά μέτρα να προβεί σε μια «ειρηνικήν

³⁴ Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής (ΕΠΣΒ), Περίοδος Α, Σύνοδος Α, Τόμος Α, σ. 15: «Αλλά όσον είμεθα πρόθυμοι εις την ευρείαν εφαρμογήν μέτρων επιεικείας υπέρ των θυμάτων, τόσοσν αρνούμεθα την αμνηστίαν, η οποία θα περιελάμβανε τα ηγετικά εγκληματικά και αμετανόητα στελέχη του συμμοριτισμού».

³⁵ Το Βήμα, 29/4/1950.

επανάστασιν»³⁶. Δε γίνεται να μην παρατηρήσουμε εδώ, σε συνδυασμό και με τον προεκλογικό λόγο της ΕΠΕΚ, τη χρησιμοποίηση όρων και συνθημάτων της εποχής, όπως επίσης και της προσπάθειας ίσης απόστασης από τα δύο «άκρα», από την Ένωση Κέντρου, έντεκα χρόνια αργότερα. Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση εξάλειψης του κομμουνισμού μετά την στρατιωτική ήττα, αποτελεί η κοινωνική πρόνοια και η οικονομική ανακούφιση του λαού³⁷, κάτι στο οποίο θα επιμένει σταθερά το Κέντρο και τις δύο δεκαετίες ('50 – '60).

Επειδή η πίεση, όμως, τόσο της Αριστεράς, όσο κι από το εσωτερικό της ΕΠΕΚ μεγάλωνε, ο Πλαστήρας εξαγγέλει σε ραδιοφωνικό του μήνυμα στις 5 Μαΐου το κλείσιμο του στρατοπέδου στη Μακρόνησο³⁸.

Τα μέτρα «επιεικείας» κατατίθενται στη βουλή στις 6 Ιουνίου 1950, από τον υπουργό Δικαιοσύνης Θ. Τσάτσο, χωρίς να περιλαμβάνουν όμως τα πάγια αιτήματα της Αριστεράς, για γενική αμνηστία και λήθη. Ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, Γ. Παπανδρέου, αναλαμβάνει να τα υπερασπιστεί. Η γενική εισήγησή του φανερώνει την αντίληψή του για το ΚΚΕ και το ΕΑΜ, τα οποία επιδίωκαν μέσα από συνεννοήσεις και συμμαχίες με αστικά κόμματα, να φτάσουν στην εξουσία. Ο Παπανδρέου παραδέχεται, ότι ο πολιτικός αγώνας ενάντια στο ΚΚΕ, ως υποχείριο της Μόσχας, συνεχίζεται, όπως γίνεται και στη διεθνή σκηνή με την όξυνση του Ψυχρού Πολέμου, μετά και την ίδρυση της Κομινφόρμ. Δίπλα, όμως, στα κατασταλτικά μέτρα πρέπει να υπάρχουν και τα φιλελεύθερα, τα οποία βοηθούν στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Τέλος, εκφράζει το σκεπτικό, πάνω στο οποίο βασίζεται η άρνηση για γενική αμνηστία και λήθη:

«(...) μόνον υπό μίαν θεωρητική προϋπόθεσιν θα ήτο ωφέλιμος και ενδεδειγμένη γενική αμνηστία, εάν υπήρχε παγκόσμιος κατευνασμός, εάν η Κομινφόρμ εγκατέλειπε την επίθεσιν, εάν το Κομμουνιστικόν κόμμα έπαυε να είναι Πέμπτη Φάλαγξ και Τμήμα του Διεθνούς Επαναστατικού Στρατού. Αλλά αυτή η προϋπόθεσις εάν αποτελεί ευχρή όλων των ανθρώπων, δεν αποτελεί δυστυχώς και πραγματικότητα»³⁹.

Τα μέτρα ειρήνευσης ήταν τα εξής: παροχή αμνηστίας σε όσους μαχητές του ΔΣΕ παραδίνονταν μέσα σ' ένα μήνα, αναθεώρηση αποφάσεων των εκτάκτων στρατοδικείων από αναθεωρητικά, σταδιακή κατάργηση του ΟΓ΄ Ψηφίσματος για τη Μακρόνησο, αναστολή ποινής ακίνδυνων καταδίκων κι εφόσον έχουν εκτίσει το 1/3 της ποινής και

³⁶ Ελευθερία, 30/4/1950.

³⁷ Το Βήμα, 30/4/1950.

³⁸ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 129.

³⁹ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 283 - 286.

λειτουργία δευτεροβάθμιου συμβουλίου νομιμοφροσύνης, για τις προσφυγές απολυμένων δημοσίων υπαλλήλων⁴⁰.

Ένα ακόμα δείγμα γραφής, σχετικά με την άκρως συντηρητική στάση της κεντρώας κυβέρνησης με τη σφραγίδα του Παπανδρέου, είναι τα λεγόμενά του σε εκπρόσωπο της αμερικανικής πρεσβείας. Συγκεκριμένα, υποστήριξε, ότι η βασική αρχή κατά την εφαρμογή των μέτρων «επιείκειας» είναι η θέση, ότι ο κομμουνισμός αποτελεί διαρκή κίνδυνο για την Ελλάδα, ενώ τάχθηκε υπέρ του κλεισίματος του αναμορφωτηρίου στη Μακρόνησο, για να αποδυναμώσει την «κομμουνιστική προπαγάνδα»⁴¹. Επίσης, όταν ο Πλαστήρας, θα επιχειρήσει να απελευθερώσει γύρω στους εκατό αρρώστους από τη Μακρόνησο, ο Παπανδρέου θα ακυρώσει την απόφαση (5/7) και θα αναλάβει προσωπικά το υπουργείο Δημόσιας Τάξης⁴². Τέλος, θα προτείνει (τέλη Ιουλίου) στους Αμερικανούς, να ρίξουν τον Πλαστήρα, καθώς η διεθνής κατάσταση, κι η θέληση του πρωθυπουργού, για επέκταση των μέτρων «επιείκειας», τον καθιστούσαν προβληματικό και προτείνει μια κυβέρνηση με αυτόν επικεφαλής και το Βενιζέλο να τον στηρίζει⁴³. Οι βλέψεις του Παπανδρέου, ήταν να δοθούν τα λιγότερο δυνατά «ανοίγματα» προς τους ηττημένους του Εμφυλίου, έτσι ώστε να συνεχίσουν να στηρίζουν την κυβέρνηση και ταυτόχρονα να ελέγχει ο ίδιος τον Πλαστήρα και εν συνεχεία να τον διαδεχτεί εξασφαλίζοντας την εύνοια των Αμερικανών, όπως είχε γίνει και με τους Βρετανούς στην Κατοχή, όταν είχε τονίσει την απειλή του ΕΑΜ ως προς το αστικό σύστημα. Οι βλέψεις των κεντρώων αρχηγών για την εξουσία καθορίζουν την στρατηγική τους.

Τα πράγματα, ως προς την στάση των ΗΠΑ απέναντι στην ελληνική κυβέρνηση, θα ανατραπούν σε σύντομο διάστημα, εξαιτίας του πολέμου της Κορέας, που ξεκινά τέλη Ιουνίου (και θα εμπλακούν η ΕΣΣΔ και η Κίνα από τη μία και οι δυτικές δυνάμεις με τις ΗΠΑ από την άλλη). Οι Αμερικανοί, θα προσανατολιστούν σε πιο συμπαγή κυβερνητικά σχήματα, τα οποία θα είναι αμείλικτα απέναντι στον «εσωτερικό εχθρό», προωθώντας σταδιακά τη λύση του στρατάρχη Παπάγου⁴⁴. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο πιέσεων (ο Βενιζέλος απειλεί με άρση της εμπιστοσύνης του προς την κυβέρνηση, αν επεκταθούν τα μέτρα), ο Πλαστήρας θα ανακοινώσει στην κοινοβουλευτική ομάδα της ΕΠΕΚ, στις 24

⁴⁰ Πότης Παρασκευόπουλος, Φιλελεύθερα ανοίγματα στην Ελλάδα, Μετά τον Εμφύλιο, Η άνοδος και η πτώση του Πλαστήρα, Φυτράκης, Αθήνα, 1987, σ. 106.

⁴¹ Στεφανίδης, ό.π., σ. 352.

⁴² Αναστασάκος, ό.π., σ. 369.

⁴³ Στεφανίδης, ό.π., σ. 357.

⁴⁴ Σόλων Ν. Γρηγοριάδης, Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974, Τόμος Β', Εμφύλιος-Ανένδοτος 1945-1967, εισαγωγή: Γιώργος Μαργαρίτης, Polaris, 1η επανέκδοση, Αθήνα, 2010, σ. 391-392.

Ιουλίου, ότι η κυβέρνηση «θα ευθυγραμμίσει την πολιτική της με την πολιτική των Συμμάχων» κι έτσι η επέκταση των μέτρων θα παραπεμπόταν για όταν θα επιτυχανόταν ένας παγκόσμιος κατευνασμός⁴⁵. Το αντίκτυπο του πολέμου στην Κορέα είναι μεγάλο και γίνεται εκμετάλλευσή του κι από τους συντηρητικούς εταίρους της κυβέρνησης για να περιορίσουν τα ειρηνευτικά μέτρα.

Τα προβλήματα συνεχίζονταν για την κυβέρνηση, όσον αφορά την έγκριση του αναγκαστικού νόμου, για τα μέτρα «επιείκειας» ή «μέτρα δικαιοσύνης», όπως τα παρουσίασε ο Παπανδρέου. Πολλοί βουλευτές, περισσότερο από την ΕΠΕΚ, αλλά κι από τα υπόλοιπα κυβερνητικά κόμματα πιέζουν να κατατεθούν όλα τα άρθρα και να επεκταθούν όσο το δυνατόν περισσότερο. Από την άλλη όμως ο Βενιζέλος απειλεί, ώστε να μην επικυρωθεί το άρθρο, περί αναστολής των ποινών και προσωρινής απολύσης, που ήταν και το πιο ουσιώδες. Τελικά εγκρίνονται από το υπουργικό συμβούλιο (διαφωνούν οι Καρτάλης και Σπαής από την ΕΠΕΚ) τα τέσσερα από τα πέντε⁴⁶. Μετά κι από αυτό, το θέμα της επέκτασης των μέτρων θεωρείται λήξαν, σύμφωνα και με δήλωση του Παπανδρέου⁴⁷.

Παρ' όλο που η κυβέρνηση έπεσε λίγες μέρες αργότερα, με αφορμή μια δήλωση του Πλαστήρα, η οποία στρεφόταν εμμέσως κατά των συντηρητικών του εταίρων σχετικά με τα μέτρα ειρήνευσης, η ΕΠΕΚ και συγκεκριμένα ο Πλαστήρας, φάνηκε να υποχωρεί και να γίνεται ουραγός των Παπανδρέου και Βενιζέλου και να μην μπορεί να υλοποιήσει το πρόγραμμά, που είχε υποσχεθεί. Τα άλλα δύο αστικά κόμματα της κυβέρνησης, δεν είχαν πρόθεση να υποχωρήσουν στο θέμα της ειρήνευσης και να προβούν σε χορήγηση αμνηστίας, ενώ τα όποια μέτρα χαλάρωσης, αποτελούν απλώς μέσο, για την απομόνωση της επιρροής του ΚΚΕ κι όχι συμβολή στον εκδημοκρατισμό του μετεμφυλιακού καθεστώτος. Ο πόλεμος της Κορέας, ήρθε να τερματίσει και την εμπιστοσύνη των Αμερικανών προς την ΕΠΕΚ και γενικότερα προς το Κέντρο, παρά τη συντηρητική στάση της κυβέρνησης, η οποία ταλανιζόταν εξ αρχής από ενδογενείς αντιθέσεις. Η προσπάθεια φιλελευθεροποίησης εμποδίστηκε από τους Βενιζέλο και Παπανδρέου, οι οποίοι δεν αποδέχονταν το ξεπέραςμα του εμφυλιοπολεμικού κλίματος (όσο υπήρχε ΚΚΕ), αλλά κι από την αναζωπύρωση του Ψυχρού Πολέμου και την απαίτηση αυταρχικών μέτρων από τις ΗΠΑ, εναντίον των αριστερών, οι οποίοι νοούνταν ως τμήμα του διεθνούς επαναστατικού στρατού της ΕΣΣΔ.

⁴⁵ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 141.

⁴⁶ Ο.π., σ. 141 – 142 και Ελευθερία, 5/8/1950.

⁴⁷ Ελευθερία, 5/8/1950.

Κεφάλαιο 2: Το Κέντρο απέναντι στην ανανεωμένη Δεξιά κι η προσπάθεια άντλησης δυνάμεων από τα αριστερά

Η προγραμματική σύγκλιση ΕΠΕΚ – ΚΦ στις εκλογές του '51

Μετά από διαδοχικά κυβερνητικά σχήματα, με πυρήνα το συντηρητικό Κέντρο και με την στήριξη, αρχικά των Λαϊκών και μετά της ΕΠΕΚ, η χώρα οδηγείται σε εκλογές στις 9 Σεπτεμβρίου 1951. Ο στρατάρχης Παπάγος, ανακοινώνει πως παραιτείται από το στράτευμα για να πολιτευτεί και δημιουργεί τον Ελληνικό Συναργεμό, προκαλώντας την οργή του Παλατιού, που βλέπει πως δεν μπορεί να τον ελέγξει. Η κάθοδος του Παπάγου στην πολιτική θα ανησυχήσει τους κεντρώους και θα διαμορφώσει μια αντίθεση ανάμεσα στο Συναργεμό και τις αντισυναργεμικές δυνάμεις, η οποία θα αποκρυσταλλωθεί αργότερα. Το Κέντρο, έχει να αντιμετωπίσει έναν ανανεωμένο πολιτικό αντίπαλο (Δεξιά), υποβαθμίζοντας τη δημιουργία της ΕΔΑ. Μια συνένωση δυνάμεων γίνεται τώρα επιτακτική.

Στο στρατόπεδο των Φιλελευθέρων, έχει προσχωρήσει το ΕΚΕ του Ζέρβα (Αύγουστος 1950) και η ομάδα του Τσουδερού (Ιούλιος 1951), αλλά και στελέχη από το κόμμα Παπανδρέου⁴⁸. Η ΕΠΕΚ, έχει γίνει ενιαίο πλέον κόμμα, μετά και την αποχώρηση του Τσουδερού. Πάλι το κόμμα του Παπανδρέου αιμοραγεί, αυτή τη φορά υπέρ του Πλαστήρα. Το ΔΣΚ του Παπανδρέου έχει αποδυναμωθεί τόσο πολύ που κατεβάζει υποψηφιότητες μόνο σε 29 εκλογικές περιφέρειες, από τις 41. Τέλος, το ΣΚΕΛΔ προσπαθεί να συνεργαστεί με την ΕΠΕΚ, χωρίς όμως επιτυχία.

Αξίζει να σημειωθεί, πως οι Αμερικανοί ήθελαν ένα ενωμένο Κέντρο. Από το Μάιο του '51, η πρεσβεία μετά από οδηγία του Υπ. Εξωτερικών, προσανατολιζόταν στο να ασκήσει επιρροή, προκειμένου να ενωθούν ΕΠΕΚ και ΚΦ, να ψηφιστεί το πλειοψηφικό και να αναβιώσει ο δικομματισμός, μεταξύ Κέντρου και Δεξιάς⁴⁹.

Η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ), ανακοινώνεται στις 3 Αυγούστου του 1951, με αφορμή τις επικείμενες εκλογές του Σεπτεμβρίου (είχε δημιουργηθεί τη 1^η Αυγούστου). Ο συνασπισμός αυτός αποτελείται από το Σοσιαλιστικό Κόμμα του Πασαλίδη (ο οποίος θα είναι και ο πρόεδρος), το Δημοκρατικό Συναργεμό, τους Αριστερούς Φιλελεύθερους και το Δημοκρατικό Ριζοσπατικό Κόμμα. Στις 3 Αυγούστου προσχωρεί και η Ένωση Δημοκρατικών

⁴⁸ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 135.

⁴⁹ Αλέξης Παπαχελάς, Ο βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, Ο αμερικανικός παράγων 1947 – 1967, Πρόλογος: Λ. Καραπαναγιώτης, Εστία, Αθήνα, 2009, σ. 31 – 32.

Αριστερών, ενώ το ΣΚΕΛΔ δε συμμετέχει λόγω της παρουσίας του ΚΚΕ και του ρόλου του στην οργάνωση του νέου εγχειρήματος⁵⁰.

Οι ανάγκες που γέννησαν την ΕΔΑ και ταυτόχρονα υπήρξαν και οι προγραμματικές της επιδιώξεις ήταν οι εξής: η οικονομική ανάπτυξη, για να βελτιωθεί η ζωή του λαού, η δημοκρατία, η γενική αμνηστία, η κατάργηση των εκτοπίσεων, των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων, των στρατοδικείων και της έκτακτης νομοθεσίας του Εμφυλίου, η εδραίωση της εσωτερικής ομαλότητας, της εθνικής ανεξαρτησίας και της ουδετερότητας στην εξωτερική πολιτική και παράλληλα η αναγνώριση της Αντίστασης και του ΚΚΕ⁵¹.

Το Βήμα, θα χαρακτηρίσει την ΕΔΑ, ως μια ακόμα μεταμφίεση του ΚΚΕ⁵². Από τη μεριά του, ο Πλαστήρας, το κόμμα του οποίου ζημιώνεται από μια ενδεχόμενη επιρροή της ΕΔΑ προς τους αριστερούς και δημοκράτες ψηφοφόρους, τη χαρακτηρίζει ως «θορυβούσα Αριστερά Παράταξη» και συνεχίζει υποστηρίζοντας, ότι εκτός του ξενοκίνητου χαρακτήρα της, η ΕΔΑ, επιδιώκει τη συνέχιση των διωγμών για να φανατίζει τους οπαδούς της και να σπιλώσει την εικόνα της χώρας στο εξωτερικό⁵³.

Η στροφή του Πλαστήρα προς τα δεξιά ή προς το συντηρητικό Κέντρο είναι πλέον εμφανής. Ο στρατηγός, συνδέει την ΕΔΑ με το ΚΚΕ και τη Μόσχα, με σκοπό να καταδείξει τον «προδοτικό» χαρακτήρα του νεοσύστατου κόμματος και κατ' επέκταση την προβοκατόρική του δράση, με σκοπό, να αποτραβήξει τη χώρα από τη Δύση. Επίσης κατηγορεί την Αριστερά, ότι επενδύει στη δυστυχία και στη δίωξη πολιτών, για ψηφοθηρικούς λόγους, υιοθετώντας απόψεις, όπως του Παπανδρέου, περί «κομμουνιστικής προπαγάνδας». Με την επίθεσή τους προς τα αριστερά, η ΕΠΕΚ προσπαθεί να κερδίσει και πάλι την εύνοια των ΗΠΑ και να δείξει ότι είναι και αντικομμουνιστική, αλλά κι η μόνη δύναμη που θέλει και μπορεί να υλοποιήσει την ειρήνευση.

Γενικά, πάντως, βγαίνει το συμπέρασμα, πως η ΕΔΑ, είτε εκούσια, είτε ακούσια υποτιμάται και δεν απασχολεί τόσο τον κεντρικό αστικό Τύπο και τα κεντρικά κόμματα, όσο ο Παπάγος. Είναι έκδηλα, ήδη, τα σημάδια ανασυγκρότησης ενός νέου δικομματισμού, ο οποίος θα έχει ως στόχο την απομόνωση της Αριστεράς και τον αφοπλισμό της, μέσα από εκλογικά διλήμματα. Πάντως χρησιμοποιείται – η Αριστερά – ως το ένα «άκρο», για να

⁵⁰ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 271 και Η. Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 135- 136.

⁵¹ Μιχάλης Λυμπεράτος, Μετά τον Εμφύλιο, Πολιτικές διαδικασίες και κοινωνική πόλωση στις απαρχές της προδικτατορικής περιόδου, Νότιος άνεμος, Αθήνα, 2015, σ. 27- 28.

⁵² Το Βήμα, 21/8/1951.

⁵³ Λόγος του Πλαστήρα στη Θεσσαλονίκη, Το Βήμα, 4/9/1951.

αναδείξει το Κέντρο σε μια δημοκρατική δύναμη και τη Δεξιά, ως αντιδημοκρατική και «φασιστική».

Η ΕΠΕΚ, φυσικά, δεν μπορεί να εγκαταλείψει τις υποσχέσεις της για επέκταση των μέτρων ειρήνευσης, γιατί τότε θα έχανε μεγάλο μέρος της εκλογικής της δύναμης, η οποία κατά πάσα πιθανότητα θα στρεφόταν προς την ΕΔΑ. Έτσι, στο πρόγραμμά της με τίτλο: «Τί είναι και τι θέλει η ΕΠΕΚ» (παραπέμποντας ευθέως στο βιβλίο το Γληνού: «Τί είναι και τι θέλει το ΕΑΜ») διακηρύττει τον αντιπλουτοκρατικό της χαρακτήρα, την αντίθεσή της προς τον «ολοκληρωτισμό» του κομμουνισμού και του φασισμού κι υπερασπίζεται την ελευθερία του φρονήματος και τη δίωξη μόνο κατόπιν δικαστικής απόφασης⁵⁴.

Εκτός των παραπάνω, θα υποσχεθεί, αποφυλακίσεις όσων κρατούνται χωρίς δίκη, συνδικαλιστικές ελευθερίες, κατάργηση των φακέλων και των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων. Τέλος, θα αρνηθεί τη συνεργασία με το ΚΦ, το οποίο χαρακτηρίζει «κόμμα της Δεξιάς» και της «συντηρήσεως» καταλογίζοντάς τους την ευθύνη της μη επέκτασης των μέτρων «επιεικείας»⁵⁵. Η πρόθεση του Πλαστήρα, είναι να εκπροσωπήσει την ανάγκη μιας φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος, αλλά και να υποσκελίσει το ΚΦ, ως ταυτιζόμενο με τη Δεξιά, προσβλέποντας στην ηγεμονία της κεντρώας παράταξης και στην ίση απόσταση από τα δύο «άκρα».

Οι θέσεις αυτές: ίση απόσταση από κομμουνισμό και φασισμό, ειρήνευση, κατάργηση του αστυνομικού κράτους, ισοπολιτεία, ελεύθερο φρόνημα κι εκτόπιση κατόπιν δικαστικής απόφασης κι όχι από τη διοίκηση, θα υιοθετηθούν κι από τα υπόλοιπα κόμματα του Κέντρου, μετά την επικράτηση της Δεξιάς - αρχικά υπό τον Παπάγο κι έπειτα υπό τον Καραμανλή - και θα εκφραστούν με περισσότερη αποτελεσματικότητα από την Ένωση Κέντρου, αργότερα.

Οι θέσεις, όμως αυτές, δε θα υποβαθμίσουν τον αντικομμουνισμό του στρατηγού, ο οποίος σε ραδιοφωνικό του μήνυμα θα προσπαθήσει να εκβιάσει τους ψηφοφόρους, που θα μπορούσαν να ψηφίσουν την ΕΔΑ:

«Αι μάζαι που παρηκολούθησαν παλαιότερον τον κομμουνισμόν, οφείλουν να σκεφθούν (...) εάν επιθυμούν την ομαλότητα ή εάν με την στάσιν των θα επιδιώξουν να ενισχύσουν την αντίρροπον τάσιν της αντιδράσεως (...) Ας ενθυμηθούν όλοι πως ήρχισαν και πως ηνδρώθησαν προ εικοσαετίας τα ολοκληρωτικά καθεστώτα εις την Ευρώπην. Ο

⁵⁴ Ελευθερία, 14/8/1951 και Δέδε, ό.π., σ. 325 – 329.

⁵⁵ Δέδε, ό.π., σ. 183.

εξοντωτικός αγών κατά της Δημοκρατίας έφερε τον χιτλερισμόν, τον πόλεμον και την συμφοράν»⁵⁶.

Με λίγα λόγια, ο γηραιός πολιτικός προειδοποιεί, ότι μια άνοδος της ΕΔΑ και κατ' επέκταση του Κομμουνιστικού Κόμματος, θα έφερνε, ως αντίδραση την επάνοδο του φασισμού και του αυταρχισμού και συγκεκριμένα το κόμμα του Παπάγου. Θέλει ουσιαστικά να μαζέψει τις αριστερές ψήφους, ποντάροντας στο ότι η ΕΔΑ (η οποία του έχει κάνει πρόταση συνεργασίας, την οποία απέρριψε) θεωρεί ως πρώτη απειλή τον Ελληνικό Συναργεμό (ΕΣ) του στρατάρχη και προβάλλοντας τον εαυτό του, ως το μόνο ικανό να φέρει την ειρήνευση στον τόπο. Την ίδια αντίληψη, σχετικά με την αλληλοτροφοδότηση των δύο «άκρων» έχει και ο Βενιζέλος, θέλοντας, παράλληλα να χτυπήσει τον Παπάγο⁵⁷.

Το Κόμμα των Φιλελευθέρων, βλέποντας την απήχηση που είχε η ΕΠΕΚ με το ειρηνευτικό της πρόγραμμα και μπροστά στην άνοδο του Παπάγου, θα αναγκαστεί να δεχτεί τη χαλάρωση των αυταρχικών μέτρων, την ειρήνευση, την «ηθική απομόνωση» του κομμουνισμού και την κοινωνική δικαιοσύνη κι έτσι να καταλήξει να έχει παρόμοιο πρόγραμμα με τον Πλαστήρα⁵⁸.

Ο Βενιζέλος, θα οριοθετήσει το Κέντρο και κατ' επέκταση το κόμμα του ανάμεσα σε Δεξιά κι Αριστερά, ενώ θα αφήσει ανοικτό και το ενδεχόμενο για συνεργασία με την ΕΠΕΚ, πιστεύοντας στην επιτυχία της παρατάξης μέσα από την ενότητα:

«Ευρισκόμεθα σταθερώς εις το μέσον των αλληλοσυγκρουομένων παρατάξεων και αποτελούμεν το Κέντρον, το οποίον δεν θα επιτρέψη όπως η κοινωνική Δικαιοσύνη αποτελεί ιδιοκτησίαν της Αριστεράς και η Εθνικοφροσύνη μονοπώλιον των ολίγων, αλλά το οποίον θα μεταβάλη όλα αυτά εις κτήμα και κατάκτησιν όλων των Ελλήνων»⁵⁹.

⁵⁶ Ελευθερία, 15/8/1951.

⁵⁷ Ελευθερία, 23/8/1951.

⁵⁸ Ομιλία Βενιζέλου στην Αθήνα, Το Βήμα, 4/9/1951.

⁵⁹ Δέδε, ό.π., σ. 182.

Συγκυβέρνηση ΕΠΕΚ – Φιλελεύθερων: η οριστική διάψευση των προσδοκιών για φιλελευθεροποίηση

Τα αποτελέσματα των εκλογών του Σεπτεμβρίου του 1951, θα αναδείξουν πρώτο κόμμα τον Ελληνικό Συναργεμό (36,53%), δεύτερη την ΕΠΕΚ (23,49%), τρίτο το ΚΦ (19,04%) και τέταρτο την ΕΔΑ (10,57%), ενώ ο Παπανδρέου δε θα καταφέρει να εκλεγεί ούτε καν ο ίδιος (2,10%). Ο στρατηγός Πλαστήρας, εκτός του ότι αναγνωρίζεται, ως ο πρωταγωνιστής στο χώρο του Κέντρου, αλλά και γενικότερα στη δημιουργία κυβέρνησης, αξιολογείται κι ως ένα «σοβαρόν φράγμα κατά του Κομμουνισμού»⁶⁰.

Μετά και την άρνηση του Παπάγου να συμμετέχει σε μια κυβέρνηση με τους Βενιζέλο και Πλαστήρα, οι δύο κεντρώοι συμφωνούν να συγκυβερνήσουν ξανά, καθώς η ανάγκη κι οι δυνατότητα για μια νέα κυβέρνηση του Κέντρου έναντι του Παπάγου, ήταν μεγαλύτερη από ποτέ. Στις 4 Οκτωβρίου δημοσιοποιείται το κοινό πρόγραμμα ειρήνευσης, κάνοντας φανερή και πάλι την υποχωρητικότητα της ΕΠΕΚ, έναντι των θέσεων του ΚΦ (εκτός της μετατροπής της θανατικής ποινής σε ισόβια και της κατάργησης των έκτακτων στρατοδικείων)⁶¹.

Στις 27/10 σχηματίζεται κυβέρνηση ΕΠΕΚ – ΚΦ και στις 30 του μηνός, ο πρωθυπουργός Νικόλαος Πλαστήρας, διαβάζει τις προγραμματικές δηλώσεις στη βουλή. Η υπόσχεση για επίτευξη της ειρήνευσης και διεύρυνση των μέτρων, θα τελεί υπό την αίρεση της εθνικής ασφάλειας και της έγκρισης των Αμερικανών⁶².

Οι προθέσεις της κυβέρνησης, έρχονται να διαψεύσουν και πάλι τις ελπίδες για ριζικά μέτρα προς την κατεύθυνση της λήθης και της αμνηστίας. Το ψυχροπολεμικό κλίμα και οι εσωτερικές παράμετροι (συγκυβέρνηση με ΚΦ, ισχυρή συντηρητική αντιπολίτευση υπό τον Παπάγο) μπορούν να σταματήσουν κάθε νέο μέτρο χαλάρωσης, δείχνοντας τα ασφύκτικα όρια μέσα στα οποία έχει να κινηθεί μια ήδη ανομοιογενής κι αδύναμη κυβέρνηση. Οι νεοεκλεγέντες βουλευτές της ΕΔΑ, δε θα παρίστανται στη συζήτηση, καθώς είναι όλοι εξόριστοι και δεν τους είχε παρασχεθεί άδεια, για να ορκιστούν.

Τα μέτρα ειρήνευσης κατατίθενται στη βουλή από τον υπουργό Δικαιοσύνης Παπασπύρου στις 12 Δεκεμβρίου. Μια βαρυσήμαντη ενέργεια της κυβέρνησης ήταν το να

⁶⁰ Το Βήμα, 12/9/1951.

⁶¹ Δέδε, ό.π., σ. 197.

⁶² ΕΠΣΒ, Περίοδος Β, Σύνοδος Α, σ. 11: «η κυβέρνηση δηλοί ότι θα επιδιώξη την εφαρμογήν του προγράμματός της εν στενή επαφή και συνεργασία μετά της Αμερικανικής Αποστολής (...). Τα μέτρα εφαρμογής του προγράμματος της θα λαμβάνωνται εν συνεργασία και από κοινού μετ' αυτής».

ψηφίσει νέο Σύνταγμα. Ο Συναργεμός όμως ήταν αντίθετος προς την ψήφιση, διότι δεν αναγνώριζε τη βουλή εκείνη ως αναθεωρητική, αλλά ως απλή. Τελικά το νέο Σύνταγμα, με ψήφους των κυβερνητικών βουλευτών και μερικών ανεξάρτητων περνάει από τη βουλή στις 21 Δεκεμβρίου του 1951 και με ισχύ από την 1/1/1952. Το νέο Σύνταγμα έδινε την ευχέρεια στην κάθε κυβέρνηση να ασκεί το έργο της μέσω αναγκαστικών νόμων κι ήταν επηρεασμένο από τον Εμφύλιο⁶³, ενώ επισκιαζόταν από την ύπαρξη ενός «παρασυντάγματος», που κρατούσε ακόμα σε ισχύ την έκτακτη εμφυλιακή νομοθεσία, χωρίζοντας τους πολίτες σε δύο κατηγορίες, κι ερχόμενο σε εμφανή σύγκρουση με το νέο Σύνταγμα, στο ζήτημα των ατομικών ελευθεριών.

Ο Πασαλίδης από τη μεριά της ΕΔΑ, υποστήριξε, πως το νέο Σύνταγμα θα έπρεπε να βασίζεται στη συμφωνία της Βάρκιζας, ενώ κάλεσε την κυβέρνηση να φέρει ένα νέο σχέδιο που θα είχε τη σύμφωνη γνώμη όλων των κομμάτων και θα το ψήφιζε και η ΕΔΑ⁶⁴. Ο υπουργός Εσωτερικών παρεμβαίνει και κατηγορεί τη Δεξιά και την Αριστερά, για σύμπτωση απόψεων τόσο απέναντι στο Σύνταγμα, όσο κι απέναντι στα μέτρα επιείκειας, καθώς επικρίνουν και τα δύο, επιδιώκοντας την «ανωμαλία»⁶⁵. Η επίθεση αυτή, παραβλέπει το περιεχόμενο της κριτικής των δύο παρατάξεων, εξυπηρετώντας το διαχωρισμό, που επιδιώκει το Κέντρο τόσο από την Αριστερά, όσο κι από τη Δεξιά.

Στις 29 Απριλίου 1952, η βουλή με την αποχή των βουλευτών του Συναργεμού, ψήφισε την κατοχύρωση του λεγόμενου «παρασυντάγματος», όλα δηλαδή εκείνα τα έκτακτα νομοθετήματα του Εμφυλίου (εκτός του ψηφίσματος για τη Μακρόνησο που είχε καταργηθεί), τα οποία είχαν ανώτερη τυπική ισχύ από τους κοινούς νόμους. Ο υπουργός Δικαιοσύνης Δ. Παπασπύρου, για να υπερασπιστεί την ψήφισή τους, είπε, ότι αυτή ήταν απαραίτητη, ώστε να μην υπάρχει σύγχυση, για το αν ισχύουν ή όχι κι έσπευσε να δηλώσει, πως η κυβέρνηση δε συμφωνούσε με αυτά τα οποία η ίδια νομοθετούσε (!)⁶⁶.

Στον οικονομικό τομέα, η κατάσταση για τα λαϊκά και γενικότερα τα μικρομεσαία στρώματα είναι κακή. Οι υπέρογκες στρατιωτικές δαπάνες και η συγκράτηση των μισθών

⁶³ Νίκος Αλιβιζάτος, Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922 – 1974), Όψεις της ελληνικής εμπειρίας, Θεμέλιο, Αθήνα, 1983, σ. 526 – 527: επέβαλε την ανάπτυξη «εθνικής συνειδήσεως», με στόχο τη μη αμφισβήτηση του καθεστώτος της εθνοφροσύνης. Επίσης, έδινε τη δυνατότητα να δικάζονται πολίτες από στρατοδικεία σε καιρό ειρήνης, για ενέργειες «κατά της ασφαλείας των ενόπλων δυνάμεων», ή αλλιώς, για κατασκοπεία, όπως κι έγινε με την υπόθεση Μπελογιάννη (σ. 535 – 536).

⁶⁴ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 55 – 57, ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 315 – 316.

⁶⁵ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 316.

⁶⁶ Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 540. Το επιχείρημα του Παπασπύρου, ήταν, ότι έπρεπε να ψηφιστούν τα νομοθετήματα, για να μπορέσουν ύστερα να τροποποιηθούν κάποια από αυτά: ΕΠΣΒ, Περίοδος Β, Σύνοδος Α, σ. 1153.

για τη συνέχισή τους, οδηγεί τον Κυριάκο Βαρβαρέσο, σύμβουλο της κυβέρνησης, στο συμπέρασμα, ότι από την στιγμή που στο διάστημα 1950-1952 οι μισθοί και τα ημερομίσθια παραμένουν χωρίς καμία αύξηση, «έχει επέλθει σημαντική ανακατανομή του εθνικού εισοδήματος εις όφελος των επιχειρηματιών και των οπωσδήποτε εξαρτωμένων εκ της τάξεως αυτής προσώπων»⁶⁷. Παράλληλα η αμερικανική βοήθεια θα μειωνόταν δραστικά με βαρύ αντίκτυπο στην ασθενή ακόμα ελληνική οικονομία.

Μέσα στο 1952, ενώ ο Πλαστήρας είναι άρρωστος, υπάρχει έντονη συζήτηση για το εκλογικό σύστημα που θα ισχύσει στις ερχόμενες εκλογές. Ο Παπάγος πιέζει για πλειοψηφικό, ενώ είναι αντίθετοι ο Βενιζέλος κι ο βασιλιάς, φοβούμενοι την ισχύ του στρατάρχη. Ο πρωθυπουργός όμως συμφωνεί με το πλειοψηφικό, πιστεύοντας πως θα επωφεληθεί η ΕΠΕΚ. Θετικοί είναι φυσικά και οι Αμερικανοί που θέλουν, πλέον, μια κυβέρνηση Παπάγου.

Επίσης η κυβέρνηση πιεζόμενη - από τον Παπάγο, το Παλάτι και τους Αμερικανούς- αμνήστευσε τους στασιαστές στρατιωτικούς που συμμετείχαν στο κίνημα του ΙΔΕΑ (παραστρατιωτικής οργάνωσης), όταν αποχώρησε ο Παπάγος από το στράτευμα, για να πολιτευτεί το 1951. Ο Παπανδρέου, που βρίσκεται σε διαβουλεύσεις με το Συναργέμο, για συνεργασία στις επόμενες εκλογές υποστηρίζει το να μην υπάρξουν κυρώσεις για τους κινηματίες, φέροντας ως επιχείρημα τη διάλυση του στρατού κι ότι οι υπαίτιοι θα έπρεπε να κριθούν, όχι με νομικά, αλλά με εθνικοπολιτικά κριτήρια⁶⁸.

Το παραπάνω παράδειγμα, μπορεί να συγκριθεί με την υπόθεση Μπελογιάννη (που θα εξεταστεί στο επόμενο κεφάλαιο) και την στάση του Κέντρου σ' αυτή. Το σύνολο του αστικού πολιτικού κόσμου, γνώριζε την ύπαρξη του ΙΔΕΑ, από το 1951 και δεν έκανε τίποτα για να απομονώσει ανατρεπτικά στοιχεία μέσα στο στράτευμα.

Η νέα κεντρώα κυβέρνηση αποδείχτηκε, από το έργο της και το δημόσιο λόγο της, ένα ανάχωμα απέναντι στην ΕΔΑ, καθώς δεν ικανοποίησε τα αιτήματα για περισσότερη δημοκρατία, αλλά αντιθέτως αυτοδεσμεύτηκε απέναντι στις ΗΠΑ και ψήφισε ένα αντιδραστικό Σύνταγμα. Φυσικά δε μπορεί να γίνει δεκτό από την παρούσα έρευνα, ότι η ΕΠΕΚ και το ΚΦ δεν είχαν επίγνωση των απαιτήσεων των Αμερικανών προεκλογικά, ενώ δέχτηκαν το ενδεχόμενο μιας συγκυβέρνησης με τον Παπάγο, το νέο Σύνταγμα, το πλειοψηφικό (ο Πλαστήρας), τη διατήρηση των εξοντωτικών –οικονομικά– εξοπλιστικών

⁶⁷ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 344 – 345.

⁶⁸ Ο.π., σ. 373.

προγραμμάτων και την αθώωση των πραξικοπηματιών του ΙΔΕΑ. Ο ρόλος του Κέντρου, υπέρ των δυνάμεων που ήθελαν την πόλωση και τη συνέχιση του εμφυλιοπολεμικού κλίματος, αποκαλύπτει καταρχήν την αδυναμία του να χαράξει μια αυτόνομη πολιτική - λόγω της ενδοκυβερνητικής ανομοιογένειας και τον κυρίαρχο ρόλο των Αμερικανών- με αποτέλεσμα να γίνεται ουραγός της Δεξιάς, του μεγάλου της ενδοαστικού – εκλογικού αντιπάλου. Παρ' όλο που τα δύο κεντρικά κόμματα συνεργάστηκαν για να αντιμετωπίσουν τον Παπάγο και να κυβερνήσουν, εντούτοις φαίνεται ότι η πολιτική τους δε διέφερε από αυτήν της Δεξιάς (με εξαίρεση τη μετατροπή των θανατικών καταδικών σε ισόβια). Η αποδοχή της εθνικοφροσύνης και της εξάρτησης από τις ΗΠΑ, όπως επίσης κι η εσωτερική ανομοιογένεια δεν επέτρεψε και πάλι την επίτευξη της εσωτερικής ομαλότητας, ενώ η υλοποίηση μιας συντηρητική πολιτική με στόχο την εύνοια των Αμερικανών και την επιδοκμασία της δεξιάς αντιπολίτευσης δε βοήθησαν το Κέντρο στο να παραμείνει στην εξουσία, αλλά αντιθέτως έστρωσαν το δρόμο για την έλευση του Παπάγου.

Κεφάλαιο 3: Ο πολιτικός - κατασταλτικός αγώνας κατά του κομμουνισμού και τα οφέλη από μια πιθανή διάλυση της ΕΔΑ

Η πρώτη δίκη Μπελογιάννη και η ανακάλυψη των ασυρμάτων

Από τις 5/1/1951 έχει συλληφθεί ο Νίκος Μπελογιάννης, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, ο οποίος είχε έρθει κρυφά από το εξωτερικό. Στις 19/10/1951 ξεκινά η δίκη, από το έκτακτο Στρατοδικείο Αθηνών⁶⁹, με κατηγορούμενο τον Μπελογιάννη κι άλλους 92, για κομμουνιστική δράση. Η συμφωνία μεταξύ ΕΠΕΚ και Φιλελευθέρων, όπως είδαμε, προβλέπει την κατάργηση των στρατοδικείων και την ανάθεση των παραβάσεων του νόμου 509 σε πενταμελή εφετεία και τη μετατροπή όλων των θανατικών ποινών σε ισόβια. Η κυβέρνηση προσπαθεί ν' αναβάλει τη δίκη, αλλά ο πρόεδρος του στρατοδικείου, ενόπιον του υπουργού Άμυνας Σακελλαρίου, που του ζητά να διακόψει τη δίκη, απειλεί πως θα αυτοκτονήσει. Τα πνεύματα είναι τεταμένα και ο δεξιός Τύπος κατηγορεί την κυβέρνηση για φιλοκομμουνιστική στάση⁷⁰. Κατόπιν τούτου ο Σακελλαρίου αποκαλύπτει στη βουλή το γεγονός και υποστηρίζει, πως πρέπει να διακοπεί η δίκη για να αποφευχθούν επιθέσεις από την ΕΣΣΔ και γενικότερα διεθνείς πιέσεις⁷¹.

Η υπόθεση αυτή, όπως και η ανακάλυψη των ασυρμάτων, που θα δούμε παρακάτω, εντάσσεται σε σχέδιο για την ενοχοποίηση της ΕΔΑ. Η κυβέρνηση, θα προσπαθήσει να επωφεληθεί εκλογικά από τον στιγματισμό της ΕΔΑ, ως «προδοτικής» δύναμης, για να πάρει ψήφους από μη κομμουνιστές, αλλά και για να καθυσυχάσει το συντηρητικό ακροατήριο για την αποτελεσματικότητά της. Βασικό ρόλο παίζουν και πάλι οι ΗΠΑ και η Δεξιά, με το Κέντρο να βάζει ως πρωτεραιότητα την ενότητά του για να επιβιώσει, χωρίς να επεκτείνει αισθητά τα μέτρα ειρήνευσης, ισορροπώντας ανάμεσα στις εσωτερικές πιέσεις και τις δεξιές επιθέσεις.

Στις 15 Νοεμβρίου το έκτακτο στρατοδικείο βγάζει την εξής απόφαση: 12 καταδικάζονται σε θάνατο (μεταξύ αυτών κι ο Μπελογιάννης), 3 σε ισόβια, 4 σε 20ετή

⁶⁹ Αξίζει να σημειωθεί, πως ανάμεσα στους τακτικούς στρατοδικείς ήταν κι ο τότε ταγματάρχης Πυροβολικού, Γεώργιος Παπαδόπουλος, ο γνωστός δικτάτορας.

⁷⁰ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 318 – 319.

⁷¹ Ό.π., σ. 319 και Παρασκευόπουλος, ό.π., σ. 166.

κάθειρξη και 2 σε 15ετή κάθειρξη⁷². Λίγες μέρες πριν, ο υπουργός Δικαιοσύνης Παπασπύρου, ανακοίνωνε, πως έχουν απαλλαγεί, σε σύνολο 571 αιτήσεων θανατοποινιτών οι 124⁷³. Επιπροσθέτως, ο Πλαστήρας σε δηλώσεις του, στις 17/11, υπογραμμίζει, ότι βάσει απόφασης, οι ποινές θανάτου για αδικήματα, που έγιναν πριν αναλάβει η νέα κυβέρνηση δε θα εκτελεστούν⁷⁴.

Κι ενώ η κυβερνητική πρόθεση είναι να μην υπάρξουν άλλες εκτελέσεις, στις 14 Νοεμβρίου 1951 η αστυνομία, ανακαλύπτει στη Γλυφάδα, σε μια βίλα, δύο ασυρμάτους, για την επικοινωνία με την ηγεσία του ΚΚΕ στο εξωτερικό και στην Καλλιθέα άλλον έναν. Αυτό το γεγονός βάζει σε δυσμενή πλέον θέση τους κατηγορούμενους, καθώς μπορεί πλέον οι καταδικασθέντες να παραπεμφθούν εκ νέου σε δίκη σύμφωνα με τον αναγκαστικό νόμο 375 του 1936 και με την κατηγορία της κατασκοπείας. Επίσης η ανακάλυψη τη δεδομένη χρονική στιγμή, σαμποτάριζε τα μέτρα ειρήνευσης, που είχαν συμφωνήσει τα δύο κόμματα της κυβέρνησης και θα κατέθεταν στη βουλή⁷⁵. Ο υπουργός Εσωτερικών Κ. Ρέντης θα δήλωσει την ίδια νύχτα:

«Ουδέν μέτρον επιεικείας θα ισχύση απέναντι εκείνων οι οποίοι εξηκολούθησαν και εξακολουθούν το αντεθνικόν έργον. Η λειτουργία παρανόμου μηχανισμού και η διαβίβασις εμπιστευτικών και μυστικών πληροφοριών δια κρυπτογραφημάτων εις το εξωτερικόν αποτελεί πράξιν στρεφομένην εναντίον της ασφαλείας της χώρας και εναντίον των υπευθύνων τοιούτων ενεργειών θα λειτουργήση ο Νόμος χωρίς περιορισμόν και από τα αρμόδια δια τοιαύτας πράξεις δικαστήρια (στρατοδικεία)»⁷⁶.

Ο Πλαστήρας, κάνοντας δηλώσεις στις 16/11, υποστηρίζει τα μέτρα ειρήνευσης, αλλά και την σκληρή στάση του κράτους απέναντι σ' αυτούς που συνεχίζουν τη δράση τους. Οι δηλώσεις του στις 17/11, που είχαν επισημανθεί πιο πάνω, αφορούσαν τον Μπελογιάννη και τους συντρόφους του, που είχαν εκδικασθεί, για κομμουνιστική δράση κι όχι για κατασκοπεία (που αφορούσε τους εμπλεκόμενους στην υπόθεση των ασυρμάτων) κι άρα θα επωφελούνταν από τα μέτρα ειρήνευσης και δε θα εκτελούνταν. Αλλά το κλίμα, που αρχίζει και δημιουργείται, οδηγεί στο να συνδεθεί με την υπόθεση των ασυρμάτων, η

⁷² Γρηγόρης Σακελλαρόπουλος (έρευνα), Σπύρος Σακελλαρόπουλος (επιμέλεια), Έτσι αγαπάμε εμείς την Ελλάδα, Πλήρη πρακτικά και ιστορικό των δικών Μπελογιάννη, Τα σήματα Βαβούδη, Τόπος, Αθήνα, 2016, σ. 74.

⁷³ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 321.

⁷⁴ Παρασκευόπουλος, ό.π., σ. 173 και Τύπος, 18/11/1951.

⁷⁵ Ελευθερία, 14/11/1951.

⁷⁶ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 323.

ομάδα Μπελογιάννη, ακόμη και η ΕΔΑ, θέτοντας έτσι την υλοποίηση των μέτρων ειρήνευσης εν αμφιβόλω.

Ο κεντρικός Τύπος κι όχι μόνο, συνδέουν την υπόθεση των ασυρμάτων, με τα μέτρα που θα κατατεθούν και πόσο αυτά θα επηρεαστούν και κατ' επέκταση, πως θα αντιμετωπιστούν οι καταδικασθέντες της ομάδας Μπελογιάννη. Η κριτική του Βήματος, απέναντι στα μέτρα, είναι φανερά αρνητική, αμφισβητώντας την κρίση της κυβέρνησης, ως προς το περιεχόμενο και το χρόνο κατάθεσης των μέτρων, με τη δικαιολογία της συνέχισης της παράνομης δράσης των κομμουνιστών⁷⁷.

Οι ανακαλύψεις των ασυρμάτων έφεραν ταραχή στην ΕΔΑ, η οποία καταλάβαινε, πως υπάρχει οργανωμένο σχέδιο πολιτικής πόλωσης, με στόχους την ίδια και τα μέτρα ειρήνευσης. Ο Πασαλίδης (πρόεδρος της ΕΔΑ), υποστήριξε, πως η ανακάλυψη των ασυρμάτων, όπως και η χρονική στιγμή της γνωστοποίησής της, θυμίζουν τις συλλήψεις του Ζέρβα το 1947 με στόχο, την παύση των διαπραγματεύσεων των δύο πλευρών⁷⁸. Τέλος, δήλωσε, ότι από την στιγμή, που διώκεται ένα κόμμα είναι λογικό να καταφεύγει σε παράνομη δράση, για να επιβιώσει, θέτοντας έτσι θέμα νομιμοποίησης του ΚΚΕ⁷⁹. Στις 8 Δεκεμβρίου θα ακυρωθεί η εκλογή των εξόριστων βουλευτών της ΕΔΑ. Είναι, πλέον, σαφές ότι ανανεώνεται το εμφυλιοπολεμικό κλίμα, με στόχο την αποδυνάμωση της ΕΔΑ. Η κυβέρνηση με την καθοδήγηση των ΗΠΑ, θα προσπαθήσει για ακόμα μια φορά να δείξει την αποτελεσματικότητά της, ως προς την αντιμετώπιση του κομμουνιστικού μηχανισμού και ταυτόχρονα να επωφεληθεί εκλογικά από μη κομμουνιστικές ψήφους, ως τη μόνη εναλλακτική απέναντι στον Παπάγο.

Η δεύτερη δίκη Μπελογιάννη και το κλείσιμο της Δημοκρατικής

Μέσα σ' αυτό το κλίμα, σταματούν οι απολύσεις εξόριστων και παραμένουν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης σε ισχύ, μετά από την πίεση των Αμερικανών και του Βενιζέλου⁸⁰. Στις 19 Ιανουαρίου 1952, ανακοινώνεται από τον υπουργό Εσωτερικών Ρέντη η παραπομπή 39 κομμουνιστών (της εξόριστης ηγεσίας του ΚΚΕ, του Μπελογιάννη και των

⁷⁷ Το Βήμα, 17/11/1951.

⁷⁸ Ο.π., 18/11/1951.

⁷⁹ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 339.

⁸⁰ Ο.π., σ. 379 - 380.

συντρόφων του και των συλληφθέντων λόγω των ασυρμάτων), στο Τακτικό Στρατοδικείο Αθηνών:

«ο σημερινός ψυχρός πόλεμος και ειδικώς δια την Ελλάδα «ο θερμός» όπως διεξήχθη κατά τα τελευταία έτη, διεξάγεται όχι δια στρατού εχθρικού αποτελούμενου από πολίτας του εχθρικού κράτους, αλλά από πολίτας του ιδίου κράτους (...). Ο εχθρικός αυτός στρατός, ο οποίος κατ' αρχήν εμφανίζεται υπό μορφήν πολιτικού κόμματος έχει οργάνωσιν κατά βάσιν στρατιωτικήν με ειδικόν επιτελείον κατά κλάδους, με οργάνωσιν κατασκοπείας, με ιδίον οπλισμόν, με μέσα διαβιβάσεως κ.λ.π.. (...) Μετά την τοποθέτησιν εκτός νόμου του λεγομένου Κομμουνιστικού Κόμματος η εν τω εξωτερικό εχθρική ηγεσία καθορίζει την κεκαλυμμένη εμφάνισιν του κομμουνιστικού κόμματος εις την πολιτικήν ζωήν του τόπου (...). Θα είναι συνεπώς πρωτότυπος η διεξαχθησομένη εις το τακτικόν Στρατοδικείον δίκη, αλλά και διδακτική δι' όλας τας χώρας όσαι δεν εδοκίμασαν ακόμη την ένοπλον δράσιν της στρατιωτικής οργανώσεως η οποία ονομάζεται και πολιτικόν κόμμα»⁸¹.

Ο Ψυχρός Πόλεμος δε διεξάγεται μόνο με ανοικτές στρατιωτικές συγκρούσεις μεταξύ αντίπαλων κρατών, αλλά και στο εσωτερικό των ίδιων των δυτικών χωρών κι εναντίον των ίδιων τους των πολιτών. Η πολιτική αυτή μάχη (με κατασταλτικά και ποινικά μέσα) είναι διαρκής κ είναι απόρροια της ύπαρξης του ΚΚΕ μετά και την στρατιωτική του ήττα, όπως είχαν επισημάνει και παλιότερα οι Παπανδρέου και Βενιζέλος.

Από τα ραδιογραφήματα, φαίνεται η σύνδεση της ΕΔΑ με το ΚΚΕ. Ο υπουργός παρουσιάζει την ΕΔΑ ως «δούρειο ίππο» του ΚΚΕ κι απολύτως ελεγχόμενη από αυτό. Επίσης αποκαλύπτει, ότι το ΚΚΕ χρηματοδοτεί και τον εγχώριο κομμουνιστικό Τύπο, εν προκειμένω την εφημερίδα της ΕΔΑ, τη Δημοκρατική. Τα γραφεία της εφημερίδας κλείνουν από την Αστυνομία, καθώς επίσης και η εφημερίδα Φρουροί της Ειρήνης, που ήταν της νεολαίας της ΕΔΑ. Ο Ρέντης, θα κατηγορήσει τη Δημοκρατική, για αντεθνική αρθρογραφία, η οποία στρεφόταν κατά της κυβέρνησης, σχετικά με την πρώτη δίκη Μπελογιάννη⁸². Συλλαμβάνονται κι εκτοπίζονται ο διευθυντής της Δημοκρατικής Κ. Γαβριηλίδης και οι βουλευτές στους οποίους είχε ακυρωθεί η εκλογή τους. Πλέον η ΕΔΑ, βρίσκεται μπροστά στο πιθανό ενδεχόμενο διάλυσής της από το κράτος. Το Βήμα, θα αποκαλύψει, ότι πίεζαν οι Αμερικανοί για το κλείσιμο της εφημερίδας⁸³.

⁸¹ Ελευθερία, 20/1/1952.

⁸² Μιχάλης Λυμπεράτος, Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ, Η ραγδαία ανασυγκρότηση της Ελληνικής Αριστεράς και οι μετεμφυλιακές πολιτικές αναγκαιότητες, Στοχαστής, Αθήνα, 2011, σ. 425.

⁸³ Το Βήμα, 20/1/1952.

Οι Αμερικανοί είχαν σκοπό την αξιοποίηση της αποκάλυψης των ασυρμάτων, ώστε να κηρυχθεί παράνομη η ΕΔΑ και να μετατραπούν οι κατηγορίες των κομμουνιστών -που θα παραπεμφθούν σε δίκη- με βάση το νόμο περί κατασκοπείας (δηλαδή σε θάνατο). Αμερικανοί πράκτορες της CIA ανακρίνουν οι ίδιοι τους Μπελογιάννη και Ιωαννίδου⁸⁴. Στοχεύουν, επίσης, να αξιοποιήσουν την «ελληνική υπόθεση», ως μοντέλο αντιμετώπισης κι άλλων ευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων, όπως κι έγινε σε Γαλλία και Ιταλία⁸⁵. Η υπόθεση των ασυρμάτων και της δεύτερης δίκης της ομάδας Μπελογιάννη, αποτελεί ένα μοντέλο αντιμετώπισης των κομμουνιστικών κομμάτων, όπως θα διακηρύξει και η «Φωνή της Αμερικής» (3/3/52), μετά και την έκβαση της δεύτερης δίκης:

«Η δίκη αυτή είναι ένα από τα σπουδαιότερα παγκόσμια γεγονότα, τα οποία εσημειώθησαν κατά τον Φεβρουάριο του 1952. Αποτελεί δίδαγμα δια τον ελεύθερον κόσμον. Αποδεικνύει ότι τα απανταχού Κομμουνιστικά Κόμματα δεν εμπνέονται από πολιτικούς σκοπούς, αλλά αποτελούν οργανώσεις κατασκοπείας»⁸⁶.

Πριν πάμε, όμως στην έκβαση της δίκης και στον αντίκτυπό της, ας παρακολουθήσουμε τη δημόσια συζήτηση και το δυσχερές κλίμα που δημιουργείται για την ΕΔΑ.

Η κυβέρνηση δεν έχει καταλήξει ακόμη, αν θα πρέπει να κηρυχθεί παράνομη η ΕΔΑ κι αυτό φαίνεται από τις πληροφορίες που έρχονται καθημερινά και θέλουν την κυβέρνηση, να αποφασίζει την στάση της μετά από κάποιο υπουργικό συμβούλιο⁸⁷, μετά από το αποτέλεσμα της δίκης⁸⁸ ή μετά από τη συζήτηση στη βουλή σχετικά με επερώτηση της ΕΔΑ σχετικά με τις προθέσεις της κυβέρνησης⁸⁹. Η αμφίρροπη αυτή στάση του Κέντρου, δείχνει και τις εσωτερικές αντιθέσεις μέσα στην κυβέρνηση σχετικά με την αντιμετώπιση του ζητήματος. Συγκεκριμένα, ο Ρέντης θέλει τη διάλυση της ΕΔΑ, ενώ ο υφυπουργός παρά τω πρωθυπουργό Ιωσήφ, ζητά την καταδίκη ατομικών περιπτώσεων⁹⁰. Υπέρ της δεύτερης άποψης, περί δίωξης ατόμων κι όχι πολιτικού κόμματος, τάσσεται και το Βήμα⁹¹.

⁸⁴ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 385.

⁸⁵ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 425 – 427.

⁸⁶ Παρασκευόπουλος, ό.π., σ. 196.

⁸⁷ Το Βήμα, 1/2/1952.

⁸⁸ Ελευθερία, 20/2/1952.

⁸⁹ Το Βήμα, 3/2/1952. Η συζήτηση στη βουλή δε θα γίνει, καθώς δεν έγινε δεκτή η επερώτηση από το Συναργισμό, ο οποίος αποδέχτηκε την ενέργεια του κλεισίματος της Δημοκρατικής (βλ. Ελευθερία, 5/2/1952)

⁹⁰ Ο.π., 5/2/1952.

⁹¹ Ο.π.

Στις 15 Φεβρουαρίου αρχίζει στο Διαρκές Στρατοδικείο Αθηνών και πάλι, η δεύτερη δίκη Μπελογιάννη με 28 συγκατηγορούμενους και την εξόριστη ηγεσία του ΚΚΕ, η οποία δικάζεται ερήμην, βάσει του μεταξικού νόμου 375 περί κατασκοπείας. Ο στόχος της δίκης, εκτός των άλλων που αναφέρθηκαν πιο πάνω (ας μην ξεχνάμε ότι η ανακάλυψη των ασυρμάτων έγινε μια μέρα πριν ολοκληρωθεί η πρώτη δίκη), είναι να εκτελεστεί ο Μπελογιάννης. Το κεφάλαιο του νόμου περί μέτρων ειρήνευσης που κατατέθηκε το Δεκέμβριο του προηγούμενου έτους, δε θα είχε ισχύ σ' αυτή την περίπτωση, διότι η απόφαση του στρατοδικείου θα έβγαινε πολύ μετά τη δημοσίευση του νόμου και δε θα επιδεχόταν αναθεώρησης⁹².

Ο Ρέντης καταθέτει ανήμερα στη Δικαιοσύνη ραδιογραφήματα τα οποία αποδεικνύουν τη σύνδεση ΕΔΑ – ΚΚΕ⁹³. Ο ταξίαρχος Π. Νικολόπουλος (διευθυντής υπηρεσίας πληροφοριών του ΓΕΣ), ο οποίος ήταν μάρτυρας κατηγορίας δηλώνει ότι η ΕΔΑ δημιουργήθηκε κατόπιν εντολής Ζαχαριάδη⁹⁴. Η δίκη ολοκληρώνεται την 1^η Μαρτίου και οι αποφάσεις είναι οι εξής: 8 καταδικάζονται σε θάνατο (μεταξύ αυτών ο Μπελογιάννης και η έγκυος Ιωαννίδου), 4 σε ισόβια, 2 σε κάθειρξη 20 ετών, 4 σε κάθειρξη 15 ετών, 2 σε κάθειρξη 10 ετών, 2 σε φυλάκιση ενός έτους⁹⁵.

Ο Πλαστήρας συμφωνεί στην εκτέλεση της απόφασης του στρατοδικείου, εφόσον εξεταστούν τυχόν αιτήσεις από το Συμβούλιο Χαρίτων κι αρνείται να επεκτείνει τα μέτρα ειρήνευσης, ενώ επιφυλλάσεται για την εκτέλεση της Ιωαννίδου⁹⁶. Η στάση των Αμερικανών είναι σαφώς υπέρ των εκτελέσεων και της αξιοποίησή τους, για παραδειγματισμό⁹⁷.

Η ΕΔΑ τάσσεται, κατά των 8 εκτελέσεων και θεωρεί, ότι οι αποφάσεις βασίζονται σε πολιτικά κριτήρια. Υπενθυμίζει την υπόσχεση της κυβέρνησης για ειρήνευση και την καλεί να ακυρώσει την απόφαση, καθιστώντας την αποκλειστικά υπεύθυνη⁹⁸. Το Βήμα, από την άλλη, πιστεύει, ότι αν εκτελεστούν μερικοί από τους καταδικασθέντες και μετριάστούν οι υπόλοιπες ποινές, τότε η κυβέρνηση, θα διατηρηθεί, χωρίς να υπάρχουν αποσκιρτήσεις

⁹² Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 216.

⁹³ Το Βήμα, 15/2/1952.

⁹⁴ Ο.π., 16/2/1952.

⁹⁵ Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 228.

⁹⁶ Το Βήμα, 2/3/1952.

⁹⁷ Ο.π., 5/3/1952.

⁹⁸ Ελευθερία, 5/3/1952.

(βουλευτών και υπουργών της ΕΠΕΚ, που ήταν αντίθετοι προς τις εκτελέσεις), αλλά κι εξασφαλίζοντας την εμπιστοσύνη του εθνικόφρονος κόσμου⁹⁹.

Στις 9 Μαρτίου ο Πλαστήρας παθαίνει ημιπαράλυση κι αναγκάζεται να αναθέσει στο Βενιζέλο την πρωθυπουργία. Το Συμβούλιο Χαρίτων αποφάσισε στις 27 Μαρτίου να μην εκτελεστούν οι 4 από τους 8 καταδικασθέντες. Από πριν όμως η κυβέρνηση παρουσιάζεται διχασμένη με τον Καρτάλη ν' απειλεί με παραίτηση αν θανατωθεί έστω κι ένας (αντίθετος κι ο Ιωσήφ), ενώ στον αντίποδα, απειλούν με παραίτηση οι Βενιζέλος και Σακελλαρίου (υπουργός Άμυνας) αν δεν εκτελεστούν οι αποφάσεις. Στις 29 Μαρτίου, ο υπουργός Δικαιοσύνης έχοντας εξουσιοδοτηθεί από το υπουργικό συμβούλιο, ζητά από το βασιλιά Παύλο να δώσει χάρη στους 4, μη θέτοντας, όμως, θέμα παραίτησης της κυβέρνησης σε αντίθετη περίπτωση. Την ίδια μέρα ο Παύλος στέλνει την αρνητική του απάντηση. Το βράδυ της 29ης με 30ης Μαρτίου εκτελούνται, οι 4 κατηγορούμενοι: Μπελογιάννης, Μπάτσης, Καλούμενος, Αργυριάδης.

Ο αντίκτυπος των εκτελέσεων και η πίεση για διεύρυνση των μέτρων ειρήνευσης

Με το που μαθαίνεται την άλλη μέρα το γεγονός προκαλείται αναστάτωση στην ΕΠΕΚ. Ο Καρτάλης παραιτείται, αλλά μετά από δραματική έκκληση του Πλαστήρα ανακαλεί και πιέζει μαζί με άλλους για επέκταση των μέτρων ειρήνευσης. Τελικά ο μόνος που θα παραιτηθεί, θα είναι ο Ιωσήφ. Αν και προκλήθηκε αναστάτωση στην ΕΠΕΚ, από τη νεολαία και διάφορα στελέχη, που απειλούσαν με αποχώρηση, τελικά δε δόθηκε συνέχεια. Μάλιστα, μια εφημερίδα του Συγκροτήματος Λαμπράκη, Τα Νέα (26/3/1952), παρουσίαζαν τον Πλαστήρα υπέρ των εκτελέσεων, τηρώντας τη συμφωνία που είχε κάνει με το Βενιζέλο¹⁰⁰.

Ο τρόπος, με τον οποίο έγινε η εκτέλεση, δηλαδή εν κρυπτώ, (λόγω και της μεγάλης διεθνούς κινητοποίησης), σχολιάστηκε αρνητικά από τον κεντρώο Τύπο¹⁰¹. Παρ' όλα αυτά οι δύο βασικές εφημερίδες του Κέντρου συμφωνούν με τις εκτελέσεις, ενώ υπερτονίζεται ο κίνδυνος, ότι αν δεν σταματήσει η συζήτηση και η αναταραχή στο Κέντρο, που μπορεί να οδηγήσει σε διάσπαση, τότε το αποτέλεσμα θα ήταν: «η παράδοσις της εξουσίας εις τον

⁹⁹ Το Βήμα, 6/3/1952.

¹⁰⁰ Λυμπεράτος, Από το ΕΑΜ..., ό.π., σ. 445.

¹⁰¹ Ό.π., σ. 454.

καταδοκούντα ολοκληρωτισμόν, ο οποίος ενεφανίσθη με τον μανδύαν κοινοβουλευτικού κόμματος» (εννοώντας τον ΕΣ του Παπάγου)¹⁰². Η ενότητα του Κέντρου, η οποία δοκιμάζεται από τις εκτελέσεις, αποτελεί το μέγιστο διακύβευμα εκείνη την στιγμή. Η αντίθεση της πιο φιλελεύθερης πτέρυγας της ΕΠΕΚ με το συντηρητικό ΚΦ κορυφώνεται, αλλά δεν διασπά τη συγκυβέρνηση, υπό το φόβο, ότι έτσι θα δοθεί το πρόσχημα στους Αμερικανούς και στον Παπάγο, να αυξήσουν τις πιέσεις τους, για να επιτύχουν την άνοδο της Δεξιάς στην εξουσία.

Την 1η Απριλίου ψηφίζονται επί της αρχής τα μέτρα ειρήνευσης κι ο Ρέντης δηλώνει: «Εάν το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος κατέθετε τα όπλα, τα μέτρα θα ήσαν γενικώτερα». Από την πλευρά της ΕΔΑ, η οποία προσέρχεται στη συζήτηση, θα τονίσει την ανάγκη γενικής αμνηστίας, η οποία δεν παρέχεται λόγω της άρνησης των συμμάχων¹⁰³. Παρ'όλα αυτά τα μέτρα δεν κρίνονται επαρκή και λόγω των εκτελέσεων, η πίεση για διεύρυνσή τους γίνεται μεγαλύτερη, με αποτέλεσμα να εξετάζονται τα εξής:

1) επέκταση του μέτρου απολύσεων ισοβιτών, 2) επανεξέταση των περιπτώσεων καταδικών, 3) κατάργηση πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων, 4) επανεξέταση των περιπτώσεων απολυθέντων δημοσίων υπαλλήλων, λόγω του Θ' Ψηφίσματος, 5) άρση οικονομικών συνεπειών (δήμευση περιουσίας, παύση σύνταξης) σε καταδικασθέντες που απαλλάχθηκαν των κατηγοριών, 6) επιτάχυνση του έργου των επιτροπών ασφαλείας για τους εξορίστους. Όλα αυτά, υπό την αίρεση, ότι θα συμφωνήσουν και οι Αμερικανοί¹⁰⁴.

Τα μέτρα θα ψηφιστούν τελικά στις 8/4 και θα υπογραφούν από το βασιλιά στις 20/4. Η Ελευθερία ήταν θετική ως προς τη διεύρυνσή τους¹⁰⁵, ενώ το Βήμα κράτησε αρνητική στάση¹⁰⁶.

Ο πρωθυπουργός είναι βαριά άρρωστος κι υπάρχει η ανάγκη να ξεκαθαρίσει το θέμα της ηγεσίας στην κυβέρνηση, καθώς δεν αρκεί να εκτελεί απλώς χρέη πρωθυπουργού ο Βενιζέλος. Οι Αμερικανοί θέλουν να κρατήσουν τον Πλαστήρα γιατί είναι θετικός ως προς το πλειοψηφικό και μπορεί να το επιβάλει στην ΕΠΕΚ, μ' αποτέλεσμα να στρωθεί ο δρόμος προς την εξουσία για το Συναργεμό. Η κατάσταση της αβεβαιότητας και της ασθένειας του Πλαστήρα, οδηγεί στην πρώτη απώλεια του βουλευτή της ΕΠΕΚ, Βενέτη και στην

¹⁰² Ελευθερία, 1/4/1952.

¹⁰³ Ό.π., 2/4/1952.

¹⁰⁴ Το Βήμα, 3/4/1952.

¹⁰⁵ Ελευθερία, 3/4/1952.

¹⁰⁶ Το Βήμα, 8/4/1952: «οι αριστερίζοντες της κυβερνητικής παρατάξεως ε π έ β α λ α ν και επέτυχαν τον σκοπόν των», ενώ αρνείται την κατάργηση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων.

προσχώρησή του στο Συναργεμό. Στα τέλη Ιουνίου του 1952 η κυβέρνηση χάνει την πλειοψηφία, με την αποχώρηση του φιλελεύθερου Μανέντη.

Υπό το βάρος των εξελίξεων ο Πλαστήρας δέχεται να συγκληθεί η βουλή και να επισπευθούν οι εκλογές, ενώ ο Πιουριφόυ θέλει να ψηφιστεί γρήγορα το πλειοψηφικό. Άλλοι δύο όμως βουλευτές των Φιλελεύθερων αποχωρούν (Χούτας και Ιωάννου), καθιστώντας ουσιαστικά την κυβέρνηση μη βιώσιμη. Μεγαλύτερο πάταγο θα κάνει όμως οι ένταξη δύο βουλευτών, που είχαν εκλεγεί με την ΕΔΑ (Κύρκος, Καραμαούνας), στην ΕΠΕΚ. Αμέσως αρχίζουν οι επιθέσεις από το Συναργεμό και τους Αμερικανούς κι ακούγεται συνεχώς η κατηγορία, πως η κυβέρνηση στηρίζεται σε κομμουνιστικές ψήφους¹⁰⁷. Ο Αμερικανός πρεσβευτής Πιουριφόυ δηλώνει την αντίθεσή του στην στήριξη μιας κυβέρνησης σε κομμουνιστικές ψήφους¹⁰⁸ και ζητά να γίνουν γρήγορα εκλογές με πλειοψηφικό και να επιλέξει ο λαός ανάμεσα στον Πλαστήρα και στον Παπάγο.

Αυτή η ωμή παρέμβαση στις πολιτικές εξελίξεις, είχε την απόλυτη κάλυψη από το State Department. Στις 12 Σεπτεμβρίου η βουλή ψηφίζει το νέο εκλογικό νόμο που καθιερώνει το πλειοψηφικό σύστημα.

Λόγω και της δίκης για την Αεροπορία (σκευωρία με σκοπό να φανεί η κομμουνιστική διείσδυση), η κυβέρνηση διαλύει τη νεολαία της ΕΔΑ, ΕΔΝΕ (6/9/1952), με βάση το νόμο 509 (για οργανώσεις που σχετίζονται με το ΚΚΕ), ενώ εκτοπίζει το γραμματέα της κι άλλα είκοσι στελέχη. Παράλληλα, ο Βενιζέλος αποκαλύπτει σε δημοσιογράφους πως συζητιέται ακόμα στο υπουργικό συμβούλιο το ενδεχόμενο διάλυσης και της ΕΔΑ, ενώ υπάρχει και σκέψη να υποχρεώνονται οι υποψήφιοι στις εκλογές, να κάνουν δήλωση αποκήρυξης του κομμουνισμού¹⁰⁹. Η συντηρητική μερίδα της κυβέρνησης προσπαθεί να προβάλλει τον αντικομμουνισμό της και την αποτελεσματικότητά της απέναντι στη δράση της Αριστεράς.

Κι ενώ το ενδεχόμενο μιας βίαιης διάλυσης αιωρείται πάνω από την ΕΔΑ, ο Πλαστήρας, μετά από δύο χρόνια, επαναφέρει το θέμα νομιμοποίησης του ΚΚΕ, για μετά τις εκλογές με το γνωστό επιχείρημα της αποδυνάμωσής του¹¹⁰. Το πιο φιλελεύθερο κομμάτι του Κέντρου, ρίχνει το «δόλωμα» της νομιμοποίησης, υπό την προϋπόθεση ότι θα ενισχυθεί εκλογικά η ΕΠΕΚ κι από τους αριστερούς.

¹⁰⁷ Σωτήρης Ριζάς, Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο πόλεμο, Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία, Καστανιώτης, Αθήνα, 2008, σ. 103.

¹⁰⁸ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 492.

¹⁰⁹ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 520.

¹¹⁰ Ελευθερία, 9/9/1952.

Το Βήμα, το οποίο είναι πλέον επίσημα υπέρ του Παπάγου και κατά της ΕΠΕΚ επιτίθεται στον Πλαστήρα, καταλήγοντας στο συμπέρασμα, ότι ρισκάρει με τη δήλωσή του αυτή να απολέσει την όποια εμπιστοσύνη του έχουν και τα τελευταία εθνικόφρονα στοιχεία που τον στηρίζουν και κατηγορεί την κυβέρνηση για αναποτελεσματικότητα έναντι του κομμουνισμού. Η συντηρητική εφημερίδα, ψέγει μια ενδεχόμενη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και αναφέρεται και στην κατάχρηση της νομιμότητας, που έχει η ΕΔΑ, παραπέμποντας και σε μια πιθανή διάλυση¹¹¹.

Σε συνεδρίαση της βουλής (10/9)¹¹², ο Πασαλίδης κατηγόρησε τους υπουργούς Εσωτερικών και Δικαιοσύνης για τη διάλυση της ΕΔΝΕ και των συλλήψεων μελών της, με σκοπό την τρομοκράτηση του δημοκρατικού κόσμου, ούτως ώστε να καρπωθεί η ΕΠΕΚ τις ψήφους τους στις εκλογές. Ο Ρέντης απαντά, ότι το ΚΚΕ συνεχίζει την κατασκοπευτική του δραστηριότητά του μέσα από την ΕΔΑ, για λογαριασμό ξένων δυνάμεων.

Δύο ετερογενή κεντρώα κόμματα τα οποία, καταλαβαίνουν ότι απειλούνται από την ανερχόμενη Δεξιά και γι'αυτό πρέπει να παραμείνουν ενωμένα, απευθύνονται εκλογικά και προς τα δεξιά και προς τα αριστερά. Η δυνατότητα άσκησης κυβερνητικής πολιτικής είναι περιορισμένη, υπό το βλέμμα των Αμερικανών, αλλά και λόγω των αντικομμουνιστικών ελατηρίων της ίδιας της κυβέρνησης και των επιμέρους διαφωνιών. Έτσι λοιπόν ένα κόμμα, όπως η ΕΠΕΚ η οποία δια μέσω του αρχηγού της δεν είναι διατεθειμένη να υπερβεί τα εσκαμμένα και δεν είναι κοινοβουλευτικά αυτόνομη, δεν είναι ικανή να υλοποιήσει την ειρήνευση και τη λήθη. Παράλληλα με τα κατασταλτικά μέτρα της κυβέρνησης, εκφράζονται και πάλι οι προθέσεις για επέκταση μέτρων επιείκειας, για να μην υπάρξει διάσπαση στο εσωτερικό του κόμματος αλλά κι εκλογική καθίζηση. Από την άλλη το ΚΦ προσπαθεί να επιβεβαιώσει τον αντικομμουνισμό του, για να μη χάσει συντηρητικούς ψηφοφόρους αποδεχόμενο, όμως, και μια ισχυρή επέκταση των μέτρων ειρήνευσης, για να μην πληγεί η εικόνα του μοναδικού του εταίρου και καταρρεύσει η εύθραστη συμμαχία του Κέντρου προς όφελος του Παπάγου και δευτερευόντως της ΕΔΑ.

¹¹¹ Το Βήμα, 9, 12/9/1952.

¹¹² Ελευθερία, 11/9/1952.

Κεφάλαιο 4: Οι εκλογές του 1952: ο πρώτος μετεμφυλιακός δικομματισμός

Εφόσον έχει ψηφιστεί το πλειοψηφικό, η βουλή διαλύεται στις 10 Οκτωβρίου και προκηρύσσονται εκλογές για τις 16 Νοεμβρίου. Η προεκλογική περίοδος χαρακτηρίζεται από έντονη κινητικότητα, αποσκιρτήσεις αλλά και συσπείρωση. Η μεγάλη δυναμική του Συναργεμού, ωθεί σε εκλογική συνεργασία τα κόμματα του Κέντρου κι όχι μόνο, ενώ γίνεται προσπάθεια να μην κατέβει η ΕΔΑ στις εκλογές, για να διευκολύνει τους Πλαστήρα – Βενιζέλο, οι οποίοι χάνουν δυνάμεις προς τα δεξιά και φοβούνται μην πάθουν το ίδιο και προς τα αριστερά. Η προσπάθεια θεμελίωσης του δικομματισμού, που έχει ξεκινήσει από το '51, βρίσκεται τώρα στο πιο κρίσιμο στάδιο κι έχει ως στόχο την απομόνωση της Αριστεράς και την παγίωση σταθερών κυβερνήσεων.

Με την μεριά του Ελληνικού Συναργεμού συνασπίζεται ο Τσουδερός, που εγκαταλείπει το Κέντρο μαζί μ' άλλους. Ήδη το συγκρότημα Λαμπράκη με τις κεντρικές εφημερίδες, Βήμα και Νέα, έχει υποστηρίξει τον Παπάγο και τη συσπείρωση δυνάμεων γύρω του, πέρα από τη Δεξιά και το συντηρητικό χώρο. Επίσης, από τους Φιλελεύθερους υπάρχει διαρροή βουλευτών προς το Συναργεμό, ενώ ο Παπανδρέου έχει συμφωνήσει να κατέβει ως συνεργαζόμενος στην Αχαΐα.

Η ΕΠΕΚ μαζί με το κόμμα των Φιλελευθέρων, δημιουργούν ένα κοινό εκλογικό μέτωπο, με συναρχηγούς τους Πλαστήρα και Βενιζέλο, συνεργάζονται με το πλήρως αποδυναμωμένο Λαϊκό Κόμμα, αλλά και με το ΣΚΕΛΔ (Σβώλος- Τσιριμώκος). Η «Ένωση ΕΠΕΚ – Φιλελευθέρων» προσπαθεί και πάλι να προβάλλει το ειρηνευτικό της πρόγραμμα για να αποσπάσει αριστερές ψήφους. Η ΕΔΑ δέχεται πιέσεις λόγω της πόλωσης που υπάρχει μεταξύ των δύο μεγάλων στρατοπέδων και του πλειοψηφικού, για να στηρίξει το Κέντρο και να μη βγει κερδισμένη η Δεξιά. Ο στόχος του Κέντρου, είναι από τη μία να αντιπαρατεθεί στην ανανεωμένη Δεξιά, μέσα σ' ένα δικομματικό κοινοβουλευτικό πλαίσιο και να τονίσει το φιλελεύθερο προσανατολισμό του. Από την άλλη, χρειάζεται να εκμηδενίσει την ΕΔΑ, απορροφώντας την εκλογική της δύναμη, όχι μόνο για να ενισχυθεί, αλλά και για να σπάσει το δίπολο Δεξιάς – Κομμουνισμού, το οποίο καλλιεργεί ο Παπάγος.

Σ' αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να δούμε τις αντιδράσεις που προκάλεσε, ένα άρθρο στην ΕΠΕΚική εφημερίδα, Προοδευτική Αλλαγή, στις 27/9 και με τίτλο: «Το ΕΑΜ», με αφορμή και την επέτειο της ίδρυσής του. Ο συντάκτης του, Νίκος Παπαπολίτης, αδερφός

του Σάββα Παπαπολίτη, στελέχους της ΕΠΕΚ, τελειώνει το άρθρο με την έξης φράση: «Σήμερα με ευκαιρία της ιστορικής επετείου, ας τιμήσουμε όλοι το ΕΑΜ. Ζήτω το ΕΑΜ»¹¹³.

Το Βήμα, ζητά από την κυβέρνηση να ξεκαθαρίσει τη θέση της επί του άρθρου και πιο πολύ περιμένει από το συντηρητικό Βενιζέλο, να επικρίνει έντονα αυτή την ενέργεια. Αναφερόμενη και στις ψήφους βουλευτών, που είχαν εκλεγεί με την ΕΔΑ και στήριξαν την κυβέρνηση, ανησυχεί με την προσπάθεια, παραγόντων εντός της κυβέρνησης και της ΕΠΕΚ, οι οποίοι προσπαθούν να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ του ΕΑΜικού και του αστικού κόσμου θεωρώντας, πως έτσι έρχονται πιο κοντά στο ΚΚΕ¹¹⁴. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η αρθρογραφία της Ελευθερίας¹¹⁵.

Ο Βενιζέλος, αφού σκεφθεί κι απορρίψει προηγουμένως την αποχώρησή του από την κυβέρνηση, δημοσιεύει ανακοίνωση στην οποία καταδικάζει το άρθρο. Δέχεται, ότι μέσα στο ΕΑΜ υπήρχε μεγάλο κομμάτι «ιδεολόγων πατριωτών». Παρ' όλα αυτά, η κυριαρχία του ΚΚΕ σ' αυτό και οι «συμφορές» που προξένησε στο έθνος εν συνεχεία, έχουν ως αποτέλεσμα: «να μη δύναται να γίνη δεκτόν ότι εις την ιστορίαν των αγώνων του Ελληνισμού έχουν θέσιν οι αγώνες του ΕΑΜ εν τω συνόλω των»¹¹⁶.

Ο Παπανδρέου, αρχηγός ακόμα του ΔΣΚ, δέχεται κι αυτός καταρχήν τη μεγάλη μάζα μη κομμουνιστών που είχε ενταχθεί στο ΕΑΜ, αλλά και τον «προδοτικό» ρόλο του ΚΚΕ στη συνέχεια και ειδικά στα Δεκεμβριανά¹¹⁷. Τέλος, υποστηρίζει, ότι από την στιγμή, που μερίδα βουλευτών της ΕΠΕΚ επικροτούν το άρθρο, τίθεται ζήτημα αποστεθεροποίησης της κυβερνητικής πλειοψηφίας.

Από τη μεριά του ο Πλαστήρας, θέλοντας να ξεκαθαρίσει τη θέση του και να κλείσει τη συζήτηση γύρω από το χαρακτήρα του ΕΑΜ, αρθρογραφεί στην Ελευθερία¹¹⁸. Όπως και οι άλλοι κεντρικοί αρχηγοί, έτσι κι αυτός ενώ ξεχωρίζει τις μάζες από την ηγεσία, καταλήγει στο ότι από την στιγμή που το ΚΚΕ ήταν αναπόσπαστο μέρος του ΕΑΜ, τότε το δεύτερο δεν μπορεί να είναι πατριωτικό. Γενικά, υπάρχει μια συναίνεση σε ηγετικό επίπεδο, σχετικά με το χαρακτήρα του ΕΑΜ και τη μη αποδοχή της κληρονομιάς και ταυτόχρονα την ανάγκη να ενταχθούν οι πρώην ΕΑΜίτες στην «εθνική οικογένεια» κι ειδικότερα στο Κέντρο.

¹¹³ Δέδε, ό.π., σ. 205.

¹¹⁴ Το Βήμα, 30/9/1952

¹¹⁵ Ελευθερία, 1/10/1952.

¹¹⁶ Ό.π.

¹¹⁷ Ό.π.

¹¹⁸ Ελευθερία, 30/9/1951, «Το ΕΑΜ και το Έθνος».

Το βίωμα του ΕΑΜ είναι ιδιαίτερα έντονο σε μεγάλο μέρος των ψηφοφόρων της πρώην βενιζελικής και νυν κεντρώας παράταξης. Η πολιτική ηγεσία κι ο Τύπος αποδέχονται, άλλοτε έμμεσα κι άλλοτε άμεσα, την λαϊκή απήχηση που είχε το ΕΑΜ κι εξακολουθεί να έχει στη συνείδηση των ανθρώπων. Ο διαχωρισμός μεταξύ της βάσης του ΕΑΜικού κινήματος και της κομμουνιστικής ηγεσίας είναι απαραίτητος, ώστε να αποφευχθεί ο στιγματισμός της «συνοδοιοπορίας» από τα δεξιά και να χτιστούν γέφυρες με τις εαμικές μάζες.

Από αυτήν την άποψη, το άρθρο του στρατηγού του ΕΛΑΣ, Στ. Σαράφη, στην «Αυγή», ο οποίος υποστηρίζει, ότι το ζήτημα του ΕΑΜ ανακινήθηκε, για να πάρει το Κέντρο τις ψήφους της Αριστεράς, χωρίς να χρειαστεί να συνεργαστεί μαζί της¹¹⁹, είναι πολιτικά εύστοχο, τουλάχιστον, όσον αφορά τις βλέψεις της κεντρώας ηγεσίας, καθώς και η Αριστερά, είχε ως στόχο την επαναπροσέγγιση με τον ευρύ κόσμο του ΕΑΜ, επενδύοντας στην προβολή της Αντίστασης.

Έτσι λοιπόν, διαμορφώνεται ένα κλίμα πόλωσης και συσπείρωσης ανάμεσα στο στρατόπεδο της Ένωσης ΕΠΕΚ – Φιλελευθέρων και στο στρατόπεδο του Ελληνικού Συναργεμού. Το κεντρώο στρατόπεδο θα πιέσει την ΕΔΑ, να μην κατέβει στις εκλογές, καθώς κάθε ψήφος, που δίνεται προς αυτή στερείται από το Κέντρο κι έτσι φέρνει πιο κοντά τον Παπάγο στην εξουσία. Το στρατόπεδο της Δεξιάς, θα διακηρύξει, πως κάθε ψήφος που δε δίνεται στον Παπάγο, δίνεται υπέρ του κομμουνισμού.

Ο Συναργεμός έχει κάνει ένα μεγάλο κι επιτυχές άνοιγμα προς το Κέντρο. Μάλιστα το Βήμα πιστεύει, πως το Κέντρο εκπροσωπείται πλέον από τον Παπάγο¹²⁰ κι όχι από τον ετερόκλητο συνασπισμό των Πλαστήρα – Βενιζέλου. Η ΕΠΕΚ χαρακτηρίζεται, ως «αριστερίζουσα», το ΚΦ ως κόμμα δίχως πρόγραμμα, ενώ η εκλογική συνεργασία με κόμματα όπως το Λαϊκό και το ΣΚΕΛΔ, δημιουργεί την εντύπωση, ότι ακόμα και η ΕΔΑ θα ήταν ευπρόσδεκτη¹²¹. Είναι ενδεικτικό του κλίματος της περιόδου, ότι η ΕΔΑ αντιμετωπίζεται εργαλειακά κι από τα δύο παρατάξεις που διεκδικούν την εξουσία. Νοείται δηλαδή ως μια περιθωριακή πολιτική δύναμη κι όχι ως ο άμεσος εθνικός κίνδυνος. Το κεντρώο στρατόπεδο προσπαθεί να ανταπεξέλθει στο δίλημμα της Δεξιάς (Παπάγος ή

¹¹⁹ Δέδε, ό.π., σ. 210.

¹²⁰ Δέδε, ό.π., σ. 223.

¹²¹ Το Βήμα, 12/10/1952.

κομμουνισμός) απορρίπτοντας τα περί συνεργασίας και δίνοντας έμφαση στο συμφέρον που έχει η Δεξιά από την συμμετοχή της Αριστεράς στις εκλογές¹²².

Οι αριστερές ψήφοι της ΕΔΑ, γίνονται αντικείμενο πολιτικών αναλύσεων και πολιτικής αντιπαράθεσης. Το Κέντρο προσπαθεί να τις καρπωθεί αποβάλλοντας από την εξίσωση τον παράγοντα ΕΔΑ, ενώ το συναργемικό στρατόπεδο, επιδιώκει να εμφανίσει το Κέντρο εξαρτώμενο από αυτές κι άρα κομματικά ευάλωτο απέναντι στον κομμουνισμό και την ΕΔΑ¹²³. Σε ραδιοφωνικό του μήνυμα εκ μέρους της Ένωσης, ο Ρέντης, εκβιάζει τους ψηφοφόρους της ΕΔΑ, προειδοποιώντας, πως αν δεν ψηφίσουν το Κέντρο, θα έρθει στην εξουσία ο Παπάγος, με αποτέλεσμα να ξαναγεμίσουν οι φυλακές και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης¹²⁴ και συνεχίζει αναπτύσσοντας το σχήμα των δύο αλληλοβοηθούμενων «άκρων»¹²⁵.

Η ΕΔΑ κάνει επίσημη πρόταση συνεργασίας, μέσω του Πασαλίδη στον Πλαστήρα στις 23 Οκτωβρίου. Η πρόταση γινόταν για τη δημιουργία ενός δημοκρατικού μετώπου, με πρόγραμμα οικονομικής ανόρθωσης, εθνικής ανεξαρτησίας κι εκδημοκρατισμού, ενώ η ΕΔΑ διεκδικούσε σ' αυτό το μέτωπο τη συμμετοχή στα ψηφοδέλτια ενός συμβολικού αριθμού εκπροσώπων της¹²⁶. Ο Πλαστήρας απορρίπτει αμέσως την πρόταση¹²⁷, αφήνοντας να εννοηθεί, πως δεν θα του το επέτρεπαν έτσι κι αλλιώς οι Αμερικανοί¹²⁸. Η πρόταση της ΕΔΑ είχε την υποστήριξη του ΚΚΕ, το οποίο τηρούσε μια στάση υπέρ μιας ευρείας δημοκρατικής συνεργασίας, ήδη από 1950, παρ' όλο που επέκρινε έντονα τα πεπραγμένα του Πλαστήρα.

Το άρθρο του Ζαχαριάδη: «Για μια Πατριωτική Δημοκρατική Συγκέντρωση», παρ' όλο που ασκεί δριμυεία κριτική στην κυβέρνηση Πλαστήρα, προτρέπει να συνεργαστούν η

¹²² Για τα αφηγήματα της κεντρώας και της δεξιάς παράταξης σχετικά με το ρόλο της ΕΔΑ, βλ. Ελευθερία, 16/10/1952 και Το Βήμα, 18/10/1952.

¹²³ Ό.π., 21/10/1952: «Η πολιτική την οποίαν ηκολούθησεν η τελευταία Κυβέρνησις ήτο κάθε άλλο εκτός από πολιτικήν Κέντρου (...). Ήτο πολιτική αριστερίζουσα ή αριστερή της ΕΠΕΚ, εις την οποίαν επεδίωκε μόνον αλλά δεν επετύγχανε να θέση φραγμόν το κόμμα των Φιλελευθέρων».

¹²⁴ Το Βήμα, 23/10/1952.

¹²⁵ Ελευθερία, 23/10/1952.

¹²⁶ Λυμπεράτος, Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ..., ό.π., σ. 514 – 515.

¹²⁷ Ο Λυμπεράτος γράφει στο βιβλίο του, ότι οι ψηφοφόροι της ΕΔΑ είχαν τη δυνατότητα με βάση τον εκλογικό νόμο, να συμπληρώσουν στο κεντρώο ψηφοδέλτιο ένα – δύο ονόματα αριστερών υποψηφίων, έτσι ώστε να καταγραφεί η δύναμη της ΕΔΑ (Λυμπεράτος, Από το ΕΑΜ..., ό.π., σ. 516, σημ. 1690). Από την άλλη ο Λιναρδάτος γράφει, ότι αυτό το πρότεινε ο Πλαστήρας στον Πασαλίδη (Λιναρδάτος, Τόμος Α, ό.π., σ. 530). Τέλος, η γυναίκα του Σαράφη, Μάριον, υποστηρίζει, ότι κάτι τέτοιο δεν προτάθηκε από τον Πλαστήρα (Τάσος Τρίκκας. ΕΔΑ 1951 – 1967, Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς, Τόμος Α, Η Ανασυγκρότηση, Θεμέλιο, Αθήνα, 2009, σ. 202).

¹²⁸ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 516.

ΕΠΕΚ κι η ΕΔΑ σε τοπικό επίπεδο, όπου αυτό ήταν δυνατό¹²⁹. Εκείνες τις μέρες γίνεται μεγάλη συζήτηση στον Τύπο, σχετικά με την τοπική συνεργασία μεταξύ ΕΠΕΚ κι ΕΔΑ στη Λέσβο. Μάλιστα το Βήμα, μεγιστοποιεί το θέμα και το συνδέει με τις διεθνείς εξελίξεις της περιόδου, δηλαδή τον πόλεμο στην Κορέα, πιστεύοντας, ότι μια τέτοια συνεργασία αφορά, όχι μόνο την Ελλάδα, αλλά και το δυτικό στρατόπεδο και κατηγορεί το Κέντρο για συνοδοπορία¹³⁰.

Μετά και το θέμα που δημιουργήθηκε με τη συνεργασία ΕΠΕΚ – ΕΔΑ στη Λέσβο και την αντίδραση από το ΚΦ, ανακοινώνεται η διαγραφή του Γαληνού από τον Πλαστήρα, κατόπιν και της αμερικανικής παρέμβασης¹³¹. Ο Γαληνός, όμως, σε άρθρο του σε τοπική εφημερίδα του νησιού υποστηρίζει, ότι οι συνεννοήσεις του με τους αριστερούς είχαν την σιωπηλή αποδοχή από τον Πλαστήρα¹³². Αποδεικνύεται έτσι, η ανάγκη του Κέντρου, για τις ψήφους της ΕΔΑ, χωρίς την επίσημη σύμπραξη μαζί της, κάτι το οποίο είναι αρκετά δύσκολο.

Η αντίπαλη κριτική στον Πλαστήρα, από το Συγκρότημα, μπαίνει σε νέα φάση. Υποστηρίζει τώρα, πως το ζήτημα, πλέον, δεν είναι η απόρριψη μιας επίσημης συνεργασίας από την ΕΔΑ, αλλά η απόρριψη μιας κρυφής συνεννόησης, η οποία βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη, κατόπιν έγκρισης της ηγεσίας¹³³. Ζητά δηλαδή να αρνηθεί το Κέντρο τις αριστερές ψήφους. Ένα ενδιαφέρον σημείο, είναι το ότι το Βήμα κάνει ένα διαχωρισμό μεταξύ ΕΔΑ και ΚΚΕ. Η πρώτη εμφανίζεται μέσω του δημοσιογραφικού της οργάνου, να τηρεί πιο σκληρή στάση, αποδεχόμενη την αυτόνομη πορεία της στις εκλογές, ενώ από την άλλη το ΚΚΕ, να πιέζει για δημοκρατική συνεργασία με τον Πλαστήρα¹³⁴.

Όσο αυξάνεται η επίκριση από τα δεξιά για την Ένωση ΕΠΕΚ – ΚΦ για τη μη αποδοχή κομμουνιστικών ψήφων, τόσο πιέζει κι ο ίδιος ο Πλαστήρας την ΕΔΑ να στηρίξει άνευ όρων το Κέντρο για να μην υπάρξουν νέες διώξεις αριστερών από μιας δεξιά κυβέρνηση. Η τακτική της Ένωσης, δεν αφορά μόνο στην εμπέδωση της ψήφου στην ΕΔΑ, ως μιας χαμένης ψήφου, αλλά ως μιας επιλογής, η οποία βοηθά την πόλωση των δύο

¹²⁹ Το Βήμα, 25/10/1952. Η Ελευθερία (25/10/1952): ερμηνεύει το άρθρο, ως προσπάθεια κάμψης των αντιδράσεων των «εν Ελλάδι κομμουνιστών», λόγω της αυτόνομης καθόδου της ΕΔΑ.

¹³⁰ Το Βήμα, 25, 26/10/1952.

¹³¹ Το Βήμα, 28/10/1952.

¹³² Ό.π., 4/11/1952 και Λυμπεράτος, Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ...,ό.π., σ. 539: Υποστηρίζεται, ότι ο Πλαστήρας είχε δώσει τη συγκατάθεσή του, έτσι ώστε να στηριχθεί από την ΕΔΑ στην Αθήνα.

¹³³ Το Βήμα, 29, 30, 31/10/1952.

¹³⁴ Βήμα, 29/10/1952.

«άκρων» και την κυριαρχία του Συναργεμού εις βάρος του Κέντρου, του ειρηνευτικού του προγράμματος και κατ' επέκταση της δημοκρατίας¹³⁵.

Η αντίληψη του Συγκροτήματος, για τον κίνδυνο που ελοχεύει για το αστικό σύστημα από μια πολιτική αποδοχή της ΕΔΑ είναι χαρακτηριστική. Η προσπάθεια του κομμουνισμού να καταλάβει την εξουσία είχε ξεκινήσει με τα όπλα ήδη από το 1943, ενώ μετά την στρατιωτική του ήττα, προσπαθεί να επιβληθεί με πολιτικά μέσα. Η Αντίσταση απέναντι στον κατακτητή βρίσκει τη συνέχειά της στον αντικομμουνιστικό αγώνα. Κατηγορεί εμμέσως, χωρίς να τον κατονομάζει, τον Πλαστήρα, ως προς τη χαλάρωσή του απέναντι στον κομμουνισμό, για ψηφοθηρικούς λόγους, κρίνοντάς τον ακατάλληλο για υπερασπιστή του αστικού καθεστώτος, σ' αντίθεση με τον Παπάγο¹³⁶.

Ο Πλαστήρας σε προεκλογική του ομιλία στη Θεσσαλονίκη χαρακτηρίζει τα δημοκρατικά μέτρα που είχε πάρει, ως όπλο εναντίον του κομμουνισμού, σ' αντίθεση με τον Παπάγο ο οποίος τον ενισχύει, ενώ στον Πειραιά προειδοποιεί, πως κάθε ψήφος που πάει στην ΕΔΑ, ταυτόχρονα ενισχύει τον «φασισμόν»¹³⁷. Με λίγα λόγια, σ' ένα συντηρητικότερο ακροατήριο προβάλλει το συμφέρον που έχει η Δεξιά με το να ενισχύει τον κομμουνισμό, ενώ σε ένα αριστερό ακροατήριο τονίζει την ανάγκη να αποτραπεί η άνοδος του «φασισμού» με το να στηριχθεί το Κέντρο. Ο προεκλογικός δικομματισμός φέρνει ως αποτέλεσμα και μια διμέτωπη τακτική από μεριάς Κέντρου¹³⁸.

Τέλος, ο Πλαστήρας από την Αθήνα συμπυκνώνει, όλη την στρατηγική του Κέντρου ως προς την πίεσή του απέναντι στην ΕΔΑ:

«Όσον αφορά την ΕΔΑ έχω να παρατηρήσω ότι ο αγών της είναι μάταιος. Η μόνη της επιτυχία θα είναι να φέρη τον Συναργεμόν εις την αρχήν. Αδιαφορεί αν την επομένη της τυχόν επικρατήσεως του Συναργεμού θα εξαπολυθή εδώ ένα τεράστιον κύμα διώξεων που δεν θα αφήση αριστερόν εις το σπίτι του. Αδιαφορεί δια την διαιώνισιν της εσωτερικής αναταραχής. Έτσι παίζει το παιγνίδι της Ολιγαρχίας του Πλούτου και της φασιστικής Δεξιάς»¹³⁹.

¹³⁵ Ελευθερία, 1/11/1952.

¹³⁶ Το Βήμα, 9/11/1952.

¹³⁷ Ελευθερία, 11, 14/11/1952.

¹³⁸ Ελευθερία, 14/11/1952: Από τη μία αναφέρει ότι συναργεμικοί παρουσιάζουν την ΕΔΑ ως έχουσα μεγάλο εκλογικό ρεύμα (εις βάρος της Ένωσης) κι από την άλλη δημοσιοποιεί την στήριξη πρώην αξιωματικών του ΕΛΑΣ προς την Ένωση. Επίσης, προβάλλει τις επιθέσεις Ζαχαριάδη προς τον Πλαστήρα, για να αποδείξει ότι δεν υπάρχει συμπόρευση με την ΕΔΑ (16/11/1952).

¹³⁹ Ο.π., 15/11/1952.

Η ματαιότητα του αγώνα της ΕΔΑ, η απόσπαση ψήφων από το Κέντρο, κάτι το οποίο θα βοηθούσε την ολιγαρχία και τη «φασιστική Δεξιά», όπως επίσης και ο εκβιασμός για νέες διώξεις και βία, αν τύχον αποτύχει το Κέντρο, συνθέτουν ένα πολωτικό κλίμα, το οποίο πιέζει ασφυκτικά την ΕΔΑ. Το Κέντρο επιδιώκει να επωφεληθεί από αυτό και να προβάλλει το τρίπολο Φασισμού – Κέντρου - Κομμουνισμού, εξοβελίζοντας την Αριστερά και κατ' επέκταση το δίπολο Δεξιάς – Κέντρου στο δρόμο για την εξουσία. Κάτι τέτοιο, όμως δε θα το πετύχει, καθώς η ΕΔΑ θα διατηρήσει τις δυνάμεις της.

Στις εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου, ο ΕΣ θα συγκεντρώσει 49,22%, η Ένωση ΕΠΕΚ – ΚΦ 34,22% και η ΕΔΑ 9,55%. Η αποτυχία του Κέντρου στα αστικά κέντρα έναντι του Συναργεμού, θα χρεωθεί από την Ελευθερία στην ΕΔΑ¹⁴⁰. Γενικότερα, οι Πλαστήρας και Καρτάλης θεώρησαν τη συνεργασία με το Κόμμα των Φιλελευθέρων επιζήμια, όπως φάνηκε από το εκλογικό αποτέλεσμα, ενώ η Ελευθερία κατηγόρησε την πρώην κυβέρνηση του Κέντρου, ότι αναλώθηκε υπερβολικά στα μέτρα ειρήνευσης, ενώ αυτά απασχολούσαν «μόλις το 10% του λαού», ενώ κάποια «αναρχούμενα στοιχεία» εντός της παράταξης έδιναν την εντύπωση: «ότι το Κέντρον ερωτοτροπεί προς τον αμείλικτον εχθρόν του έθνους»¹⁴¹. Η εσωτερική ανομοιογένεια του Κέντρου, με τη συντηρητική και την πιο φιλελεύθερη μερίδα της, εμφανίζεται, ως ένα από τα συστατικά στοιχεία της εκλογικής αποτυχίας.

Η Ένωση μετέφερε την πίεση προς την ΕΔΑ, βάζοντάς της το δίλημμα: ή με τον Πλατήρα ή με τον Παπάγο. Εκείνη με τη σειρά της το απορρίπτει, για να μην εξαφανιστεί πολιτικά, υπό το βάρος του δικομματισμού και τα καταφέρνει, διατηρώντας τις δυνάμεις, αλλά μη καταφέροντας να μπει στο κοινοβούλιο, κάτι τέτοιο όμως, ήταν αναμενόμενο. Η τακτική, ενός πρώιμου διμέτρωπου, δεν οφέλησε τελικώς το Κέντρο. Η ΕΠΕΚ, φαίνεται να ρίχνει μεγάλο βάρος της κριτικής της μετεκλογικά στη συνεργασία και στην ιδεολογική αντίθεση με το κόμμα του Βενιζέλου. Το ζήτημα της συνέχισης της συνεργασίας ή μη με το ΚΦ, θα τεθεί και θα οδηγήσει, μαζί με το θάνατο του Πλαστήρα και το ζήτημα της συνεννόησης με την ΕΔΑ, στη διάσπαση. Το τέλος της ΕΠΕΚ του Πλαστήρα, θα σηματοδοτήσει και την αποτυχία δημιουργίας ενός δικομματισμού για μια δεκαετία.

¹⁴⁰ Ελευθερία, 17/11/1952.

¹⁴¹ Δέδε, ό.π., σ. 238 – 239.

Κεφάλαιο 5: Το Κέντρο στην περίοδο ηγεμονίας του Συναργεμού

Ο κατακερματισμός κι η άρνηση συνεργασίας με την ΕΔΑ

Η κρίση κι ο κατακερματισμός του Κέντρου αποτυπώνονται στις νέες εκλογικές ήττες, από τις οποίες επωφελείται κοινοβουλευτικά ο Συναργεμός (κερδίζει και στις 9 περιφέρειες που θα γίνουν επαναληπτικές εκλογές), ενώ αυξάνεται κι η επιρροή της ΕΔΑ. Ο Καρτάλης με αφορμή τα εκλογικά αποτελέσματα, εκφράζει την ανάγκη ανανέωσής του Κέντρου¹⁴². Τίθεται, το ζήτημα της δημιουργίας ενός αντισυναργεμικού μετώπου μέσα από την αναμόρφωση του Κέντρου, έως και τη συνεργασία με την Αριστερά, που θα τεθεί αργότερα. Η πλειοψηφία του Κέντρου, όμως, δεν είναι ακόμα έτοιμη για ένα τέτοιο βήμα.

Η θέληση των Πλαστήρα και Βενιζέλου να ενωθούν τα κόμματά τους συναντά αντιδράσεις στο εσωτερικό της ΕΠΕΚ, ενώ ακούγονται και φωνές υπέρ της συνεργασίας με την ΕΔΑ. Αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να διαγραφούν οι Καρτάλης, Ασκούτσης, Αλλαμανής και Πατρίκιος¹⁴³. Η ένωση λοιπόν, της ΕΠΕΚ και του κόμματος των Φιλελευθέρων δεν προχωρά. Τελικώς, η ΕΠΕΚ διασπάται και το κόμμα μένει πλέον, ουσιαστικά, στα χέρια του Παπαπολίτη, μετά και το θάνατο του Πλαστήρα το 1953.

Στο στρατόπεδο των Φιλελευθέρων, ο Βενιζέλος είναι απογοητευμένος από την εξέλιξη των πραγμάτων στο Κέντρο και βλέποντας πως δεν μπορεί να ηγηθεί ενός μεγάλου κεντρώου σχηματισμού, αποφασίζει να προσκαλέσει τον Παπανδρέου, να ενωθεί με το κόμμα του και ν' αναλάβει ως συναρχηγός. Η πρότασή του συνοδεύτηκε κι από μια προφορική επιθυμία, να εγκαταλείψει την ενεργό πολιτική, ενώ θα φύγει για το εξωτερικό, αφήνοντας υπεύθυνο τον Παπανδρέου. Αυτή η κίνηση του Βενιζέλου, θα επαναληφθεί και στο μέλλον, αφήνοντας τον Παπανδρέου, να φθαρεί πολιτικά και τον ίδιο να επανέρχεται ανανεωμένος και με σκοπό την ένωση της κεντρώας αντιπολίτευσης υπό την ηγεσία του, δημιουργώντας όμως μεγαλύτερη ανασφάλεια και καχυποψία στα υπόλοιπα κόμματα.

Στις 10 Ιουλίου 1953, ιδρύεται το Δημοκρατικό Κόμμα με επικεφαλής το Γ. Καρτάλη. Την 1/9 έρχεται σε συμφωνία με το ΣΚΕΛΔ, του Σβώλου (ο Τσιριμώκος, έχει διαφωνήσει με

¹⁴² Λιναρδάτος, Τόμος Β, ό.π., σ. 48.

¹⁴³ Ο τελευταίος είχε υποστηρίξει τη συνεργασία με την ΕΔΑ, ενώ οι άλλοι τρεις διαφωνούσαν στην πολιτική συνεργασία με το ΚΦ, την οποία καλλιεργούσε ο Πλαστήρας, με αφορμή και την υποστήριξη του φιλελεύθερου Λύτινα κι από την ΕΠΕΚ στις επαναληπτικές του Μαρτίου στο Ρέθυμνο: Λιναρδάτος, ό.π., σ. 66. Για τις διαφωνίες και τις αναταράξεις εντός της ΕΠΕΚ ως προς το θέμα της συγχώνευσης ΕΠΕΚ – ΚΦ βλ. Δέδε, ό.π., σ. 241 – 257.

αυτήν την προσέγγιση κι έχει αποχωρήσει) και δημιουργείται το Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού (ΔΚΕΛ), με μια τριμελή επιτροπή (Σβώλος, Καρτάλης, Αλλαμανής) και με κοινοβουλευτική εκπροσώπηση (5 βουλευτές). Το κόμμα αυτό ανήκει στην Κεντροαριστερά κι έχει τη σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία, διαχωρίζοντας τη θέση του και το πρόγραμμά της από την κομμουνιστική Αριστερά και δίνοντας έμφαση στην κοινωνική ισότητα και τη λήθη του εμφυλιοπολεμικού παρελθόντος.¹⁴⁴ Ο Καρτάλης, στην εξωτερική πολιτική ήταν υπέρ της διεθνούς ύφεσης και της προσέγγισης της χώρας με τη Σοβιετική Ένωση, την οποία κι επισκέφτηκε το 1955. Ήταν επίσης υπέρ της συνεργασίας με την ΕΔΑ. Η διαχωριστική γραμμή και η εναντίωση τόσο με το ΚΚΕ, όσο και με τη Δεξιά, εντοπίζεται στα Δεκεμβριανά¹⁴⁵.

Η στάση του Παπανδρέου απέναντι στην πίεση για συνεργασία από την Αριστερά φάνηκε, όταν με αφορμή τις αναπληρωματικές εκλογές που έχουν κηρυχθεί για την έδρα του Έβρου στις 27/9/1953, η ΕΔΑ θα καλέσει να στηρίξει όλη η αντιπολίτευση έναν υποψήφιο, απέναντι σ' αυτόν του Συναργεμού. Ο Παπανδρέου, όχι μόνο θα απορρίψει την πρόταση, αλλά θα χαρακτηρίσει την ΕΔΑ, ως αντιδημοκρατικό κόμμα¹⁴⁶.

Σε γράμμα του προς το Βενιζέλο (που βρίσκεται στη Ν. Αφρική) εξηγεί, γιατί τελικώς αποφασίστηκε να στηρίξει το κάθε κόμμα το δικό του υποψήφιο και να μην υπάρξει έτσι συναίνεση σ' έναν κοινό υποψήφιο. Η πρόθεση του Παπανδρέου είναι να συνεργαστεί με κόμματα του Κέντρου, όπως η ΕΠΕΚ και το ΔΚΕΛ, διατηρώντας, όμως το κόμμα του μια πρωτεύουσα θέση, ειδικά μετά το θάνατο του Πλαστήρα και φυσικά χωρίς καμία συνεργασία με την ΕΔΑ. Η ενοποίηση του Κέντρου σ' αυτή τη φάση από τον Παπανδρέου δεν μπορεί να συντελεστεί, γιατί διαμορφώνονται δύο τάσεις. Η μία είναι αυτή, που επιδιώκει την ενοποίηση γύρω από το ΚΦ και τον πλήρη διαχωρισμό από την ΕΔΑ. Από την άλλη, υπάρχει η άποψη, ότι ο αγώνας κατά του Συναργεμού επιβάλλει, μια συνεννόηση με την ΕΔΑ σε εκλογικό επίπεδο, με αφορμή και τις αναπληρωματικές εκλογές¹⁴⁷.

Ο κεντρώος Τύπος, φαίνεται να ανησυχεί για τον κατακερματισμό του Κέντρου και την αδυναμία του να παρουσιάσει ένα ενιαίο πολιτικό φορέα, για να αντιπαρατεθεί στον

¹⁴⁴ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 183 – 184.

¹⁴⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, Το Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού: Μια προσπάθεια για την κομματική συγκρότηση της Κεντροαριστεράς, στο: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Ο Γεώργιος Καρτάλης και η δύσκολη δημοκρατία – Σαράντα χρόνια από το θάνατό του, Αθήνα, 1998, σ. 36 – 37.

¹⁴⁶ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 104.

¹⁴⁷ Ό.π., σ. 106.

Παπάγο¹⁴⁸. Τα αποτελέσματα θα επιβεβαιώσουν την κυριαρχία του Ελληνικού Συναργεμού και τον κατακερματισμό του Κέντρου: ΕΣ 48,82%, ΚΦ 24,02%, ΕΔΑ 12,04%, ΕΠΕΚ 11,03%, ΔΚΕΛ 3,83%.

Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν ως ισχυρότερο κόμμα του Κέντρου το ΚΦ, σ' αντίθεση με την ΕΠΕΚ, η οποία με το θάνατο του Πλαστήρα έχασε τα αριστερά της στοιχεία, ενισχύοντας παράλληλα την ΕΔΑ¹⁴⁹. Γενικά αναγνωρίζεται η σταθερότητα του ΚΦ, σ' αντίθεση με την φθορά της ΕΠΕΚ, καθιστώντας το πρώτο, ως καταλύτη του Κέντρου, ενώ την ΕΠΕΚ, ως ένα κόμμα ανίσχυρο πλέον να καθορίσει τις εξελίξεις στο χώρο. Το άστρο της ΕΠΕΚ έχει σβήσει οριστικά.

Ο Παπανδρέου βλέποντας την σταθερότητα του ΚΦ, θεωρεί πως το πολιτικό τοπίο πλέον είναι τριπαραταξιακό: ΕΣ – ΚΦ – ΕΔΑ. Η πόλωση μεταξύ ΕΣ και κομμουνισμού απέτυχε, ενώ οι Φιλελεύθεροι αναδείχθηκαν σε «εθνική αντιπολίτευση»¹⁵⁰. Μετά και την αποτυχία ενός δικομματισμού, υπάρχει μια ρευστή κατάσταση στην αντιπολίτευση. Η ανάγκη, όμως, για κοινό αντισυναργεμικό αγώνα κι άρα ένα νέο δίπολο Συναργεμού – αντισυναργεμικού χώρου, θα παραμερίσει τις επιδιώξεις και τον προσδοκούμενο ρόλο του ΚΦ από τον Παπανδρέου, απομονώνοντας –όπως θα δούμε στην πορεία- το ΚΦ.

Στις 2 Φεβρουαρίου 1954, ο Καρτάλης σε άρθρο του στην Ελευθερία: «Προγραμματισμός και Αντιπολίτευσις»¹⁵¹, με αφορμή τις νίκες του ΕΣ στις αναπληρωματικές σε Θεσ/νικη και Δράμα (24/1) δημοσιοποιεί μια πρόταση 6 σημείων προς τα κόμματα της αντιπολίτευσης: 1) ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική, 2) μείωση στρατιωτικών δαπανών, 3) κρατική παρέμβαση στην οικονομία προς όφελος των ασθενέστερων, 4) κοινωνική πολιτική, 5) προστασία ατομικών και πολιτικών ελευθεριών, 6) κατάργηση αστυνομικού κράτους.

Στις 10 Μαρτίου ο Ζαχαριάδης στο άρθρο του με τίτλο: «Το λόγο έχει ο Καρτάλης», από το ραδιοσταθμό Ελεύθερη Ελλάδα, δηλώνει, ότι συμφωνεί με την πρόταση Καρτάλη για συνεργασία και τον προτρέπει να προχωρήσει και θα αναγκαστούν να τον

¹⁴⁸ Ελευθερία, 27/9/1953, Το Βήμα, 22/9/1953. Η μέριμνα για διατήρηση του καθεστώτος με ταυτόχρονη εξασφάλιση κυβέρνησης και «εθνικής» αντιπολίτευσης, διακατέχει το Συγκρότημα καθ' όλη την περίοδο κυριαρχίας της Δεξιάς, ενώ προειδοποιεί ότι από την αποτυχία του Κέντρου θα βγει κερδισμένη η ΕΔΑ.

¹⁴⁹ Το Βήμα και Ελευθερία, 29/9/1953. Το Βήμα επισημαίνει και την αποτυχία του ΚΚΕ να πείσει για συνεργασία σε ένα δημοκρατικό μέτωπο.

¹⁵⁰ Ο.π.

¹⁵¹ Η Ελευθερία διαφωνεί με το άνοιγμα του Καρτάλη και θα διαχωρίσει τη θέση της από αυτόν, ενώ θα ξεκινήσει να προβάλλει τον Κ. Μητσοτάκη: Νικολακόπουλος, Το Δημοκρατικό Κόμμα..., ό.π., σ. 43.

ακολουθήσουν και οι Βενιζέλος – Παπανδρέου¹⁵². Το Βήμα εκτιμά, ότι το ΚΚΕ προσπαθεί να δημιουργήσει ένα «Λαϊκό Μέτωπο» με επικεφαλής τον Καρτάλη και με συμμετοχή της ΕΔΑ, αλλά το εγχείρημα δε θα βρει άλλους «συνοδοιπόρους»¹⁵³.

Η συμφωνία Καρτάλη – Ζαχαριάδη είχε γίνει γνωστή στη δημόσια σφαίρα. Είναι σχεδόν βέβαιο, ότι υπήρξε και υπογεγραμμένο μυστικό σύμφωνο μεταξύ των δύο, χωρίς όμως αυτό να έχει βρεθεί. Τα δύο πάντως άρθρα των Καρτάλη και Ζαχαριάδη, ήρθαν μετά τη μυστική συμφωνία κι αυτό για να μην ξεσηκώσει θύελα αντιδράσεων¹⁵⁴. Η συμφωνία του Καρτάλη με το ΚΚΕ, είχε μπορέσει να γίνει πραγματικότητα μετά και τη συνάντηση του κεντρώου πολιτικού με το Μυλτιάδη Πορφυρογένη (στελέχους του ΚΚΕ) στα τέλη του 1953 στο εξωτερικό¹⁵⁵. Μάλιστα οι δυο τους θα έχουν μια συζήτηση προς το τέλος του 1954 στην Αθήνα και θα καταλήξουν σε βασικές προτάσεις, οι οποίες θα αποτελέσουν (όχι όλες) τη βάση για την εκλογική συμμαχία της αντιπολίτευσης το 1956¹⁵⁶. Ο Καρτάλης, αυτοπροσδιοριζόμενος, ως ένα αστός και προοδευτικός πολιτικός έχει πειστεί, ότι η συγκυρία επιβάλλει τη συνεννόηση με την ΕΔΑ, από την στιγμή, που το Κέντρο βρίσκεται σε πολυδιάσπαση και η Δεξιά στο απόγειο της δύναμής της.

Πίσω τώρα στις αντιδράσεις του άρθρου Ζαχαριάδη. Ο Παπανδρέου σε δηλώσεις θα προσπαθήσει να περιορίσει το ενδεχόμενο συνεργασίας με την Αριστερά: «Το άρθρον του Ζαχαριάδη βοηθεί προς αποσαφήνισιν της πολιτικής καταστάσεως. Υπάρχουν πλέον εις την χώραν τρεις πολιτικοί σχηματισμοί: Συναργεμός, Κέντρον και «Λαϊκόν Μέτωπον», το οποίον σημαίνει συνοδοιπορία με το ΚΚΕ. Έκαστος πλέον καλείται να λάβη σαφή θέσιν»¹⁵⁷. Το Κέντρο, όμως, έτσι όπως το θέλει ο Παπανδρέου, δηλαδή «νομιμόφρον» και συνασπισμένο γύρω από το ΚΦ, δεν υπάρχει.

Τελικά, στις αναπληρωματικές της Φθιώτιδας (14/3/1954) θα κυριαρχήσει και πάλι ο ΕΣ: Ο Συναργεμός συγκεντρώνει το 67%, οι Φιλελεύθεροι το 26,09% κι η ΕΠΕΚ το 5,29% . Η ΕΔΑ και το ΔΚΕΛ έχουν στηρίξει τον υποψήφιο του ΚΦ, ενώ η ΕΠΕΚ η οποία αξίωνε από τον κεντρώο υποψήφιο να απαρνηθεί τις κομμουνιστικές ψήφους, κατέβασε δικό της

¹⁵² Το Βήμα, 11/3/1954.

¹⁵³ Ό.π., 12/3/1954.

¹⁵⁴ Φίλιππος Ηλιού, Δημοκρατικές συγκλίσεις και συμμαχίες, Ο Γεώργιος Καρτάλης και οι Έλληνες κομμουνιστές μετά τον Εμφύλιο, Αρχαιοτάξιο, Τεύχος 7, ΑΣΚΙ, Μάιος 2005, Θεμέλιο, Αθήνα, σ. 26 – 27.

¹⁵⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, Γεώργιος Καρτάλης – Μιλτιάδης Πορφυρογένης: παραλληλισμοί, Αρχαιοτάξιο, ό.π., σ. 40.

¹⁵⁶ Ό.π., σ 42 – 43, Οι προτάσεις αυτές ήταν η κατάργηση των πιστοποιητικών, η γενική αμνηστία, η νομιμοποίηση του ΚΚΕ και η σταδιακή αποχώρηση της χώρας από το ΝΑΤΟ.

¹⁵⁷ Το Βήμα, 12/3/1954.

υποψήφιο, ενώ είχε προτείνει ως κοινό υποψήφιο τον Τσιριμώκο, διατηρώντας τις επιφυλάξεις της, ως προς την στρατηγική του ΔΚΕΛ.

Η νέα νίκη του ΕΣ στη Φθιώτιδα οφείλεται και στην στήριξη της ΕΔΑ προς το φιλελεύθερο υποψήφιο, σύμφωνα με το Βήμα, που είχε ως αποτέλεσμα την στροφή των εθνικοφρόνων προς τον ΕΣ και την αποτυχία του «Μετώπου», το οποίο ακολούθησε μόνον ο Καρτάλης¹⁵⁸. Η Ελευθερία από την άλλη, επισημαίνει την εκμηδένιση της ΕΠΕΚ, αλλά και το λάθος της ανοχής στη βοήθεια της ΕΔΑ. Το ΚΦ αξιολογείται ως σταθερό, παρά τη μείωση κι αξιόπιστο. Το ΚΦ, τέλος, πρέπει να διαφοροποιηθεί από τον ΕΣ και να προσεταιριστεί τις ψήφους που έχασε η ΕΠΕΚ¹⁵⁹. Αυτή η παρότρυνση υποδηλώνει μια κριτική διάθεση προς το ΚΦ εξαιτίας της έλλειψης μαχητικότητας απέναντι στον ΕΣ, αλλά και την παραδοχή, ότι οι Φιλελεύθεροι αποτελούν τον πυρήνα, για μια ενδεχόμενη ενοποίηση του Κέντρου, αρνούμενοι τη σύμπραξη με την Αριστερά.

Το αντισυναργεμικό μέτωπο στις δημοτικές εκλογές του 1954

Τα κόμματα της αντιπολίτευσης, εκτός του ΚΦ, αποφασίζουν πως πρέπει να εκμεταλλευτούν τις δημοτικές εκλογές, καταφέροντας ένα πολιτικό πλήγμα στην κυβέρνηση και να εκφραστεί μέσω των αποτελεσμάτων η αντικυβερνητική κατακραυγή του κόσμου. Αντιθέτως, ο Παπάγος, αλλά κι ο Παπανδρέου διακηρύσσουν πως δεν πρέπει αυτές οι εκλογές να έχουν πολιτική χροιά.

Ο Παπανδρέου δε θέλει με τίποτα να συνεργαστεί με την Αριστερά και να στιγματιστεί ιδεολογικά. Αποσκοπεί, όπως είπαμε, να παίξει το ρόλο μιας «εθνικής», όπως έλεγε κι όχι «συνοδοιποριακής» αντιπολίτευσης, η οποία θα μπορούσε να αντικαταστήσει την κυβέρνηση της Δεξιάς ή τουλάχιστον να πάρει δυσαρεστημένους συναργεμικούς ψηφοφόρους. Οργανώνει μάλιστα συνέδριο του κόμματος τον Ιούνιο για να τονίσει την στρατηγική του. Επιμένει, ότι στο τριπολικό σχήμα (ΕΣ – ΚΦ – ΕΔΑ), καλώντας τα μικρά κόμματα του Κέντρου να διαλέξουν ανάμεσα στους Φιλελεύθερους και την ΕΔΑ, επιδιώκοντας να ενώσει την κεντρώα παράταξη υπό το κόμμα του και να της προσδώσει τα στοιχεία του. Παρ' όλα αυτά δέχεται την κατακραυγή των υπόλοιπων κεντρώων κομμάτων,

¹⁵⁸ Ο.π., 16/3/1954.

¹⁵⁹ Ελευθερία, 16/3/1954.

αλλά κι ανθρώπων μέσα από το ΚΦ, για την στάση που κρατά ως προς το χαρακτήρα των δημοτικών εκλογών¹⁶⁰.

Τελικά, γίνεται εφικτή η συνεργασία της ΕΔΑ, μ' ένα τμήμα τουλάχιστον του Κέντρου (ΕΠΕΚ - ΔΚΕΛ) και συμφωνούν στην υποψηφιότητα του φιλελεύθερου Πανσανία Κατσώτα, στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις με υποψηφίους των δύο τελευταίων, προσδίδοντας πολιτικό χαρακτήρα στον εκλογικό αγώνα¹⁶¹. Το ΚΦ υπό τον Παπανδρέου εμμένει στο να μη θέσει πολιτικό ζήτημα, προκαλώντας εσωτερικές διαφωνίες.

Το Βήμα δεν αποκλείει να συνεχιστεί η συνεργασία ΕΔΑ – ΔΚΕΛ – ΕΠΕΚ και μετά τις εκλογές. Προειδοποιεί τα άλλα δύο κόμματα, ότι είναι στους στόχους της ΕΔΑ να απορροφήσει τις δυνάμεις των άλλων δύο, όπως είχε κάνει και το ΕΑΜ. Κατακρίνει τη μη πειθαρχία στελεχών των Φιλελευθέρων ως προς την αποπολιτικοποίηση των δημοτικών εκλογών και τονίζει, ότι «μεταξύ Συναργεμού και σχηματιζομένης ήδη ευρύτερας Κομμουνιστικοαριστεράς παρατάξεως», η μόνη αξιόπιστη δύναμη είναι αυτή του ΚΦ¹⁶².

Η Ελευθερία είναι απολύτως υπέρ του πολιτικού χαρακτήρα των δημοτικών, για να αξιοποιηθεί η φθορά του Συναργεμού. Επικρίνει έμμεσα το ΚΦ, που δε χρωματίζει πολιτικά τις δημοτικές και καλεί σε συσπείρωση το Κέντρο ενάντια στο Μερκούρη (υποψήφιο του ΕΣ στην Αθήνα). Η στάση του Παπανδρέου προκαλεί εσωτερική κρίση στο κόμμα μετά και την απόσυρση του υποψηφίου των Φιλελευθέρων για τις δημοτικές¹⁶³ (είχε υποχρεωθεί από τον Παπανδρέου, για να μην αναμιχθεί το ΚΦ στον εκλογικό αγώνα). Στελέχη του κόμματος πληροφορούν το Βενιζέλο, που βρίσκεται στο εξωτερικό, για τις εξελίξεις.

Ο Κατσώτας θα ζητήσει τις ψήφους όλης της αντιπολίτευσης δηλώνοντας, ότι κάθε ψήφος υπέρ του, δηλώνει τη δυσαρέσκεια απέναντι στο Συναργεμό, τη θέληση για νέες εκλογές και καθιέρωση της απλής αναλογικής¹⁶⁴.

Στο Κόμμα των Φιλελευθέρων, οι αμφισβητήσεις προς την ηγεσία και τις αποφάσεις συνεχίζονται σ' εντονότερο βαθμό. Στελέχη του κόμματος (Μητσοτάκης, Χαβίνης, Κουτσοπέταλος, Κοθρής, Μαρής κ.α.) απειθαρχούν και προτείνουν στην υπόλοιπη αντιπολίτευση ως κοινό υποψήφιο τον πρώην υπουργό Ι. Πολίτη¹⁶⁵. Ο Βενιζέλος (ο οποίος

¹⁶⁰ Τάσος Τρίκκας, ΕΔΑ 1951 – 1967, Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς, Τόμος Α, Η Ανασυγκρότηση, Θεμέλιο, Αθήνα, 2009, σ. 240, Λιναρδάτος, ό.π., σ. 226.

¹⁶¹ Το Βήμα, 20/10/1954.

¹⁶² Ό.π., 21/10/1954.

¹⁶³ Ελευθερία, 21/10/1954.

¹⁶⁴ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 227.

¹⁶⁵ Το Βήμα, Ελευθερία, 27/10/1954.

είναι στο εξωτερικό) ανησυχεί για την κατάσταση στο κόμμα και δηλώνει τη λύπη του, για την ακύρωση της υποψηφιότητας Κασσιμάτη, θέτοντας έμμεσα θέμα εμπιστοσύνης προς τον Παπανδρέου¹⁶⁶. Οι διαφωνούντες αποφεύγουν να στηρίξουν τον Κατσώτα, από την στιγμή που έχει την υποστήριξη της ΕΔΑ και τελικά υποχωρούν, αποδεχόμενοι τη γραμμή Παπανδρέου¹⁶⁷.

Τώρα όμως κι η ΕΠΕΚ κωλύεται στο να στηρίξει τον Κατσώτα και του ζητά να αποκηρύξει την Αριστερά και τον κομμουνισμό κι έτσι εκείνος δηλώνει:

«Προέρχομαι από την οικογένειαν των Φιλελευθέρων (...) Αντιτίθεμαι εις τον κομμουνισμόν (...) Καταδικάζω την βίαν και την παρανομίαν οποιονδήποτε και αν προέρχονται. (...)». Αφού ξεκαθαρίζει, ότι τα παραπάνω αφορούν τα πιστεύω κι ότι αυτά δεν αφορούν τόσο τον εκλογικό αγώνα καταλήγει: « Όσοι με τιμήσουν μς την ψήφον των αποδοκιμάζουν την πολιτικήν του Συναργεμού και όσοι την αποδοκιμάζουν οφείλουν να με ψηφίσουν, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι εγκαταλείπουν τα κόμματα εις τα οποία ανήκουν, ούτε τας πολιτικές των πεποιθήσεις, ούτε ότι εγώ προσχωρώ εις τα ιδικάς των»¹⁶⁸.

Με εξαίρεση το ΔΚΕΛ το οποίο είναι ανοικτά υπέρ της συνεργασίας με την ΕΔΑ, οι υπόλοιπες δυνάμεις μέσα στο Κέντρο, που θέλουν το αντισυναργεμικό μέτωπο, είναι αμήχανες ως προς την Αριστερά. Ο Παπανδρέου θα αντιδράσει στην επίσημη στήριξη κομμάτων του Κέντρου και της ΕΔΑ προς τον Κατσώτα: «Συνεκροτήθη από χθες εν Αθήναις το «Ενιαίον Αντισυναργεμικόν Μέτωπον». Δηλαδή το νέον ΕΑΜ. Η ΕΔΑ, η ΕΠΕΚ και το Δημοκρατικόν Κόμμα έχουν κοινόν υποψήφιον τον στρατηγόν Κατσώταν. Επραγματοποιήθη επομένως η μεγάλη επιδίωξις του ΚΚΕ»¹⁶⁹.

Η συντηρητική μερίδα του Κέντρο (Παπανδρέου – Βήμα) ερμηνεύουν αυτή τη συνεργασία ως αριστερίζουσα, με καταλύτη το ΚΚΕ, καθώς από την στιγμή που λείπει το μεγαλύτερο κόμμα της αντιπρόλιτευσης, το όλο εγχείρημα είναι καταδικασμένο εκλογικά κι εκτός εθνικόφρονος πλαισίου¹⁷⁰. Η Ελευθερία υποστηρίζει, ότι η στάση του Παπανδρέου οδηγεί σε συνεργασία με το Συναργεμό¹⁷¹. Επίσης δηλώνει, ότι: «Το Κέντρον είναι ο μόνος δημιουργικός αντίπαλος της κομμουνιστικής επιβουλής», ενώ η μη ύπαρξη

¹⁶⁶ Ελευθερία, 28/10/1954.

¹⁶⁷ Το Βήμα, Ελευθερία, 31/10/1954, 2/11/1954.

¹⁶⁸ Ελευθερία, 3/11/1954.

¹⁶⁹ Το Βήμα, 5/11/1954.

¹⁷⁰ Ο.π.

¹⁷¹ Ελευθερία, 6/11/1954.

«συνοδοιπόρων» στα ψηφοδέλτια Κατσώτα και η αποκήρυξη του κομμουνισμού, αποδεικνύουν τη μη ύπαρξη Μετώπου¹⁷².

Ο Βενιζέλος παρεμβαίνει κι υποστηρίζει τον Κατσώτα με επιστολή του προς αυτόν και δεν ανησυχεί, για το ποιοι θα τον ψηφίσουν εφόσον δεν παρέχονται ανταλλάγματα¹⁷³. Το Βήμα επικρίνει την πρόθεση του Βενιζέλου να στηρίξει τον Κατσώτα και τον κατηγορεί, ότι εκείνος ήταν πίσω από την κίνηση των διαφωνούντων, ενώ προειδοποιεί, ότι θα διασπάσει με την ενέργειά του το κόμμα, μ' αποτέλεσμα να πάνε κάποιοι δεξιότερα κι άλλοι να συνεργαστούν με την ΕΔΑ. Τέλος, η εφημερίδα του Συγκροτήματος δεν δέχεται, ότι η ΕΠΕΚ και το ΔΚΕΛ ανήκουν στο Κέντρο και τα χαρακτηρίζει ως αριστερά κόμματα¹⁷⁴.

Η Ελευθερία βλέπει θετικά μια πιθανή κίνηση Βενιζέλου για ενοποίηση της Αντιπολίτευσης, καθώς η αποχώρησή του πριν ένα χρόνο δεν οδήγησε προς αυτήν την κατεύθυνση και τον προβάλλει εις βάρος του Παπανδρέου¹⁷⁵.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι γίνεται προσπάθεια όπως και στις εκλογές του '52 να διαμορφωθεί ένα αντιπαταγικό μέτωπο. Τώρα, όμως, η ΕΠΕΚ έχει σχεδόν εκμηδενιστεί, απελευθερώνοντας δυνάμεις όπως το ΔΚΕΛ και κάνοντας αναγκαία την εκλογική συνεργασία με την ΕΔΑ. Η ΕΔΑ αποδεικνύοντας την αντοχή της και την ενίσχυσή της από την πτώση της ΕΠΕΚ, γίνεται δεκτή ως κόμμα επιρροής κι όχι περιθωριακή δύναμη. Το ΚΦ μετακινείται (επίσημα) προς τα δεξιά, ως προς την εκλογική τακτική και την αντίληψή του για το ρόλο του ως «εθνική» αντιπολίτευση, εκβιάζοντας τα μικρά κόμματα ότι είναι υποχείρια του ΚΚΕ, εφόσον δεν ακολουθούν τους Φιλελεύθερους. Ουσιαστικά συγκρούονται δύο αντιλήψεις στο χώρο του Κέντρου. Η μία υπό τον Παπανδρέου, που θέλει να περιοριστεί το Κέντρο σε μια στάση αναμονής, προχωρώντας τις διαδικασίες ενοποίησης χωρίς να στοχεύει στην ανατροπή του Παπάγου. Η άλλη αντίληψη κινείται προς την εκπροσώπηση των δυνάμεων που είχαν στηρίξει τον Πλαστήρα και την αποδοχή της ΕΔΑ στον αντισυναργемικό αγώνα. Η κοινωνική δυναμική ευνοεί το δεύτερο ρεύμα κι απομονώνει τον Παπανδρέου. Ακόμα και η Ελευθερία που θέλει ένα ενωμένο Κέντρο με ίσες αποστάσεις δεξιά κι αριστερά, αναγνωρίζει ότι αυτό θα προέλθει μέσα από το αντισυναργемικό μέτωπο και την προσπάθεια ανάκτησης της δυναμικής της ΕΠΕΚ. Αυτή η δυναμική θα πρέπει να εκπροσωπηθεί από το ΚΦ, αλλά με άλλη ηγεσία.

¹⁷² Ο.π., 7/11/1954. Μετά και τις δηλώσεις Κατσώτα, η Ελευθερία παρουσιάζει την ΕΔΑ απομονωμένη (βλ. Ελευθερία, 9/11/1954).

¹⁷³ Το Βήμα, 10/11/1954.

¹⁷⁴ Ο.π.

¹⁷⁵ Ελευθερία, 14/11/1954.

Τα αποτελέσματα των δημοτικών της 21^{ης} και 28^{ης} Νοεμβρίου¹⁷⁶ έδωσαν τη νίκη στους υποψηφίους του αντισυναργемικού μετώπου στις μεγάλες πόλεις της χώρας (Αθήνα 41%, Πειραιά 44,1%, Θεσσαλονίκη 56,6%, Βόλο 59,4%) κι άλλους μεγάλους δήμους, όπως η Λάρισα, η Καβάλα, η Νίκαια και το Κερασίни.

Το Βήμα αποδίδει την επικράτηση Κατσώτα στην αποχή και τη διάσπαση των εθικοφρόνων. Το ποσοστό του Κατσώτα αποδεικνύει, ότι αποτελεί μειοψηφία κι έτσι δεν μπορεί να ανατρέψει την κυβέρνηση. Παρ' όλα αυτά η «αριστεροκομμουνιστική» παράταξη ενίσχυθηκε, λόγω και των αποτελεσμάτων σε άλλες πόλεις. Δηλώνει έμμεσα, πως τα αίτια της ενίσχυσής της είναι οικονομικά και κοινωνικά¹⁷⁷.

Η Ελευθερία παρουσιάζει τη νίκη αντισυναργемικών υποψηφίων σε 24 πρωτεύουσες νομών, ως ήττα του Συναργемού και του Παπανδρέου, που τον χαρακτηρίζει ως «λιποτάκτη», «πολιτικά νεκρό» κι ανάξιο να ηγηθεί του Κέντρου. Παράλληλα προβάλλει τον Βενιζέλο ως αντικαταστάτη του κι ικανού να ενοποιήσει την κεντρώα παράταξη¹⁷⁸.

Τα κόμματα που στήριξαν τον Κατσώτα ζητούν εκλογές. Ο Παπανδρέου από τη μεριά του δηλώνει τα εξής: «Όσοι όμως εις το Κέντρον έδωσαν εις τας Αθήνας πολιτικήν μάχην, ασφαλώς δεν θα ημπορούν να είναι υπερήφανοι. Διότι επέτρεψαν εις τους δύο αντιπάλους του Κέντρου, τον Συναργемόν και τον Κομμουνισμόν, να καπηλευθούν το αποτέλεσμα»¹⁷⁹.

Από την άλλη ο Βενιζέλος βρίσκει την ευκαιρία να υποσκάψει τον Παπανδρέου και να υποστηρίξει μια ευρύτερη συνεννόηση, χωρίς όμως παραχωρήσεις στην ΕΔΑ. Πίσω από αυτή την στάση, υπάρχει και η βλέψη να ενοποιήσει το Κέντρο υπό την ηγεσία του στη βάση ενός προοδευτικού προγράμματος, καλύπτοντας τον χώρο της Κεντροαριστεράς, που είχε χάσει η ΕΠΕΚ. Έτσι αναπόφευκτα μετά τα αποτελέσματα τίθεται θέμα ηγεσίας στο ΚΦ, ενώ ο Βενιζέλος θα ολοκληρώσει το εγχείρημά του με τη δημιουργία της ΦΔΕ, ένα χρόνο μετά, την άνοιξη του 1955, διασπώντας τους Φιλελεύθερους.

Ο Κρητικός πολιτικός, ήδη από το 1954, όταν ήταν συναρχηγός με τον Παπανδρέου στο Κόμμα των Φιλελευθέρων, σχεδίαζε την ενοποίηση του Κέντρου με την Κεντροαριστερά (ΔΚΕΛ, Αριστεροί Φιλελεύθεροι, Αριστεροί Δημοκρατικοί), υιοθετώντας πιο ριζοσπαστικές απόψεις, προκειμένου να προσελκύσει το σύνολο των δημοκρατικών ψηφοφόρων.

¹⁷⁶ Βλ. Νικολακόπουλο, Η καχεκτική δημοκρατία..., ό.π., σ. 187 – 188.

¹⁷⁷ Το Βήμα, 23/11/1954.

¹⁷⁸ Ελευθερία 23/11/1954.

¹⁷⁹ Ό.π.

Συγκεκριμένα, το σχέδιο «για την ενοποίηση της δημοκρατικής αντιπολιτεύσεως»¹⁸⁰ με ημερομηνία 8/12/1954, υποστήριζε την ένωση των παραπάνω κομμάτων, καλύπτοντας όλο το χώρο μεταξύ Κέντρου και ΕΔΑ, με αποτέλεσμα να απομονωθεί η δεύτερη. Το σχέδιο περιελάμβανε, επίσης, τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, την κατάργηση των εκτοπίσεων, την ευρεία αμνηστία, δηλαδή της «γενικής Αναστολής πάντων των επιβληθεισών ποινών επί πολιτικών αδικημάτων»¹⁸¹.

Η ίδρυση της ΦΔΕ τον Απρίλιο του 1955, δεν οδήγησε στην ενοποίηση του Κέντρου, αλλά στον περαιτέρω κατακερματισμό του. Στο νέο κόμμα εντάσσονται 24 βουλευτές κι έτσι η ΦΔΕ αναδεικνύεται σε αξιωματική αντιπολίτευση. Το πρόγραμμά της, πάντως, βασίστηκε στο παραπάνω σχέδιο, υποστηρίζοντας τη νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος πλην της ηγεσίας του, την κατάργηση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων εκτός των θέσεων εθνικής ασφάλειας¹⁸². Μια μερίδα του κόμματος ήταν υπέρ της συνεργασίας με την ΕΔΑ (Τσιριμώκος, Παπασπύρου που ήταν μέλη του Πολιτικού Γραφείου της ΦΔΕ)¹⁸³. Ο Βενιζέλος ποτέ δεν ήθελε, όμως, τη συνεργασία με την Αριστερά κι αυτό θα φανεί δύο ένα χρόνο αργότερα, όταν η ΦΔΕ θα μπει σε αντίστοιχη κρίση με το ΚΦ όταν θα τεθεί το θέμα συνεννόησης με την ΕΔΑ.

Η συζήτηση για τα μέτρα ασφαλείας το 1955

Ας δούμε, όμως, τι προηγήθηκε πριν τη διάσπαση του ΚΦ και πως οι Βενιζέλος και Παπανδρέου ακολουθούν διαφορετικές πορείες, μέσα στο κόμμα, με αφορμή και τη συζήτηση για τα μέτρα ασφαλείας στις αρχές του '55 και την στάση του Κέντρου συνολικά.

Το 1954 εγκρίνεται το πρόγραμμα του Κόμματος των Φιλελευθέρων, με την εισήγηση του Παπανδρέου, παρουσιάζοντας διαφορές ως προς τις τοποθετήσεις του κατά το 1950. Χωρίς να παραβλέπεται η εσωτερική ασφάλεια και η δίωξη του ΚΚΕ, δίνεται έμφαση στις ατομικές ελευθερίες των πολιτών και στην εκτόπιση μόνο κατόπιν δικαστικής

¹⁸⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, Η πολιτική πορεία του Σοφοκλή Βενιζέλου, 1952 – 1961: Το κύκνειο άσμα του κόμματος Φιλελευθέρων, στο συλλογικό: Τάσος Σακελλαρόπουλος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), Σοφοκλής Ελευθερίου Βενιζέλος, Η πολιτική διαδρομή, Το πρόσωπο, Η εποχή, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2009, σ. 121.

¹⁸¹ Ό.π.

¹⁸² Ό.π., σ. 122.

¹⁸³ Ό.π., σ. 124 – 125.

κι όχι διοικητικής απόφασης. Τα εργαλεία με τα οποία μπορεί να αντιμετωπιστεί ο εσωτερικός εχθρός είναι οικονομικά και κοινωνικά στοχεύοντας στην καλύτερευση του βιοτικού επιπέδου του λαού¹⁸⁴. Αυτά είναι και τα διαφοροποιητικά στοιχεία σε σχέση με την τακτική της Δεξιάς, χωρίς όμως να αμφισβητείται η μετεμφυλιακή κληρονομιά της άρνησης νομιμοποίησης του ΚΚΕ, αποδοχής του ΕΑΜ και της γενικής αμνηστίας.

Στις 21 Ιανουαρίου 1955 θα αρχίσει η συζήτηση στη βουλή, για τα μέτρα ασφαλείας και θα διαρκέσει ένα μήνα. Με αφορμή την επιβολή των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων και των φακέλων τα οποία εμποδίζουν την κοινωνική πρόοδο των πολιτών, η αντίπολιτευση καταγγέλει ότι αυτά χρησιμοποιούνται από την κυβέρνηση με πολιτική σκοπιμότητα, καθώς νέοι άνθρωποι δεν μπορούν στο πανεπιστήμιο, λόγω του ότι ένα μέλος της οικογένειάς του είχε ενταχθεί στο ΕΑΜ. Βλέπουμε λοιπόν, ότι η αντίπολιτευση αναγνωρίζει, πλέον, καθολικά την ανάγκη για χαλάρωση των μέτρων. Ο χαρακτήρας του ΕΑΜ γίνεται και πάλι αντικείμενο συζήτησης στο κοινοβούλιο, με τους ομιλητές της ΕΠΕΚ και του ΚΦ να δίνουν έμφαση στην απήχηση που είχε το ΕΑΜικό κίνημα και στην ανάγκη να μην απομονώνονται άνθρωποι που πίστεψαν σ' αυτό. Το αξιοσημείωτο είναι, ότι κι ο υφυπουργός Καλαντζής αναγνωρίζει την πατριωτική δράση των μελών του ΕΑΜ, ακόμα κι αν θεωρεί προδοτική την οργάνωση λόγω του ΚΚΕ¹⁸⁵. Πάντως αυτή η παραδοχή δε θα αλλάξει την στάση της κυβέρνησης.

Ο Παπανδρέου ανέφερε, ότι σύμφωνα με απόφαση του συνεδρίου του ΚΦ, το κράτος πρέπει να απομονώσει την κομμουνιστική ηγεσία, αλλά να ανακτήσει τους «παρασυρθέντες» με κοινωνική πολιτική και διαφώτιση, ειδικά τους νέους. Επικαλείται μάλιστα την πολιτική του Πλαστήρα επί των εκτοπισμένων. Υποστηρίζει την αναθεώρηση και των αποφάσεων των Κακουργιοδικείων, την εκτόπιση με δικαστική απόφαση, την ύπαρξη πιστοποιητικών εθνικών φρονημάτων και την επανεξέταση των φακέλων νομιμοφροσύνης από δικαστική επιτροπή. Η καταστολή κι όχι η ενσωμάτωση οφελούν το Κομμουνιστικό Κόμμα, σύμφωνα με τον αρχηγό των Φιλελευθέρων, ο οποίος δίνει και το στίγμα της στρατηγικής που πρέπει να έχει η κάθε «εθνική» κυβέρνηση:

«Αι Κυβερνήσεις, αι Εθνικαί Κυβερνήσεις θα πρέπει να κρίνονται και σήμερον και εις το μέλλον κατά την εθνικήν των πολιτικήν, θα πρέπει να κρίνονται εάν κατορθώνουν να ελαττώνουν ή να οδηγούν εις αύξησιν των δυνάμεων του κομμουνιστικού κόμματος. Όσοι

¹⁸⁴ Παύλος Πετρίδης, Γιώργος Αναστασιάδης (εισαγωγή – επιμέλεια), Γεώργιος Παπανδρέου – ο πολιτικός λόγος – Απάνθισμα, Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Α. Παπανδρέου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1995, σ. 403 – 404.

¹⁸⁵ Ελευθερία, 22/1/1955, ΕΠΣΒ, Περίοδος Γ, Σύνοδος Γ, σ. 523 – 530.

ακολουθούν μίαν πολιτικήν ομαδικής αποδοκιμασίας του ΕΑΜ, όσοι ακολουθούν μίαν πολιτικήν, η οποία δημιουργεί ατμόσφαιραν φοβίας και κατάστασιν αστυνομικού Κράτους ενισχύουν το Κομμουνιστικόν κόμμα και υπό την έννοιαν αυτήν πλανώμενοι, ότι υπερασπίζουν το Έθνος, υπηρετούν τους εχθρούς της Πατρίδος»¹⁸⁶.

Ο Παπανδρέου, πάντως, αποδέχεται τα πιστοποιητικά και γι' αυτό δέχεται την επιδοκιμασία του Καλαντζή, ενώ φανερώνεται και το ρήγμα μεταξύ των δύο συναρχηγών στο ΚΦ, καθώς ο Βενιζέλος υποστηρίζει την πλήρη κατάργησή τους¹⁸⁷. Ο Παπανδρέου παραμένει ο συντηρητικός του Κέντρου παρά την αποδοχή της ενσωμάτωσης, ενώ ο Βενιζέλος προσπαθεί να καλύψει το χώρο, που χάνει η ΕΠΕΚ κι επιδιώκει να εκπροσωπήσει το ΔΚΕΛ, χτυπώντας τον Παπανδρέου από τα «αριστερά», με την πρότασή του για κατάργηση των πιστοποιητικών¹⁸⁸.

Η 24^η Ιανουαρίου, ήταν κανονικά η τελευταία μέρα της συζήτησης. Ο Στ. Αλλαμανής από το ΔΚΕΛ μιλά στο βήμα και απευθύνεται προς τον Καλαντζή, σχετικά με το ΕΑΜ. Συγκεκριμένα, αφού αναφέρει την αντίθεση του κόμματός του με το «κίνημα» των Δεκεμβριανών, υπενθυμίζει την προσφορά του ΕΑΜ στον αντιστασιακό αγώνα¹⁸⁹. Εκείνη την στιγμή δέχεται επίθεση από τον Κ. Παπαδόπουλο του ΕΣ. Μετά από λίγο η αντιπολίτευση αποχώρησε από τη συζήτηση, ως ένδειξη διαμαρτυρίας. Οι θέσεις του ΔΚΕΛ, όπως εκφράστηκαν από τον Αλλαμανή είναι οι εξής: να καταστραφούν οι περισσότεροι φάκελοι, ιδιαίτερα αυτών που δεν αναφέρουν κάτι το αξιόποιο με δικαστική απόφαση, αυτοί που αφορούν τους νέους έως τα 18 κι αυτοί που αναφέρουν τα πολιτικά πιστεύω του ατόμου, αλλά κι όσων συμμετείχαν στον Εθνικό Στρατό κατά τον Εμφύλιο κι έδειξαν έκτοτε καλή διαγωγή. Υποστηρίζει την κατάργηση των πιστοποιητικών και καλεί να εφαρμοσθεί η λήθη¹⁹⁰. Η ΕΠΕΚ υποστηρίζει την κατάργηση φακέλων αυτών που πολέμησαν τους «συμμορίτες» και γι' αυτούς που γεννήθηκαν μετά το '44¹⁹¹.

Στις 21 Φεβρουαρίου, η κυβέρνηση μέσω του υφυπουργού Εσωτερικών, ανακοινώνει τα μέτρα που θα προωθήσει. Τα βασικά αιτήματα της αντιπολίτευσης δεν εισακούστηκαν. Ο Παπανδρέου, παρ' όλα αυτά δηλώνει ευχαριστημένος, διότι αναγνωρίστηκε απ' όλους ότι το ΕΑΜ ήταν εθνική αντιστασιακή οργάνωση, καθώς η πλειονότητα των μελών της δεν ήταν κομμουνιστές, αλλά πατριώτες κι ας ελεγχόταν η

¹⁸⁶ Το Βήμα, 22/1/1955, ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 530 – 532.

¹⁸⁷ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 532 – 533.

¹⁸⁸ Ελευθερία, 23/1/1955.

¹⁸⁹ Ό.π., 25/1/1955.

¹⁹⁰ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 540 – 542.

¹⁹¹ Ελευθερία, 15/2/1955.

οργάνωση από το ΚΚΕ. Διαφωνεί στο ότι δε δίνονται τελικά δικαστικές εγγυήσεις στις εκτοπίσεις, ειδικά από την στιγμή, που η χώρα είναι σε ειρηνική κατάσταση. Παρ' όλα αυτά η στάση του είναι ήπια¹⁹². Το παράδοξο είναι ότι ο Παπανδρέου είναι ευχαριστημένος για την αποδοχή του ΕΑΜ ως αντιστασιακή οργάνωση, ενώ ο ίδιος μέχρι τότε ήταν φανατικός αντίπαλος του ΕΑΜ και του ΚΚΕ και προειδοποιούσε για την ηθική νίκη του κομμουνισμού σε περίπτωση αναγνώρισής τους. Η εξήγηση για την στάση του συναρχηγού των Φιλελευθέρων βρίσκεται στην αποδοχή του ΕΑΜ κι από στελέχη μέσα στο κόμμα του, στα άλλα αντιπολιτευτικά κόμματα και σε μεγάλο μέρος της κοινωνίας. Επίσης, ο θάνατος του Πλαστήρα κι η ανάγκη προσέγγισης πρώην ψηφοφόρων της ΕΠΕΚ που ενίσχυσαν την ΕΔΑ, σε συνδυασμό με την παραμονή της Δεξιάς στην εξουσία, παρακινούν τον Παπανδρέου να αναγνωρίσει εν μέρει τη δυναμική του ΕΑΜ και κατ' επέκταση της ΕΔΑ¹⁹³.

Ο Παπανδρέου, μέσα από τις αναφορές του στο ΕΑΜ φαίνεται, πως θέλει κι εκείνος να πλησιάσει το κεντροαριστερό ακροατήριο, ή αλλιώς τους «παρασυρθέντες» και γ' αυτούς γίνονται οι προτάσεις του ΚΦ, διαχωρίζοντάς τους από τους κομμουνιστές, που δε χρίζουν καμίας παραχώρησης. Ο Βενιζέλος, θα παρουσιαστεί πιο φιλελεύθερος και θα διατηρήσει αυτήν την στάση για κάποια χρόνια, όπως και το ΔΚΕΛ. Το κυριώτερο ζήτημα διαφοροποίησης ανάμεσα στις δυνάμεις του Κέντρου σ' αυτή τη συζήτηση, αποτελεί η ύπαρξη ή μη των πιστοποιητικών φρονημάτων, ενώ συμφωνούν στον περιορισμό των φακέλων και στις δικαστικές εγγυήσεις. Οι θέσεις των κεντρικών κομμάτων παρουσιάζουν μια αντιστοιχία με την στάση που κράτησαν στις δημοτικές εκλογές του '54 απέναντι σε μια συνεννόηση με την Αριστερά, με τον Παπανδρέου να εκφράζει τη συντηρητικότερη εκδοχή (αν και σαφώς πιο ήπια και τολμηρή ως προς το ΕΑΜ) και το ΔΚΕΛ την πιο προοδευτική, αντιλαμβανόμενοι όλοι την ανάγκη να χαλαρώσουν τα μέτρα απέναντι σε δημοκράτες κι αριστερούς.

¹⁹² Ο.π., 22/2/1955

¹⁹³ Το Βήμα, 22/2/1955: Αυτό θα φανεί από τη διαφωνία που είχε ο Παπανδρέου με τον Κανελλόπουλο, αποδοκιμάζοντας πιθανά κατασταλτικά μέτρα εναντίον υποστηρικτών της ΕΔΑ τονίζοντας, ότι δεν είναι και οι 180.000 ψηφοφόροι της κομμουνιστές.

Κεφάλαιο 6: Οι εκλογές του 1956: Η αναγκαία συνεργασία με την ΕΔΑ

Ο θάνατος του Παπάγου το 1955 και η ανάδειξη στη θέση του πρωθυπουργού του Καραμανλή, από το βασιλιά και τους Αμερικανούς προκαλεί αναταράξεις στο πολιτικό σκηνικό, καθώς γίνεται λόγος για ευνοιοκρατία. Ο Καραμανλής θα οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές, θα μετονομάσει το κόμμα σε Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ) και θα φέρει στη βουλή ένα νέο εκλογικό νομοσχέδιο, το οποίο θα χαρακτηριστεί ως «τριφασικό». Ο νέος εκλογικός νόμος (ψηφίζεται στις 19/12/1955) δίνει σαφές προβάδισμα στη συντηρητική παράταξη και πιέζει τα δύο κεντρώα κόμματα να ενωθούν για να έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν την εξουσία. Η συνεργασία όμως της Κεντροαριστεράς με την Αριστερά πιέζει το Κέντρο, να ενταχθεί σ' έναν ευρύτερο σχηματισμό της αντιπολίτευσης και τελικά να παρουσιαστεί όλη η αντιπολίτευση (πλην του Κ.Π. του Μαρκεζίνη) ενωμένη στις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1956. Ο εκλογικός νόμος και η προτίμηση του Στέμματος προς τον Καραμανλή, οδηγούν το Κέντρο σε μια εκλογική συνεργασία με την υπόλοιπη αντιπολίτευση, έτσι ώστε να κοντράρει επί ίσοις όροις τη Δεξιά και να μην πληγεί εκλογικά.

Στις 2 Δεκεμβρίου 1955, οι Παπανδρέου και Βενιζέλος συμφωνούν να ενωθούν τα κόμματά τους για τις εκλογές του '56, με την ονομασία «Δημοκρατικό Κέντρο» (Δ.Κ.) και ταυτόχρονα ξεκαθαρίζουν πως δε θα συνεργαστούν με την ΕΔΑ. Τα δύο κόμματα θα παραμείνουν αυτόνομα, ενώ αργότερα προσχωρεί και το Αγροτικό Κόμμα του Μπαλτατζή (17/12/1955) κι αργότερα η ΕΠΕΚ κι ο Κατσώτας (13/1/1956). Πιο πριν όμως (26/11/1955), έχει δημιουργηθεί η «Εθνική Δημοκρατική Κίνηση Πρωτοβουλίας» (ΕΔΚΠ) από στελέχη του ΔΚΕΛ, 3 βουλευτές της ΦΔΕ και πρώην βουλευτές της ΕΠΕΚ, με αίτημα την ενοποίηση της αντιπολίτευσης και τη συνεργασία με την ΕΔΑ. Ο Βενιζέλος θα διαγράψει αργότερα τους τρεις βουλευτές του που υπέγραψαν τη διακήρυξη της ΕΔΚΠ. Από την άλλη, ο Ζαχαριάδης, υποστηρίζει το εγχείρημα της ΕΔΚΠ κι αξιώνει μόνο να γίνουν νέες εκλογές με απλή αναλογική, σε διάστημα 40 ημερών¹⁹⁴.

Σε σύσκεψη των κεντρώων κομμάτων (ΦΔΕ, ΚΦ, ΔΚΕΛ, ΕΠΕΚ, Αγροτικό Κόμμα), στις 4/12/1955, συζητιέται το θέμα συνεργασίας με την ΕΔΑ. Ο Βενιζέλος δηλώνει κατά της συνεργασίας, ο Παπανδρέου συμφωνεί μαζί του. Ο Σβώλος δηλώνει ότι το ΔΚΕΛ θα συνεργαστεί μαζί της, στο ίδιο μήκος κύματος είναι και ο Παπαπολίτης από την ΕΠΕΚ, ενώ ο Μπαλτατζής του Αγροτικού προτείνει να συνασπιστεί το Κέντρο πρώτα και μετά να

¹⁹⁴ Τρίκκας, ό.π., σ. 344.

επιδιώξει συνεργασία με την Αριστερά¹⁹⁵. Ο Βενιζέλος υποστήριξε, ότι εφόσον το Κέντρο προβάλλει προγραμματικές διακηρύξεις, που θα καλύπτουν την ΕΔΑ, τότε δε χρειάζεται συνεργασία μαζί της, υπονοώντας μια άτυπη στήριξη από αυτήν¹⁹⁶. Οι ηγέτες του ΔΚ εμφανίζονται απομονωμένοι μεταξύ των άλλων κεντρών, βλέποντας, ότι δεν μπορούν γίνουν πόλος έλξης και καταλύτης των εξελίξεων. Η τακτική που είχε ακολουθήσει κι ο Πλαστήρας, αυτή του υπερκερασμού της ΕΔΑ, δεν είναι εφικτή, καθώς η ίδια έχει κατοχυρωθεί στο πολιτικό σκηνικό κι οι υπόλοιπες κεντρικές δυνάμεις επιζητούν τη συνεργασία.

Το ΔΚ ζητά να γίνουν εκλογές από υπηρεσιακή κυβέρνηση, αλλιώς θα στραφεί στην αποχή από τις εκλογές, σ' αντίθεση με την ΕΔΑ, που ζητά ενωμένη κάθοδο της αντιπολίτευσης στις εκλογές. Οι δύο αρχηγοί του ΔΚ στέλνουν επιστολή στο βασιλιά για να του εξηγήσουν την ανάγκη υπηρεσιακής κυβέρνησης, για να διεξαχθούν αδιάβλητες εκλογές, αλλά ο βασιλιάς προκηρύσσει εκλογές για τις 19 Φεβρουαρίου και βάζει μόνον 5 υπηρεσιακούς υπουργούς στην κυβέρνηση.

Μπροστά στην αιφνιδιαστική κίνηση για προκήρυξη εκλογών, ο Παπανδρέου που είχε συναντηθεί με το βασιλιά το βράδυ της προκήρυξής τους (10/1/1956) αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο για την πορεία που θα ακολουθήσει το κόμμα του στον τομέα των συνεργασιών¹⁹⁷, επιβεβαιώνοντας την ψύχραση των σχέσεων μεταξύ ΔΚ και Παλατιού. Παράλληλα οξύνεται η πόλωση κι η πίεση από τη Δεξιά, η οποία προκαλεί διασπείροντας πληροφορίες για τη δημιουργία πολιτειακού ζητήματος από την αντιπολίτευση, κάτι το οποίο σπεύδουν να διαψεύσουν ΕΔΑ και ΔΚΕΛ.

Στις 13 Ιανουαρίου δημιουργείται η Εθνική Κίνηση Αλλαγής (ΕΚΑ) από την ΕΔΑ, το ΔΚΕΛ, την ΕΔΚΠ και το Ριζοσπαστικό Κόμμα του Ρέντη. Η δημιουργία της ΕΚΑ δημιουργεί νέες πιέσεις στο εσωτερικό του ΔΚ για συμπόρευση, καθώς κεντρικά στελέχη είτε προσχωρούν σ' αυτήν, είτε ζητούν συνεργασία¹⁹⁸.

Το Βήμα, το οποίο επανέρχεται στο κεντρικό στρατόπεδο, προειδοποιεί για τους κινδύνους της συνεργασίας αστικών κομμάτων και κομμουνιστικών, αλλά ξεκαθαρίζει, ότι,

¹⁹⁵ Ό.π.

¹⁹⁶ Τρίκκας, ό.π., σ. 345: Χαρακτηριστικό είναι το διάβημα αντιπροσωπείας της ΦΔΕ προς τον Καραμανλή, για νομιμοποίηση του ΚΚΕ.

¹⁹⁷ Η τακτική του Κέντρου έναντι του Καραμανλή δεν πρέπει να έχει «ταμπό», σύμφωνα με την Ελευθερία (12/1/1956).

¹⁹⁸ Λιναρδάτος, Τόμος Γ, ό.π., σ. 61 και Νικολακόπουλος, Η καχεκτική δημοκρατία., ό.π., σ. 199.

εφόσον η συνεργασία θα είναι αυστηρώς εκλογική, τότε δεν υπάρχει λόγος μεγάλης ανησυχίας¹⁹⁹, αποκαλύπτοντας το κλίμα διεργασιών προς αυτήν την κατεύθυνση.

Το πρόγραμμα της ΕΚΑ είναι το εξής²⁰⁰: 1) Εσωτερική πολιτική: γενική αμνηστία και κατάργηση ανελεύθερων μέτρων κι αστυνομικού κράτους, αποκατάσταση συνδικαλιστικών ελευθεριών και παγίωση της απλής αναλογικής. 2) Εξωτερική πολιτική: θα καθορίζεται από τα εθνικά συμφέροντα, ειρηνική συνύπαρξη κι ανάπτυξη διπλωματικών σχέσεων με όλους, αυτοδιάθεση της Κύπρου.

Η ΕΔΑ βρίσκεται ήδη σε διαβουλεύσεις με το Μαρκεζίνη και το ΔΚΕΛ αναλαμβάνει να προσεγγίσει το Κέντρο. Το Βήμα ανησυχεί για το πολιτικό πρόγραμμα της ΕΚΑ, ενώ προειδοποιεί, πως δεν μπορεί να υπάρξει ενωμένη αντιπολίτευση χωρίς την παρουσία του Μαρκεζίνη, του Στεφανόπουλου και των άλλων δεξιών κομμάτων, ενώ δηλώνει απαισιόδοξο ως προς την έκβαση των διαπραγματεύσεων²⁰¹.

Σ' εκείνη τη φάση οι διαπραγματεύσεις φαίνεται, πως είναι σε κρίσιμο στάδιο. Ο Βενιζέλος παρουσιάζεται σε δηλώσεις του εντελώς αρνητικός σε ενδεχόμενο συνεργασίας με την ΕΔΑ²⁰². Ο κεντρώος Τύπος σπεύδει, να προετοιμάσει το έδαφος, για μια ενδεχόμενη αποτυχία, υποστηρίζοντας, ότι κάτι τέτοιο θα είναι θετικό, καθώς πιστεύει ότι η ΕΚΑ είναι κομμουνιστική κι έχει μετεκλογικές προγραμματικές απαιτήσεις²⁰³. Από την άλλη, πιστεύει, ότι το Κέντρο μπορεί και μόνο του να νικήσει τη Δεξιά, αλλά κι αν ακόμη συνεργαστεί με την ΕΚΑ δε θα κάνει προγραμματικές υποχωρήσεις²⁰⁴. Αντίθετα με το Βενιζέλο, ο Παπανδρέου πιστεύει, πως πλεόν η συνεργασία με την ΕΔΑ είναι μονόδρομος για να μην πέσει στην τρίτη θέση το Κέντρο κι εξασφαλίζει μάλιστα σε συνάντησή του με τον Ηλ. Ηλιού αρκετά ευνοϊκούς όρους²⁰⁵.

Την 17η Ιανουαρίου 1956, συγκεντρώνονται στο Καστρί οι αρχηγοί του Κέντρου: Παπανδρέου, Βενιζέλος, Παπαπολίτης, Μπαλατατζής και το βράδυ φθάνουν από την πλευρά της ΕΚΑ οι: Σβώλος, Αλλαμανής, Ηλιού, Μπριλλάκης και υπογράφουν τη συμφωνία για

¹⁹⁹ Το Βήμα, 14/1/1956.

²⁰⁰ Ελευθερία, 14/1/1956.

²⁰¹ Το Βήμα, 15/1/1956: Υποστηρίσει, ότι η ΕΚΑ ζήτησε να έχει 70 υποψηφίους, ενώ το ΔΚ δέχεται μόνο 40. Η Ελευθερία, 15/1/1956: Κάνει λόγο για αξίωση 100 εδρών μετεκλογικά από την ΕΚΑ και συνέχιση της συνεργασίας, ενώ η ΕΔΑ δε δέχεται το πρόγραμμα του Κέντρου πάνω στο οποίο θα πρέπει να βασιστεί μια συνεργασία.

²⁰² Το Βήμα, 17/1/1956. Θα δηλώσει μάλιστα σε φίλους του: «Δεν το θέλουν οι Αμερικανοί. Θα διατρέξουμε κίνδυνο δικτατορίας»: Λιναρδάτος, ό.π., σ. 61.

²⁰³ Το Βήμα, 17/1/1956.

²⁰⁴ Ελευθερία, 17/1/1956.

²⁰⁵ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 62 – 63.

συνεργασία Κέντρου - Αριστεράς. Ο Βενιζέλος, παρ' όλο που συμφωνεί αναγκαστικά, δεν υπογράφει κι έτσι εκ μέρους της ΦΔΕ, υπογράφει ο Κ. Μητσοτάκης²⁰⁶, ενώ ο αρχηγός της ΦΔΕ δε θα πάρει μέρος στις εκλογές, θελώντας να μην στιγματιστεί ως συνοδοιπόρος.

Έτσι λοιπόν δημοσιεύεται αργά το βράδυ η εξής ανακοίνωση:

« Κατά την χθεσινήν νυκτερινήν συνάντησιν των ηγετών του Δημοκρατικού Κέντρου και αντιπροσώπων της ΕΚΑ, επήλθε πλήρης συμφωνία περί εκλογικής συμπράξεως εις συνασπισμόν υπό την επωνυμίαν «Δημοκρατική Ένωσις», αφού έγιναν δεκταί ως βάσεις της συμπράξεως αι ανακοινωθείσαι χθες προτάσεις του Δημοκρατικού Κέντρου, του αριθμού των εδρών της ΕΔΑ περιοριζομένου εις 20, ισχυόντων δε δι' όλα τα λοιπά κόμματα ομοτίμων κριτηρίων αγωνιστικών με επιδίωξιν την νίκην. Οι αντιπρόσωποι της ΕΚΑ απεδέχθησαν ως βάσιν της εκλογικής συμπράξεως τας προγραμματικάς αρχάς του Δημοκρατικού Κέντρου δια τας εκλογάς»²⁰⁷.

Ο Σοφοκλής Βενιζέλος εξακολουθεί να μη θέλει αυτή τη συνεργασία κι έτσι δικαιολογείται κι η αποστασιοποίησή του. Ήταν οπαδός μιας πιο μετριοπαθούς λύσης, καθώς πίστευε στην επιτυχία κεντροδεξιών κυβερνήσεων. Ο αρχηγός της ΦΔΕ με αφορμή το εκλογικό σύστημα και την άρνηση για διορισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης, γεγονότα που είχαν «ως αναπόφευκτον συνέπειαν την δημιουργίαν των δύο παρατάξεων και την όξυνσιν των πολιτικών παθών», προτείνει τη δεκαπενθήμερη αναβολή των εκλογών και την καθιέρωση της απλής αναλογικής, με επιστολή του στο βασιλιά²⁰⁸. Μια τέτοια πρόταση φυσικά δε θα μπορούσε να γίνει δεκτή από την κυβέρνηση, λόγω και του πολιτικού κλίματος, αλλά κι επειδή δεν τη συνέφερε εκλογικά. Επιπλέον ήταν και μια κίνηση που δεν είχε την έγκριση της Δημοκρατικής Ένωσης (ΔΕ) και συνεπώς ήταν υπονομευτική απέναντί της. Ο Βενιζέλος και το Βήμα, ήταν κατά της πόλωσης στις εκλογές, πιστεύοντας, ότι αυτή θα ωφελούσε την ΕΡΕ και την ΕΔΑ και θα συμπίζε το Κέντρο.

Όπως και να 'χει η ΔΕ είναι γεγονός και ο Παπανδρέου, ως επικεφαλής της προβαίνει σε διευκρινιστικές δηλώσεις, έτσι ώστε να καθησυχάσει τις αντιδράσεις σχετικά με τη συνεργασία με την ΕΔΑ. Τονίζει, ότι δεν πρόκειται να υπάρξει κυβερνητική συνεργασία κι ότι το ΔΚ θα υλοποιήσει το δικό του πρόγραμμα, ως κυβέρνηση, που έχει αποδεχτεί η ΔΕ και σημειώνει πως: «είναι απολύτως βέβαιον ότι χωρίς την ληφθείσαν

²⁰⁶ Το Βήμα, 22/1/1956, αναφέρει, ότι το συμφωνητικό το υπέγραψε ο Μπακατσέλος εκ μέρους της ΦΔΕ.

²⁰⁷ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 64.

²⁰⁸ Ό.π., 19/1/1956.

απόφασιν (δημιουργίας της ΔΕ) η χώρα, εξ' αιτίας του επαισχύντου εκλογικού νόμου, ωδηγείτο εις επικίνδυνον πόλωσιν των δύο Άκρων»²⁰⁹. Φανερώνεται και πάλι, λοιπόν, μια διχογνωμία μεταξύ των δύο συντηρητικών ηγετών του Κέντρου. Ενώ και οι δύο δεν επιθυμούν την πόλωση, για τον ίδιο λόγο, έχουν διαφορετικές λύσεις. Από τη μία ο Παπανδρέου αποδέχεται, δεδομένου των συνθηκών τον Κεντροαριστερό συνασπισμό της ΔΕ κι από την άλλη ο Βενιζέλος επιθυμεί συντηρητικότερες λύσεις, ερχόμενος σε διαπραγματεύσεις ακόμα και με παράγοντες της ΕΡΕ, όπως ο Κανελλόπουλος. Οι πορείες των Παπανδρέου και Βενιζέλου θα αντιστραφούν σε σχέση με πριν, με τον πρώτο να ακολουθεί μια πορεία προσέγγισης με την ΕΔΑ και το δεύτερο να στοχεύει σε μια συνεννόηση με την ΕΡΕ.

Ο υπερτονισμός της ηγετικής παρουσίας του ΔΚ στη ΔΕ, έχει ως στόχο να αναδείξει τις δικλίδες «ασφαλείας» μεταξύ Κέντρου κι ΕΔΑ. Συγκεκριμένα δίνεται έμφαση στην κυριαρχία του ΔΚ επί της ΕΚΑ, ως προς τις προγραμματικές αρχές, αλλά και στις κοινοβουλευτικές έδρες. Κυβερνητική συνεργασία δεν πρόκειται να υπάρξει, ενώ το ΔΚ θα προσπαθήσει να υλοποιήσει το πρόγραμμά του, για όσο καιρό είναι στην Αρχή και φυσικά θα προκηρύξει νέες εκλογές με την απλή αναλογική. Ο στόχος της συγκέντρωσης της αντιπολίτευσης, πέραν των παραπάνω, είναι κι η χαλιναγώγηση της ΕΔΑ από το Κέντρο²¹⁰. Καλλιεργείται η αντίληψη, ότι εφόσον δε μπορεί να αποφευχθεί μια συνεργασία με την ΕΔΑ, τότε θα μπορεί αυτή να εξουδετερωθεί ή να συκρατηθεί πολιτικά κι εκλογικά με την ενσωμάτωση σε μια συνεργασία με αστικά κόμματα. Με άλλα λόγια, η πολιτική του ΚΚΕ για μια συνεννόηση με αστικές δυνάμεις ή ένα δημοκρατικό μέτωπο, μπορεί να λειτουργήσει αντίστροφα και να ωφελήσει το ΔΚ.

Το Συγκρότημα Λαμπράκη φοβάται, ότι η πόλωση του προεκλογικού αγώνα θα φέρει στην επιφάνεια τα πάθη της προηγούμενης δεκαετίας. Αποκρούει την κατηγορία της παράδοσης της χώρας από τον Παπανδρέου στον κομμουνισμό. Παίρνοντας παράδειγμα από το παρελθόν, το Βήμα, υποστηρίζει, πως ο Παπανδρέου συνεργάστηκε με τους κομμουνιστές κατά την Απελευθέρωση, κάτω από την πίεση της κατάστασης και με σκοπό να τους αποτρέψει από το να κυριαρχήσουν πολιτικά στη χώρα και κάτι τέτοιο γίνεται, ως ένα βαθμό και τώρα²¹¹. Το Βήμα πιστεύει, ότι η καχυποψία του ΝΑΤΟ είναι υπερβολική,

²⁰⁹ Ο.π., 20/1/1956.

²¹⁰ Το Βήμα, 19/1/1956: Αρνείται, ότι υφίσταται νέο ΕΑΜ, καθώς τα κόμματα του συνασπισμού διατηρούν την ιδεολογική τους αυτοτέλεια και η ΕΔΑ είναι αρκετά περιορισμένη από το Κέντρο.

²¹¹ Το Βήμα, 20/1/1956.

καθώς σε χώρες όπως η Ιταλία κι η Γαλλία, η κοινοβουλευτική παρουσία των κομμουνιστών είναι έντονη, σ' αντίθεση με την Ελλάδα²¹².

Το Κέντρο, σύμφωνα με την Ελευθερία, εκπροσωπεί τη μεσαία τάξη, «τον κορμό του έθνους», η οποία απεχθάνεται τα δύο «άκρα» τα οποία όπου επικρατήσει την έχουν συντρίψει. Όπως στα Δεκεμβριανά και στον Εμφύλιο συμάχησε με τη Δεξιά, εναντίον του ΚΚΕ, χωρίς να απορροφηθεί από αυτήν, έτσι και τώρα απέναντι στη Δεξιά (το νέο εχθρό του έθνους) το Κέντρο θα συμμαχήσει με τον οποιονδήποτε, για να σώσει την κατάσταση²¹³. Το Κέντρο συμβολίζει τη μετριοπάθεια και την ισορροπία απέναντι στην απειλή της Δεξιάς και του κομμουνισμού και διαμορφώνει πρόσκαιρες εκλογικές συμμαχίες, χωρίς να χάνει την ιδεολογική και πολιτική του αυτοτέλεια. Παρ' όλα αυτά το ΔΚ φαίνεται απλά να ακολουθεί την πορεία των εξελίξεων κι όχι να τις διαμορφώνει.

Εκείνες τις μέρες η ΦΔΕ μπαίνει σε μια εσωτερική κρίση, από την στιγμή, που ο Βενιζέλος διαγράφει τρία στελέχη της ΦΔΕ, που συμμετείχαν στην ΕΔΚΠ (Βουλοδήμος, Τζατζάνης, Τζανετάκης). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση του Τσιριμώκου. Ο σοσιαλιστής πολιτικός, ο οποίος ήταν στο Πολιτικό Γραφείο του κόμματος, κατηγορεί σε επιστολή του το Βενιζέλο, για απολυταρχισμό, φέρνοντας ως παράδειγμα την αυθαίρετη επιστολή του στο βασιλιά για αναβολή των εκλογών, καθώς οι αποφάσεις στη ΦΔΕ πρέπει να λαμβάνονται συλλογικά, δεν θέτει, όμως θέμα αποχώρησής του από το κόμμα²¹⁴ (έχει δημιουργήσει την Ανεξάρτη ΦΔΕ εντός της ΦΔΕ). Να σημειωθεί, ότι ο Τσιριμώκος μαζί με τους Παπασπύρου και Στ. Κανελλόπουλο (όλοι μέλη του Πολιτικού Γραφείου), ήταν εξαρχής υπέρ της συνεργασίας με την ΕΔΑ κι άρα σ' αντίθεση με τον πρόεδρό τους²¹⁵. Τελικά η κρίση παίρνει τέλος και οι σχέσεις των δύο πλευρών αποκαθίστανται, όταν ο Βενιζέλος αναγκάζεται από τα υπόλοιπα μέλη της ΔΕ, να υπογράψει επίσημα το πρακτικό της συνεργασίας στις 21 Ιανουαρίου. Η κρίση στη ΦΔΕ, δείχνει τη δυσκολία του Βενιζέλου, να ηγηθεί ενός κόμματος με σοσιαλίζοντα στοιχεία μέσα του και μ' ένα προοδευτικό πρόγραμμα, από την στιγμή, που η συγκυρία επιβάλλει μια συνεργασία με την ΕΔΑ. Οι εξελίξεις υπερβαίνουν τους Βενιζέλο και Παπανδρέου, παρ' όλη τη φαινομενική ηγετική παρουσία του ΔΚ στο συνασπισμό, καθώς η ΕΔΑ έχει γίνει απαραίτητος συντελεστής ενός αντιδεξιού μετώπου, από την στιγμή που φαίνεται ότι η κυριαρχία της Δεξιάς δε σταματά με το θάνατο του Παπάγου.

²¹² Ό.π., 22/1/1956.

²¹³ Ελευθερία, 22/1/1956.

²¹⁴ Γεώργιος Α. Λεονταρίτης, Ανάμεσα στα δύο άκρα, Η πορεία του Κέντρου 1946 – 1967, Εστία, Αθήνα, 1992, σ. 275 – 276.

²¹⁵ Ό.π., σ. 275.

Σε περίπτωση ανάδειξης της σε κυβέρνηση η ΔΕ θα υλοποιήσει το εξής πρόγραμμα: 1) Ελληνική εξωτερική πολιτική κι υπεράσπιση της αυτοδιάθεσης της Κύπρου. 2) Πλήρης λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, αμνηστία, οικονομική πολιτική υπέρ του λαού κι εναντίον της οικονομικής ολιγαρχίας²¹⁶. Το πρόγραμμα αυτό είναι γενικό κι ασαφές ως προς την έκταση της αμνηστίας και την εξωτερική πολιτική. Φυσικά μια κυβέρνηση της ΔΕ θα είχε μεταβατικό χαρακτήρα, καθώς θα είχε αυτοσκοπό την καθιέρωση της απλής αναλογικής και την προκήρυξη νέων εκλογών. Παρ' όλα αυτά προσφέρεται ένα πρώτο δείγμα του συσχετισμού δυνάμεων μέσα στη συμμαχία, με την Αριστερά να πετυχαίνει να βάζει το θέμα της αμνηστίας στις προγραμματικές αρχές, ακόμα κι αν αυτή δεν προσδιορίζεται ως γενική. Η δημοσίευση του πρακτικού της ΔΕ στις 24/1 δείχνει μια ακόμα μεγαλύτερη επιτυχία της Αριστεράς και την υποχωρητικότητα του συντηρητικού μέρους του Κέντρου, καθώς γίνεται ρητή αναφορά για κατάργηση των εκτοπίσεων και των πιστοποιητικών²¹⁷.

Το πρόγραμμα αξιολογείται θετικά από τον κεντρώο Τύπο, καθώς δεν υποχώρησε το ΔΚ στις αξιώσεις της Αριστεράς. Συγκεκριμένα, ως προς την εξωτερική πολιτική δεν αναφέρει την «ιση φιλία με όλους», που αποτελεί αρχή της ΕΔΑ. Στην εσωτερική πολιτική αναφέρεται μόνο η λέξη αμνηστία, χωρίς τον προσδιορισμό «γενική»²¹⁸ κι άρα δε θα περιελάμβανε την εξόριστη ηγεσία και τους πολιτικούς πρόσφυγες, αφήνοντας μια ασάφεια σχετικά με τους εν Ελλάδι εκτοπισμένους. Αυτές οι δύο φράσεις σε εξωτερική κι εσωτερική πολιτική αποτελούν και κόκκινες γραμμές, για το τμήμα του αστικού πολιτικού κόσμου, το οποίο δέχεται την εκλογική συνεργασία με την Αριστερά. Διαψεύδεται, επίσης, κατηγορηματικά η ύπαρξη «μυστικής» συμφωνίας, η οποία περιέχει αμνήστευση της ηγεσίας του ΚΚΕ και αναθεώρησης του Συντάγματος ως προς τις αρμοδιότητες του μονάρχη²¹⁹. Είναι δεδομένο, πάντως, ότι η κεντρώα παράταξη έχει μετακινηθεί προς τα αριστερά, καθώς αποδέχεται την κατάργηση της εκτόπισης και των πιστοποιητικών, κάτι το οποίο έρχεται σ' αντίθεση με τις θέσεις του ΚΦ στη συζήτηση για τα μέτρα ασφαλείας το 1955. Γενικά στις προεκλογικές ομιλίες θα παρέχονται διαβεβαιώσεις για την εκλογική και μόνο συνεργασία και για τη μη ύπαρξη μυστικής συμφωνίας μεταξύ Κέντρου κι ΕΔΑ. Οι επιθέσεις θα αφορούν αποκλειστικά την ΕΡΕ, η οποία είναι και ο βασικός πολιτικός αντίπαλος της περιόδου.

²¹⁶ Το Βήμα, 18/1/1956.

²¹⁷ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 66 – 67.

²¹⁸ Το Βήμα, 26/1/1956.

²¹⁹ Το Βήμα και Ελευθερία, 27/1/1956.

Η δημιουργία αυτού του «Λαϊκού Μετώπου» όπως κυριάρχησε στο λεξιλόγιο της εποχής, ανησύχησε τους Αμερικανούς. Σίγουρα δεν πίστευαν ότι σε περίπτωση νίκης της ΔΕ η Ελλάδα θα γινόταν «κόκκινη». Ο φόβος τους, όμως, ήταν η ενδεχόμενη μη επιβίωση της κυβέρνησης Καραμανλή και η ανάδειξη μίας κυβέρνησης η οποία αξιοποιώντας το αντιδυτικό λαϊκό αίσθημα λόγω του Κυπριακού, θα τηρούσε μια πιο ανεξάρτητη έως και ουδέτερη στάση στην εξωτερική πολιτική, ενώ παράλληλα, θα έχει νομιμοποιηθεί πολιτικά η ΕΔΑ, με ανυπολόγιστες συνέπειες στο μέλλον²²⁰.

Τα αποτελέσματα των εκλογών της 19^{ης} Φεβρουαρίου, ανέδειξαν πρώτη τη ΔΕ με 48,15%, δεύτερη την ΕΡΕ με 47,38. Ο νέος εκλογικός νόμος, όμως, έδινε την πλειοψηφία των εδρών στην ΕΡΕ και το δικαίωμα σχηματισμού κυβέρνησης.

Ο Παπανδρέου δεν αναγνωρίζει το αποτέλεσμα, δηλώνοντας πως υπήρξε βία και νοθεία στην ύπαιθρο κι ανακοινώνει την παύση της ΔΕ. Ο Βενιζέλος απειλεί μέχρι και με αποχή από τη βουλή. Ο λαός, σύμφωνα με το Βήμα, διέψευσε τον Χρυσόστοφο, ως προς το ότι ο κομμουνισμός μπορεί να επιβληθεί με κοινοβουλευτικές διαδικασίες, ενώ δε δέχεται τις καταγγελίες για βία και νοθεία, επιθυμώντας να υπάρξει αποδοχή του αποτελέσματος κι ομαλή σχέση μεταξύ ΕΡΕ και ΔΚ. Κατηγορεί την ΕΔΑ για την αποτυχία της ΔΕ, καθώς προέβη σε εκδηλώσεις που παρέπεμπαν σε μνήμες από το ΕΑΜ και το Δεκέμβρη του 1944, με αποτέλεσμα να ψηφίσουν αρκετοί συντηρητικοί ψηφοφόροι τον Καραμανλή²²¹.

Το επιχείρημα, ότι η συνεργασία με την Αριστερά έδωσε πολλές ψήφους στον Καραμανλή, διαψεύδεται από τον Βενιζέλο. Συγκεκριμένα στη συζήτηση για τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης (5/4/1956), ο αρχηγός της ΦΔΕ εστιάζει στα σκανδαλώδη υψηλά ποσοστά που πήρε η ΕΡΕ από τις στρατιωτικές ψήφους (90%). Ο κρητικός πολιτικός υποστηρίζει, ότι η κατηγορία της «συνοδοιπορίας» χρησιμοποιούνταν συνεχώς και στις προηγούμενες εκλογές κι αυτή από μόνη της δεν μπορεί να επηρεάσει το εκλογικό αποτέλεσμα κι ειδικά την ψήφο του στρατού²²².

Ο Παπανδρέου από τους Φιλελεύθερους, θέτει το θέμα της ύπαρξης του ΙΔΕΑ σ' εντελώς διαφορετική βάση απ' ό,τι είχε κάνει το 1951. Ειδικότερα, πιστεύει ότι δεν πρέπει να υπάρχουν παραστρατιωτικές οργανώσεις εν καιρώ ειρήνης²²³. Το υψηλό ποσοστό που

²²⁰ Ριζάς, ό.π., σ. 177-178 και Αλέξης Παπαχελάς, Ο βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, Ο αμερικανικός παράγων, 1947 – 1967, Εστία, Αθήνα, 2009, σ. 55, 56: Συζητήθηκαν επίσης τρόποι με τους οποίους θα μπορούσαν να επηρεάσουν το εκλογικό αποτέλεσμα υπέρ της ΕΡΕ.

²²¹ Το Βήμα, 22/2/1956.

²²² ΕΠΣΒ, Περίοδος Δ, Σύνοδος Α, σ. 11 - 13.

²²³ Ό.π., σ. 13 - 17.

έχει συγκεντρώσει η ΕΡΕ στα στρατιωτικά τμήματα έχει προβληματίσει τους αρχηγούς του ΔΚ, οι οποίοι βλέπουν την υποστήριξη που έχει η Δεξιά στο στράτευμα ακόμα και μετά το θάνατο του στρατάρχη Παπάγου και η οποία είναι ικανή, μαζί με το εκλογικό σύστημα, να διαμορφώνει το τελικό εκλογικό αποτέλεσμα.

Ο Καρτάλης, ως αρχηγός του Δημοκρατικού Κόμματος (ΔΚΕΛ) επικρίνει την κυβέρνηση, λόγω του ότι δεν αναφέρθηκε στη ανάγκη για λήθη του παρελθόντος και προτείνει την κατάργηση της εκτόπισης χωρίς δικαστική απόφαση, την κατάργηση των πιστοποιητικών και των φακέλων και την αναγνώριση του ΚΚΕ²²⁴, κάτι το οποίο δεν είχε προταθεί στη συζήτηση του 1955 για την ασφάλεια.

Τέλος, η ΕΠΕΚ, υπό τον Παπαπολίτη, υποστηρίζει την κατάργηση των έκτακτων μέτρων, της διοικητικής εκτόπισης και των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων και την θεμελίωση του ελεύθερου συνδικαλισμού²²⁵. Τα μικρά κεντρώα κόμματα εστιάζουν στις πολιτικές κι ατομικές ελευθερίες σ' αντίθεση με τα δύο μεγάλα (ΚΦ – ΦΔΕ) που εμβραθύνουν στην επιρροή προς το στράτευμα, σκιαγραφώντας τις διαφορετικές αντιλήψεις μέσα στο Κέντρο. Η ΕΔΑ, δια στόματος Πασαλίδη, θα επισημάνει την αποδοχή εκ μέρους του ΚΚΕ, το κοινοβουλευτικό πλαίσιο πολιτικής διαπάλης²²⁶.

²²⁴ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 17 - 22.

²²⁵ Ελευθερία, 7/4/1956.

²²⁶ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 24.

Κεφάλαιο 7: Η δεξιά στροφή των Φιλελευθέρων

Η συζήτηση για τα μέτρα ασφαλείας το 1957

Μέσα στο 1956 και το 1957 γίνονται προσπάθειες με πρωτοβουλίες του Καρτάλη, ώστε να ενωθεί το Κέντρο και να 'χει ενιαία κοινοβουλευτική παρουσία, αλλά τελικά αυτό δεν υλοποιείται²²⁷. Στις 28/2/1957 ανακοινώνεται η ένωση των Φιλελευθέρων και της ΦΔΕ, με την ονομασία «Κόμμα των Φιλελευθέρων» υπό τη συναρχηγία Βενιζέλου - Παπανδρέου. Η ανακοίνωση που εκδόθηκε σημείωνε ότι το νέο κόμμα θα έρθει σε συνεννόηση με τα υπόλοιπα του Δημοκρατικού Κέντρου. Το Κόμμα των Φιλελευθέρων έχει 69 έδρες πλέον κι ακολουθούν το ΔΚΕΛ με 20, η ΕΔΑ με 18, η ΕΠΕΚ 14 και το Αγροτικό 7.

Στις 19 Μαρτίου 1957, αρχίζει στη βουλή συζήτηση, κατόπιν επερωτήσεως των βουλευτών της αντιπολίτευσης: Παπασπύρου, Αλλαμανή, Καλκάνη και Ηλιού, με θέμα την ανάγκη να πάρει η κυβέρνηση μέτρα «δια την αποκατάστασιν της ειρηνεύσεως και των δημοκρατικών θεσμών». Η Ελευθερία, παίρνει θέση υπέρ της λήθης και της πρωτοβουλίας για ευρύτερα μέτρα, τα οποία θα αποδυναμώσουν την προπαγάνδα του κομμουνισμού, χωρίς να αναφέρει την αμνηστία και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ²²⁸.

Στις 2/4 ο Παπανδρέου, ως συναρχηγός του ΚΦ, τοποθετείται στη βουλή σχετικά με τη διεύρυνση, ή όχι των μέτρων. Αρχικά επαναλαμβάνει την πάγια θέση του για την αποφυγή δικαίωσης του ΚΚΕ μέσα από τα μέτρα φιλελευθεροποίησης, καθώς αυτά πρέπει να το αποδυναμώσουν. Συνδέει τη διεθνή κατάσταση και τα γεγονότα της Ουγγαρίας το '56, για να αποδείξει ότι η τακτική του διεθνούς κομμουνισμού είναι επιθετική και δεν πρέπει οι δυτικές χώρες να εφησυχαστούν. Επισημαίνει ότι όσο υπάρχει το ΚΚΕ κι η Κομινφόρμ (η οποία έχει σταματήσει τη λειτουργία της από το '56) τότε πλήρης εξάλειψη των κατασταλτικών μέτρων δεν μπορεί να υπάρξει.

Επιστρέφοντας στις θέσεις του ΚΦ, ο Παπανδρέου τάσσεται υπέρ της εξέτασης κατά περίπτωση των πολιτικών προσφύγων και του ενδεχόμενου επιστροφής τους, αλλά όχι ομαδικά. Είναι υπέρ, επίσης, της υπό όρων απόλυσης αυτών (από τους 3.200 καταδικασθέντες) που έχουν εκτίσει 10 χρόνια, εξαιρουμένων των καταδικασμένων για «ειδεχθή εγκλημάτα».

²²⁷ Νικολακόπουλος, Η καχεκτική δημοκρατία..., ό.π., σ. 203, Σπ. Λιναρδάτος, Από τον εμφύλιο τη χούντα, τόμος Γ', 1955-1961, Παπαζήσης, Αθήνα, 1978, σ. 200.

²²⁸ Ελευθερία, 20/3/1957.

Για το θέμα της νομιμοποίησης του ΚΚΕ, είναι σταθερά αρνητικός κι αξιοποιεί τη θεωρία των δύο «άκρων»:

«θα έπρεπε εις τους καταστατικούς χάρτας όλων των Δημοκρατιών να αναγράφεται διάταξις απαγορεύουσα και τον φασισμόν της Αριστεράς και τον φασισμόν της Δεξιάς. (...) η ιστορία των τριών γύρων επέβαλε κατ' απόλυτον λόγον την απαγόρευσιν, την θέσιν εκτός νόμου».

Διαφωνεί με το σκεπτικό το οποίο θέλει ένα αποδυναμωμένο Κομμουνιστικό Κόμμα, εξαιτίας της νομιμοποίησης, καθώς θεωρεί, ότι θα το προβάλλει –η αντίπαλη πλευρά- ως ηθική νίκη. Ζητά οι εκποτίσεις να έχουν δικαστικές εγγυήσεις και να μη γίνονται προληπτικά από τη διοίκηση. Δηλώνει κατά των δηλώσεων νομιμοφροσύνης, υπέρ της ελευθεροτυπίας και υπέρ της ύπαρξης φακέλων, αλλά ως απόρρητα έγγραφα που θα χρησιμοποιούνται μόνον σε περίπτωση διορισμού στο δημόσιο, ενώ οι θέσεις που απαιτούν πιστοποιητικό φρονημάτων να μειωθούν. Απαραίτητη προϋπόθεση, για να υλοποιηθούν αυτά είναι η «δια νόμου κηρύξεως της ανταρσίας ως ληξιάσης» και καταλήγει με το ότι: «Ο κομμουνισμός διαρκεί, η ανταρσία δεν διαρκεί»²²⁹.

Το Βήμα κάνει λόγο για μη ικανοποίηση μερίδας του ΚΦ από το λόγο Παπανδρέου, που χαρακτηρίστηκε ως συντηρητικός. Κάτι τέτοιο διαψεύδεται από το κόμμα, το οποίο υποστηρίζει ότι τα λεγόμενα του Παπανδρέου ήταν κατόπιν συνεννοήσεως με το Βενιζέλο²³⁰. Είναι αλήθεια, όμως, ότι μέρος της κεντρίας αντιπολίτευσης στηρίζει μια πιο θαρραλέα αντιμετώπιση του ζητήματος (όπως το ΔΚΕΛ) κι αυτό δεν αφήνει ανεπηρέαστο ένα κομμάτι των Φιλελευθέρων. Ας μη λησμονείται επίσης, πως έχουν περάσει οκτώ χρόνια από το τέλος του Εμφυλίου και πλέον υπάρχει νόμιμο αριστερό κόμμα στη βουλή (με μεγάλη και καθοριστική συμμετοχή των κομμουνιστών), με σημαντικό λαϊκό έρεισμα. Ο συναρχηγός των Φιλελευθέρων, επιμένει στις απόψεις του περί χαλάρωσης κάποιων έκτακτων μέτρων κι όχι πλήρους κατάργησής τους. Η συντηρητική αυτή στάση, μπορεί να μην έβρισκε σύμφωνο τον Βενιζέλο, αλλά παρουσιαζόταν ως η επίσημη θέση του κόμματος, στρέφοντας το μεγαλύτερο κόμμα του Κέντρου προς τα δεξιά, όπως το 1955.

Η Ελευθερία τάσσεται υπέρ πιο φιλελεύθερων μέτρων και κατηγορεί το Κόμμα των Φιλελευθέρων για συντηρητικοποίηση, η οποία το φέρνει πιο κοντά προς την ΕΡΕ, με κοινό παρανομαστή τον αντικομμουνισμό, έχοντας ως πάγιο στόχο την αυτονόμηση του Κέντρου:

²²⁹ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 1084 - 1089.

²³⁰ Το Βήμα, 3/4/1957.

«Ο κ. Παπανδρέου έδωσε πολλήν έμφασιν όχι εις την διαφοράν που χωρίζει το Κέντρον από την κυβερνώσα Δεξιάν εις την σύλληψιν των σημερινών πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων της Ελλάδος, αλλ' απεναντίας εις την κοινότητα της τοποθετήσεως έναντι του κομμουνισμού»²³¹.

Στις 5/4 παίρνει το λόγο ο Καρτάλης, για λογαριασμό του ΔΚΕΛ. Υποστηρίζει την αμνηστία, ώστε να έρθει η λήθη. Ειδικότερα ζητά να αμνηστευτούν τα πολιτικά αδικήματα από την Κατοχή κι ύστερα και να καταργηθούν οι νόμοι που έγιναν «εις την παραζάλην του εμφυλίου πολέμου». Να γίνει σταδιακός επαναπατρισμός πολιτικών προφύγων (60.000) πλην ηγεσίας. Να καταργηθεί ο θεσμός των εκτοπίσεων κι αν κριθεί απαραίτητος να γίνει μόνο κατόπιν δικαστικής αποφάσεως. Επιβάλλεται η νομιμοποίηση του ΚΚΕ για να μη «νοθεύεται η πολιτική ζωή της Ελλάδος». Τέλος, ζητά την κατάργηση των στρατοδικείων και την αναβίωση της ελευθεροτυπίας και της συνδικαλιστικής ελευθερίας. Πιστοποιητικά να υπάρχουν μόνο για περιπτώσεις διορισμών στο δημόσιο, ενώ να γίνεται εκκαθάριση φακέλου μετά από αίτηση του ενδιαφερόμενου με δικαστική εγγύηση και χωρίς δήλωση μετανοίας²³². Η στάση του ΔΚΕΛ φαίνεται να είναι σταθερή όσον αφορά την αμνηστία, τη λήθη και την αναγνώριση του ΚΚΕ. Παρ' όλα αυτά δέχεται τα πιστοποιητικά, έστω κι αν αφορούν το δημόσιο, καθώς και την παραμονή, ουσιαστικά, των φακέλων.

Ο Παπαπολίτης από την ΕΠΕΚ (9/4), θέλει την επέκταση των μέτρων, υπό την προϋπόθεση, ότι αυτά δε θα υπονομεύσουν την εθνική ασφάλεια, καθώς «η συντριπτική πλειοψηφία του Έθνους είναι αντίθετος προς τον Κομμουνισμόν και σαφώς πεπεισμένη επί του πολιτικού και ιδεολογικού προσανατολισμού της χώρας». Αντίθετος δηλώνει απέναντι στη γενική αμνηστία και στη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, με τα ίδια επιχειρήματα που χρησιμοποιεί κι ο Παπανδρέου περί ηθικής νίκης του κομμουνισμού.. Ζητά αμνηστία για τους ισοβίτες κι απόλυση υπό όρους «των τιμωρηθέντων αυστηρώς κατά την αναταραχήν», ενώ επέκρινε τις δηλώσεις μετανοίας. Ζήτησε να υπάρξει μέριμνα ώστε να επιστρέψουν οι «φυγάδες» εκτός Ελλάδας, αναφερόμενος κυρίως στους αγρότες «τους στρατολογηθέντας βιαίως». Τέλος, αναφέρεται στην επιστροφή των δημευμένων περιουσιών, στην κατάργηση της διοικητικής εκτόπισης και των στρατοδικείων και στην αποκατάσταση της

²³¹ Ελευθερία, 4/4/1957.

²³² ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 1149 – 1151.

ελευθεροτυπίας²³³. Ο πρόεδρος της ΕΔΑ, Ι. Πασαλίδης (12/4) κατηγορεί το Κέντρο, ότι έχει μετακινηθεί προς τα δεξιά²³⁴.

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, το Κέντρο, όπως και πριν είναι χωρισμένο σε δύο μέρη. Αυτό που θέλει να διευρυνθούν ελάχιστα τα μέτρα ειρήνευσης, χωρίς να θίγονται τα βασικά ζητήματα κι αυτό που θέλει πιο ριζικά μέτρα (νομιμοποίηση του ΚΚΕ, κατάργηση του θεσμού της εκτόπισης, μια ευρεία παροχή αμνηστίας και περιορισμό των πιστοποιητικών). Οι συντηρητικές απόψεις του Κέντρου, εκφωνούνται από το ΚΦ και την ΕΠΕΚ, ενώ η πιο φιλελεύθερη στάση κρατά το ΔΚΕΛ. Από τη μεριά της η ΕΔΑ, η οποία επιδιώκει την αναβίωση μιας συνεργασίας, όπως του 1956 με την κεντρικά παράταξη, επικρίνει την στάση Παπανδρέου και την στροφή προς τα δεξιά.

Η προσπάθεια ανάδειξης του ΚΦ σε αυτόνομο πόλο συσπείρωσης του Κέντρου στις εκλογές του '58

Στις 12 Νοεμβρίου του 1957, έρχονται σε επαφή –με βασιλική παρότρυνση- Καραμανλής και Παπανδρέου και συνομιλούν για τον εκλογικό νόμο. Οι Φιλελεύθεροι θέλουν ένα σύστημα το οποίο θα ευνοεί και το δεύτερο κόμμα, που ευελπιστούν να είναι εκείνοι και φυσικά να απομονώνει την Αριστερά. Τα Ανάκτορα και οι Αμερικανοί, βλέπουν το πολωμένο κλίμα μεταξύ κυβέρνησης κι αντιπολίτευσης, να έχει ως αποτέλεσμα τη μη διευθέτηση του Κυπριακού και την άνοδο του αντιδυτικισμού στη χώρα. Αυτά σε συνδυασμό με το ενδεχόμενο εγκατάστασης πυραύλων στη χώρα, τους ωθούν να αμβλύνουν τις διαφορές μεταξύ ΕΡΕ- ΚΦ, για να καμφθούν οι αντιδράσεις και να περάσουν οι λύσεις που θέλουν οι Αμερικανοί και οι Άγγλοι²³⁵. Επίσης η CIA και η αμερικανική πρεσβεία έφτιαξαν ένα εκλογικό σχέδιο, το οποίο θα έπληττε την ΕΔΑ και τα μικρά κόμματα, πείθοντας τους Παπανδρέου και Βενιζέλο να το στηρίξουν²³⁶.

Η ηγεσία των Φιλελεύθερων εκτιμώντας, ότι η συνεργασία με την ΕΔΑ τη ζημίωσε παρά την οφέλησε, στρέφεται τώρα προς τα δεξιά και με τη μεσολάβηση Παλατιού κι Αμερικανών, προσπαθεί να καταστεί μια αξιόπιστη αξιωματική αντιπολίτευση, πιέζοντας

²³³ Ό.π., σ. 1194 - 1197.

²³⁴ Το Βήμα, 13/4/1957.

²³⁵ Λιναρδάτος, Τόμος Γ, ό.π., σ. 268.

²³⁶ Τρίκκας, ό.π., σ. 518.

και τα μικρότερα κεντρώα κόμματα να συγκεντρωθούν γύρω της, για να τα απορροφήσει. Η Αριστερά σε αυτή τη φάση πρέπει να απομονωθεί και οι ψήφοι, που έχει χάσει η ΕΠΕΚ να είναι σίγουρο, ότι θα κατευθυνθούν προς το ΚΦ. Η συνεργασία, όμως, με την ΕΡΕ δε θα εμποδίσει το ΚΦ να προβεί σε μια διμέτρη τακτική και να επιδιώξει να εμφανίσει το Κέντρο ως αυτόνομη παράταξη ανάμεσα σε Δεξιά κι Αριστερά.

Στις 2 Μαρτίου ο Καραμανλής προκηρύσσει εκλογές και στις 11 του μηνός μονογραφείται το εκλογικό σχέδιο από τους Βενιζέλο και Παπανδρέου, ενώ πιο πριν το έχει κάνει κι ο Καραμανλής²³⁷. Ο Παπανδρέου υποστηρίζει ότι οι Φιλελεύθεροι στήριξαν την ενισχυμένη αναλογική, από την στιγμή που η πλειοψηφία (ΕΡΕ) δε δεχόταν την απλή και κάνει λόγο για έντιμη συμφωνία κι όχι συναλλαγή²³⁸. Υπάρχει έντονη ανησυχία, από στελέχη του Κέντρου, ότι αυτή η συνεννόηση με τη Δεξιά, δεν πρόκειται να τους ωφελήσει, με άγνωστα αποτελέσματα, για το μέλλον²³⁹.

Το Βήμα (20/3) προειδοποιεί, πως το νομοσχέδιο ωθεί τα μικρά κόμματα σε συνεργασία με την Αριστερά κι άρα σε ένα Λαϊκό Μέτωπο. Η ΕΠΕΚ, το ΔΚΕΛ, το Αγροτικό, το Κόμμα των Προοδευτικών και η ΕΔΑ διαπραγματεύονται μια πιθανή κοινή εκλογική κάθοδο.

Η Ελευθερία επικρίνει τα μικρά κόμματα, που πάνε να συμπράξουν σε ένα «αλλοπρόσαλλον μέτωπον», με τον εκπρόσωπο της «αντιδράσεως» και της ολιγαρχίας (Μαρκεζίνη) από τα δεξιά και το «μετημφιασμένον κόμμα των τριών ξενοκινήτων επαναστάσεων δια την υποδούλωσιν της Ελλάδος εις το παραπέτασμα» από τα αριστερά (ΕΔΑ, «δοσίλογο κομμουνισμό»). Τα καλεί, να ενωθούν με το ΚΦ εναντίον του φασισμού και του κομμουνισμού, «των δύο μεγάλων εχθρών της Ελλάδος»²⁴⁰.

Είναι εμφανής η διάθεση των Φιλελεύθερων, να διαγράψουν το πρόσφατο παρελθόν της συνεργασίας με την Αριστερά και να μετακινηθούν δεξιότερα. Γίνεται προσπάθεια να διατηρηθούν ίσες αποστάσεις από την Αριστερά και τη Δεξιά, έτσι ώστε να πραγματώσει το Κέντρο την πολιτική του αυτοτέλεια. Αυτό όμως, προϋποθέτει να συνασπιστούν μαζί με το ΚΦ και τα μικρότερα κεντρώα κόμματα, αφήνοντας χωρίς συνεργασίες την ΕΔΑ. Τα προεκλογικά συνθήματα είναι στη φιλοσοφία ενός διμέτρου αγώνα, χωρίς όμως αυτός ο αγώνας να διεξάγεται από ένα ενωμένο κι ισχυρό Κέντρο. Οι Φιλελεύθεροι, δε θέλουν να ταυτιστούν στη συνείδηση του λαού με την ΕΡΕ, αλλά ούτε και

²³⁷ Το Βήμα, 12/3/1958.

²³⁸ Ό.π., 13/3/1958.

²³⁹ Λιανρδάτος, ό.π., σ. 303.

²⁴⁰ Ελευθερία, 2/4/1958.

να αναγκαστούν να «συνοδοιοπορίσουν» με την Αριστερά. Κύρια επιδίωξή τους είναι η ενσωμάτωση των μικρών κομμάτων και η κάλυψη του κεντροαριστερού χώρου. Αυτό, όμως, το επιδιώκουν με παρασκηνιακές διαβουλεύσεις με τη Δεξιά κι όχι με συνεννοήσεις με τα άλλα κόμματα, δημιουργώντας ένα εκβιαστικό πλαίσιο κι απομόνωσης από την υπόλοιπη αντιπολίτευση.

Ο Τύπος του Κέντρου, θέλει εναγωνίως να αποτύχει η προσπάθεια δημιουργίας «Λαϊκού Μετώπου» κι ανακουφίζεται, όταν επέρχεται ρήξη μεταξύ ΕΔΑ και Μαρκεζίνη (κυρίως λόγω του ΝΑΤΟ), καθώς δεν πρόκειται να επέλθει πόλωση μεταξύ ΕΡΕ και «Μετώπου»²⁴¹. Στις 9 Απριλίου, δημιουργείται η Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωση (ΠΑΔΕ) με τη συμμετοχή των Προοδευτικών, του Αγροτικού, της ΕΠΕΚ και της ομάδας Αλλαμανή του Δημοκρατικού (το ΔΚΕΛ έχει διασπαστεί μετά και τον αιφνίδιο θάνατο του Καρτάλη το 1957 κι όσοι ήθελαν συνεργασία με την ΕΔΑ εντάχθηκαν στους συνδυασμούς της). Η ΕΔΑ παρουσιάζεται πλέον, ως απομονωμένη²⁴². Η πίεση προς τα μικρά κεντρώα κόμματα από μεριάς Φιλελευθέρων για συνεργασία εντείνεται²⁴³.

Σε προεκλογική συγκέντρωση του ΚΦ στη Θεσσαλονίκη, ο Βενιζέλος θα αναφέρει τα εξής:

«Το κόμμα των Φιλελευθέρων δεν είναι κόμμα ταξικών (...) Εκπροσωπεί από της ιδρύσεώς του μέχρι και σήμερα αδιαλείπτως όλες τας ζωντανάς δυνάμεις του Έθνους ανεξαρτήτως της ταξικής των τοποθετήσεως (...). Προς τα δεξιά του ευρίσκονται οι υπηρέται των ολίγων και ισχυρών, έτοιμοι να θυσιάσουν τα συμφέροντα των μεγάλων μαζών του ελληνικού Λαού εις την βουλμίαν της ακορέστου πλουτοκρατίας. Αριστερά του ευρίσκονται οι ξενοκίνητοι πράκτορες της επαναστάσεως. Σκοπός των δεν είναι η βελτίωσις της μοίρας των πολλών και των αδυνάτων. Σκοπός των είναι η διαιώνισις της δυστυχίας των. Διότι από αυτήν αναμένουν την έκρηξιν η οποία θα τους επιτρέψη να προσφέρουν αλυσόδετον την Ελλάδα εις τους ιμπεριαλιστάς αυθέντας των»²⁴⁴.

²⁴¹ Το Βήμα και Ελευθερία, 6/4/1958.

²⁴² Το Βήμα, 10/4/1958, Ελευθερία, 9/4/1958 και 10/4/1958: εξηγεί ότι τα κομμουνιστικά κόμματα και τώρα η ΕΔΑ προσπαθεί να δημιουργήσει μέτωπο με δημοκρατικά κόμματα, για να παρασύρουν ευρύτερες μάζες και να ανέβουν στην εξουσία τελικώς με τη βία. Γι' αυτό κι η ΕΔΑ ήταν τόσο δεκτική στις προτάσεις των άλλων. Οι λόγοι αποτυχίας του μετώπου ήταν: η απουσία λαϊκής απήχησης, οι συνομιλητές της κατάλαβαν, ότι δεν υπήρχε προοπτική νίκης αλλά στιγματισμού για «συνοδοιοπορία» κι ότι δεν υπήρχε τόσο μεγάλη ανάγκη για ένα μέτωπο με την Αριστερά, όπως το '56. Αυτή η αποτυχία θα είναι παράδειγμα προς αποφυγήν για νέα μέτωπα στο μέλλον, σύμφωνα με την εφημερίδα.

²⁴³ Ελευθερία 17, 20/4/1958.

²⁴⁴ Το Βήμα, 29/4/1958.

Οι «παραπλανημένοι» ψηφοφόροι της ΕΔΑ, που είναι εξόριστοι και καταδικωμένοι, που αποζητούν την «λύτρωσιν», δε θα δώσουν την ψήφο τους στην ΕΔΑ, η οποία διέρχεται κρίση, σύμφωνα με το Βενιζέλο, αλλά θα γίνουν δεκτοί από το εθνικό σύνολο και θα αντιμετωπιστούν ισότιμα, με μέριμνα του ΚΦ. Η κρίση της ΕΔΑ ερμηνεύεται ως η αποτυχία για τη δημιουργία συμμαχιών, που είναι η πάγια τακτική της.

Ο άλλος συναρχηγός του κόμματος, Γεώργιος Παπανδρέου αναφέρεται στους αγώνες του Κέντρου κατά το παρελθόν έναντι του κομμουνισμού. Συγκεκριμένα αναφέρεται στην Απελευθέρωση της χώρας το 1944, τη νίκη απέναντι στους «συμμορίτες» το 1947 – 1949 από την κυβέρνηση Σοφούλη. Τέλος, εξυμνεί την κυβέρνηση του «Δημοκρατικού Κέντρου» υπό τον Πλαστήρα του '50 – '52.

Οι Φιλελεύθεροι παρ' όλο που συνεργάστηκαν με τη ΕΡΕ, για τον εκλογικό νόμο, στοχεύουν και στο κεντροαριστερό ακροατήριο, χρησιμοποιώντας, όμως μια άκρως αντικομμουνιστική ρητορική. Απορρίπτουν την ταξική πάλη κι αντιτίθενται τόσο στη Δεξιά (υπέρ της ολιγαρχίας), όσο και στην Αριστερά (ξενοκίνητη). Οι αναφορές στο παρελθόν χρησιμεύουν, για να νομιμοποιήσουν ιδεολογικά το Κέντρο και για να παρθούν πολιτικά επιχειρήματα έναντι των πολιτικών αντιπάλων και κυρίως, να πιστωθεί στο Κέντρο η συμβολή στον αντικομμουνιστικό αγώνα. Η αναφορά στον Πλαστήρα, (που είναι ίσως και η πρώτη μετά το θάνατό του σε προεκλογικό αγώνα από το ΚΦ) έχει σαφή στόχο να προσεγγίσει τους αριστερούς ψηφοφόρους, που τον είχαν ακολουθήσει και μπορεί να κατευθυνθούν προς την ΠΑΔΕ ή την ΕΔΑ.

Μια απόπειρα, να χτυπηθεί η ΕΔΑ και η απήχηση που έχει σ' ένα τμήμα του λαού, γίνεται μέσω των εθνικών θεμάτων. Η ΕΔΑ κινητοποιείται έντονα υπέρ της αυτοδιάθεσης της Κύπρου και της μη εγκατάστασης πυραυλικών βάσεων στη χώρα. Έτσι, αφού της προσάπτεται η κατηγορία της εκμετάλλευσης του Κυπριακού, καθώς της είναι εύκολο να επιτίθεται στο ΝΑΤΟ, κατόπιν τονίζεται, ότι θέμα πυραύλων δεν έχει τεθεί ακόμη επίσημα κι άρα δε συντρέχει λόγος ανησυχίας²⁴⁵. Τέλος, κάθε ψήφος προς την ΕΔΑ ενισχύσει στην πράξη τη Δεξιά²⁴⁶, δείχνοντας για ακόμα μια φορά, ότι η μάχη δεν διεξάγεται μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς, αλλά μεταξύ Κέντρου και Δεξιάς.

Γενικά, η μετεμφυλιακή διαιρετική τομή μεταξύ εθνοφρόνων και μη, έχει ζημιώσει το Κέντρο, ως ένα βαθμό. Αυτό συμβαίνει, γιατί η Δεξιά έχει αποκτήσει ηγεμονικό

²⁴⁵ Ο.π., 7/5/1958.

²⁴⁶ Ελευθερία, 9/5/1958.

ρόλο στο στρατόπεδο της εθνικοφροσύνης σε σύμπνοια και με τη μοναρχία, ενώ το ΚΦ από την στιγμή που η παράταξη είναι κατακερματισμένη, κινδυνεύει να παραμείνει έξω από τη διεκδίκηση της εξουσίας ή ακόμα και της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Γι' αυτό προσπαθεί να προσεγγίσει μάζες, που προέρχονται από το βενιζελικό χώρο και που μέσα από το ΕΑΜ μετακινήθηκαν αριστερότερα κι άρα πιο κοντά στην ΕΔΑ. Η συνεννόηση με την ΕΡΕ για τον εκλογικό νόμο, όμως, δεν αποτελεί θετικό στοιχείο για το εκλογικό σώμα. Πάντως, ο διμέτωπος του '58, έχει κοινό παρανομαστή με αυτόν του '52: η ψήφος στην Αριστερά ενισχύει τη Δεξιά και στερεί πολύτιμες δυνάμεις από το Κέντρο. Για να πετύχει αυτό, επιστρατεύεται κι η εικόνα ενός προοδευτικού, φιλεργατικού ΚΦ, με σοσιαλιστικά στοιχεία, το οποίο συγκεντρώνει τα πυρά του ΚΚΕ και της ΕΔΑ, καθότι δεν ελέγχεται από τους κομμουνιστές, οι οποίοι μπορούν να επικρατήσουν μόνο με τη βία, αποσιωπώντας την στροφή του κομμουνιστικού κινήματος προς τον κοινοβουλευτισμό²⁴⁷.

Στη συγκέντρωση της Αθήνας, ο Παπανδρέου αναφέρεται στην εκλογική συνεργασία του 1956. Κατηγορεί τον Καραμανλή και τον εκλογικό νόμο του 1956, για τη δημιουργία «Μετώπου», πιστεύοντας ότι ο νέος εκλογικός νόμος θα εξυπηρετήσει την αυτόνομη πορεία του Κέντρου. Τα δύο «άκρα» επένδυσαν κι επενδύουν στην πόλωση, με την παρουσία της ΕΔΑ στην πολιτική σκηνή να αποτελεί το φόβητρο του Κέντρου:

«Εις μάτην αποπειράται η ΕΡΕ την καπηλείαν του Έθνους και η ΕΔΑ την καπηλείαν της Δημοκρατίας. Η ΕΔΑ είναι πλέον μόνη. Έχει επανέλθει εις τας φυσικάς διαστάσεις της. Και δεν αποτελεί πλέον κίνδυνον. Διότι μόνη δεν ημπορεί να γίνεται ρυθμιστής της πολιτικής ζωής της χώρας»²⁴⁸.

Ο Βενιζέλος επιβεβαιώνοντας την υπαναχώρησή του στο θέμα του πολιτικού φιλελευθερισμού, υπόσχεται την εσωτερική γαλήνη μόνο όταν σταματήσει τη δράση του το ΚΚΕ και την προσπάθειά του, μέσω της ΕΔΑ, να κερδίσει τους ψηφοφόρους, όπως ακριβώς είχε τονίσει κι ο Παπανδρέου για τα μέτρα ασφαλείας ένα χρόνο πριν²⁴⁹.

Τα αποτελέσματα της 11^{ης} Μαΐου προξένησαν έκπληξη στο αστικό στρατόπεδο: η ΕΡΕ συγκέντρωσε 41,16%, η ΕΔΑ αναδείχτηκε σε αξιωματική αντιπολίτευση με 24,42%, το ΚΦ ήρθε τρίτο με 20,67% και η ΠΑΔΕ τέταρτη με 10,62%.

²⁴⁷ Προεκλογική ομιλία Βενιζέλου στον Πειραιά, Το Βήμα, 8/5/1958.

²⁴⁸ Ό.π., 10/5/1958.

²⁴⁹ Ό.π.

Οι Αμερικανοί, οι οποίοι είχαν διαθέσει χρήματα για τον επηρεασμό του εκλογικού αποτελέσματος, εξεπλάγησαν με την άνοδο της ΕΔΑ και κάποιος πίστευαν ότι έπρεπε να διαλυθεί από το κράτος, ενώ άλλοι αναριωτώντουσαν μήπως ήταν προς το συμφέρον τους να νομιμοποιηθεί κι έτσι να ελεγχθεί το ΚΚΕ²⁵⁰. Το εκλογικό αποτέλεσμα έπεισε τους Αμερικανούς, να κινητοποιηθούν άμεσα, για την ενοποίηση του κεντρικού χώρου εις βάρος της Αριστεράς, ενώ υπήρχε και το ενδεχόμενο επιβολής δικτατορίας²⁵¹.

Οι ψήφοι της ΕΔΑ χαρακτηρίζονται, ως ψήφοι «διαμαρτυρίας» με δυσμενείς συνέπειες για το μέλλον της χώρας²⁵². Η Δεξιά κατηγορείται, ότι οδήγησε στην άνοδο του κομμουνισμού, με τη δημοσιονομική σταθερότητα, τις υπέρογκες αμυντικές δαπάνες και την στάση της Δύσης στο Κυπριακό²⁵³. Επίσης προβάλλεται και η διεθνής διάσταση του εκλογικού αποτελέσματος, καθώς πιστεύεται, ότι οι Άγγλοι και οι Τούρκοι, θα παρουσιάσουν την Ελλάδα ως «επισφαλής» σύμμαχο, για να αποκτήσουν το πλεονέκτημα στην Κύπρο²⁵⁴. Τέλος, αναγνωρίζεται, ότι υπάρχει δυσαρέσκεια από τη βάση των Φιλελευθέρων προς την ηγεσία, χωρίς όμως να τίθεται ευθέως θέμα αντικατάστασης των δύο συναρχηγών, για να μην επέλθει διάσπαση²⁵⁵. Στις σκέψεις, για προσφυγή στο εκλογοδικείο, με το σκεπτικό, ότι η ΕΔΑ είναι συνασπισμός κι όχι ενιαίο κόμμα, έτσι ώστε να χάσει τη δεύτερη θέση, η Ελευθερία είναι κατηγορηματικά αντίθετη, διότι κάτι τέτοιο, θα συσπείρωνε τις δυνάμεις της ΕΔΑ²⁵⁶.

Στις 12 Ιουνίου, η αντιπολίτευση τοποθετείται επί των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης. Ο Πασαλίδης δηλώνει, ότι το κόμμα του ζητά τη συνύπαρξη και με τους δύο Συνασπισμούς και μια πιο αυτόνομη εξωτερική πολιτική με ανάπτυξη σχέσεων και με τις σοσιαλιστικές χώρες και τον αραβικό κόσμο. Αρνείται την εγκατάσταση πυραυλικών βάσεων στη χώρα. Επί των εσωτερικών θεμάτων δήλωσε, ότι η ΕΔΑ δε θα κάνει αρνητική αντιπολίτευση, αλλά θα επικροτεί, όταν προτείνονται φιλολαϊκά μέτρα. Επίσης ζητά την εφαρμογή της γενικής αμνηστίας και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ²⁵⁷.

²⁵⁰ Παπαχελάς, ό.π., σ. 60 – 61.

²⁵¹ Ριζάς, ό.π., σ. 205.

²⁵² Ελευθερία, 12/5/1958.

²⁵³ Ό.π., 18/5/1958.

²⁵⁴ Το Βήμα και Ελευθερία 13/5/1958: Η Ελευθερία ψέγει αυτούς που υποστήριξαν την ενισχυμένη για να περιοριστεί η ΕΔΑ, δείχνοντας ουσιαστικά την ηγεσία του ΚΦ.

²⁵⁵ Ό.π., 18/5/1958.

²⁵⁶ Ελευθερία, 16/5/1958. Η αντίθεση της εφημερίδας στην εκδοχή του Εκλογοδικείου, έχει ως αποδέκτη τον αρχηγό του ΔΚΕΛ, Αλλαμανή, ο οποίος έδωσε έμφαση στην ενίσχυση της ΕΔΑ από τον εκλογικό νόμο, υποστηρίζοντας ότι θα έφτανε η Αριστερά να τον υπερασπιστεί για να μη χάσει τη δεύτερη θέση στο Εκλογοδικείο, βλ. ΕΠΣΒ, Περίοδος Ε, Σύνοδος Α, Τόμος Α, σ. 60.

²⁵⁷ Ελευθερία, 12/6/1958.

Παίρνοντας ύστερα το λόγο ο Παπανδρέου, επιτίθεται στην ΕΔΑ λέγοντας, πως απέναντι στο 24% της ΕΔΑ, υπάρχει «αντιμέτωπον το 76% της Ελλάδος», υπονοώντας έτσι, την αντίθεση της εθνικόφρονος μερίδας απέναντι στην Αριστερά. Εν συνεχεία αναλύει τους λόγους ισχυροποίησης της ΕΔΑ. Συγκεκριμένα, συγκέντρωσε τις ψήφους διαμαρτυρίας και δεν ενισχύθηκε από το εκλογικό σύστημα, το οποίο αντιθέτως αποκάλυψε τη δύναμή της. Η πολιτική των συμμάχων απέναντι στα εθνικά θέματα της χώρας, συνέβαλε στην άνοδο της ΕΔΑ. Τέλος, υποστηρίζει, ότι η διακυβέρνηση του Κέντρου κατά τη διετία '50 – '52, περιόρισε την ΕΔΑ στο 10%, ενώ με τη διακυβέρνηση της Δεξιάς («στρατολόγος του κομμουνισμού») και τη συνέχιση των έκτακτων μέτρων, αυτή γιγαντώθηκε. Δίνεται, επίσης, έμφαση στην ηθική παρακμή των πολιτικών θεσμών και στην οικονομική ανέχεια, οι οποίες ενισχύουν την Αριστερά²⁵⁸.

Το αντιδυτικό ρεύμα, η οικονομική και κοινωνική δυσμένεια του λαού και το σπάσιμο της πολιτικής απομόνωσης της ΕΔΑ δεν αξιολογούνται ορθά από το ΚΦ κατά την προεκλογική περίοδο. Το αποτέλεσμα της Αριστεράς και η αποτυχία του Κέντρου ερμηνεύονται από μια μερίδα του χώρου, ως αποτέλεσμα της πώλωσης, όπως, επίσης και της επιλογής υποστήριξης του εκλογικού νόμου και του κατακερματισμού της παράταξης²⁵⁹. Ένας ακόμη παράγοντας της νέας ήττας του Κέντρου θεωρείται από τον Βενιζέλο, ότι είναι η μονομερής υποστήριξη του μονάρχη, προς τη Δεξιά και τον Καραμανλή, με αποτέλεσμα αρκετά στελέχη και ψηφοφόροι του Κέντρου, να μετατοπιστούν προς τα αριστερά στο μέλλον, αποσταθεροποιώντας το αστικό καθεστώς και οδηγώντας το σε ακραίες ενέργειες (όπως η δικτατορία)²⁶⁰. Το θέμα της στάσης της μοναρχίας και της δυσαρέσκειας του Κέντρου προς το μέρος της έχει ξεκινήσει από το '56 και θα κορυφωθεί το 1965, όπως θα δούμε στην αντίστοιχη ενότητα. Η διάσπαση του Κέντρου (από τη μία το ΚΦ κι από την άλλη η ΠΑΔΕ) και η συνεννόηση της ηγεσίας των Φιλελευθέρων με την ΕΡΕ για το εκλογικό, όπως και η ηπιότερη κριτική απέναντι στους δυτικούς, για το Κυπριακό και τους πυραύλους, θα στοιχίσει εκλογικά στο ΚΦ και θα αναδείξει το κέρδος, που έχει η ΕΔΑ από τον κατακερματισμό των κεντρικών δυνάμεων κι από την αξιοποίηση του αντιδυτικισμού.

²⁵⁸ ΕΠΣΒ, Περίοδος Ε, Σύνοδος Α, Τόμος Α, σ. 19 – 24.

²⁵⁹ Ελευθερία, 14/5/1958.

²⁶⁰ Επιστολή του Βενιζέλου προς το βασιλιά με ημερομηνία 1/7/1958: βλ. Λιναρδάτο, Τόμος Γ, ό.π., σ. 349.

Κεφάλαιο 8: Οι εκλογές του 1961: Η ενοποίηση του Κέντρου και η αποδοχή της προεκλογικής βίας, ως απάντηση στην άνοδο της Αριστεράς

Η πρόταση Βενιζέλου για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και η πορεία προς την Ένωση Κέντρου

Μετά και την αποτυχία του Κέντρου να αναδειχτεί δεύτερο κόμμα, το ΚΦ μπαίνει σε νέα κρίση και η ηγεσία του δέχεται πολλές επικρίσεις. Ο Βενιζέλος εκδηλώνει την επιθυμία του να εγκαταλείψει την αρχηγία και φεύγει ξανά για το εξωτερικό. Ο Παπανδρέου θα έρθει σε συνεννόηση για την ενοποίηση του ΚΦ με την ΠΑΔΕ. Η αβεβαιότητα, όμως που προκαλεί η μετέωρη στάση του Βενιζέλου, οδηγεί τον Παπανδρέου να παραιτηθεί αυτός από την ηγεσία (2/11/1958), να φύγει από το κόμμα και να ανεξαρτητοποιηθεί ως βουλευτής, δημιουργώντας αργότερα το Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα (ΦΔΚ). Ο Βενιζέλος αναλαμβάνει αρχηγός του ΚΦ (19/12). Από τους βουλευτές του ΚΦ (34), 20 παραμένουν, 5 ακολουθούν τον Παπανδρέου και οι υπόλοιποι μένουν ανεξάρτητοι. Από τους τελευταίους μια ομάδα δέκα βουλευτών κυρίως από το ΚΦ κι από τον ευρύτερο χώρο του Κέντρου και της Δεξιάς (Μαύρος, Μητσοτάκης, Νόβας κ.α.), συγκροτούν τη Νέα Πολιτική Κίνηση (ΝΠΚ) .

Οι Βενιζέλος και Παπανδρέου την περίοδο εκείνη ακολουθούν διαφορετικές πολιτικές. Ο πρώτος, μαζί με το Μαρκεζίνη είναι κατά της προοπτικής εγκατάστασης πυραύλων και υπέρ της διεθνούς ύφεσης, ενώ και οι δύο θα επισκεφτούν τη Σοβιετική Ένωση (ο Μαρκεζίνης το 1959 και ο Βενιζέλος το 1960). Από τη μεριά του ο Παπανδρέου είχε μετακινηθεί δεξιότερα (δέχεται την εγκατάσταση πυραύλων) κι είχε προσεγγίσει μάλιστα τον Καραμανλή το 1959, μέσω του Δ. Μακρή, για να του προτείνει συνεργασία²⁶¹.

²⁶¹ Γρηγοριάδης, ό.π., σ. 593: Σύμφωνα με τον Γρηγοριάδη, τα λεγόμενα του Παπανδρέου τα οποία επιβεβαίωσε ο Μακρής το '65, ήταν τα εξής: «Ευρίσκομαι εις το τέρμα της πολιτικής μου σταδιοδρομίας και πριν αναγκασθώ να αποχωρήσω της σκηνής, διατηρώ μίαν φιλοδοξίαν ακόμη: Να απαλλάξω την Ελλάδα από το καρκίνωμα που λέγεται Σοφοκλής Βενιζέλος. Προτείνω να συνεργασθώμεν, δια να σχηματίσωμεν μίαν εθνικόφρονα παράταξιν ικανήν να ανθέξη εις πάσαν αντιπολίτευσιν και πάντα πολιτικόν κλυδωνισμόν. Θα καθιερώσωμεν το αμιγές πλειοψηφικόν ως εκλογικόν σύστημα. Θα προκηρύξωμεν εκλογάς, εις τας οποίας θα καταγάγωμεν συντριπτικήν νίκην. Φυσικά η συνεργασία μας θα συνεχισθή μετεκλογικώς, και εις την κοινήν κυβέρνησιν δεν ζητώ παρά την συμμετοχήν 2- 3 φίλων μου. Πιστεύω ότι ο Βενιζέλος μετά δυσκολίας θα μη ο ίδιος εις την

Στις 15 Απριλίου 1960, η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ στέλνει επιστολή στην κυβέρνηση Καραμανλή, ζητώντας τη νομιμοποίηση του κόμματος²⁶². Το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, ο Βενιζέλος επισκέπτεται την ΕΣΣΔ κι έχει συνομιλίες με τη σοβιετική ηγεσία. Με το που γυρίζει αρθρογραφεί στο Βήμα, σχετικά με τις εντυπώσεις του, αλλά αυτό είναι θέμα άλλης ενότητας. Στις αρχές Ιουλίου αρθρογραφεί και πάλι στο Βήμα, με τίτλο: «Διατί πρέπει ν' αναγνωρισθή το ΚΚΕ»²⁶³.

Ο Βενιζέλος, θέλει να προλάβει τυχόν αντιδράσεις, λόγω του πρόσφατου ταξιδιού του στην ΕΣΣΔ και διαβεβαιώνει, πως η θέση του, δεν έχει διαμορφωθεί από τη διεθνή ύφεση, ή από τις συνομιλίες του με τους Σοβιετικούς. Ενώ πριν από μερικά χρόνια, μια μερίδα του Κέντρου, μέσα στην οποία κι αυτός, ήθελαν να κηρυχθεί παράνομη η ΕΔΑ, λόγω της επαφής της με το ΚΚΕ, τώρα προτείνει τη νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος, ώστε να απομονωθεί εκλογικά. Την ίδια γνώμη είχε κι ο Πλαστήρας μια δεκαετία πριν. Η νομιμοποίηση θα έφθειρε και την ΕΔΑ, γιατί οι ψηφοφόροι της – σύμφωνα με το Βενιζέλο – θα έβλεπαν, ότι με την ψήφος τους ενισχύουν ένα κομμουνιστικό κόμμα κι όχι ένα δημοκρατικό κι θα αποτρέπονταν στο μέλλον προσπάθειες πόλωσης με τη δημιουργία ενός Λαϊκού Μετώπου.

Η ακριβής εκλογική καταγραφή των κομμουνιστών σε περίπτωση νομιμοποίησης, δείχνει, ότι ο Βενιζέλος είναι πεπεισμένος, ότι η μεγάλη πλειοψηφία των ψηφοφόρων της ΕΔΑ είναι παραπλανημένοι. Ο κεντρώος πολιτικός, θέλει να ξεχωρίσει τη νομιμοποίηση, από την αμνηστία. Αυτό, όμως, στην πράξη θα έθεται στο ειδώλιο και στην καταδίκη το σύνολο σχεδόν του ΚΚΕ, διαλύοντάς το. Παραδέχεται, επίσης, ότι ο παράνομος μηχανισμός θα παραμείνει ενεργός. Ίσως πιστεύει, ότι η νομιμοποίηση θα φέρει και τον πιο αποτελεσματικό έλεγχο του κράτους επί του ΚΚΕ. Αλλά από την στιγμή που δε δίνεται γενική αμνηστία, το κόμμα θα εξακολουθεί de facto να λειτουργεί παράνομα χωρίς να αλλάζει ουσιαστικά η κατάσταση.

Υπενθυμίζει τον στόχο του, που είναι η καταπολέμηση της πόλωσης, που ενισχύει την ΕΡΕ και την ΕΔΑ, ενώ συμπιέζει ασφυκτικά το Κέντρο. Ο κίνδυνος είναι τόσο μεγάλος, για το Βενιζέλο, ο οποίος υποστηρίζει, ότι η Αριστερά θα μπορούσε να παραμείνει

Βουλήν. Μία δε τετραετία άνευ ουδεμιάς δυνάμεως θα τον εκμηδενίση εσαεί. (...) Δε θα έχωμεν καμίαν δυσχέρειαν κατά τας εκλογάς. Αν παρουσιασθή καμία, θα βοηθήση και η Χωροφυλακή».

²⁶² Τάσος Τρίκας, ΕΔΑ 1951 – 1967, Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς, Τόμος Β, Η δεκαετία των άκρων, Θεμέλιο, Αθήνα, 2009, σ. 783.

²⁶³ Το Βήμα, 3/7/1960.

αξιωματική αντιπολίτευση, ή ακόμα και να διεκδικήσει την πρώτη θέση σε επόμενες εκλογές.

Την ίδια μέρα, που δημοσιεύεται το άρθρο του στο Βήμα, η Ελευθερία με κύριο άρθρο της²⁶⁴, απαντά στην πρωτοβουλία του. Υποστηρίζει, πως τα αίτια εξασθένησης του Κέντρου κατά την οκταετία είναι οι εναγκαλισμοί του Βενιζέλου με τη Δεξίλα και ματαίωση της ενοποίησης του Κέντρου από τον ίδιο. Εκείνη την περίοδο, ο Παπανδρέου κι ο Βενιζέλος ανταγωνίζονται, για να ενώσουν και να ηγηθούν μιας μεγάλης κεντρώας παράταξης. Το πρόβλημα της κεντρώας παράταξης, σύμφωνα με την Ελευθερία, δεν είναι η νομιμοποίηση ή όχι του ΚΚΕ, αλλά η αποτυχία της ηγεσίας της να ενώσει τα κόμματα και να απεξαρτηθεί από συνεργασίες πότε με την Αριστερά και πότε με τη Δεξιά. Η εφημερίδα πιστεύει, ότι η μείωση της πόλωσης θα πραγματοποιηθεί με ένα δίκαιο εκλογικό νόμο, με την ιδεολογική αυτονομία του Κέντρου τόσο από την Αριστερά όσο κι από τη Δεξιά και μια νέας ηγεσίας (όχι το Βενιζέλο δηλαδή) ικανής να υλοποιήσει τα παραπάνω. Τέλος, η Ελευθερία, συνδέει την εξασθένηση του ΚΚΕ με την ταυτόχρονη ανάδειξη ενός ισχυρού Κέντρου²⁶⁵.

Ο Παπανδρέου από τη μεριά του αρνείται την αποκατάσταση του ΚΚΕ με το γνωστό επιχείρημα της ηθικής νίκης του κομμουνισμού, ενώ η ταυτόχρονη ύπαρξη ΚΚΕ κι ΕΔΑ θα επιφέρει σύγχυση στο εκλογικό σώμα, καθώς η δεύτερη θα παρουσιάζεται ως μη κομμουνιστική. Κανένα κομμουνιστικό κόμμα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί δημοκρατικά, σύμφωνα με το γηραίο πολιτικό, λόγω του ότι είναι επαναστατικός στρατός με μοναδικό στόχο την κατάληψη της εξουσίας²⁶⁶.

Η συζήτηση, γύρω από το ΚΚΕ και την ΕΔΑ, αποτυπώνει τις δύο διαφορετικές αντιλήψεις, που κυριαρχούν στον κεντρικό χώρο, που εκφράζεται, από τη μία από το Βενιζέλο και μια φιλελεύθερη (;) άποψη, με σαθρά όμως επιχειρήματα, καθώς δεν καταφέρνει να ξεφύγει από το συντηρητικό πλαίσιο και αναλώνεται σε μια νομιμοποίηση γεμάτη αστερίσκους, προσδοκώντας εκλογικά οφέλη. Από την άλλη, είναι η άποψη του Παπανδρέου, ο οποίος εμένει στην αντικομμουνιστική του στάση, επιχειρηματολογώντας πολιτικά, υποστηρίζοντας, ότι μια τέτοια εξέλιξη, θα οφελούσε μόνο το ΚΚΕ. Οι απόψεις του φαίνεται να πλησιάζουν αρκετά τις απόψεις της Δεξιάς, κάτι τέτοιο, όμως δε θα τον ζημιώσει, καθώς, θα καταφέρει εν τέλει να τις επιβάλει, όταν θα ενωθεί το Κέντρο υπό την

²⁶⁴ Ελευθερία, 3/7/1960.

²⁶⁵ Ελευθερία, 5/7/1960.

²⁶⁶ Ό.π.

ηγεσία του. Το θέμα, όμως, της ενότητας του Κέντρου κι άρα της ηγεσίας παραμένει και μόνο η Ελευθερία, το αναδεικνύει και πιέζει για ανάληψη πρωτοβουλιών.

Η αποτυχία του Βενιζέλου να προωθήσει τον αρχηγό της ΕΟΚΑ Γρίβα, με σκοπό την ενοποίηση του Κέντρου, ευνοεί τελικώς τον Παπανδρέου, ο οποίος αναδεικνύεται σε ηγετική φυσιογνωμία ενός τέτοιου εγχερήματος. Στις 19 Σεπτεμβρίου ανακοινώνονται ταυτόχρονα, η προκήρυξη νέων εκλογών για τις 29 Οκτωβρίου 1961 και η δημιουργία της Ένωσης Κέντρου (ΕΚ), η οποία περιλαμβάνει όλα τα κόμματα του Κέντρου, αλλά και σοσιαλιστικές κι ακροδεξιές δυνάμεις, θυμίζοντας την «Ένωση» του '52.

Η παρέμβαση του αμερικανικού παράγοντα στην ενοποίηση του Κέντρου είναι καθοριστική. Στόχος μετά και την εκλογική επιτυχία της ΕΔΑ το '58, ήταν η δημιουργία μιας «εθνικής αντιπολίτευσης» με ένα ενωμένο Κέντρο (που θα εκφράζει τις ανάγκες του λαού για οικονομική ανάπτυξη κι έναν εκσυγχρονισμό), με την στήριξη των μετριοπαθών, μη κομμουνιστικών αριστερών και κεντροαριστερών δυνάμεων, ως εναλλακτική απέναντι στην ΕΡΕ και με σκοπό τη διακοπή του διπολισμού Δεξιάς – Αριστεράς, χωρίς φυσικά να χάνει την υποστήριξη των ΗΠΑ ο Καραμανλής²⁶⁷.

Επίσης, ο κατακερματισμός και η έλλειψη ηγεσίας στο Κέντρο, ήταν κάτι που προβλημάτιζε τους Αμερικανούς, οι οποίοι δεν πίστευαν, ότι ο κεντρικός χώρος θα μπορούσε να αποτελέσει, βραχυχρόνια τουλάχιστον, αξιόπιστη κυβερνητική λύση²⁶⁸. Η υποψηφιότητα του Παπανδρέου ως συντηρητικού - αντικομμουνιστή πολιτικού με παρελθόν, ενισχυόταν, γιατί εκτός των άλλων αποτελούσε και φραγμό απέναντι σε πολιτικούς, «που κοιτούν να ενισχύσουν πολιτικά τη θέση τους, εξασθενίζοντας τους δεσμούς τους με τη Δύση»²⁶⁹ (βλ. ταξίδι Βενιζέλου στην ΕΣΣΔ). Η αλλαγή στην προεδρία των ΗΠΑ και η ανάδειξη του Κέννεντυ, δεν είναι σαφώς άσχετη με τις συνεννοήσεις στον κεντρικό χώρο. Οι στενοί συνεργάτες του νέου προέδρου ήταν υπέρ φιλελεύθερων κυβερνητικών σχημάτων²⁷⁰. Το καλοκαίρι του 1961, ο εκπρόσωπος του Υπουργείου

²⁶⁷ Παπαχελάς, ό.π., σ. 63, Ριζάς, ό.π., σ. 219 και Stan Draenos, *United States Foreign Policy and the Liberal Awakening in Greece, 1958 – 1967*, *The Historical Review*, Institute for Neohellenic Research, Volume V, 2008, σ. 122- 123, 125, 127.

²⁶⁸ Draenos, ό.π., σ. 127- 128.

²⁶⁹ Ό.π., σ. 130. Σύμφωνα με τον αξιωματούχο της πρεσβείας Stearns.

²⁷⁰ Ό.π., σ. 134 – 135.

Εξωτερικών των ΗΠΑ, McGhee, έρχεται στην Ελλάδα με σκοπό να συμβάλει στην ενοποίηση του Κέντρου κι έχει σειρά επαφών με πολιτικούς²⁷¹.

Η δημιουργία και μόνο της ΕΚ αποτελεί σημαντικό γεγονός για το αστικό πολιτικό σύστημα. Ειδικότερα, το Κέντρο μπορεί, πλέον, με αξιώσεις να αποτελέσει την εναλλακτική απέναντι στην ΕΡΕ, καθώς καθίσταται αυτομάτως «εθνική» αντιπολίτευση, έχοντας όμως και σαφή επιρροή προς τις αριστερές μάζες²⁷². Η συνεργασία του Μαρκεζίνη με την ΕΚ, πιστεύεται, ότι στέρησε από την ΕΔΑ ένα δυνητικό σύμμαχο σε ένα Λαϊκό Μέτωπο κι έτσι επιτυγχάνεται η ένωση της εθνικόφρονος αντιπολίτευσης η οποία καλύπτει όλο το φάσμα μεταξύ ΕΡΕ και ΕΔΑ²⁷³. Η συνεργασία με την ΕΔΑ αποκλείεται εκ μέρους της ΕΚ²⁷⁴. Η δημιουργία της ΕΚ ερμηνεύεται, επίσης, ως η επιτυχημένη προσπάθεια αποτροπής της πόλωσης μεταξύ των δύο «άκρων»²⁷⁵.

Το πρόγραμμα της Ε.Κ. ήταν με λίγα λόγια το εξής: Υποστήριζε πως τα λαϊκά εισοδήματα έπρεπε να αυξηθούν και να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη, αλλά και κοινωνική, με πρώτο μέλημα τη δωρεάν παιδεία. Ήταν εναντίον των εκτάκτων μέτρων και του καθεστώτος που θεωρούσε ότι «η ανταρσία» συνεχιζόταν, ενώ επέκρινε την καταστολή των φρονημάτων, προτείνοντας τη δημιουργία ενός κράτους δικαίου και την αντιμετώπιση του κομμουνισμού με περισσότερη δημοκρατία κι αύξηση του εισοδήματος. Επίσης, υποστήριζε την αποφυλάκιση πολιτικών κρατουμένων που εξέτισαν 15 χρόνια από την ποινή τους, κατάρνηση της διοικητικής εκτόπισης, εκδίκαση αδικημάτων κατασκοπείας από τα Εφετεία και τον περιορισμό των πιστοποιητικών για το δημόσιο και τις δυνάμεις ασφαλείας²⁷⁶. Ήταν υπέρ, όμως, της διατήρησης κάποιων εκτάκτων μέτρων, όπως την παραμονή του ΚΚΕ στην παρανομία και την άρνηση ομαδικού επαναπατρισμού των πολιτικών προσφύγων. Τέλος, ως προς την εξωτερική πολιτική, επιβεβαίωνε την σταθερότητα της χώρας μέσα στο ΝΑΤΟ, αλλά ζητούσε περισσότερη ισοτιμία, ενώ δεν υποστήριζε την αποπυρηνικοποιημένη βαλκανική²⁷⁷.

²⁷¹ Λιναρδάτος, ό.π., Τόμος Δ', σ. 29 – 30 και J. Meynaud, Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα, Μπάϋρον, Αθήνα, 1974, σ. 107.

²⁷² Το Βήμα, 21/9/1961.

²⁷³ Ό.π., 18/9/1961.

²⁷⁴ Ό.π., 8/10/1961.

²⁷⁵ Ελευθερία, 1/10/1961.

²⁷⁶ Jean Meynaud, ό.π., σ. 294.

²⁷⁷ Ριζάς, ό.π., σ. 226.

Η αναβίωση του δικομματισμού και του διμέτρωπου

Ο Χρήστος Λαμπράκης, του Συγκροτήματος Λαμπράκη, γράφει σχετικά με τα αποτελέσματα των εκλογών του '58, αλλά και το διακύβευμα των εκλογών του '61. Χαρακτηρίζει ως «βασικό πολιτικό λάθος» τη λαϊκή ετυμηγορία του '58 και την ανάδειξη της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση:

«Αλλά αξιωματική αντιπολίτευση μονάχα κατ' όνομα και κατ' επίφασιν, αφού τα πράγματα απέδειξαν πως η ΕΔΑ, μη ούσα παραδεκτή σαν εθνικόφρων παράταξις, δεν απετέλεσε αντιστάθμισμα προς την Κυβέρνηση. Η ψήφος του λαού εδόθη τότε από αγανάκτηση, από αντίδραση, σαν ψήφος αρνήσεως, υπήρξε απολύτως στείρα, ή μάλλον με συνέπειες θλιβερές για τη δημοκρατία»²⁷⁸.

Με βάση, λοιπόν, τη θητεία της ΕΔΑ, ως αξιωματική αντιπολίτευση, οι εκλογές της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961 αποκτούν διπλό νόημα, καθώς εκτός από κυβέρνηση, ο λαός πρέπει να ψηφίσει και για «εθνική» αντιπολίτευση²⁷⁹.

Αν κι ο αρθρογράφος ελπίζει να έρθει πρώτη η ΕΚ, είναι σαφής η θέση για την οποία προορίζεται το Κέντρο σ' εκείνη τη συγκυρία. Επίσης, παραδέχεται, ότι η διαφορά ΕΚ – ΕΡΕ έγκειται στη νοοτροπία και την ικανότητα των στελεχών κι όχι τόσο στις υποσχέσεις τους, αποδεικνύοντας, ότι ανήκουν και οι δύο στο ίδιο αστικό πλαίσιο κι άρα μπορούν να εναλλάσσονται στην εξουσία, προσφέροντας ένα δικομματισμό. Η αποστολή του Κέντρου είναι, να εξοστρακίσει την ΕΔΑ, η οποία δε γίνεται αποδεκτή στο ρόλο της αξιωματικής αντιπολίτευσης ανεξαρτήτως του έργου της. Η απόσπαση αριστερών ψήφων από την ΕΔΑ, γίνεται πιο επιτακτική, αλλά και πιο πιθανή από ποτέ. Ο δικομματισμός που απέτυχε το '52, επανέρχεται τώρα, με μεγαλύτερες αξιώσεις κι ως αναγκαία απάντηση στο αποτέλεσμα του '58.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται κι από το λόγο του Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη, αναφερόμενος στη σχέση Κέντρου – Αριστεράς:

«Συνιστά ο Αρχηγός της ΕΡΕ, όπως ο αγών του Κέντρου διεξαχθή εναντίον της ΕΔΑ και όχι εναντίον της ΕΡΕ. (...) Το Κέντρον γνωρίζει πως να επιτελή το εθνικόν του καθήκον. Αυτή η δημιουργία του απετέλεσε το βαρύτερον πλήγμα εναντίον της ΕΔΑ. Και το αποφασιστικόν πλήγμα θα είναι ο σχηματισμός Κυβερνήσεως του Κέντρου. Διατί το

²⁷⁸ Το Βήμα, 29/9/1961.

²⁷⁹ Ό.π., 1/10/1961.

Κέντρον γνωρίζει να μειώνη την δύναμιν της Αριστεράς, ενώ η ΕΡΕ απεδείχθη στρατολόγος της. Την εύρεν εις το 10% και την έφθασεν εις τα 24%»²⁸⁰.

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει η επιχειρηματολογία του γηραιού πολιτικού, σχετικά με την ψήφο προς την ΕΔΑ (έχει προηγουμένως χαρακτηρίσει το έργο της, ως αξιωματική αντιπολίτευση, άκαρπο), η οποία ουσιαστικά προοικονομείται, ως χαμένη, ακόμα κι επικίνδυνη, διότι θα φέρει ή τη δικτατορία της Δεξιάς ή τη δικτατορία της Αριστεράς σε περίπτωση που πάρει την πρώτη θέση η ΕΔΑ. Στόχος της ΕΚ είναι να κάνει αυτοδύναμη κυβέρνηση με τις ψήφους της ΕΔΑ²⁸¹.

Το κάλεσμα προς του ψηφοφόρους της ΕΔΑ, γίνεται με τη λογική της «χαμένης ψήφου», καθώς μόνο η επιλογή του Κέντρου έχει προοπτική, γιατί πολύ απλά, μπορεί να του επιτραπεί να σχηματίσει κυβέρνηση με ειρηνικό τρόπο, σ' αντίθεση με την Αριστερά, η οποία, είτε θα επιβληθεί, είτε θα την ανατρέψει με τη βία η Δεξιά. Επίσης, εξυπηρετείται έτσι και η θεωρία των δύο «άκρων», σχετικά με την αντίληψη για την κατάκτηση της εξουσίας. Ο διμέτωπος συνεχίζεται, αυτή τη φορά από ένα ενωμένο Κέντρο και με μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας, ενώ η τακτική της ΕΚ θυμίζει αυτήν της Ένωσης του '52.

Ο Βενιζέλος, σε άρθρο του, κατηγορεί την ΕΡΕ, ότι έχει αυξήσει τη δύναμη του κομμουνισμού και απωφελείται από αυτό. Κάνει λόγο, για μια «άγραφη και μυστική συμφωνία» μεταξύ ΕΡΕ κι ΕΔΑ, περί αλληλοστήριξης, μέσω της πολιτικής πόλωσης²⁸². Η μυστική αυτή συμφωνία, επιβεβαιώνεται, από τις κατηγορίες των δύο «άκρων» εναντίον της ΕΚ για «συνοδοιοπρία», είτε με την Αριστερά, είτε με τη Δεξιά αντιστοίχως. Επιπροσθέτως, η ΕΔΑ κατηγορεί την ΕΚ, αλλά παράλληλα υποστηρίζει, πως ο μεγάλος εχθρός είναι η ΕΡΕ, για να μην κατηγορηθεί ξανά, για το «σφάλμα»: «τί Πλαστήρας, τί Παπάγος»²⁸³.

Η λογική, ενός διμέτρου αγώνα, με στόχο την προσέλκυση των ερύτερων μαζών της Αριστεράς και της Κεντροαριστεράς, αλλά και των δυσανεσθημένων της ΕΡΕ, διαπνέει τον τελευταίο προεκλογικό λόγο του αρχηγού της ΕΚ στην Αθήνα. Απαντώντας με τη συμβολή του στα Δεκεμβριανά, ο Παπανδρέου απαντά στη θέση του Καραμανλή, ότι μόνο η ΕΡΕ μπορεί ν' αντιμετωπίσει τον κομμουνισμό και συνεχίζει:

²⁸⁰ Ό.π., 10/10/1961.

²⁸¹ Ό.π.

²⁸² Το Βήμα, 15/10/1961.

²⁸³ Ελευθερία, 19/10/1961.

«Δεν πρόκειται να απευθυνθώ προς τους εγγεγραμμένους του Κομμουνιστικού Κόμματος. Ανήκουν εις άλλον κόσμον. Μας χωρίζει το μέγα θέμα της Ελευθερίας (...) απευθύνομαι προς τους διαμαρτυρομένους Δημοκρατικούς, οι οποίοι είναι πολύ περισσότεροι, οι οποίοι απαρτίζουν την μεγάλην πλειοψηφίαν του 24% (...) Δεν είναι η θέσις των εις το πλευρόν της ΕΔΑ, εδώ είναι η θέσις των κάτω από την ιδιικήν μας τιμίαν σημαίαν της Δημοκρατίας (...) τους καλώ να παύσουν να είναι συνοδοιπόροι της ΕΔΑ και να καταστούν πρωτοπόροι της Δημοκρατίας (...) Εδώ θα εύρουν την αναγνώρισιν των αγώνων της Εθνικής Αντιστάσεως τους οποίους η αριστερά καπηλεύεται και η δεξιά διώκει»²⁸⁴.

Απέναντι στις μεθόδους της Δεξιάς, η οποία ενίσχυσε τον κομμουνισμό, το Κέντρο έρχεται να προτείνει το δικό του μίγμα πολιτικής, το οποίο είναι πιο φιλελεύθερο και διώκει μόνο την παράνομη πράξη. Το καινούριο στοιχείο σε σύγκριση με τα καλέσματα προηγούμενων αναμετρήσεων (συγκεκριμένα του '56 και του '58), είναι η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης. Ολοκληρώνεται έτσι η προσέγγιση προς τον αριστερό ψηφοφόρο, δίνοντάς του μια ελπίδα, για επίσημη αναγνώριση κι άρση των έκτακτων μέτρων και της κοινωνικής απομόνωσης κι απόδοση γενικής ή τουλάχιστον μερικής αμνηστίας. Το πέρασμα του χρόνου, η ενίσχυση της ΕΔΑ και η ριζοσπαστικοποίηση του λαού, οδηγεί στην αναπόφευκτη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος. Η ΕΚ θα επιχειρήσει να κάνει ένα νέο άνοιγμα, μέσω της άτυπης αναγνώρισης της Εθνικής Αντίστασης, προσδοκώντας να υπερπηδήσει τους εμφυλιοπολεμικούς διασωρισμούς, που δεν την εξυπηρετούν και να ηγηθεί της προσπάθειας φιλελευθεροποίησης. Θεωρεί, έτσι, ότι θα απογυμνώσει την ΕΔΑ από τα αιτήματά της (εκτός της νομιμοποίησης του ΚΚΕ και της γενικής αμνηστίας) και θα την περιορίσει, ενώ από την άλλη θα αποδυναμώσει την πόλωση γύρω από τον «κομμουνιστικό κίνδυνο», την οποία καλλιεργεί η Δεξιά κι από την οποία ισχυροποιείται.

Μέσα στο πλαίσιο της όξυνσης του Ψυχρού Πολέμου, λόγω της κόντρας Χρουστσώφ- Κέννεντυ για το Βερολίνο και την τύχη της διχοτομημένης Γερμανίας, αλλά και της πόλωσης μεταξύ Ελλάδας - Βουλγαρίας, συγκροτείται ένα σχέδιο με την ονομασία «Περικλής» για τις εκλογές και με σκοπό τη συρρίκνωση της ΕΔΑ. Το σχέδιο αυτό είχε καταρτιστεί από την ΚΥΠ (Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών) και συζητήθηκε από το ΓΕΕΘΑ, με τον αρχηγό του, Αθ. Φροντιστή να βεβαιώνει ότι: «ο κ. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως ενέκρινε γενικώς το Σχέδιον», ενώ ενεργό ρόλο έπαιζαν σε αυτό και οι Αμερικανοί²⁸⁵.

²⁸⁴ Το Βήμα, 27/10/1961.

²⁸⁵ Λιναρδάτος, τόμος Δ, ό.π., σ. 41 – 43.

Η ΕΔΑ στέλνει επιστολή προς τα κόμματα της αντιπολίτευσης στην οποία αποκαλύπτει ένα από τα σχέδια, που είχαν καταρτιστεί και καλεί σε συνεννόηση με την υπόλοιπη αντιπολίτευση²⁸⁶. Μέσω της Αυγής (17 και 19/9/1961) δημοσιεύει ένα προσχέδιο για το σχεδιασμό της βίας απέναντι στην Αριστερά, αλλά το Κέντρο φρόντισε να υποβαθμίσει την αποκάλυψη αυτή²⁸⁷, ακόμα κι όταν το σχέδιο τέθηκε σε εφαρμογή κατά την προεκλογική περίοδο. Αυτό εξηγείται λόγω του συμφέροντος που είχε η κεντρώα αντιπολίτευση, από τη βία απέναντι στους αριστερούς ψηφοφόρους, που ενδεχομένως θα την ενίσχυε εκλογικά.

Ο Κ. Μητσοτάκης (στέλεχος της ΕΚ) επιβεβαιώνει, πως η ηγεσία της ΕΚ γνώριζε, ότι υπήρχε σχέδιο εναντίον της Αριστεράς και περίμενε να επωφεληθεί από αυτό²⁸⁸. Ο Μαρκεζίνης από το Κόμμα των Προοδευτικών, που συνεργάστηκε με την ΕΚ, είχε προειδοποιήσει τον Παπανδρέου, ότι μια υπηρεσιακή κυβέρνηση σαν κι αυτή του Δόβα, με υπουργό Άμυνας τον Ποταμιανό - που ήταν άνθρωποι του Παλατιού - θα μπορούσε να αποβεί μοιραία, ως προς τη διεξαγωγή των εκλογών. Ο Παπανδρέου θα απαντήσει ως εξής: «Και λίγη βία μας χρειάζεται», ενώ, όταν θα επαναφέρει το θέμα ο Μαρκεζίνης, θα του πει: «Ο Ποταμιανός λέει, ότι δεν τον νοιάζει τι θα ψηφίσουν (τα θύματα της βίας). Αρκεί να μην ψηφίσουν Αριστερά. Μας κάνει τη δουλειά μας»²⁸⁹. Μια ακόμη χαρακτηριστική απάντηση του γηραιού πολιτικού, είναι αυτή, που θα δώσει στον αρχισυντάκτη της εφημερίδας Μακεδονία, όταν εκείνος θα τον συναντήσει -λίγο πριν τις εκλογές- και θα καταγγείλει το όργιο βίας που εκτυλίσσεται στη Βόρεια Ελλάδα. Ο Παπανδρέου θα δηλώσει πως: «Οι κομμουνισταί δε θα πάνε να γίνουν φασίσται»²⁹⁰, εννοώντας, ότι θα ψηφίσουν Κέντρο.

Ας δούμε, όμως, πως σχολιάζεται η προεκλογική βία από τον κεντρώο Τύπο. Αρχικά, οι επιθέσεις κρατικών οργάνων παρουσιάζονται, ως μεμονωμένες περιπτώσεις, συγκαλύπτοντας το γενικότερο σχέδιο κι έτσι γίνεται λόγος για «παρεκτροπαί»²⁹¹, «επιδιώξεις μερικών αφρόνων Ηρακλέων της εθνικοφροσύνης», που με τις επιθέσεις τους σε κεντρώους -κι όχι τόσο σε αριστερούς- ενισχύουν εκλογικά την ΕΔΑ²⁹².

²⁸⁶ Τρίκας, ό.π., σ. 868.

²⁸⁷ Το Βήμα, Ελευθερία, 19/9/1961.

²⁸⁸ Θανάσης Διαμαντόπουλος, Κώστας Μητσοτάκης, Πολιτική Βιογραφία, Τόμος Β, 1961 – 1974, Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία, Πρόλογος: Μίκης Θεοδωράκης, Παπαζήσης, Αθήνα, [χχ], σ. 67.

²⁸⁹ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 75.

²⁹⁰ Ό.π., σ. 76.

²⁹¹ Ελευθερία, 3/10/1961.

²⁹² Ό.π., 10/10/1961.

Το ΠΑΜΕ (εκλογικός συνασπισμός της ΕΔΑ) καταγγέλει παρακώλυση της προεκλογικής του δραστηριότητας, δολοφονικές ενέργειες εναντίον στελεχών και οπαδών του, αλλά και συλλήψεις και προειδοποιεί ότι θα προσφύγει σε διαμαρτυρία προς τη διεθνή κοινή γνώμη.

Το Βήμα, επιτίθεται στην ΕΔΑ και τη χαρακτηρίζει, ως υποταγμένη στις θελήσεις ξένων, γιατί θα προσέφευγε σε διεθνείς οργανώσεις. Υποστηρίζει, ότι πρώτο το Κέντρο κατήγγειλε στο λαό το «προεκλογικόν όργανον», αλλά επειδή είναι καθαρά εσωτερικό θέμα, δεν πρέπει να δυσφημιστεί η Ελλάδα κι ότι στην ανάγκη, θα γινόταν προσφυγή στο βασιλιά²⁹³.

Είναι χαρακτηριστική η αντίληψη του Κέντρου σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης της παραβίασης δημοκρατικών διαδικασιών. Κατ' αρχάς, το θέμα θεωρείται καθαρά εσωτερικό και δεν μπορεί να διεθνοποιηθεί, καθώς αυτό αποτελεί τακτική των κομμουνιστών, οι οποίοι, ως διεθνιστές ζητούν βοήθεια από αδελφά κόμματα και οργανώσεις, ακόμα κι από τον ΟΗΕ, για να δημιουργηθεί κινητοποίηση και κατ' επέκταση πίεση προς τη χώρα, δυσφημώντας την και δίνοντας πάτημα στο διεθνή κομμουνισμό να διαμαρτυρηθεί για τα πολιτικά δικαιώματα, με αποτέλεσμα να τίθεται θέμα ανάμιξης του στα εσωτερικά της Ελλάδας. Αρμόδιος, για να λυθεί το ζήτημα της καταπάτησης των δημοκρατικών διαδικασιών, είναι κυριώς ο βασιλιάς, προσδίδοντάς του έτσι ευθύνες κι άρα εξουσίες, δίνοντάς του το δικαίωμα να παρεμβαίνει στην πολιτική ζωή καθοριστικά. Όλος ο παραπάνω συλλογισμός του Κέντρου, θα αποτυπωθεί κι αργότερα, κατά τη διάρκεια του ανένδοτου αγώνα.

Στις 13 Οκτωβρίου, γίνεται οργανωμένη επίθεση πεντακοσίων «εθνικοφρόνων» εναντίον συγκέντρωσης του ΠΑΜΕ. Το Βήμα, περιγράφει ως εξής το συμβάν:

«Τα συνθήματα «Οι Μεντερέδες στην αγχόνη», «Όχι βάσεις πυραύλων», «Κάτω οι φασίστες», εξηρέθησαν 500 περίπου εθνικόφρονας πολίτας, οι οποίοι είχαν συγκεντρωθή εις τα πέριξ οδούς»²⁹⁴.

Η Ελευθερία αναφέρει, ότι με αφορμή τα εγκαίνια εκλογικού κέντρου ΠΑΜΕ στο Αιγάλεω, κομμουνιστές απειλούσαν τηλεφωνικά κατοίκους, με αποτέλεσμα εθνικιστές να βρίσκονται σε αγανάκτηση. Η Χωροφυλακή υποστηρίζει, ότι έκανε ό,τι ήταν δυνατό, για την προστασία της συγκέντρωσης. Το ΠΑΜΕ υποστηρίζει ότι οι χωροφύλακες βοήθησαν τους

²⁹³ Το Βήμα, 13/10/1961.

²⁹⁴ Ό.π., 14/10/1961.

επιτιθέμενους, οι οποίοι ανήκαν σε οργανώσεις, όπως η ΕΚΟΦ. Η Ελευθερία αναρωτιέται, ποιος οργάνωσε την επίθεση, γιατί δεν υπήρξε καμία σύλληψη και προειδοποιεί, πως αυτές οι μέθοδοι θα βοηθήσουν την «άκρα Αριστερά»²⁹⁵. Καλλιεργείται κι από τον κεντρώο Τύπο, μια πόλωση, με σκοπό να προβληθεί η σύγκρουση των δύο «άκρων», ως αίτιο για την προεκλογική βία και με στόχο την Ένωση Κέντρου.

Ο Παπανδρέου κάνει λόγο για παρακρατικές οργανώσεις. Σε περιοδεία του στη Β. Ελλάδα διαπίστωσε «σποραδικά κρούσματα τρομοκρατίας και επεμβάσεων εκ μέρους ανωτέρων κρατικών οργάνων». Ο Βενιζέλος κατηγορεί ως υποκινητή την ΕΡΕ και προειδοποιεί, για τον κίνδυνο «να απολεσθή ο έλεγχος της καταστάσεως, με σκοτεινάς τας περαιτέρω συνεπείας». Ο Παπανδρέου, τέλος, θα προβεί σε διάβημα διαμαρτυρίας προς την κυβέρνηση²⁹⁶.

Ο κεντρώος Τύπος προσπαθεί να αξιοποιήσει τα γενικευμένα βίαια επεισόδια, προς όφελος της ΕΚ επιστρατεύοντας τη θεωρία των δύο «άκρων». Το Βήμα σε κύριο άρθρο του με τίτλο: «Αι τάσεις των δύο άκρων. Δεν θα επιτευχθή μια νέα πόλωσις» (πρέπει να είναι το πρώτο άρθρο σε πρωτοσέλιδο, που να αναφέρεται στη βία) γράφει τα εξής, ότι υπάρχει κεντρικό σχέδιο με σκοπό, όχι τη μείωση της Αριστεράς, αλλά την πόλωση κι από τις δύο μεριές με στόχο την ΕΚ και μόνο²⁹⁷. Παρόμοιου ύφους άρθρα κάνουν την εμφάνισή τους.²⁹⁸.

Ο Παπανδρέου βλέποντας, ότι η βία κι ο εκφοβισμός ασκούνται εξίσου σε κεντρώους πολιτευτές και ψηφοφόρους στέλνει τηλεγράφημα στις οργανώσεις του κόμματος, καλώντας τους υποστηρικτές της ΕΚ να προβούν σε αυτοάμυνα²⁹⁹. Και ενώ οι επιθέσεις συνεχίζονται, ο Παπανδρέου κάνει διάβημα διαμαρτυρίας στο βασιλιά, στις 22/10. Πολιτευτές του ΠΑΜΕ δέχονται επίθεση με σφαίρες³⁰⁰, ενώ στις 27 του μηνός ξεψυχά νεαρός υποστηρικτής του ΠΑΜΕ, ο οποίος είχε πυροβοληθεί από αγνώστους³⁰¹. Κι ένας ακόμη νέος της ΕΔΑ, που υπηρετούσε τη θητεία του, θα βρεθεί νεκρός από σφαίρα στο κεφάλι, την ημέρα των εκλογών και θα αποδωθεί σε αυτοκτονία κατόπιν αφόρητης ψυχολογικής πίεσης³⁰².

²⁹⁵ Ελευθερία, 14/10/1961.

²⁹⁶ Ελευθερία, 15/10/1961.

²⁹⁷ Το Βήμα, 17/10/1961.

²⁹⁸ Ελευθερία, 17/10/1961, Το Βήμα, 20/10/1961.

²⁹⁹ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 76.

³⁰⁰ Ελευθερία, 21/10/1961.

³⁰¹ Ό.π., 28/10/1961.

³⁰² Λιναρδάτος, ό.π., σ.79 – 80 βλ. Και Τύπο, 30/10/1961.

Το Βήμα και η Ελευθερία, υποβαθμίζουν τις επιθέσεις εναντίον του ΠΑΜΕ και τις αναφέρουν σχεδόν αποκλειστικά στην τελευταία σελίδα. Αρχικά, κάνουν λόγο για μεμονωμένες περιπτώσεις κι αυθαιρεσίες κρατικών οργάνων κι οπαδών της ΕΡΕ, εναντίον κεντρών. Μετά και την επίθεση παρακρατικών στο Αιγάλεω και τις συνεχιζόμενες αγριότητες, ο κεντρώος Τύπος, αξιοποιεί τη βία παρουσιάζοντάς την, ως αλληλοτροφοδοτούμενη από τα δύο «άκρα», τα οποία κερδίζουν με το να συμπιεστεί το Κέντρο εκλογικά. Δε γίνεται λόγος, για οργανωμένο κεντρικά σχέδιο από το ίδιο το κράτος, αλλά για παρότρυνση από την ΕΡΕ σε κομματικά όργανα μέσα στο κράτος και «εθνικόφρονες» οργανώσεις να προβούν σε ενέργειες εναντίον των αντιπάλων τους. Από την άλλη η ηγεσία, αντιλαμβάνεται αργά, ότι η βία δε θα βγεί υπέρ της (όπως και ο εκλογικός νόμος του 1958), αποδεικνύοντας και πάλι, ότι όταν βασίζεται ή συνεργάζεται με τη Δεξιά ή την Αριστερά, δεν μπορεί να αποκτήσει ηγετικό ρόλο και κατ'επέκταση κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

Ο προεκλογικός αγώνας φτάνει στο τέλος του μέσα σ' ένα πρωτοφανές κλίμα βίας και τρομοκρατίας. Τα αποτελέσματα είναι τα εξής: ΕΡΕ 50,81%, ΕΚ 33,65%, ΠΑΜΕ 14,62%. Πάντως, η πτώση του ΠΑΜΕ δε μεταφράζεται σε αντίστοιχη άνοδο του Κέντρου, αλλά σε ενίσχυση της ΕΡΕ, χωρίς όμως να εμποδίζει την αλλαγή στο συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ Κέντρου κι Αριστεράς³⁰³.

Ο κεντρώος Τύπος, εκτός από τις κατηγορίες για βία και νοθεία οι οποίες προβάλλονται από την πρώτη στιγμή (πιο έντονα από την Ελευθερία), χαρακτηρίζει σημαντικό το γεγονός, ότι η δύναμη του ΠΑΜΕ, δηλαδή της Αριστεράς περιορίστηκε κατά 10%, κάτι το οποίο πιστώνεται στην ενοποίηση του Κέντρου³⁰⁴. Προβάλλονται βουλευτές, όπως ο Τσιριμώκος, ο οποίος εγκατέλειψε την ΕΔΑ και με την ΕΚ σημείωσε μεγάλη επιτυχία, σ' αντίθεση με εθνικόφρονες υποψηφίους, που πολιτεύτηκαν με την Αριστερά και περιθωριοποιήθηκαν³⁰⁵.

Η ενοποίηση του Κέντρου σε έναν πολιτικό οργανισμό, συμβάλλει τα μέγιστα στη διμέτρη τακτική, η οποία απέτυχε το 1958. Η κατηγορία της μυστικής συμφωνίας με την ΕΔΑ, η οποία είχε χρησιμοποιηθεί κατά του Κέντρου το '52, τώρα αξιοποιείται από την ΕΚ, για να ενισχύσει τη θεωρία της αλληλοβοήθειας μεταξύ των δύο «άκρων». Οι όποιες επιθέσεις είτε από την ΕΔΑ, είτε από την ΕΡΕ, για συνοδοιπορία εναντίον του Κέντρου,

³⁰³ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 292.

³⁰⁴ Το Βήμα, 30/10/1961: «ο Ελληνικός Λαός εξησφάλισεν εθνικόφρονα κυβέρνησιν όσον και ΕΘΝΙΚΟΦΡΟΝΑ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΙΝ».

³⁰⁵ Ό.π., 1/11/1961.

εκλαμβάνονται, ως απόδειξη αυτής της άτυπης συμμαχίας, με σκοπό την πόλωση. Η ΕΚ, η οποία στοχεύει και προς τους απογοητευμένους ψηφοφόρους της ΕΡΕ, αλλά και στους δημοκράτες της ΕΔΑ, επενδύει στην ίδια την ενοποίηση του κεντρικού χώρου, η οποία τη θέτει αυτόματα στη μέση του κομματικού τοπίου. Για πρώτη φορά μετεμφυλιακά, δίνεται η υπόσχεση, για μια έμπρακτη αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης, από μια μελλοντική κυβέρνηση της ΕΚ. Η προσπάθεια, για κάλυψη του κεντροαριστερού χώρου εις βάρος της ΕΔΑ, όπως είδαμε και με την αποδοχή της βίας, είναι ζωτικής σημασίας, για την ΕΚ, η οποία μόλις συνειδητοποιεί, ότι δεν επωφελήθηκε από αυτήν σ' αντίθεση με την ΕΡΕ, καταγγέλει το αποτέλεσμα και ξεκινάει τον Ανένδοτο. Η μάχη κατά της Δεξιάς μπαίνει στην πιο οξεία φάση της.

Κεφάλαιο 9: Ο Ανένδοτος: Η προσπάθεια απομόνωσης της ΕΔΑ μέσα από τον αντιδεξιό αγώνα και τον έλεγχο του κοινωνικού ριζοσπαστισμού

Η ηγεσία του Κέντρου παρακολουθεί αμήχανα τη γνωστοποίηση των εκλογικών αποτελεσμάτων και σαφώς απογοητευμένη. Η ΕΔΑ, μέσω της Αυγής θα χαρακτηρίσει το αποτέλεσμα ως εκλογικό πραξικόπημα και θα παροτρύνει την ΕΚ σε κοινό αγώνα μέσα κι έξω από τη βουλή³⁰⁶. Το δίλημμα τίθεται από την πρώτη στιγμή στην ΕΚ: ή θα αποδεχτεί το αποτέλεσμα και θα επιτελέσει το έργο της, ως «εθνική» αντιπολίτευση, ή θα αρνηθεί τη γνησιότητα των εκλογών, τη νομιμότητα της κυβέρνησης και θα μπει σ' έναν αγώνα, για νέες εκλογές. Θα διαλέξει το δεύτερο. Ο Βενιζέλος και ο εκδότης της Ελευθερίας Π. Κόκκας, θα συνηγορήσουν υπέρ της καταγγελίας του εκλογικού αποτελέσματος³⁰⁷, αν κι αργότερα ο Βενιζέλος θα προβεί στις γνωστές του παρασκηνακές διαβουλεύσεις με παράγοντες από την ΕΡΕ.

Αναπόφευκτα, όμως, η ΕΚ θα βρισκόταν δίπλα στην ΕΔΑ σ' αυτόν το νέο αντιδεξιό αγώνα, καθώς θα έχουν τα ίδια πολιτικά αιτήματα και τον ίδιο αντίπαλο. Φυσικά συνεννόηση δε θα υπάρξει μεταξύ των δύο κομμάτων σ' επίπεδο κορυφής. Η σύμπραξη θα συμβεί σε επίπεδο βάσης, κάτι το οποίο δείχνει, ότι οι δύο χώροι βρίσκονται πιο κοντά από ποτέ άλλοτε στον αγώνα, για ανατροπή της Δεξιάς. Το Κέντρο θα αναλάβει να εκφράσει την επιθυμία ενός κομματιού του λαού, με έντονη την παρουσία της νεολαίας, το οποίο επιζητά την πλήρη εκδημοκράτιση του κράτους, την ανάπτυξη του βιοτικού του επιπέδου και την κοινωνική πρόνοια, αλλά και την αυτοδιάθεση της Κύπρου, με έντονο το αντιδυτικό αίσθημα. Αυτό το λαϊκό ρεύμα, θα φανεί αργότερα, ότι υπερβαίνει κατά πολύ την ΕΚ. Ένα επίσης σημαντικό στοιχείο είναι, ότι παρ' όλο, που η Αριστερά έχει πληγεί εκλογικά δε χάνει τις δυνάμεις της σε επίπεδο κοινωνίας κι ούτε απορροφάται ή απομονώνεται από το Κέντρο. Οι συνεχείς κινήσεις της για συνεργασία με την ΕΚ, θα φέρουν την ΕΚ σε δύσκολη θέση. Η ΕΡΕ, θα προσπαθήσει να το εκμεταλλευτεί αυτό, σ' ένα ήδη πολωμένο κλίμα μεταξύ Δεξιάς κι αντιδεξιάς το οποίο διαμορφώνεται. Η ΕΚ δε θα καταφέρει να ανακόψει την επικοινωνία των ψηφοφόρων ΕΔΑ και Κέντρου.

³⁰⁶ Λιναρδάτος, Τόμος Δ, ό.π., σ. 95 – 96.

³⁰⁷ Ό.π., σ. 99 και Δαφνής, ό.π., σ. 557: ο Βενιζέλος, αν και δεν πίστεψε στη νίκη της ΕΚ, εντούτοις πρωτοστάτησε στη μη αποδοχή του εκλογικού αποτελέσματος, με σκοπό τη διατήρηση της ενότητας στην ΕΚ.

Σε δηλώσεις του στις 31/10, ο Παπανδρέου, αφού ευχαριστεί τους ψηφοφόρους της ΕΚ και δηλώνει, ότι το Κέντρο έκανε πράξη την εθνική του αποστολή να μειώσει τη δύναμη της Αριστεράς, χαρακτηρίζει πραξικόπημα τις εκλογές και παράνομη την κυβέρνηση³⁰⁸. Η μη αναγνώριση της κυβέρνησης θα επισημανθεί κι από την κοινοβουλευτική ομάδα της ΕΚ στις 14 Νοεμβρίου κι εκεί γίνεται, για πρώτη φορά λόγος, για ανένδοτο αγώνα υπέρ της αποκατάστασης της δημοκρατίας³⁰⁹.

Στις 2 Δεκεμβρίου οι κοινοβουλευτικές ομάδες της ΕΚ και της ΕΔΑ αποφασίζουν να μην συμμετέχουν στην πρώτη συνεδρίαση της βουλής, στην ανάδειξη του προέδρου της και στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης. Πάντως από την πρώτη στιγμή, η ενότητα του κόμματος μπαίνει σε δοκιμασία, λόγω του ανένδοτου, ο οποίος στρέφεται και κατά των ανακτόρων, απαγορεύοντας την εκπροσώπηση της ΕΚ σε κοινωνικές εκδηλώσεις τους και οποιαδήποτε επαφή με το παλάτι, ενώ καθ' όλη τη διάρκεια του ανένδοτου, θα ζητά την πρωτοβουλία του βασιλιά, για διενέργεια εκλογών. Η ΕΚ, απέναντι στο κάλεσμα της ΕΔΑ, για συντονισμό των δημοκρατικών δυνάμεων, θα προσπαθήσει να διαχωρίσει πλήρως τη θέση της από αυτή, συνεχίζοντας τη διμέτωπη τακτική της³¹⁰.

Στις 18/1/1962 αρχίζει η συζήτηση επί των προτάσεων δυσπιστίας που είχε καταθέσει η αντιπολίτευση. Ο Παπανδρέου θα κατηγορήσει ευθέως τον αρχηγό ΓΕΣ στρατηγό Καρδαμάκη, ως ανάξιο, καθώς συμμετείχε στο σχέδιο τρομοκρατίας και νοθείας των εκλογών και τελειώνει δηλώνοντας:

«Εγίνατε εσωτερική κατοχή. Είμεθα εθνική αντίστασις. Ο ανένδοτος αγών αποτελεί πλέον υπέρτατον χρέος τιμής (...) Οι ένοχοι θα τιμωρηθούν. Η δημοκρατία θα νικήση»³¹¹.

Ο Βενιζέλος ανεβαίνει στο βήμα στις 20 Ιανουρίου. Ξεκινώντας, αναλύει την πολιτική κατάσταση κατά τις δύο προηγούμενες εκλογές κι ούτε λίγο, ούτε πολύ, συμπεραίνει, ότι η ΕΡΕ άφησε την ΕΔΑ «να κινηθή με απόλυτον άνεσιν», για να ζημιωθεί εκλογικά το ΚΦ³¹². Σε άλλο σημείο της ομιλίας του δηλώνει τη διαφορά, που υπάρχει ανάμεσα στην παράταξή του και τη Δεξιά:

«οι κύριοι της ΕΡΕ αντιλαμβάνονται την εθνικοφροσύνην ως μέσον εξανδραποδισμού των πολιτικών αντιπάλων και μονοπωλήσεως της αρχής (...). Ημείς και

³⁰⁸ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 97.

³⁰⁹ Ό.π., σ. 99.

³¹⁰ Το Βήμα, 17/11/1961, 2/12/1961 και 11/1/1962.

³¹¹ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 114 – 117.

³¹² ΕΠΣΒ, Περίοδος ΣΤ, Σύνοδος Α, Τόμος Α, σ. 151.

μόνον ημείς είμεθα οι πραγματικοί εθνικόφρονες. Και δεν δεχόμεθα υπό τας συνθήκας τας οποίας εδημιουργήσατε να είμεθα συνάδελφοι εν τη εθνικοφροσύνη μαζί σας»³¹³.

Η εθνικοφροσύνη, ως ιδεολογικό πλαίσιο και πολιτική πρακτική, την οποία εκπροσωπούσε καλύτερα η Δεξιά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50, επιχειρείται, τώρα από το Κέντρο, να τροποποιηθεί, ως προς τα μέσα αντιμετώπισης του κομμουνισμού αλλά και λειτουργίας του κομματικού ανταγωνισμού, ανταποκρινόμενη στη διεθνή ύφεση και τις νέες συνθήκες φιλελευθεροποίησης. Επίσης, η ΕΚ συνηθειτοποιεί, ότι η ταύτιση της Δεξιάς με το κράτος και η ενίσχυση της ΕΔΑ ('58), θα ενισχύσει το δίπολο ΕΡΕ - ΕΔΑ. Η μάχη δεν είναι μόνο για τη δημοκρατία, αλλά και για την πολιτική επιβίωση της ΕΚ.

Να σημειωθεί εδώ, ότι οι Αμερικανοί ήταν αντίθετοι στον ανένδοτο αγώνα, τον οποίο θεωρούσαν καιροσκοπικό³¹⁴. Η αρνητική στάση της ΕΚ απέναντι σε δύο πυλώνες του αστικού καθεστώτος (στρατός – παλάτι), είναι αποτέλεσμα της λαϊκής δυσαρέσκειας και της πίεσης που ασκήθηκε κατά τις τελευταίες εκλογές. Η δυσφορία απέναντι στο Στέμμα είναι εμφανής από το '56, αλλά η ΕΚ (κι η ΕΔΑ) δε θέτει καθεστωτικό θέμα, καθώς είναι πέραν της ιδεολογικής της οριοθέτησης και των στόχων της σ' αυτήν τη συγκυρία.

Η ηγεσία του Κέντρου και συγκεκριμένα ο Παπανδρέου πιστεύει, ότι αυτή είναι η ευκαιρία του – από την στιγμή που δε φαίνεται διατεθειμένη η ΕΡΕ να εγκαταλείψει την εξουσία μετά το όργιο βίας και νοθείας – να πρωταγωνιστήσει και να προσεταιριστεί τις μεγάλες και μαχητικές μάζες, με ταυτόχρονη υποβάθμιση της ΕΔΑ. Η αυτοαναγόρευση του Κέντρου σε «εθνική αντίσταση», έχει αυτόν ακριβώς τον στόχο: την συγκέντρωση των μαζών της ΕΑΜικής αντίστασης και της νεολαίας, που εμπνέεται από αυτά τα ιδανικά, υπό τη σημαία της ΕΚ. Το βάρος του αγώνα ρίχνεται από εδώ και πέρα στο δρόμο και στις λαϊκές συγκεντρώσεις.

Το Βήμα, προσπαθεί να παρουσιάσει την ΕΚ πλήρως αποστασιοποιημένη από την Αριστερά, η οποία αποδεικνύεται «ουραγός» στον αγώνα του Κέντρου. Προβάλλει ακόμα, την ανησυχία της ΕΔΑ, ότι μπορεί το Κέντρο να απορροφήσει τους ψηφοφόρους της, όπως έκανε κι ο Πλαστήρας και γι' αυτό, αποφάσισε να οργανώνει ξεχωριστές εκδηλώσεις³¹⁵. Είναι έκδηλη η ανάγκη να δειχτεί, η αποστροφή προς την ΕΔΑ, αλλά και να προβληθούν οι επιθέσεις της κατά του Κέντρου, ως διαπιστευτήρια της ορθής στάσης της ΕΚ. Σχολιάζονται,

³¹³ Ο.π., σ. 153.

³¹⁴ Ριζάς, ό.π., σ. 268.

³¹⁵ Το Βήμα, 1/4/1962.

επίσης και οι προγραμματικές αρχές των δύο κομμάτων, προκειμένου να εμποδωθεί το αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ τους³¹⁶.

Στις 16 Απριλίου, η ΕΚ αιτείται άδεια για ανοικτή συγκέντρωση, αλλά η κυβέρνηση θα απαγορεύσει κάθε υπαίθρια εκδήλωση (αν και είχε προταθεί το γήπεδο του Παναθηναϊκού το οποίο απέρριψε η ΕΚ). Η ΕΚ ανακοινώνει πως ο Παπανδρέου θα μιλήσει από το μπαλκόνι της Λέσχης Φιλελευθέρων στις 20 Απριλίου, ενώ η ΕΔΑ καλεί τους οπαδούς της να συμμετάσχουν στη συγκέντρωση.

Ο Παπανδρέου επαναλαμβάνει, ότι το κόμμα του επιτελεί το έργο εθνικής αντίστασης απέναντι σε μια εσωτερική κατοχή. Υποστηρίζει, ότι ο αγώνας γίνεται, για την αποκατάσταση της Βασιλευομένης Δημοκρατίας, με τίμιο κράτος, τίμιο εκλογικό σύστημα και τίμιες εκλογές και καλεί το βασιλιά να επιτελέσει το καθήκον του, έτσι ώστε να επέλθει η αρμονία μεταξύ βουλής και λαού. Ξεκαθαρίζει, ότι ο ανένδοτος δεν στρέφεται κατά του στρατεύματος, αλλά κατά των ηγετών του, οι οποίοι μαζί με την ΕΡΕ το έχουν καταστήσει κομματικό όργανο. Κατηγορεί επίσης την κυβέρνηση για ολοκληρωτισμό και επικαλείται το άρθρο 114 του Συντάγματος (σχετικά με την υπεράσπισή του)³¹⁷.

Η αντίθεση προς την κυβέρνηση Καραμανλή είναι πλήρης. Η κατηγορία περί κομματικοποίησης του στρατού, ιδιωποίησης του ραδιοφώνου και η ολοκληρωτική της στάση, υποδηλώνουν την ένταση μεταξύ των δύο χώρων. Η κρατική καταστολή η οποία ακολουθεί όλες τις λαϊκές διαμαρτυρίες της περιόδου, οξύνει την αντιπαράθεση. Το θέμα της ΕΔΑ είναι δευτερεύον, αλλά υπαρκτό κι έγκειται στον τρόπο διαχωρισμού της επιρροής της ΕΚ και της ΕΔΑ στο επίπεδο των μαζών. Η μαχητική κινητοποίηση του λαού κι η απήχηση σ' αυτόν κι ειδικά στη νεολαία, μπορεί να αποδιδόταν παλιότερα στην Αριστερά, αλλά τώρα τα ηνία έχει το Κέντρο, καθιστώντας την ΕΔΑ απλώς ουραγό των εξελίξεων, σύμφωνα με την εκτίμηση της κεντρικής παράταξης³¹⁸. Παρ' όλα αυτά η ΕΔΑ θα συνεχίσει να βρίσκεται δίπλα στις εκδηλώσεις της ΕΚ και να υπερασπίζεται την ενότητα των δημοκρατικών δυνάμεων. Η ταύτιση των στόχων ΕΚ κι ΕΔΑ υπέρ της δημοκρατίας, δικαιολογείται από το Κέντρο, ως μια «υποκριτική» προσπάθεια της Αριστεράς να επιβιώσει πολιτικά, ενώ η ΕΚ δεν πρέπει, γι' αυτό το λόγο να εγκαταλείψει τα ιδανικά της, μόνο και μόνο επειδή υπάρχει σύμπτωση απόψεων με την ΕΔΑ³¹⁹.

³¹⁶ Ο.π., 4/4/1962.

³¹⁷ Ελευθερία, 21/4/1962.

³¹⁸ Το Βήμα, 22/4/1962.

³¹⁹ Ελευθερία, 26/4/1962.

Στη συζήτηση στη βουλή, με αφορμή τις νέες προτάσεις δυσπιστίας της ΕΚ και της ΕΔΑ, ο Παπανδρέου μιλώντας στις 17 Μαΐου, θα κατηγορήσει την ΕΡΕ για ολοκληρωτισμό και τυραννία³²⁰. Θα υπερασπιστεί την απόφασή του (στη συνεδρίαση της 21^{ης} Μαΐου), να μην ακυρώσει την ομιλία του στη Λέσχη των Φιλελευθέρων, από την στιγμή, που θα συμμετείχε κι η ΕΔΑ, προβάλλοντας δύο επιχειρήματα. Το ένα είναι, ότι η ΕΚ χαράσσει ανεπηρέαστη την πορεία της, χωρίς να γίνεται «έρμαιο» των αποφάσεων της ΕΔΑ και το άλλο είναι, ότι το κάλεσμα της ΕΚ αφορούσε όλο τον αθηναϊκό λαό, χωρίς να γίνονται διακρίσεις³²¹. Ο Κ. Μητσοτάκης από τη μεριά του (17/5), θα ψέξει την κυβέρνηση, διότι δημιουργεί εσκεμμένα θέμα για το κόμμα της Αριστεράς, ενώ η πραγματική διαμάχη εκτελείσεται μεταξύ των δύο εθνικοφρόνων κομμάτων³²².

Γίνεται προσπάθεια από την ΕΚ, να στραφεί ο αριστερός ψηφοφόρος προς το Κέντρο και να αποδυναμωθεί η κομμουνιστική επιρροή, χάρις τον ανένδοτο αγώνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιρροή στη νεολαία, την οποία ο κεντρώος ηγέτης θεωρεί πολύ σημαντική για το μέλλον:

«Χάρις εις τον αγώνα του Κέντρου, ο Κομμουνισμός έχασε την πελατεία της Νεολαίας. Και αυτή είναι η βαθύτερη αιτία της κρίσεως την οποίαν διέρχεται το κομμουνιστικόν κίνημα εις την Ελλάδα (...) Αλλά αντί να επιχαιρούν δια το αποτέλεσμα αυτό οι φίλοι της Κυβερνήσεως και αντί ν' αναγνωρίζουν την υπηρεσίαν που προσέφερε η Ένωσις Κέντρου, εξακολουθούν να συκοφαντούν το έτερο εθνικόν κόμμα της Ελλάδος, ως συνοδοιπορούν τάχα με τον Κομμουνισμό!»³²³.

Το καλοκαίρι του 1962, η κυβέρνηση καταθέτει στην Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της βουλής (27/6), ένα σχέδιο που προβλέπει τα εξής: κατάργηση του στρατοπέδου στον Άγιο Ευστράτιο, διατήρηση των εκτοπίσεων με όριο τα τέσσερα χρόνια, κατήργηση ορισμένων άρθρων του Γ' Ψηφίσματος που ισχύει από τον Εμφύλιο, αλλά σύμφωνα με το άρθρο 7 του σχεδίου, θα διώκεται ποινικά κάθε πράξη που στοχεύει στην επανασύσταση παράνομων και διαλυμένων οργανώσεων, στην προπαγάνδα υπέρ αυτών κ.α., στοχεύοντας σε νέα επίθεση κατά της ΕΔΑ³²⁴.

³²⁰ ΕΠΣΒ, Σύνοδος ΣΤ, Περίοδος Α, Τόμος Β, σ. 670.

³²¹ Ο.π., σ. 797.

³²² ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 687 - 688.

³²³ Το Βήμα, 12/7/1962.

³²⁴ Σπύρος Λιναρδάτος, Από τον εμφύλιο στη χούντα, 1961 – 1964, Τόμος Δ', Παπαζήσης, Αθήνα, 1986, σ. 165.

Ο εισηγητής της ΕΚ στην επιτροπή Γ. Μαύρος, με αφορμή και το άρθρο 7, χαρακτηρίζει το σχέδιο ως «χιτλερικό». Ξεκαθαρίζει, παρ' όλα αυτά, πως δεν τάσσεται υπέρ της νομιμοποίησης του ΚΚΕ, το οποίο, όμως δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί με «αστυνομικό κράτος», ενώ χαρακτηρίζει τα πιστοποιητικά, ως εργαλεία κομματικής νομιμοφροσύνης³²⁵. Το άρθρο 7 μπρούσε να εμποδίσει το Τύπο από το να δημοσιεύει αποφάσεις του ΚΚΕ³²⁶, να απαγορεύσει την όποια συζήτηση για τη νομιμοποίησή του και να ποινικοποιεί το φρόνημα³²⁷.

Ο Παπανδρέου σύμφωνα και με την στάση που τηρεί από το '57 τάσσεται κατά της ποινικοποίησης του φρονήματος και καταγγέλει ότι η ΕΡΕ χρησιμοποιεί τα έκτατα μέτρα απέναντι σε όλους τους πολιτικούς της αντιπάλους, χωρίς να αντιμετωπίζει ουσιαστικά τον κομμουνισμό³²⁸. Με αφορμή την ψήφιση του νομοσχεδίου, οργανώνονται εκδηλώσεις κατά των μέτρων, από τη νεολαία της ΕΚ, με την παρουσία και της Αριστεράς³²⁹.

Η Δεξιά, με αφορμή την πολεμική του Κέντρου εναντίον του νόμου και τις λαϊκές εκδηλώσεις, από κοινού με την ΕΔΑ, συνεχίζει τη ρητορεία περί «συνοδοιπορίας». Ο Παπανδρέου δηλώνει, πως αντιτίθεται απέναντι και στα δύο «άκρα»³³⁰, διεκδικώντας την ηγεμονία στον αγώνα, για περισσότερες ελευθερίες. Το Βήμα, επιχειρηματολογεί πάνω στη θέση αυτή, υποστηρίζοντας, ότι στα δύο βασικότερα θέματα, της νομιμοποίησης του ΚΚΕ και του ομαδικού επαναπατρισμού των «συμμοριτών» οι απόψεις ΕΚ και ΕΔΑ είναι εντελώς αντίθετες. Ως προς τη συνοδοιπορία κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης των νέων του Κέντρου εναντίον των μέτρων, με συμμετοχή αριστερών, η ΕΚ δε ζήτησε κι ούτε ήθελε να προσέλθουν, αλλά δεν ήταν σε θέση και να την εμποδίσει, ενώ επιρρίπτει την ευθύνη των επεισοδίων με την αστυνομία στους υποστηρικτές της Αριστεράς³³¹.

Το θέμα των μέτρων ασφαλείας, αξιολογείται και χρησιμοποιείται σε όλες τις περιόδους με βάση πολιτικά κριτήρια (π.χ. την αξιολόγηση του ΕΑΜ), αλλά και με κομματικά, ιδιαίτερα το 1962. Η Ένωση Κέντρου, μετά και τις εκλογές βίας και νοθείας του '61, θεωρεί πως τα μέτρα μπορούν να χρησιμοποιηθούν και κατά των κεντρώων, προς όφελος της κυβέρνησης. Το νέο επίσης στοιχείο, είναι ότι το ενωμένο Κέντρο θέλει να μετατρέψει το πολιτικό σύστημα από διπολικό σε τριπολικό και να κρατήσει ίσες

³²⁵ Το Βήμα, 6/7/1962.

³²⁶ Ό.π., 14/7/1962.

³²⁷ Ό.π., 7/7/1962.

³²⁸ Ελευθερία, 13/7/1962.

³²⁹ Ελευθερία, 17/7/1962.

³³⁰ Το Βήμα, 18/7/1962.

³³¹ Ό.π.

αποστάσεις από τη Δεξιά και την Αριστερά, οι οποίες παρουσιάζονται ως αλληλοτροφοδοτούμενα «άκρα». Γι' αυτό και κατηγορεί την ΕΡΕ, ότι τα μέτρα αυτά την εξυπηρετούν κομματικά, καθώς ενισχύουν με την αυταρχικότητά τους την ΕΔΑ και προσφέρουν την αφορμή στην ΕΡΕ να διχάσει το λαό και να επαναφέρει την εμφυλιοπολεμική της ρητορική. Πάντως, αν και προσπαθεί να επιτελέσει το καθήκον της ως «εθνική» αντιπολίτευση με το να μειώσει τη δύναμη της ΕΔΑ, εντούτοις ξεκινά έναν αντιδεξιό αγώνα ο οποίος τη φέρνει αναπόφευκτα κοντά στην Αριστερά κι αμφισβητεί τη νομιμότητα της ΕΡΕ καθώς και τις επιλογές της στρατιωτικής ηγεσίας και του παλατιού. Παρ' όλα αυτά, η διμέτωπη τακτική του Κέντρου θα θορυβήσει την ΕΔΑ, από την στιγμή που υπάρχει συνύπαρξη ακόμα και βουλευτών των δύο κομμάτων σε λαϊκές εκδηλώσεις³³².

Ο ανένδοτος θα ανασταλεί σε κάποια στιγμή, λόγω της «κρίσης των πυραύλων» στην Κούβα. Οι δύο υπερδυνάμεις (ΗΠΑ – ΕΣΣΔ) και μαζί τους όλος ο κόσμος, είχαν βρεθεί εκείνη την περίοδο πολύ κοντά σε έναν πυρηνικό πόλεμο, με αφορμή τη συμφωνία Κούβας – ΕΣΣΔ, για την εγκατάσταση πυραυλικών συστημάτων στο έδαφος της πρώτης, προκαλώντας την έντονη αντίδραση των ΗΠΑ. Ο Παπανδρέου, λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης αναβάλλει τη συγκέντρωση της ΕΚ στην Αθήνα. Ο ίδιος, μάλιστα, στη συζήτηση για την πρόταση μομφής το Μάιο, θα οριοθετήσει τον ανένδοτο, ως καθαρά εσωτερική υπόθεση, δηλώνοντας, ότι οποιαδήποτε εξωτερική απειλή, θα βρει ενωμένο το έθνος³³³. Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει και η θέση του Παπανδρέου (η οποία συμπίπτει με αυτή του Βενιζέλου), ότι περίπτωση τοπικού πολέμου με Βουλγαρία και Αλβανία δεν υπάρχει, καθώς κάτι τέτοιο θα σήμαινε άμεση εμπλοκή των δύο υπερδυνάμεων κι άρα δεν πρέπει να απορροφώνται μεγάλα ποσά από τον προϋπολογισμό, για στρατιωτικές δαπάνες³³⁴.

Η οριοθέτηση του ανένδοτου, έχει στόχο να καθησυχάσει τους Αμερικανούς, για να μην δημιουργηθούν αμφιβολίες σχετικά με την στάση της ΕΚ απέναντι στο ΝΑΤΟ. Ο ανένδοτος, σε συνδυασμό με τον αντιδυτικισμό, το Κυπριακό και την έντονη παρουσία της ΕΔΑ, μπορεί να οδηγήσει σε ανοικτή αμφισβήτηση του εξωτερικού προσανατολισμού της χώρας, κάτι το οποίο είναι έξω από τις επιδιώξεις της ΕΚ.

Με αφορμή και την ομιλία του Παπανδρέου στον αθηναϊκό λαό, ο ηγέτης της ΕΚ, σε μια ακόμη προσπάθεια, να παρουσιάσει ένα τεχνητό χάσμα μεταξύ ΕΔΑ κι ΕΚ, καλεί τους

³³² Το Βήμα, 29/7/1962, Γρηγοριάδης, τόμος Β, ό.π., σ. 624: με αφορμή τα επεισόδια μεταξύ διαδηλωτών και χωροφυλακής στο Ηράκλειο Κρήτης.

³³³ Το Βήμα, 22/5/1962: Με αφορμή τις δηλώσεις του Χρυσόστοφ, ο οποίος χαρακτήρισε την Ελλάδα «μικρό ιμπεριαλιστή με μικρό στομάχι», από την στιγμή που συμμετέχει το ΝΑΤΟ.

³³⁴ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 697.

ΕΔΑϊτες να κάνουν δική τους ξεχωριστή συγκέντρωση, καθώς ανήκουν «εις άλλον κόσμον»³³⁵.

Η παρότρυνση αυτή γίνεται στο διάγγελμα του Παπανδρέου, για την επέτειο ενός χρόνου από τις εκλογές βίας και νοθείας κι αυτό έχει μια συμβολική αξία. Πιστεύοντας, ότι έχει προσεταιριστεί την πλειοψηφία των αριστερών και κεντροαριστερών ψήφων, καλύπτοντας τον χώρο μεταξύ Κέντρου κι Αριστεράς και θέλοντας να απαντήσει στις δεξιές κατηγορίες, για συνοδοιπορία, ο Παπανδρέου επιλέγει, να διακόψει την επικοινωνία και τη σύμπραξη σε επίπεδο μαζών. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν μπορεί να γίνει, γιατί η ΕΔΑ αποτελεί οργανικό κομμάτι του αντιδεξιού αγώνα κι αυτό επιβεβαιώνεται, από την ίδια τη σχέση των δύο κομματικών βάσεων³³⁶.

Η συγκέντρωση, που θα γίνει στις 22 Νοεμβρίου 1962, θα περιλαμβάνει και πάλι υποστηρικτές της ΕΔΑ, ακόμα κι αν ο κεντρώος Τύπος, προσπαθεί να υποβαθμίσει ποσοτικά και ποιοτικά την παρουσία της και να εμφανίσει διχασμένη την ΕΔΑ, όσον αφορά την στάση της απέναντι στην ΕΚ³³⁷.

Ο Παπανδρέου στο λόγο του³³⁸, καλεί το πλήθος να πρωτοστατήσει την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Υποστηρίζει, ότι όσοι δεν είναι φίλοι της ΕΡΕ, αλλά αντίπαλοί της διώκονται, εννοώντας κυρίως τους κεντρώους. Επιδιώκει, να ακυρώσει το διαχωρισμό δεξιών – αριστερών, ή εθνικοφρόνων – μη εθνικοφρόνων. Αυτό δεν αποτελεί πρόθεση, να σπάσει το πλαίσιο της εθνικοφροσύνης, αλλά να διεκδικήσει το Κέντρο μια ισότιμη θέση μέσα σ' αυτήν, υποσκελίζοντας την Αριστερά κι αντικαθιστώντας τη Δεξιά στην εξουσία. Η Αριστερά θα απομονωθεί αρκούμενη στις κομμουνιστικές αποκλειστικά ψήφους. Οι κρατικοί μηχανισμοί και θεσμοί, θα πρέπει να πάψουν να υπηρετούν ή να αποδέχονται μόνο την ΕΡΕ. Το εγχείρημα αποβλέπει σε ένα νέο δικομματισμό και σε μια ακομμάτιστη θέση των κρατικών οργάνων, επιτρέποντας την ομαλή εναλλαγή των δύο εθνικόφρονων κομμάτων στην εξουσία. Η μακρόχρονη παραμονή της Δεξιάς στην εξουσία, γέννησε σκάνδαλα και οικονομική δυσπραγία για το λαό και η ΕΚ είναι η μόνη, που μπορεί να τα επιλύσει και αναπτύξει το κοινωνικό κράτος. Πάντως, το αίτημα για δημοκρατία, το οποίο διακήρυττε το Κέντρο κι ως όπλο απέναντι στον κομμουνισμό, τελικά το έφερε πιο

³³⁵ Το Βήμα, 30/10/1962.

³³⁶ Στο συνδικαλιστικό κίνημα, οι κεντρώοι συνδικαλιστές δημιουργούν τη δική τους παράταξη, τον Οκτώβριο του 1962, με την ονομασία «Δημοκρατική Συνδικαλιστική Αλλαγή» και θα προσχωρήσουν στα τέλη του χρόνου, σε συνεργασία με την Αριστερά, στη συγκρότηση των «Συνεργαζόμενων Εργατοϋπαλληλικών Οργανώσεων» (ΣΕΟ): βλ. Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 296-297.

³³⁷ Ελευθερία, 23/11/1962.

³³⁸ Ό.π.

κοντά στην Αριστερά³³⁹. Κάτι τέτοιο νοείται καλύτερα, αν υπολογίσουμε κι ότι η ΕΔΑ, είχε δημιουργηθεί με στόχο την πίεση προς μια φιλελευθεροποίηση της αστικής δημοκρατίας κι όχι στην ανατροπή της³⁴⁰.

Επαναλαμβάνει ο αρχηγός της ΕΚ, ότι ο βασιλιάς είναι υπεύθυνος να επιβάλει τη συνταγματική ομαλότητα, από την στιγμή, που εκείνη έχει παραβιαστεί. Φανερώνεται εδώ, ότι η τελική λύση θα δοθεί από το μονάρχη, μέσα από τη λαϊκή πίεση, προσπαθώντας να δείξει επίσης, ότι ο Παπανδρέου είναι ο πρωταγωνιστής των εξελίξεων κι ότι ο μονάρχης οφείλει να συμμορφωθεί με το λαϊκό αίσθημα και το Σύνταγμα. Βέβαια η παρότρυνση για βασιλική πρωτοβουλία, θα στραφεί στο μέλλον και κατά του ίδιου του Παπανδρέου.

Αν και ο Παπανδρέου ξεκαθαρίζει πως δεν υπάρχει πολιτειακό θέμα, αλλά συνταγματικό, οι σχέσεις με τα ανάκτορα έχουν παγώσει, μέχρι ο βασιλιάς να αναλάβει πρωτοβουλίες για νέες τίμιες εκλογές, όπως θέλει η ΕΚ. Ο Βενιζέλος, θα συναντηθεί με τον Παύλο στις 16/1/1963 και θα συνομιλήσουν. Θα εκφράσει την ανάγκη στο βασιλιά για μια λύση που θα εκτονώσει το κλίμα, το οποίο ήταν σχεδόν «επαναστατικό»³⁴¹. Ο Βενιζέλος, άρχισε με μεσολάβηση του Παλατιού και του Καραμανλή, συνομιλίες με τον Πιτινέλη από την ΕΡΕ, με στόχο τη συνεργασία των δύο κομμάτων, έτσι ώστε να αποφευχθεί η πώλωση (οι συνομιλίες κράτησαν από 15/2 έως 9/3/1963, χωρίς αποτέλεσμα)³⁴². Το Βήμα θα καλέσει να συνεχιστεί η προσπάθεια που ξεκίνησε ο Βενιζέλος και να έρθουν σε κάποια συμφωνία ο πρωθυπουργός με τον αρχηγό της ΕΚ³⁴³.

Η ΕΔΑ, που καταλάβαινε πως υπάρχει ένα ρεύμα αναδίπλωσης μέσα στην Ε.Κ., ζητά από τους οπαδούς του Κέντρου «να υπερνικήσουν τη συμβιβαστική γραμμή της ηγεσίας τους» και θα καταθέσει νέα πρόταση μομφής προς την κυβέρνηση (8/2), η οποία όμως δε θα έχει την υποστήριξη της Ε.Κ., με το σκεπτικό ότι είναι άκαιρη (11/2)³⁴⁴.

Ο Παπανδρέου στέλνει επιστολή προς τον Παύλο (18/3/1963), μετά και την αντίδρασή του εναντίον των πρωτοβουλιών του Βενιζέλου, διαβεβαιώνοντάς τον ότι η μη παρουσία του σε εκδήλωση του Παλατιού έχει καθαρά πολιτικό κι όχι προσωπικό χαρακτήρα και τον πληροφορεί γιατί η ΕΚ ξεκίνησε τον ανένδοτο αγώνα:

³³⁹ Παρασκευόπουλος, Γεώργιος Παπανδρέου..., ό.π., σ. 62.

³⁴⁰ Χρήστος Κ. Τυροβούζης: Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το κοινωνικό δυναμικό του «Κεντρώου» χώρου (1946 – 1967), Μια πρώτη προσέγγιση, στο: Γεώργιος Παπανδρέου, 60 χρόνια παρουσίας..., ό.π., σ. 468.

³⁴¹ Ριζάς, ό.π., σ. 273.

³⁴² Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 297 – 298, Ριζάς, ό.π., σ. 273 – 274.

³⁴³ Το Βήμα, 12/3/1963.

³⁴⁴ ΕΠΣΒ, Περίοδος ΣΤ, Σύνοδος Β, Τόμος Β, σ. 245.

«Εάν απεφασίζετο ανοχή, η οποία θα ισοδυναμεί με υποταγή, θα επικολούθη γενική απογοήτευσις των οπαδών μας δια το μέλλον, και το Κέντρον, κατ' ουσίαν θα διελύετο. Την σημαίαν του Αγώνος θα ύψωνεν μόνη η ΕΔΑ, δια να επακολουθήση η πόλωσις των δύο Άκρων, η οποία αποτελεί τον θανάσιμον κίνδυνον και του Έθνους και της Δημοκρατίας»³⁴⁵.

Ουσιαστικά, αν η ΕΚ αποδεχόταν το ρόλο μια νομιμόφρονος αντιπολίτευσης απέναντι στην ΕΡΕ, θα παραχωρούσε την πρωτοβουλία των κινήσεων στην Αριστερά. Κάτι τέτοιο, θα ήταν επιζήμιο, όχι μόνο για το αστικό καθεστώς, αλλά και για το Κέντρο, καθώς για άλλη μια φορά δε θα μπορούσε να πρωταγωνιστήσει στις εξελίξεις και θα συνθλιβόταν ανάμεσα στη σύγκρουση Δεξιάς – Αριστεράς. Η ΕΔΑ θα εκπροσωπούσε, όχι μόνο την Αριστερά και την Κεντροαριστερά, αλλά και πολλούς δυσαρεστημένους από το συντηρητικό Κέντρο, οι οποίοι θα έβλεπαν την ηγεσία του, να μην μπορεί να τους προστατέψει από τη βία της Δεξιάς και να τους προσφέρει μια διέξοδο διαμαρτυρίας και διεκδίκησης. Σε μια τέτοια περίπτωση το Κέντρο, θα ταυτιζόταν με τη Δεξιά και δε θα είχε ουσιαστικά λόγο πολιτικής ύπαρξης. Η ΕΚ εν πολλοίς αναγκάστηκε να κηρύξει τον ανένδοτο και να εκπροσωπήσει μια κατάσταση, την οποία η ίδια η ένωσή της είχε σκοπό, να αποτρέψει και αυτή ήταν η κοινωνική και πολιτική πόλωση, την οποία εξέφρασε κυρίως η ΕΔΑ και η νεολαία της ΕΚ³⁴⁶.

Η διάσταση απόψεων σχετικά με την πολιτική τακτική του κόμματος είναι ξεκάθαρη μεταξύ Βενιζέλου και Παπανδρέου. Ο πρώτος επιδιώκει να βρεθεί λύση μέσω διαπραγματεύσεων με την ΕΡΕ και το Παλάτι, επιδιώκοντας προφανώς τον παραμερισμό του Παπανδρέου μέσω ενός κεντροδεξιού σχήματος, φοβούμενος από την τροπή που έχει πάρει ο ανένδοτος, με τη ριζοσπαστικοποίηση του λαού και με μια ενδεχόμενη ρήξη των σχέσεων με το Παλάτι και τον υπόλοιπο αστικό πολιτικό κόσμο. Από την άλλη ο Παπανδρέου βλέποντας την μέχρι τότε στήριξη του βασιλιά προς τον Καραμανλή (αν κι υπήρχαν ήδη προβλήματα στη συνεργασία τους), συνεχίζει τον ανένδοτο με νέες συγκεντρώσεις, ποντάροντας την πίεση του λαϊκού παράγοντα. Ο Βενιζέλος δηλώνει την αποστασιοποίησή του από τον ανένδοτο, με επιστολή του προς τον Παπανδρέου (29/3/1963), δηλώνοντας έτοιμος να τον στηρίξει, αν δεν υπάρξουν πρωτοβουλίες εκ μέρους του βασιλιά³⁴⁷. Και οι δύο πολιτικοί περιμένουν από το βασιλιά να δώσει τη λύση,

³⁴⁵ Παρασκευόπουλος, ό.π., σ. 76.

³⁴⁶ Δημήτρης Χαραλάμπης, Η κρίση της δεκαετίας του '60 και ο ρόλος του Γεωργίου Παπανδρέου, στο, Γεώργιος Παπανδρέου, 60 χρόνια παρουσίας..., ό.π., σ. 517.

³⁴⁷ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 225.

αλλά χρησιμοποιούν διαφορετικά μέσα, για να το πετύχουν, οδηγούμενοι προς τη σύγκρουση.

Γενικότερα οι λαϊκές διαδηλώσεις κι απεργίες καθ' όλη τη διάρκεια του ανένδοτου, άρχιζαν με αιτήματα του κάθε κλάδου, αλλά είχαν έντονο αντικυβερνητικό χαρακτήρα και γινόντουσαν πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ αντιπολίτευσης και κυβέρνησης. Οι κινητοποιήσεις γύρω από την Παιδεία (1962), με πρωταγωνιστικό ρόλο να κατέχει ο φοιτητικός κόσμος (με το γνωστό σύνθημα του 15% για την παιδεία) κορυφώθηκαν με την απεργία των εκπαιδευτικών, έχοντας και την υποστήριξη της αντιπολίτευσης, τον Ιανουάριο του 1963, εκφράζοντας την έντονη κοινωνική δυσαρέσκεια³⁴⁸.

Η κοινωνική αυτή αντίδραση σε συνδυασμό με την πολιτική κρίση, θα φτάσει στο απόγειό της με τη δολοφονία του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη από παρακρατικούς σε συνεννόηση με τη Χωροφυλακή, στις 22 Μαΐου 1963. Ο Παπανδρέου θα χαρακτηρίσει, ως ηθικό αυτουργό τον πρωθυπουργό και ζητά εκλογές. Αν και ο κεντρικός Τύπος θα ψέξει την ΕΔΑ, ότι εκμεταλλεύεται πολιτικά το θάνατο του Λαμπράκη³⁴⁹, ή θα υποστηρίξει, ότι ο Λαμπράκης δεν ήταν «μάρτυρας του κομμουνισμού»³⁵⁰, θα αναγνωρίσει τη μετριοπάθειά της, καθώς δε θα αξιοποιήσει την κηδεία του Λαμπράκη, για διεξαγωγή αντικυβερνητικών διαδηλώσεων³⁵¹. Μετά το θάνατο του βουλευτή της ΕΔΑ, δημιουργείται η «Δημοκρατική Κίνηση Νέων Γρηγόρης Λαμπράκης», με πρόεδρο το Μίκη Θεοδωράκη, εκφράζοντας τη ριζοσπαστικοποίηση της νεολαίας κι ενισχύοντας την επιρροή της Αριστεράς, με έντονη πολιτική και πολιτιστική δραστηριότητα. Η λαϊκή κινητοποίηση στην κηδεία του Λαμπράκη, υπήρξε η μεγαλύτερη της περιόδου κι έδειχνε τη συνεννόηση βάσης, που υπήρχε και αποτελούσε την αποκορύφωση, ίσως, του ανένδοτου αγώνα απέναντι στη Δεξιά³⁵².

Ο Καραμανλής έχοντας πέσει σε δυσμένεια από το Παλάτι πιο πριν, θα παραιτηθεί, με αφορμή την αντίθεσή του στην πραγματοποίηση ταξιδιού του βασιλικού ζεύγους στο Λονδίνο, φοβούμενος το αρνητικό κλίμα εις βάρος του Παλατιού, και υποβάλλει την παραίτησή του στις 11 Ιουνίου.

³⁴⁸ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 297.

³⁴⁹ Το Βήμα 25/5/1963.

³⁵⁰ Ελευθερία, 28/5/1963.

³⁵¹ Το Βήμα, 28/5/1963.

³⁵² Χριστόφορος Βερναρδάκης, Γιάννης Μαυρής, Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα, 1991, σ. 151.

Κεφάλαιο 10: Οι εκλογές του 1963 και του 1964: Η επιτυχία του διμέτρωπου αγώνα της Ένωσης Κέντρου

Η «καπήλευση» της Αντίστασης από την ΕΔΑ κι η απουσία της Δεξιάς από αυτήν

Η ΕΚ επιδιώκει να μην επαναληφθεί ένα νέο '61, γι' αυτό και στρέφει όλη την προσοχή της προς τη διασφάλιση αδιάβλητων εκλογών και μιας καθαρά υπηρεσιακής κυβέρνησης, πιστεύοντας πως έχει μειώσει τη δύναμη της Αριστεράς³⁵³. Τελικά, ο βασιλιάς υποχωρεί στις αξιώσεις του Παπανδρέου κι προκηρύσσονται εκλογές για τις 3 Νοεμβρίου του 1963.

Οι Αμερικανοί, μπροστά στην άνοδο του Κέντρου και τον ανένδοτο φάνηκαν μάλλον ψύχραιμοι. Ο Αμερικανός πρέσβης Labouisse, υποδέχτηκε αξιωματικούς του Στρατού, οι οποίοι ζήτησαν άδεια για πραξικόπημα, με δικαιολογία την πολιτική αστάθεια, με την κόντρα Καραμανλή – Παλατιού και την όξυνση του ανένδοτου. Οι οδηγίες που πήρε ο πρέσβης από τον υφυπουργό των Εξωτερικών, Talbot, ήταν ότι οι ΗΠΑ ήταν έτοιμες να συνεργαστούν με μια νέα κυβέρνηση, καθώς δεν ήταν δυνατόν να παραμείνει για πάντα στην εξουσία ο Καραμανλής. Επίσης δεν υπάρχει ανησυχία, για την πορεία του ανένδοτου αγώνα³⁵⁴, αποδεικνύοντας, ότι από την στιγμή, που κρατά τα ηνία το Κέντρο, δεν υπάρχει ισχυρός κίνδυνος πολιτικών ακροτήτων με πολιτειακό περιεχόμενο.

Ο Αμερικανός πρέσβης, σε απόρρητη έκθεσή του (24/8/1963), τόνιζε, ότι δεν ήταν αναγκαίο να εμπλακούν οι ΗΠΑ στον προεκλογικό αγώνα³⁵⁵. Η εισήγηση αυτή, για τη μη επέμβαση, οφείλεται και στο γεγονός ότι η πρεσβεία και η CIA πίστευαν σε νέα νίκη της ΕΡΕ³⁵⁶. Από τα παραπάνω, είναι σίγουρο ότι οι Αμερικανοί, δεν εναντιώθηκαν πρακτικά στην ΕΚ, αλλά αντιθέτως φρόντισαν να μην παρέμβουν ανοικτά υπέρ του Καραμανλή, ενώ συμβούλεψαν και το βασιλιά, να αποδεχτεί την εισήγηση του Κέντρου, για την απομάκρυνση Πιπινέλη και τη δημιουργία αμιγούς υπηρεσιακής κυβέρνησης³⁵⁷.

³⁵³ Ομιλία Παπανδρέου στην Αθήνα, Ελευθερία, 6/9/1963: Υπάρχει και πάλι παραδοχή της συμμετοχής της ΕΔΑ στη συγκέντρωση.

³⁵⁴ Draenos, ό.π., σ. 141 – 142.

³⁵⁵ Παπαχελάς, ό.π., σ. 93

³⁵⁶ Ό.π., σ. 93 – 94.

³⁵⁷ Draenos, ό.π., σ. 142.

Η ΕΚ έχοντας εξασφαλίσει υπηρεσιακή κυβέρνηση με την υποχώρηση του βασιλιά, έχει την πρωτοβουλία των κινήσεων. Έτσι λοιπόν, απορρίπτει την πρόταση της ΕΔΑ για συνεργασία εν όψει εκλογών, καθώς η δημοκρατική ομαλότητα θα αποκατασταθεί με τον αγώνα του Κέντρου³⁵⁸. Η απομάκρυνση του Πιπινέλη, παίζει σίγουρα ρόλο στην απόρριψη της πρότασης της ΕΔΑ, διότι δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι, ότι το λαϊκό ρεύμα του ανένδοτου θα ακολουθούσε τον Παπανδρέου σε αποχή και δε θα ψήφιζε την ΕΔΑ, θέτοντας εκτός κοινοβουλευτικού πλαισίου την ΕΚ κι επιφέροντας τη διάλυσή της. Είναι, όμως σχεδόν βέβαιο, ότι η διάσπαση θα μπορούσε να συμβεί και πιο πριν με κινήσεις όπως του Βενιζέλου (υπέρ μιας συνεννόησης με την ΕΡΕ), ή από την κεντροαριστερή πτέρυγα (συνεργασία με την ΕΔΑ). Η απειλή της αποχής, αν τελικά τηρούνταν, θα δοκίμαζε τη συνοχή του κόμματος, καθώς οι κεντρώοι ηγέτες δε θα μπορούσαν να διαχειριστούν πολιτικά τη θέση τους εκτός βουλής. Ας μην ξεχνάμε, ότι σε ένα αστικό κοινοβουλευτικό σύστημα, τα αστικά κόμματα θεωρούν το κοινοβούλιο ως την πραγματική αρένα της πολιτικής μάχης κι ως «μητέρα των μαχών» τις εκλογές. Ο ανένδοτος και οι λαϊκές συγκεντρώσεις αποτελούσαν ένα έκτακτο μέσο, το οποίο φυσικά είχε την έναρξή του από τα κάτω, το οποίο δε θα μπορούσε να συνεχιστεί για πολύ από την κεντρώα ηγεσία. Βέβαια, τη δεδομένη χρονική στιγμή ο Παπανδρέου είχε το πλεονέκτημα, δοκιμάζοντας τα όρια αντοχής του βασιλιά, ο οποίος φοβόταν για το ότι μπορούσε να τεθεί εκ των πραγμάτων πολιτειακό ζήτημα από το λαό, αν συνέχιζε την υποστήριξη της κυβέρνησης Πιπινέλη. Η στάση των Αμερικανών δεν πρέπει επίσης να υποτιμηθεί, καθώς ήταν έτοιμοι να δεχτούν μια κυβέρνηση του Κέντρου κι άρα η στάση του Παλατιού δε θα μπορούσε να παραμείνει αμετάβλητη.

Ο διμέτωπος απέναντι σε Αριστερά και Δεξιά συνεχίζεται στη ρητορική του Κέντρου. Ο Καραμανλής κατηγορείται, ότι ταυτίζει την ΕΚ και την ΕΔΑ (σ' αντίθεση με το '61, που πρόβαλε την ΕΚ ως εθνική εναλλακτική), νομιμοποιώντας έτσι την «άκρα αριστερά» και καθιστώντας την ικανή να διεκδικήσει ψήφους εθνικοφρόνων³⁵⁹. Είναι έκδηλη η επιδίωξη της ΕΚ να αποκόψει την όποια σύνδεση είχε με την ΕΔΑ κατά τον ανένδοτο, επιρρίπτοντας στη Δεξιά την έντονη πολιτική παρουσία της Αριστεράς, διαχωρίζοντας έτσι τη θέση της κι από τους δύο.

Σ' αυτό το πνεύμα είναι και η ομιλία του Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη³⁶⁰:

³⁵⁸ Το Βήμα, 5 – 6/10/1963.

³⁵⁹ Το Βήμα, 11/10/1963.

³⁶⁰ Ο.π., 15/10/1963.

«Κανείς δεν θα ελυπείτο περισσότερο από την ΕΡΕ, εάν συνέβαινε να εκλείψει ο Κομμουνισμός. Επειδή ο αντικομμουνισμός εις την Ελλάδα έχει γίνει κομματική και κερδοσκοπική επιχείρησις της Δεξιάς».

Τα επιχειρήματα της χαμένης κι επιζήμιας ψήφου προς την ΕΔΑ (καθώς στερείται το Κέντρο δυνάμεις απέναντι στη Δεξιά), έχουν χρησιμοποιηθεί στις εκλογές του '52, του '58 και του '61. Δείχνουν τη συνεχή προσπάθεια ανοίγματος προς τα αριστερά, χωρίς αυτό να υποβαθμίζει την προσπάθεια συγκέντρωσης ψήφων κι από τα δεξιά. Μετά, όμως το «πάθημα» του '58, την καίρια συμμετοχή της ΕΔΑ στον ανένδοτο, μαζί με τη ριζοσπαστικοποίηση της νεολαίας και το αντιδυτικό κλίμα λόγω του Κυπριακού, η ανάγκη άντλησης κεντροαριστερών κι αριστερών ψήφων είναι επιτακτική, καθώς η αποτυχία του εγχειρήματος μπορεί να οδηγήσει στην ήττα της ΕΚ, αλλά και στην ισχυροποίηση της ΕΔΑ.

Οι συμπλοκές ΕΔΑϊτών με δυνάμεις της αστυνομίας σε εγκαίρια εκλογικού κέντρου του κόμματος στην Σταδίου, αξιοποιούνται, ως μια νέα προσπάθεια των δύο «άκρων», να επιβάλουν και πάλι την πόλωση. Από τη μία η ΕΡΕ, επιθυμεί να αναβιώσει τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» και το φόβο «νέων Δεκεμβριανών» κι από την άλλη η ΕΔΑ, επιδιώκει να συσπειρώσει τον κόσμο της, μέσω του φανατισμού, διότι αντιμετωπίζει διαρροή δυνάμεων υπέρ τη ΕΚ³⁶¹. Υποστηρίζεται, ότι η ΕΔΑ αντιμετωπίζει πρόβλημα συνοχής, καθώς πολλοί προκρίνουν την υποστήριξη της ΕΚ κι όχι την αυτόνομη κάθοδο της Αριστεράς στις εκλογές, η οποία είναι χαμένη υπόθεση³⁶². Σ' αυτές τις εκλογές, μια άτυπη στήριξη από την ΕΔΑ φαίνεται, ότι θα γινόταν μάλλον αποδεκτή, λόγω και του βιώματος του ανένδοτου, με απώτερο στόχο να χάσει η ΕΔΑ όλες τις μη κομμουνιστικές ψήφους.

Όπως σε κάθε προεκλογική περίοδο έτσι και τώρα το παρελθόν και συγκεκριμένα η δεκαετία του '40 αξιοποιείται, για να τονιστεί η ιδεολογική διαφοροποίηση κι αυτοτέλεια του Κέντρου, όπως επίσης και το έργο του ως εθνική παράταξη απέναντι στον κομμουνισμό. Τα Δεκεμβριανά και ο Εμφύλιος θα αναφερθούν, ως νίκες της κεντρίας παράταξης με τον Πλαστήρα³⁶³ και τον Παπανδρέου³⁶⁴ και τον Σοφούλη³⁶⁵, ως αρχηγούς. Το

³⁶¹ Ελευθερία, 18/10/1963, Το Βήμα, 19/10/1963.

³⁶² Ελευθερία, 20/10/1963, 27/10/1963.

³⁶³ Το Βήμα, 23/10/1963.

³⁶⁴ Ό.π., 15/10/1963: «Κατά το 1944 συνήντησα, όταν η μοίρα της Ελλάδος μου ενεπιστεύθη την τύχην της έναν Κομμουνισμόν παντοδύναμον υλικώς εις το εσωτερικόν και παντοδύναμον επίσης ηθικώς εις το εξωτερικόν όπου εθεωρείτο το μόνον δημοκρατικόν κίνημα της χώρας. Και επάλαψα και εξησφάλισα την απελευθέρωσιν του Λαού μας. Εκείνη την εποχήν, όταν εκρίνετο η μοίρα του Έθνους, κατά το στάδιον της Κατοχής, κατά το στάδιον της Απελευθερώσεως, που εκρύπτετο ο κ. Καραμανλής ο οποίοςις τολμά σήμερον να γίνεται τιμητής;» (ομιλία Παπανδρέου σε Θεσσαλονίκη).

³⁶⁵ Ό.π., 23/10/1963.

παράδειγμα του Πλαστήρα εκθειάζεται, καθώς κατάφερε να προσεταιριστεί μια μεγάλη μάζα ανθρώπων στα όρια της εθνοφροσύνης κι έξω από αυτήν, οι οποίοι αν δεν υπήρχε η ΕΠΕΚ, θα είχαν στραφεί προς τα αριστερά³⁶⁶. Να σημειωθεί, επίσης, ότι εκτός της κατηγορίας της αποχής του Καραμανλή από τα γεγονότα της δεκαετίας του '40 κι άρα και των μαχών κατά του ΚΚΕ, η ΕΡΕ παρουσιάζεται, ως το πολιτικό επιστέγασμα των δωσιλόγων επι Κατοχής³⁶⁷. Έτσι ολοκληρώνεται το άνοιγμα προς τον ΕΑΜικό κόσμο, καθώς γίνεται σαφής οριοθέτηση με τα δωσιλογικά και ταγματoσφaλίτικα στοιχεία του παρελθόντος, που έχει στεγάσει πολιτικά η Δεξιά κι από την άλλη επιχειρείται, να αντιμετωπιστεί η εκπροσώπηση της γενιάς της Αντίστασης από την Αριστερά.

Ο Παπανδρέου στον τελευταίο προεκλογικό του λόγο στην Αθήνα, παρουσιάζει την αυτόνομη κάθοδο της ΕΔΑ και την επίκρισή της προς την ΕΚ, για τη μη συνεργασία, ως την απόδειξη της πλήρους αντίθεσης του Κέντρου προς την Αριστερά. Η Δεξιά «παραβιάζει» τη δημοκρατία και η Αριστερά την «καπηλεύεται»³⁶⁸, σύμφωνα με τον γηραιό πολιτικό, ενώ ταιριάζει εδώ και το σχήμα, που είχε χρησιμοποιήσει και πιο παλιά, για καταδίωξη της Αντίστασης από την ΕΡΕ και καπήλευσή της από την ΕΔΑ. Και στα δύο σχήματα το Κέντρο είναι η μέση λύση, η οποία συνδυάζει την προοδευτικότητα, τη μετριοπάθεια, τη δημοκρατία, την ασφάλεια και την αναγνώριση των διωκόμενων οπαδών της Αντίστασης.

Η περίοδος της Αντίστασης, θα αντιμετωπιστεί –σ' αντίθεση μ' όλες τις προηγούμενες περιόδους- με μεγαλύτερη αποδοχή κι αυτοπεποίθηση από το Κέντρο, όπως θα φανεί, από τις κατηγορίες για απουσία του Καραμανλή από την κρίσιμη δεκαετία, την κατάταξη των δωσιλόγων στη Δεξιά και με αφιερώματα της ένοπλης αντίστασης στον Τύπο. Η Ελευθερία, ξεκινά από τον Ιούνιο του 1963 και θα συνεχίσει μέχρι και το Μάιο του 1964, ένα αφιέρωμα στην Εθνική Αντίσταση, με τίτλο: «Το Αντάρτικο», το οποίο θα περιέχει πολεμικά γεγονότα της Κατοχής. Η εφημερίδα, μάλιστα, γράφει τα εξής:

«Ούτε τα επακολουθήσαντα μετά την απελευθέρωσιν, ούτε τα σφάλματα και τα διαπραχθέντα εγκλήματα, αποτελούν διακαιολογίαν «διαγραφής» της Εθνικής Αντίστασης από την Ιστορίαν»³⁶⁹.

Επίσης, μέσα από την στήλη αυτή για την Αντίσταση, γίνεται διαχωρισμός, ανάμεσα στο «σοβιετόφιλο» κομμάτι του ΕΑΜ (Σιάντος) και στο «δυτικόφιλο» (Τσιριμώκος) ή αλλιώς

³⁶⁶ Το Βήμα, 25/10/1963.

³⁶⁷ Το Βήμα και Ελευθερία 23/10/1963.

³⁶⁸ Το Βήμα, 1/11/1963.

³⁶⁹ Ελευθερία, 1/6/1963.

στο κομμουνιστικό και στο μη κομμουνιστικό, παρουσιάζοντας μια δυαρχία³⁷⁰. Τέλος, γίνεται και προβολή, όπως είναι φυσικό, του πρωθυπουργού κατά την Απελευθέρωση, Γεωργίου Παπανδρέου³⁷¹.

Ο διμέτωπος, λοιπόν, απέναντι στα «δύο άκρα» συνεχίζεται, θέλοντας να παρουσιάσει τη Δεξιά, ως κόμμα ταγματoσφαλιτών και την ΕΔΑ, ως καθαρά κομμουνιστικό κι αναδεικνύοντας την ΕΚ ως την πιο κατάλληλη και τη «μέση λύση»³⁷², η οποία έχει τα υγιή συντηρητικά και κεντροαριστερά στοιχεία στους κόλπους της. Αν κι υποστηρίζεται, ότι η ΕΚ προσπαθεί να δώσει περισσότερο έμφαση στα προβλήματα του παρόντος, απ' ότι στο παρελθόν, για να ξεπεράσει ευκολότερα το δίπολο ΕΔΑ – ΕΡΕ³⁷³, δεν πρέπει να υποβαθμίζεται η ανάδειξη της περιόδου '41 – '44, όχι μόνο για να καταπολεμηθεί η Δεξιά, αλλά και για να χτυπηθεί η πρωτοκαθεδρία της ΕΔΑ στο θέμα της Αντίστασης.

Τα αποτελέσματα της 3^{ης} Νοεμβρίου ήταν: ΕΚ 42,4%, ΕΡΕ 39,37%, ΕΔΑ 14,34%, ΚΠ 3,73%. Η διατήρηση των ποσοστών της ΕΔΑ ερμηνεύεται, ως ήττα της Αριστεράς, καθώς η μείωση, που έγινε το '61 με τη βία και τη νοθεία ήταν τεχνητή, ενώ τώρα με τις ελεύθερες εκλογές και τον αγώνα του Κέντρου η μείωση αυτή είναι πραγματική και φυσικά υπέρ της ΕΚ³⁷⁴.

Η ολοκλήρωση του διμέτπου μέσα από την περίοδο '41 – '44

Η εκλογική νίκη της ΕΚ μπορεί να ξάφνιασε τους Αμερικανούς, οι οποίοι πίστευαν σε νίκη της ΕΡΕ³⁷⁵, αλλά ο πρέσβης στην Ελλάδα πίστευε ότι «θα ήταν καλό για τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της Ελληνικής Δημοκρατίας και την ενίσχυση των πολιτικών θεσμών να δοθεί η ευκαιρία στον Παπανδρέου να σχηματίσει κυβέρνηση»³⁷⁶. Από τη μεριά του ο νέος πρωθυπουργός, μέσω του γιου του Ανδρέα, τον οποίον εκτιμούσαν αρκετά οι Αμερικανοί, τους διαβεβαίωνε, ότι η κυβέρνηση της ΕΚ «θα είναι περισσότερο φιλοαμερικανική από την προηγούμενη»³⁷⁷. Επίσης ζήτησε από τις ΗΠΑ, να εγγυηθούν τα βόρεια σύνορα της χώρας, έχοντας πειστεί για την «απειλή από το βορρά» και

³⁷⁰ Ό.π., 24/10/1963.

³⁷¹ Ό.π., 27/10/1963.

³⁷² Το Βήμα, 1/11/1963, Το πρωτοσέλιδο έχει τον εξής τίτλο: « Εναντίον του φασισμού της Δεξιάς αλλά και του φασισμού της Αριστεράς».

³⁷³ Πασχαλούδη, ό.π., σ. 161.

³⁷⁴ Το Βήμα και Ελευθερία, 5/11/1963.

³⁷⁵ Παπαχελάς, ό.π., σ. 93 – 94.

³⁷⁶ Ό.π., σ. 94.

³⁷⁷ Ό.π., σ. 95.

συγκεκριμένα από τη Βουλγαρία³⁷⁸. Τέλος, αν και είχε υποσχεθεί προεκλογικά τη μείωση των αμυντικών δαπανών, διαβεβαίωσε πως αυτό θα γινόταν κατόπιν συνεννοήσεως με την αμερικανική πλευρά³⁷⁹.

Ο νέος πρωθυπουργός, μη έχοντας την απόλυτη πλειοψηφία και μη θέλοντας να στηριχτεί ούτε στην ΕΡΕ ούτε στην ΕΔΑ, έχει ξεκαθαρίσει πως θα πάει το συντομότερο σε νέες εκλογές. Το νόημα του διμέτρω αγώνα, τον οποίο ακολουθούσε το Κέντρο με διαφορετική ένταση σ' όλες τις προηγούμενες εκλογές, ήταν να καταστεί αυτόνομο κι ανεπηρέαστο κι από τα δύο «άκρα». Τώρα, που είχε την πρωτοβουλία των κινήσεων και το εκλογικό ρεύμα, δε θα «αυτοκτονούσε», αποδεχόμενο την ανοχή της ΕΡΕ, την οποία είχε αναγορεύσει σε μέγιστο αντίπαλο με τον ανένδοτο, προδίδοντας έτσι τους ψηφοφόρους του και προβαίνοντας σε υποχωρήσεις. Ούτε θα μπορούσε, να κυβερνήσει υπό την ανοχή της ΕΔΑ, όταν προσπαθεί να αποκόψει κάθε διάλογο επικοινωνίας με αυτήν, για να αποδείξει την εθνικοφροσύνη του και να προσελκύσει και δυσαρεστημένους ψηφοφόρους της ΕΡΕ. Επίσης, δε θέλει να προκαλέσει την αντίδραση των Αμερικανών, σχηματίζοντας μια άτυπη συμμαχία με την Αριστερά. Η βουλή διαλύεται στις 9 Ιανουαρίου και προκηρύσσονται εκλογές για τις 16 Φεβρουαρίου 1964.

Από την άρχη του προεκλογικού αγώνα η ΕΔΑ προσανατολίζεται στο να μην κατεβάσει υποψηφίους σε περιφέρειες, όπου δεν έχει πιθανότητα εκλογικής επιτυχίας. Το Κέντρο ερμηνεύει αυτή την στάση της ΕΔΑ, ως «εκλογικό ελιγμό» με στόχο να κρύψει τη διαρροή ψήφων προς την ΕΚ και να διεκδικήσει μετεκλογικά μερίδιο από τη νίκη της³⁸⁰. Ο Παπανδρέου, δεχόμενος και την επίθεση από τον Κανελλόπουλο (ΕΡΕ), ότι επωφελείται από την στάση της ΕΔΑ, προκαλεί την Αριστερά να κατέβει σε όλες τις περιφέρειες, ενώ η ΕΔΑ θα τον επικρίνει για τη διμέτρω τακτική του³⁸¹. Ο «εκλογικός ελιγμός» εκτιμάται, πως δε θα ωφελήσει το Κέντρο, ενώ η δημόσια πρόκληση του Παπανδρέου, στρέφεται εναντίον και των δύο «άκρων», καθώς καταρρίπτει την κατηγορία της συνοδοιπορίας, ενώ αναπαράγεται ξανά η «συμφωνία» των δύο «άκρων» εις βάρος της ΕΚ³⁸².

Η ΕΡΕ χρησιμοποιώντας την ίδια «συνταγή», όπως και το '63, επικεντρώνεται στον κίνδυνο του κομμουνισμού και θέλει να παρουσιάσει το Κέντρο ως συνεργάτη του από το

³⁷⁸ Ό.π., σ. 96.

³⁷⁹ Ριζάς, ό.π., σ. 292.

³⁸⁰ Ελευθερία, 12/1/1964.

³⁸¹ Το Βήμα, 14/1/1964.

³⁸² Ό.π., 15 – 16, 22/1/1964.

παρελθόν³⁸³. Ο Παπανδρέου, παρουσιαζόταν από το δεξιό κι ακροδεξιό Τύπο, ως αυτός που βοήθησε στη συγκρότηση του Λαϊκού Μετώπου, μέσω του οποίου ο κομμουνισμός θα διάβρωνε την κοινωνική ζωή και την εθνική ασφάλεια³⁸⁴. Η τακτική του Παπανδρέου να χαλαρώσει τα αυταρχικά μέτρα και πολύ περισσότερο να προσεγγίσει αριστερούς και πρώην ΕΑΜίτες ψηφοφόρους, ερμηνεύεται από τον Τύπο της ΕΡΕ, ως προσπάθεια να αμβλυθθεί το χάσμα μεταξύ εθνικοφροσύνης και κομμουνισμού, το οποίο δημιουργήθηκε μέσα από την Κατοχή και το «συμμοριτοπόλεμο»³⁸⁵. Το σκεπτικό της Δεξιάς ήταν, ότι λόγω της στάσης του Κέντρου και την ενδυνάμωση του κομμουνισμού, ένας νέος Εμφύλιος δεν ήταν απίθανος³⁸⁶.

Η κεντρώα παράταξη θα τονίσει και πάλι το αποτέλεσμα του ανένδοτου και κατ' επέκταση των εκλογών και την επιρροή που έχει στο λαό κι ειδικά στη νεολαία η ΕΚ, μη επηρεαζόμενη από την ΕΔΑ³⁸⁷. Η αντιμετώπιση του κομμουνισμού με πολιτικά και κοινωνικά μέσα, επισημαίνεται από την ΕΚ, συμβαδίζοντας με την τακτική του δυτικού στρατοπέδου, στις χώρες του οποίου (ευρωπαϊκές) υπάρχουν ισχυρότερα κομμουνιστικά κόμματα, θέλοντας να αποδεικτεί η επιτυχία της τακτικής του Κέντρου³⁸⁸.

Η διαχείριση του παρελθόντος και συγκεκριμένα της περιόδου '41 – '44 θα συνεχιστεί με μεγαλύτερη ορμή και νέα χαρακτηριστικά. Η Ελευθερία θα επιδοθεί σε μια εκστρατεία, με στόχο να καταδείξει, ότι ο αρχηγός της ΕΡΕ, Π. Κανελλόπουλος (ο Καραμανλής μετά την ήττα του '63 έχει φύγει στο εξωτερικό), είχε συνεργαστεί στο παρελθόν με το ΕΑΜ και δημοσιεύει δύο φωτογραφίες του με τον Άρη Βελουχιώτη³⁸⁹. Αυτό θα χρησιμοποιηθεί κι από τον Παπανδρέου, με σκοπό να καταρρίψει το διαχωρισμό και τον στιγματισμό αυτών που συνεργάστηκαν στον παρελθόν με το ΕΑΜ. Θεωρεί, ότι αυτό επέβαλαν οι περιστάσεις, καθώς απέτρεψε έτσι την αιματοχυσία κατά την Απελευθέρωση³⁹⁰. Επίσης, θα υπάρξει η παραδοχή από τον κεντρώο Τύπο, ότι υπάρχουν στις τάξεις της ΕΚ πρώην ΕΑΜίτες κι αυτό δεν μπορεί να αποτελεί ντροπή, από την στιγμή

³⁸³ Πασχαλούδη, ό.π., σ. 163.

³⁸⁴ Παπαδημητρίου, ό.π., σ. 256.

³⁸⁵ Ό.π.

³⁸⁶ Ό.π., σ. 259 – 260.

³⁸⁷ Ομιλία Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη, Το Βήμα, 28/1/1964.

³⁸⁸ Ομιλία Βενιζέλου στην Αθήνα, ό.π., 1/2/1964.

³⁸⁹ Ελευθερία, 2, 12/2/1964.

³⁹⁰ Το Βήμα, 15/2/1964.

που πολέμησαν κατά του εχθρού, κατηγορώντας τη Δεξιά, για απουσία από την Αντίσταση³⁹¹.

Η επιθέσεις της Ελευθερίας, αναφορικά με τα γεγονότα της Κατοχής και της Αντίστασης, δε θα στραφούν μόνο κατά του Κανελλόπουλου και της ΕΡΕ, αλλά κι εναντίον της ΕΔΑ. Την κατηγορεί για μονοπώληση και καπηλεία της Εθνικής Αντίστασης, αλλά και ταύτιση αυτών που διεξήγαγαν «διμέτωπο» αγώνα εναντίον του κατακτητή και της «εσωτερικής ολοκληρωτικής απειλής», με τους δωσιλόγους³⁹². Άλλη μια παραλλαγή της θεωρίας των δύο «άκρων» με ιστορικά παραδείγματα, τα οποία όμως αντανακλώνται στη συγκεκριμένη συγκυρία των εκλογών, ξυπνώντας μνήμες και φτιάχνοντας ταυτότητες. Το ενδιαφέρον είναι, ότι η κληρονομιά της Αντίστασης δεν διεκδικείται μόνο από την ΕΔΑ, αλλά κι από την ΕΚ. Ο προσεταιρισμός μαζών με αριστερό πρόσημο και η κορύφωση του διμέτπου, επιτρέπουν στην ΕΚ να αναφέρεται στο παρελθόν και να επιδιώκει να εκπροσωπή τη λαϊκή βάση του ΕΑΜ, αφορίζοντας την ηγεσία του (ΚΚΕ) και στρεφόμενη συγχρόνως, κατά των δωσιλόγων και ταγματασφαλιτών, που υπερασπίζεται η ΕΡΕ. Φυσικά δεν μπορεί να υποστηριχθεί, πως υπάρχει πλήρης αποδοχή του ΕΑΜ τόσο, όσο η ανάδειξη της αντιστασιακής κληρονομιάς κι άλλων οργανώσεων, όπως και της κυβέρνησης Παπανδρέου, έτσι ώστε να υπερκαλυφθεί το ΕΑΜ στο βωμό μιας «καθολικής αντίστασης», που εξυπηρετεί μια ανομοιογενή ΕΚ και μια δυνάμει κυβέρνηση που θέλει να προσπεράσει ιστορικούς διαχωρισμούς, που δεν εξυπηρετούν το φιλελεύθερο πρόγραμμά της.

Στην ομιλία του στην Αθήνα, ο Παπανδρέου θα πει μεταξύ άλλων και το εξής:

«Εις τα 1944, με την βοήθειαν του Θεού κατελύσαμεν την τυραννίαν της Αριστεράς. Τώρα με τη βοήθεια του λαού, κατελύσαμε την τυραννίαν της Δεξιάς. Ισχύει πάντοτε ο λόγος του Λιβάνου. Ο ελληνικός λαός δεν κάνει επιλογή τυράννων. Αρνείται την τυραννίαν»³⁹³.

Τα λεγόμενα του Παπανδρέου επιβεβαιώνουν, ότι πλέον ο μεγάλος εχθρός είναι η Δεξιά. Η επίκληση στο Λίβανο και στην «τυραννία» επιβεβαιώνουν, επίσης, την ταύτιση της

³⁹¹ Ελευθερία, 15/2/1964.

³⁹² Ο.π.: «Δεν αρκείται εις την μονοπώλησιν της Εθνικής Αντιστάσεως (...) η άκρα αριστερά. Εθεώρησεν αναγκαίον και να υβρίζει, δια του δημοσιογραφικού οργάνου της, τας μη εαμικάς οργανώσεως της Αντιστάσεως (...) Φυσικόν είναι να μισή βαθύτερον τους αγνοούς Έλληνας η ΕΔΑ απ' όσον τους δωσιλόγους και τους συμπολέμους με τους Γερμανούς».

³⁹³ Το Βήμα, 15/2/1964.

βίας των κατακτητών και των δωσιλόγων μ' αυτήν των ΕΛΑΣιτών³⁹⁴. Η αξία του Λιβάνου είκοσι χρόνια μετά για το Κέντρο, είναι η υπερπήδηση του διαχωρισμού του '46 – '49 κι η θέληση για ενσωμάτωση των ΕΑΜιτών -πλην των κομμουνιστών- με τη συγκρότηση μιας ιστορικής ταυτότητας, μέσα από τη συμφωνία του 1944, η οποία ακύρωνε τη δυνατότητα του ΕΑΜ κι άρα του ΚΚΕ, να καταλάβει την εξουσία, ενώ καταδίκαιζε τους δωσίλογους. Ο διμέτωπος έχει, πλέον, ολοκληρωθεί και σε ιστορικό επίπεδο, συμπληρώνοντας δίπλα στα Δεκεμβριανά και το Λίβανο.

Οι Αμερικανοί ήταν πεπεισμένοι ότι η άνοδος της ΕΚ ξανά στην εξουσία δε θα επηρέαζε τις σχέσεις των δύο χωρών, ενώ δεν μπορούσαν να υπολογίσουν αν ο θάνατος του Βενιζέλου και η επίθεση της ΕΡΕ, προς την ΕΚ για συνεργασία με την Αριστερά, θα επηρέαζε το εκλογικό αποτέλεσμα, εκτιμώντας ότι η ΕΚ θα εξασφάλιζε μια μικρή πλειοψηφία³⁹⁵.

Οι εκλογές της 16^{ης} Νοέμβρη έφεραν την ΕΚ πρώτη με 52,72%, τη σύμπραξη ΕΡΕ – ΚΠ δεύτερη με 35,26% και την ΕΔΑ τρίτη με 11,8%. Η ραγδαία αύξηση της εκλογικής δύναμης της ΕΚ οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη διαρροή ψηφοφόρων από την ΕΡΕ και λιγότερο από την ΕΔΑ³⁹⁶.

³⁹⁴ Παπανδρέου Γεώργιος Α., ό.π., σ. 68: δικαιολογούσε μάλιστα τη δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας, ως απάντηση στη βία του ΕΑΜ.

³⁹⁵ Παπαχελάς, ό.π., σ. 108.

³⁹⁶ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 328 και Ελευθερία, 18/2/1964.

Κεφάλαιο 11: Η διακυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου

Η κυβέρνηση Παπανδρέου, θα προσπαθήσει να εκπληρώσει το φιλελεύθερο πρόγραμμά της και να θέσει τέλος στο αστυνομικό κράτος της Δεξιάς. Θα χαλαρώσει τους περιορισμούς προς την Αριστερά, θέλοντας να τονίσει τη διαφορά πρακτικών μεταξύ ΕΚ – ΕΡΕ. Παρ’ όλα αυτά η φιλελευθεροποίηση θα έχει όρια, λόγω των επιθέσεων της Δεξιάς και του φόβου των ΗΠΑ, αλλά και της ισχυροποίησης της Αριστεράς, η οποία θα πιέζει για γενική αμνηστία και αναγνώριση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ. Το Κέντρο μπορεί να επιδιώκει την ανεκτικότητα, απορρίπτοντας τις επικρίσεις της ΕΡΕ περί «αναρχίας», αλλά δε θέλει να υπερβεί τα εσκαμμένα, αρνούμενο την επάνοδο του ΚΚΕ στην πολιτική ζωή και την ανάδειξη της ΕΔΑ σε πρωτοπόρο της διαδικασίας αναγνώρισης της Εθνικής Αντίστασης κι ειδικά της ΕΑΜικής.

Ο πρωθυπουργός, στις προγραμματικές δηλώσεις (20/12/1963), θα υποστηρίξει την άρση των έκτακτων μέτρων, την εμπέδωση της ομαλής πολιτικής ζωής, το σεβασμό του φρονήματος, τη διατήρηση των πιστοποιητικών για τις θέσεις στο Δημόσιο και στην Εθνική Ασφάλεια και την εκτόπιση μόνο με δικαστική απόφαση³⁹⁷.

Η ΕΚ βρήκε 979 πολιτικούς κρατούμενους κι από αυτούς απελευθέρωσε τους 400, ενώ ακόμα 453 θα απολύσει τον Απρίλιο του ‘64³⁹⁸. Η κυβέρνηση κι ο κεντρικός Τύπος, υποστηρίζουν, ότι σύμφωνα με τις θέσεις του Κέντρου, όπως είχαν καθοριστεί από τον Παπανδρέου το 1957, θα αποφυλακιστούν οι εκτίσαντες 10ετία, εκτός των καταδικασθέντων για «ειδεχθή εγκλήματα», των οποίων η υπόθεση θα επανεξεταστεί από τη δικαιοσύνη³⁹⁹.

Οι εξαγγελίες της κυβέρνησης προκαλούν την αντίδραση της ΕΡΕ, η οποία θέτει θέμα ασφάλειας και της ΕΔΑ, που τα θεωρεί ανεπαρκή και πιέζει για γενική αμνηστία. Το Βήμα, θα κάνει λόγο, για διμέτωπο επίθεση από ΕΡΕ και ΕΔΑ. Η ΕΡΕ –σύμφωνα με το Βήμα- απέλυσε χιλιάδες κομμουνιστές για κομματικούς λόγους πολλές φορές, ενώ τώρα κάνει λόγο για διατάραξη της δημόσιας ασφάλειας. Οι κομμουνιστές απολύονται υπό τον όρο, ότι θα δείξουν μέσα σε μια πενταετία «δείγματα νομιμόφρονος διαβίωσης», για να τύχουν αμνηστίας, ενώ θα παρακολουθούνται από την Ασφάλεια. Η ΕΔΑ – υποστηρίζει το Βήμα -

³⁹⁷ Ελευθερία, 21/12/1963.

³⁹⁸ Λιναρδάτος, Τόμος Δ, ό.π., σ. 326.

³⁹⁹ Ελευθερία, 14/11/1963.

βρίσκει τα μέτρα ανεπαρκή, γιατί θέλει γενική αμνηστία κι όχι τον αποκλεισμό των καταδικασθέντων «δι' ειδεχθή εγκλήματα»⁴⁰⁰, χωρίς αυτά τα εγκλήματα να προσδιορίζονται.

Στις 30 Μαρτίου 1964, στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης, θα γίνει αναφορά και πάλι για τα μέτρα ειρήνευσης. Συγκεκριμένα εξαγγέλεται, η απόλυση καταδίκων «ύπο όρον», να έχουν εκτίσει 15 έτη (σ' αντίθεση με τη 10ετία που είχε εξαγγελθεί πριν) και θα απολυθούν οριστικά, μετά από 5ετή «νομιμόφρονα βίο» και το ίδιο θα ισχύσει και για τους εκτίσαντες των 2/3 της ποινής τους. Αδικήματα κατασκοπείας θα δικάζονται από πενταμελή Εφετεία και με βάση τον κοινό ποινικό νόμο⁴⁰¹.

Κατατίθεται στις 27/4/1964 το νομοσχέδιο, για κατάργηση των έκτακτων μέτρων, στη βουλή. Ανάμεσα στους απολυθέντες κατάδικους, θα είναι και 32 δωσίλογοι, ενώ θα μετατραπούν και οι θανατικές καταδίκες. Καταργείται κι ο νόμος της ΕΡΕ του '62 σχετικά με την προβολή αποφάσεων του ΚΚΕ. Υποστηρίζεται, ότι με τα μέτρα αυτά, επιτυγχάνεται η εθνική ασφάλεια, η δημοκρατία και η λήθη του παρελθόντος⁴⁰².

Παρ' όλα αυτά, ο Παπανδρέου θα δηλώσει, σχετικά με την απόφαση της ΕΔΑ να καταθέσει στη βουλή επιστολή της ηγεσίας του ΚΚΕ, η οποία ζητά τη νομιμοποίηση του κόμματος: «Δεν γίνεται καμμία συζήτηση περί νομιμοποίησης του ΚΚΕ. Δεν γίνεται καμμία συζήτηση περί ομαδικού επαναπατρισμού (...) Ουδεμία συζήτηση είναι δυνατόν να γίνη περί καταργήσεως του αδικήματος της κατασκοπείας»⁴⁰³.

Το ψυχροπολεμικό πλαίσιο, ο αντικομμουνισμός της ΕΚ, ο φόβος της Δεξιάς, του Παλατιού και των Αμερικανών, καθώς και η πιθανότητα εκλογικής ανόδου του ΚΚΕ εις βάρος του Κέντρου, σε περίπτωση νομιμοποίησής του, δεν επιτρέπουν στη νέα κυβέρνηση να εφαρμόσουν τη λήθη του παρελθόντος.

Στις 17 Μαΐου 1964, θα πραγματοποιηθεί η δεύτερη πορεία ειρήνης (είχε γίνει απόπειρα ένα χρόνο πριν από το - δολοφονημένο αργότερα από παρακρατικούς - Γρηγόρη Λαμπράκη, καθώς είχε απαγορευθεί από την κυβέρνηση της ΕΡΕ), η οποία οργανώθηκε από το Σύνδεσμο Νέων Bertrand Russell και την Ελληνική Επιτροπή για τη

⁴⁰⁰ Το Βήμα, 16/11/1963.

⁴⁰¹ Ελευθερία, 31/3/1964.

⁴⁰² Το Βήμα, 28/4/1964.

⁴⁰³ 14/5/1964.

Διεθνή Ύφεση και την Ειρήνη. Η συμμετοχή ήταν μεγάλη, επιβεβαιώνοντας την ισχυρή πολιτική παρουσία της ΕΔΑ, παρά την ευρεία εκλογική νίκη του Κέντρου⁴⁰⁴.

Η κυβέρνηση Παπανδρέου θα εγκρίνει τη διεξαγωγή της στο πλαίσιο της πολιτικής φιλελευθεροποίησης, που επιδιώκει, αλλά ο πρωθυπουργός θα την αποδοκιμάσει, επισημαίνοντας ότι η πορεία αυτή έχει κομματικό χαρακτήρα κι είναι επιζήμια, από την στιγμή που η χώρα είναι υπέρ της ειρήνης κι από το γεγονός αυτό επωφελείται μόνο η Αριστερά⁴⁰⁵. Ουσιαστικά η πορεία θα επιτραπεί, για να φανεί η διαφορά αντιμετώπισης της Αριστεράς από την κυβέρνηση της ΕΡΕ κι από την κυβέρνηση της ΕΚ⁴⁰⁶. Ο «αστυνομικός αντικομμουνισμός» της Δεξιάς, αποδεικνύεται στρατολόγος, σ' αντίθεση με το «δημοκρατικό αντικομμουνισμό», ο οποίος απέτρεψε τη συμμετοχή στην πορεία⁴⁰⁷.

Ο πρωθυπουργός ομολογεί έτσι, ότι δε διαφέρει από την ΕΡΕ στον αντικομμουνισμό, αλλά στα μέσα με τα οποία αυτός πετυχαίνει την απομόνωση του ΚΚΕ και της ΕΔΑ. Η φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος πιστεύεται ότι θα φέρει και την απομαζικοποίηση των συμμετεχόντων σε εκδηλώσεις της ΕΔΑ, οι οποίες παλιότερα ήταν δυναμικές λόγω της αντίδρασης απέναντι στο αστυνομικό κράτος της ΕΡΕ, το οποίο τώρα έχει εκλείψει. Κάτι τέτοιο, όμως, δε φαίνεται να επαληθεύεται. Παρ' όλα αυτά, ο Παπανδρέου, πιεζόμενος από τη Δεξιά και φοβούμενος την ισχύ της Αριστεράς δε θα προβαίνει πάντα σε δημοκρατικά μέτρα.

Η κυβέρνηση πιεζόταν από τα αριστερά για αναγνώριση της ΕΑΜικής Αντίστασης και περισσότερες ελευθερίες και δεχόταν τις κατηγορίες από τα δεξιά για ενδοτικότητα απέναντι στον κομμουνισμό. Οι Αμερικανοί έβλεπαν τα συνθήματα και την κινητικότητα της Αριστεράς με ανησυχία και πίστευαν ότι τα δημοκρατικά ανοίγματα της ΕΚ, βοήθησαν την ΕΔΑ «να φτάσει τον μεγαλύτερο βαθμό αξιοπιστίας και σεβασμού μετά τον εμφύλιο»⁴⁰⁸.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, η κυβέρνηση απαγορεύει μια εκδήλωση της ΕΔΑ, για την 23η επέτειο της ίδρυσης του ΕΑΜ, προκαλώντας τις έντονες αντιδράσεις της Αριστεράς. Τα επιχειρήματα, που χρησιμοποιούνται από το Κέντρο, είναι αυτά της έμφασης στη λήθη κι όχι στη μνήμη, αλλά και της προδοτικής στάσης της κομμουνιστικής ηγεσίας

⁴⁰⁴ Τρίκκας, Τόμος Β, ό.π., σ. 1068.

⁴⁰⁵ Ελευθερία, 16/5/1964.

⁴⁰⁶ Ό.π., 17/5/1964.

⁴⁰⁷ Δήλωση Παπανδρέου, Ελευθερία, 19/9/1964.

⁴⁰⁸ Παπαχελάς, ό.π., σ. 141.

του ΕΑΜ, με τους «τρεις γύρους» και τέλος την κατάχρηση των δημοκρατικών ελευθεριών από την ΕΔΑ, η οποία οδηγεί στην πολιτική εκμετάλλευση⁴⁰⁹.

Ο Παπανδρέου υποστηρίζει, ότι μετά το «συμμοριτοπόλεμο» η ΕΔΑ ακολούθησε την πολιτική της λήθης, στην οποία ανταποκρίθηκε όλο το έθνος κι έτσι με την κατάργηση των έκτακτων μέτρων από την ΕΚ επανήλθε «ο ομαλός πολιτικός βίος». Αμέσως μετά, όμως, η ΕΔΑ εγκαταλείπει τη λήθη και «επιστρατεύει την μνήμη» με τον εορτασμό του ΕΑΜ. Αυτό αποτελεί πρόκληση και παραχάραξη της ιστορίας, η οποία παραπλανά τη νέα γενιά, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενα του πρωθυπουργού. Η σύνθεση του ΕΑΜ ήταν και «Εθνική» και «Κομμουνιστική», με μέλη εθνοκρόνων νέων και με μια κομμουνιστική μειοψηφία που ήλεγχε την οργάνωση. Η δράση ήταν διπλή, δηλαδή και «Εθνική Αντίστασης» και «εθνικόν έγκλημα». Το ΕΑΜ «επεδόθη εις εμφύλιον πόλεμον (...) δια να προετοιμάση την μεταπολεμικήν δυναμικήν του επικράτησιν (...) Επηκολούθησαν οι άλλοι δύο γύροι: Ο τραγικός Δεκέμβριος. Και κατόπιν τρία έτη, ο συμμοριτοπόλεμος (...) εστοίχισαν εις το Έθνος οι τρεις γύροι πολύ μεγαλυτέρας καταστροφάς, από όσας είχε στοιχίση η εισβολή των δύο κατακτητών». Και καταλήγει: «Δεν συμφέρει μόνον εις το Έθνος η λήθη. Συμφέρει επίσης και εις την ΕΔΑ. Διότι το Έθνος δεν πρόκειται να ανεχθή την πρόκλησιν. Θα αναγκασθή να ενθυμηθή»⁴¹⁰.

Ο πρωθυπουργός δε θέλει να αναγνωριστεί επίσημα το ΕΑΜ, καθώς θα αποτελέσει πολιτική νίκη του ΚΚΕ και της ΕΔΑ. Η εναντίωσή του, όμως, προς αυτό εκτός από πολιτική σκοπιμότητα έχει ιδεολογικές και ιστορικές παραμέτρους. Η άποψη του Παπανδρέου, για το ΕΑΜ παραμένει αναλλοίωτη από την περίοδο της Κατοχής κι έχει εμποτιστεί στην αντίληψη της παράταξης. Οι θέσεις, που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη παράγραφο, έχουν αποτυπωθεί σε επιστολές του Παπανδρέου, από τη δεκαετία του '40, προς τους Άγγλους, στο ΚΚΕ και στο ΕΑΜ (για να αρνηθεί την πρόταση του να ηγηθεί του κινήματος), στους Φιλελεύθερους (στον τότε αρχηγό Σοφούλη) και στο λόγο του στο Συνέδριο του Λιβάνου, αλλά και στην ερμηνεία των γεγονότων των Δεκεμβριανών⁴¹¹. Ως συνεπής αντικομμουνιστής, ο Παπανδρέου, πίστευε, ότι το ΕΑΜ και το ΚΚΕ, επιδίωκαν να καταλάβουν με τα όπλα την εξουσία, ήδη από την περίοδο της Κατοχής.

Έτσι, η ΕΚ δείχνει, πως δεν είναι πρόθυμη να προχωρήσει σε μια αναγνώριση του ΕΑΜ, τουλάχιστον, όσο την πρωτοβουλία αυτής της αναγνώρισης έχει η ΕΔΑ. Η πίεση από

⁴⁰⁹ Το Βήμα, 26/9/1964 και Ελευθερία, 29/9/1964.

⁴¹⁰ Ελευθερία, 29/9/1964.

⁴¹¹ Βλ., Παπανδρέου Γεώργιος Α., Η απελευθέρωση της Ελλάδος, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, 3^η έκδοση, Αθήνα, 1948, σ. 15 – 22, 27 – 31, 34 – 42, 65 – 71, 220 – 226, 298.

την ΕΡΕ, με τις συνεχιζόμενες κατηγορίες για «συνοδοιοπορία», η ανησυχία των Αμερικανών για την ισχύ της ΕΔΑ και ο αντικομμουνισμός του Παπανδρέου δε θα αφήσουν να πραγματοποιηθούν λαϊκές εκδηλώσεις, παρά μόνο μια εκδήλωση σε κλειστό χώρο. Η πολιτική φιλελευθεροποίηση είναι λογικό να δώσει περισσότερη ώθηση στην ΕΔΑ, να διεκδικήσει τη γενική αμνηστία και την αναγνώριση της ΕΑΜικής Αντίστασης (αλληλοσυνδεόμενα αιτήματα). Η κυβέρνηση, προσπαθεί να διαχειριστεί το φιλελεύθερο άνοιγμα, πιστεύοντας, ότι αυτό πρέπει να οδηγήσει στη λήθη και στο ξεπέραςμα του παρελθόντος. Αυτό, όμως, είναι ανεδαφικό, καθώς δεν έχει παρασχεθεί γενική αμνηστία, νομιμοποίηση του ΚΚΕ κι αναγνώριση του ΕΑΜ και κατάργηση κάθε είδους μέτρου (εκτόπιση, ποσοπονητικά, φάκελοι). Η ΕΚ, λόγω της βαθιάς αντικομμουνιστικής και συντηρητικής ηγεσίας της, θα φροντίσει ώστε κάθε της άνοιγμα να αφορά την αυτοπροβολή της και την απομόνωση της ΕΔΑ.

Ως αντιστάθμισμα της απαγόρευσης, ο Παπανδρέου θα προσπαθήσει, να ηγηθεί μιας αναπόφευκτης πορείας (καθώς είχε απευθύνει κάλεσμα στους ψηφοφόρους που προέρχονταν από το ΕΑΜ, για την αναγνώριση των αγώνων τους, ήδη από τις εκλογές του '61) προς την επίσημη αναγνώριση της Αντίστασης. Στις 18 Οκτωβρίου θα εορταστεί με κάθε επισημότητα η 20^η επέτειος της απελευθέρωσης της Αθήνας από τους Γερμανούς, παρουσία των πολιτικών αρχηγών. Η έμφαση στον εορτασμό, γίνεται και για να τονιστεί η συμβολή του Παπανδρέου, ο οποίος ήταν πρωθυπουργός της τότε κυβέρνησης «εθνικής ενώσεως». Στο ραδιοφωνικό του μήνυμα, ο Παπανδρέου θα εξυμνήσει τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας, ενώ θα αναφερθεί μόνο σε μία λιτή πρόταση για την Αντίσταση: «Τιμώμεν την καθολικήν Εθνικήν μας Αντίστασιν»⁴¹². Η «καθολική» αναφέρεται, για να επικαλύψει, το θέμα της αναγνώρισης του ΕΑΜ από τη μία και τις επιθέσεις, της Δεξιάς από την άλλη. Βέβαια, αποτελεί πάγια τακτική του κράτους σε τέτοιες επετείους, να τονίζει την «εθνική ενότητα»⁴¹³, προσπαθώντας να αποκρύψει τις εσωτερικές αντιθέσεις μέσα στην κοινωνία επί Κατοχής, αλλά και στην κοινωνία κατά τη συγκεκριμένη συγκυρία της διακυβέρνησης του Κέντρου.

Την ημέρα του εορτασμού, ο Παπανδρέου θα δηλώσει:

⁴¹² Ελευθερία, 18/10/1964.

⁴¹³ Το Βήμα, 18/10/1964.

«ουδείς, ούτε πρόσωπον, ούτε οργάνωσις, έχει το δικαίωμα να σφετερισθή και να μονοπωλήση την εθνικήν αντίστασιν. Υπήρξε καθολική η αντίστασις του λαού. Και εις αυτόν, και τον λαόν και τον στρατόν μας, ανήκει η τιμή και η δόξα»⁴¹⁴.

Στις 29 Νοεμβρίου θα εορταστεί με κάθε επισημότητα η επέτειος της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοποτάμου. Η προσέλευση του κόσμου είναι μεγάλη. Στην τελετή παρευρίσκονται βουλευτές των κομμάτων και την κυβέρνηση εκπροσωπεί ο υφυπουργός Άμυνας Μιχάλης Παπακωνσταντίνου. Μέλη της ΕΔΑ και της Νεολαίας Λαμπράκη δίνουν τον παλμό και ακούγονται συνθήματα υπέρ του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ και της αναγνώρισής τους, όπως είχε γίνει και στη γιορτή της απελευθέρωσης της Αθήνας. Θα δημιουργηθεί ένταση, όμως, όταν δε θα επιτραπεί να κατατεθούν στεφάνια από τον ΕΛΑΣ και τον ΕΔΕΣ. Ξαφνικά θα ακουστεί μια έκρηξη από νάρκη, η οποία θα σκοτώσει 13 ανθρώπους και θα τραυματίσει 45.

Δημιουργείται αμέσως μεγάλο πολιτικό θέμα, καθώς πολλοί πιστεύουν, πως πρόκειται για οργανωμένη προβοκατόρικη ενέργεια. Η έκθεση των πραγματογνώμων κάνει λόγο για ατύχημα από πάλια νάρκη, αλλά τα στοιχεία του υπουργείου Άμυνας δείχνουν, ότι η περιοχή είχε καθαριστεί από νάρκες, ενώ στοιχεία που θα δημοσιευτούν από τον Τύπο, αργότερα θα κάνουν λόγο, για ενέργεια οργανωμένη από τη CIA⁴¹⁵.

Το θέμα μεταφέρεται στη βουλή την 1^η του Δεκεμβρη. Ο πρωθυπουργός υποστηρίζει πως η έκρηξη ήταν ατύχημα, σύμφωνα και με τις εκθέσεις των εμπειρογνομόνων. Όσον αφορά τις εκδηλώσεις σχετικά με την Αντίσταση επαναλαμβάνει τις δηλώσεις που είχε κάνει για τον εορτασμό της ίδρυσης του ΕΑΜ από την ΕΔΑ. Για τις αποδοκιμασίες προς την κυβερνητική αντιπροσωπεία, υποστηρίζει πως το αίτημα της ΕΔΑ για αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης έγινε, από την στιγμή που υπήρχε κι εκπροσώπηση του κράτους. Διερωτάται γιατί υπήρξε απόδοκιμασία από την ΕΔΑ κι ακολούθως απαντάει: «Η πρόκλησις προς το έθνος. Και αυτό αποτελεί την βαρυτάτην ηθικήν και πολιτικήν ευθύνην της ΕΔΑ». Λόγω των επεισοδίων δε θα ξαναγίνουν τέτοιοι εορτασμοί κι εκδηλώσεις, όπως αναφέρει. Απαντώντας στις δεξιές επικρίσεις, ότι η ΕΚ δημιουργήσε κλίμα αναρχίας μέσα στο οποίο κινείται η ΕΔΑ απαντά: «Οι Έλληνες πολίται είναι ελεύθεροι. Αλλά υπάρχουν και πολίται οι οποίοι κάμνουν κατάχρησιν της ελευθερίας και δι' αυτό υπάρχει ο νόμος, υπάρχει η Ποινική Δικαιοσύνη (...) Όταν πρίν από 20 έτη

⁴¹⁴ Ο.π., 20/10/1964.

⁴¹⁵ Σπύρος Λιναρδάτος, Από τον εμφύλιο στη χούντα, 1964 – 1967, Τόμος Ε', Αθήνα, [χ], σ. 115 – 116.

επανηρχόμην εις την Ελλάδα ως Πρωθυπουργός της Εθνικής Ενώσεως, μαζί με τον σημερινόν αρχηγόν της ΕΡΕ (τον Κανελλόπουλο) (...) είχομεν κηρύξει: «Ελευθερία και Νόμος»⁴¹⁶.

Η πρώτη κυβέρνηση του Κέντρου μετά από έντεκα χρόνια, βρίσκει ενωμένη την κεντρία παράταξη, υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου. Ο διμέτωπος αγώνας απέναντι σε Αριστερά και Δεξιά, θα αναζοπωρωθεί ουσιαστικά, με τις εκλογές του '61, '63 και '64. Παρ' όλα αυτά, όμως, η ΕΔΑ θα δείξει, πως δεν επηρεάστηκε από την εκλογική καθίζηση, ενώ αντιθέτως, θα έχει βροντερή παρουσία στο δημόσιο πολιτικό βίο κι ιδιαίτερα μέσα στη νεολαία (με τους Λαμπράκηδες). Η αγνώριση της Εθνικής Αντίστασης και κατ' επέκταση της ΕΑΜικής, δεν αποκτά μόνο συμβολικό χαρακτήρα. Μια επίσημη αναγνώριση, θα έφερνε αυτομάτως και την απαίτηση για γενική αμνηστία και νομιμοποίηση του ΚΚΕ. Η ΕΚ προσπαθεί, ανεπιτυχώς, να προβεί σε εορτασμούς με σκοπό την έμφαση στο πρόσωπο του Παπανδρέου, αλλά και στην υποβάθμιση της ΕΑΜικής Αντίστασης, από την «καθολική», θέλοντας να αφαιρέσει την εκπροσώπηση της από την ΕΔΑ, να αποφύγει μια αναγνώριση του ΚΚΕ και να κατευθύνει την ιστορική μνήμη προς τη συσκοτίση των κατοχικών διαιρέσεων, που συνεχίστηκαν και μετά την Απελευθέρωση.

Από την άλλη, δεχόμενη τις επικρίσεις της ΕΡΕ, για την «αναρχία» και την αύξηση του «κομμουνιστικού κινδύνου», λόγω της διακυβέρνησης της ΕΚ, ο Παπανδρέου θα απαντήσει στη βουλή (23/2/1965), επαναλαμβάνοντας το διαχωρισμό ΕΚ – ΕΡΕ ως προς τα αντικομμουνιστικά μέσα⁴¹⁷. Στην ίδια συνεδρίαση, ο πρωθυπουργός, θα κατηγορήσει την ΕΡΕ, ότι χάρισε ένα μάρτυρα στην Αριστερά, με τη δολοφονία του Λαμπράκη, κατηγορώντας την έτσι, ότι αυτή ευθύνεται, για την ενδυνάμωση της ΕΔΑ, ιδιαίτερα μέσα στη νεολαία⁴¹⁸.

⁴¹⁶ ΕΠΣΒ, Περίοδος Η, Σύνοδος Β, Τόμος Α, σ. 185 – 186.

⁴¹⁷ Πότης Παρασκευόπουλος, Φιλελεύθερα Ανοίγματα στην Ελλάδα μετά τον Εμφύλιο, Γεώργιος Παπανδρέου, Τα δραματικά γεγονότα 1961 – 1967, Φυτράκης, Αθήνα, 1988, σ. 153.

⁴¹⁸ ΕΠΣΒ, Περίοδος Η, Σύνοδος Β, Τόμος Β, σ. 560.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η αντίληψη του Κέντρου ως προς το ρόλο της ΕΣΣΔ στις ελληνικές εξελίξεις

Η ελληνική αστική αντίληψη σχετικά με τη θέση της χώρας στο μεταπολεμικό χάρτη, είναι σαφώς στο πλάι των δυτικών δυνάμεων κι ειδικότερα στο άρμα των Βρετανών αρχικά κι ύστερα των Αμερικανών. Η έντονη επιθυμία να μπει η Ελλάδα σε μια ισχυρή διεθνή συμμαχία, μετά τον Εμφύλιο φοβούμενη τους βόρειους γείτονές της και την ΕΣΣΔ και ο πόλεμος της Κορέας το 1950, έπεισε τους Αμερικανούς να τη δεχτούν στους κόλπους του ΝΑΤΟ. Η ελληνική πλευρά επεδίωκε μια αμυντική κάλυψη από τη συμμαχία, αλλά και οικονομικά οφέλη παραβλέποντας τις όποιες υποχρεώσεις. Ο διαρκής φόβος της Βουλγαρίας και κατ' επέκταση της Σοβιετικής Ένωσης και η επιρροή του στρατού στη χάραξη εξωτερικής πολιτικής, διαμόρφωσαν μια μονομερή εθνική πολιτική και μια σχέση εξάρτησης από τις ΗΠΑ.

Οι αλλαγές στη Σοβιετική Ένωση, οι οποίες επισημοποιήθηκαν στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, δεν έπεισαν τους δυτικούς και κατ' επέκταση τους δεξιούς και κεντρώους πολιτικούς σχετικά με τη δυνατότητα ειλικρινούς προσέγγισης με την ΕΣΣΔ. Η κρίση και στα δύο στρατόπεδα το 1956 με τον πόλεμο στο Σουέζ και την επέμβαση στην Ουγγαρία και το θέμα εγκατάστασης πυρηνικών πυραύλων στην Ευρώπη (1957) και κατ' επέκταση στην Ελλάδα δημιουργεί κλίμα πόλωσης. Το ΚΦ απορρίπτει την εγκατάσταση πυραύλων στη χώρα, από την στιγμή που δεν γίνονται αυτοί καθολικά αποδεκτοί από τα ευρωπαϊκά κράτη. Το ΔΚΕΛ με αρχηγό, πλέον, τον Αλλαμανή δέχεται τη θέση της χώρας στο πλευρό του ΝΑΤΟ, αλλά απορρίπτει τους πυραύλους, καθώς η χώρα θα μπορούσε να γίνει πυρηνικός στόχος από την άλλη μεριά.

Γενικότερα, με αφορμή και την αρνητική στάση στο Κυπριακό, υπάρχει έντονο αντιδυτικό κλίμα στη χώρα κι είναι ευρέως αποδεκτό, ότι η εγκατάσταση πυραύλων δεν είναι εφικτή εκείνη την στιγμή. Η στάση αυτή τηρείται από όλα τα αντιπολιτευόμενα κόμματα κατά την προεκλογική περίοδο του 1958. Η νέα ρήξη, όμως, μεταξύ Βενιζέλου και Παπανδρέου θα οδηγήσει τον δεύτερο πιο κοντά στην ΕΡΕ και κατ' επέκταση στην

υιοθέτηση μιας σκληρής ρητορικής περί αναγκαιότητας των πυραύλων ως φόβητρο προς την ΕΣΣΔ. Αντιθέτως, ο Βενιζέλος, επισκέπτεται τη Σοβιετική Ένωση και υπερασπίζεται την ανάγκη να αναθερμανθούν οι σχέσεις των δύο χωρών, ενώ στηρίζει και την πρωτοβουλία για μια παμβαλκανική συνεννόηση, χωρίς να κλονιστεί η θέση της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ. Σ' όλη την προδικτατορική περίοδο, τα κεντρώα κόμματα πιέζουν για εμβάθυνση στις πολιτιστικές και οικονομικές σχέσεις Ελλάδας κι ανατολικού συνασπισμού. Βέβαια, οι σχέσεις των δύο πλευρών δεν πρέπει να αποκτήσουν πολιτικό χαρακτήρα κι άρα ενός είδους εξάρτηση, που θα κατεύθυνε την Ελλάδα προς την ουδετερότητα. Μάλιστα, η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, από το '60 κι ύστερα αρχίζει να αλλάζει στην περιοχή, επιδιώκοντας την αποκατάσταση διπλωματικών σχέσεων με χώρες όπως η Βουλγαρία, στοχεύοντας μακροπρόθεσμα στην εξασθένιση της σχέσης «δορυφόρων» - Μόσχας. Η Ελλάδα δηλώνει τη δυσαρέσκειά της σ' αυτήν την τακτική, αν κι ακολουθεί με αργά βήματα την πορεία των εξελίξεων.

Με τη δημιουργία της Ένωσης Κέντρου, ο Βενιζέλος δέχεται την πλειονότητα των θέσεων του Παπανδρέου, αλλά κι ο Παπανδρέου εγκαταλείπει την σκληρή ρητορική του κι εκφράζει την ανάγκη να υπάρξουν φιλικές σχέσεις με τους ανατολικούς. Όσον αφορά τη Σοβιετική Ένωση, ο αρχηγός της ΕΚ, εκφράζει το θαυμασμό του για τα επιτεύγματά της, δηλώνει έτοιμος να μην αφήσει το παρελθόν (δηλαδή την πάγια αστική αντίληψη, ότι πίσω από τους «γύρους» του ΚΚΕ βρισκόταν η ΕΣΣΔ) να επηρεάσει αρνητικά τη σχέση Ελλάδας – Σοβιετικής Ένωσης, ενώ διαχωρίζει και το ΚΚΕ από τη Μόσχα, τουλάχιστον σ' ό,τι αφορά την στάση μιας κυβέρνησης του Κέντρου απέναντι τους. Πλέον, ο αντικομμουνιστής ηγέτης της ΕΚ, αναγνωρίζει τις αλλαγές στην ΕΣΣΔ, ως ευνοϊκές για μια συνεννόηση ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα.

Τέλος, το θέμα του Κυπριακού και η έντονη δραστηριοποίηση των Σοβιετικών, φέρνει την κυβέρνηση της ΕΚ σε δύσκολη θέση. Το αντιδυτικό κλίμα στη χώρα οξύνεται κι η ΕΣΣΔ αντιμετωπίζεται ως καλύτερη φίλη από την Αμερική, καθώς παρέχει την έμπρακτη υποστήριξή της στην Κύπρο, απέναντι στην τουρκική επιθετικότητα. Η ελληνική κυβέρνηση, απέναντι στην προσφορά όπλων των Σοβιετικών προς τους Κύπριους φάνηκε να είναι δεκτική, γιατί αυτό θα προφύλασσε το νησί από μια τουρκική απόβαση, κάτι το οποίο δεν ήταν σε θέση να αποτρέψει από μόνη της η Ελλάδα. Ως προς τη διπλωματική στήριξη της ΕΣΣΔ προς την Κύπρο, η Ελλάδα τηρούσε δημοσίως ουδέτερη στάση, υποστηρίζοντας ότι οποιαδήποτε βοήθεια προς το δίκαιο αίτημα της Κύπρου ήταν ευπρόσδεκτο. Παράλληλα, σε συνομιλίες με τους Αμερικανούς, ο Παπανδρέου, τόνιζε ότι το ενδιαφέρον των

Σοβιετικών υπενθύμιζε στους δυτικούς, ότι η καλύτερη λύση ήταν να ενωθεί το νησί με την Ελλάδα κι ουσιαστικά να NATOποιηθεί, ούτως ώστε να αποτραπεί η αυξανόμενη κομμουνιστική επιρροή, την οποία φοβούνταν οι Αμερικανοί. Παρ' όλα αυτά, η ελληνική πλευρά εξακολουθεί να φοβάται, ότι σε περίπτωση σύρραξης με αφορμή την Κύπρο, θα βρεθεί αναπόφευκτα στο ίδιο πλευρό με τους Σοβιετικούς.

Η επιδίωξη των Σοβιετικών, όμως, να υπάρξει ανεξάρτητη κι ουδέτερη Κύπρος, θα τους οδηγήσει στο να μετριάσουν την υποστήριξη προς τις ελληνικές θέσεις, έτσι ώστε να μην υπάρξει ένωση και NATOποίηση του νησιού. Αυτή η αλλαγή, μπορεί να αντιμετωπίστηκε αρνητικά από τους Έλληνες, αλλά τους έβγαζε σε ένα βαθμό κι από το ιδεολογικό αδιέξοδο στο οποίο είχαν περιέλθει. Η ματαίωση παράδοσης των σοβιετικών όπλων στην Κύπρο με μεσολαβητή την Ελλάδα, μετά από αμερικανική παρέμβαση και η ουσιαστική άρνηση του Παπανδρέου να πάει στη Μόσχα (μετά από σοβιετική πρόσκληση), έρχονται να βάλουν τα πράγματα στη θέση τους κατά κάποιον τρόπο. Η ΕΚ δεν ήταν διατεθειμένη να προβεί σε μια πραγματικά ενεργή και πολυδιάσταση πολιτική, επιδιώκοντας ανοίγματα τα οποία δε θα μπορούσε η ίδια να διαχειριστεί λόγω της εξάρτησης που είχε από τον αμερικανικό παράγοντα και της απροθυμίας της ηγεσίας της να εμβαθύνει τις σχέσεις της με τις σοσιαλιστικές χώρες.

Κεφάλαιο 1: Το NATO ως ασπίδα απέναντι στον κομμουνισμό

Στις 4 Απριλίου 1949 υπογράφεται στην Ουάσινγκτον το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, μεταξύ των ΗΠΑ και της Βρετανίας, της Γαλλίας κι άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Αυτή η συμφωνία είχε αμυντικό χαρακτήρα και δέσμευε τις ένοπλες δυνάμεις των χωρών – μελών σ' ένα ενιαίο σύστημα – διοίκηση⁴¹⁹. Η ΕΣΣΔ αντέδρασε έντονα σ' αυτήν την κίνηση – με πρωτοβουλία των Αμερικανών και των Άγγλων – αντιλαμβανόμενη, ότι αυτή στρεφόταν εναντίον της και κάνοντας λόγο, για παράβαση των αρχών του ΟΗΕ⁴²⁰. Όσον αφορά την Ελλάδα (η οποία συνυπολογιζόταν με την Τουρκία στον τομέα της νοτιοανατολικής πτέρυγας), παρά τις αντιρρήσεις - των Σκανδιναβικών χωρών, οι οποίες υποστήριζαν ότι δεν ήταν πολιτικά σταθερή στο εσωτερικό της και τη Βρετανία, η οποία επιδίωκε να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή, με ένα περιφερειακό σύμφωνο⁴²¹ – γίνεται δεκτή στο NATO μαζί με την Τουρκία τον Οκτώβριο του 1951.

Ήδη από την άνοιξη του 1950, Ελλάδα και Τουρκία είχαν ζητήσει την είσοδό τους στο NATO, χωρίς να γίνουν δεκτές από τις ΗΠΑ. Οι Αμερικανοί προέτρεπαν την Ελλάδα να χαλαρώσει τα έκτακτα μέτρα στο εσωτερικό της και να προβεί και σε ένα διπλωματικό άνοιγμα προς τους βαλκανικούς γείτονες⁴²². Ο πόλεμος, που αρχίζει στην Κορέα τον Ιούνιο του 1950, αλλάζει την στρατηγική των ΗΠΑ, οι οποίες φοβούνται μια διεθνή ανάφλεξη. Από 'κει κι ύστερα άρχισε η σταδιακή προσχώρηση των δύο χωρών στο Σύμφωνο, με τυπική επικύρωση από το ελληνικό κοινοβούλιο στις 18 Φεβρουαρίου 1952.

Σε περίπτωση που η Ελλάδα δεχόταν επίθεση από τους βόρειους γείτονές της (Αλβανία – Βουλγαρία), με την πιθανή υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης, τα μέλη του NATO, θα κινητοποιούνταν, σύμφωνα με το Σύμφωνο, έτσι ώστε να συνδράμουν την Ελλάδα στρατιωτικά. Η αίσθηση, που υπήρχε στην πλειοψηφία του αστικού κόσμου ήταν, ότι η χώρα θα λάμβανε στρατιωτικά και οικονομικά οφέλη από τη συμμαχία⁴²³. Ο στρατάρχης Αλέξανδρος Παπάγος (ήταν τότε ακόμη επικεφαλής του Στρατού) σε υπόμνημά του (18/1/1951), προς τον τότε πρωθυπουργό Σοφοκλή Βενιζέλο, τασσόταν υπέρ της

⁴¹⁹ Γιάννης Γιανουλόπουλος, Ο μεταπολεμικός κόσμος, Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945 – 1963), Παπαζήσης, Αθήνα, 1992, σ. 124.

⁴²⁰ Ο.π., σ. 124.

⁴²¹ Ο.π., σ. 121 – 123.

⁴²² Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Στα σύνορα των κόσμων, Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952 – 1967, Πατάκης, Αθήνα, 2009, σ. 43.

⁴²³ Γιάννης Βαληνάκης, Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1949 – 1988, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 50.

προσχωρήσεως της χώρας σε μια διεθνή συμμαχία, καθώς ανησυχούσε για τους βόρειους γείτονες και τη συνολική τους υπεροπλία σε σύγκριση με την ελληνική δύναμη⁴²⁴. Ο Στρατός και ειδικά ο Παπάγος είχε πολύ μεγάλη επιρροή και μετά το τέλος του Εμφυλίου και φυσικά οι απόψεις του στρατεύματος έπαιζαν βασικό ρόλο στην πολιτική ζωή. Το κλίμα του Εμφυλίου, παρέμενε ισχυρό (υποστήριζε το υπόμνημα ότι στις γειτονικές χώρες εκπαιδεύονταν Έλληνες «συμμορίτες» με σκοπό να εισβάλουν στην Ελλάδα), ενώ το εκρηκτικό κλίμα στην Κορέα, ενέπνεε φόβο για διεθνή σύρραξη⁴²⁵.

Γενικότερα, η αντίληψη, που υπήρχε στην ελληνική αστική τάξη, είναι – μετά και την υποστήριξη των βαλκανικών γειτόνων προς το Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας κατά τον Εμφύλιο – ότι ο κίνδυνος προέρχεται κυρίως από τη Βουλγαρία σε συνδυασμό με την Αλβανία κι αυτός ο φόβος καθορίζει την εξωτερική πολιτική, αλλά και την εσωτερική κατάσταση. Πίσω από την απειλή, εσωτερική ή εξωτερική, κατά της Ελλάδας βρισκόταν πάντα η Σοβιετική Ένωση, σύμφωνα με τον Έλληνα εκπρόσωπο στον ΟΗΕ, Αλ. Κύρου⁴²⁶, ενώ το θέμα των παιδιών, που είχαν σταλεί στις Λαϊκές Δημοκρατίες είναι κύριο θέμα στην ελληνική εξωτερική πολιτική μετά το τέλος του Εμφυλίου. Επίσης, οι ελληνικές αξιώσεις απέναντι σε Βουλγαρία (χρηματική αποζημίωση, λόγω της Συνθήκης Ειρήνης) και Αλβανία (διεκδίκηση Β. Ηπείρου, συνέχιση της εμπόλεμης κατάστασης), δυσχεραίνουν ακόμα πιο πολύ το κλίμα μεταξύ Ελλάδας και ανατολικού στρατοπέδου⁴²⁷. Τέλος, ο πόλεμος της Κορέας κι η συμμετοχή της Ελλάδας, με εκστρατευτικό σώμα σ' αυτόν στο πλευρό του ΝΑΤΟ, οδήγησε σε ακόμη μεγαλύτερη επιδείνωση των σχέσεων με την ΕΣΣΔ. Σύμφωνα με τα παραπάνω δεδομένα, η ένταξη του ΝΑΤΟ, μπορεί να θεωρηθεί, ως στρατηγική επιλογή κι άρα ανάγκη, μέσα σε μια κρίσιμη φάση του Ψυχρού Πολέμου.

Παρ' όλα αυτά οι θέσεις στο πολιτικό σύστημα και οι απόψεις δεν ήταν ομοιόμορφες, σχετικά με τα οφέλη από την είσοδο στο Σύμφωνο. Ο τότε πρωθυπουργός Πλαστήρας, πριν ξεκινήσει ο πόλεμος της Κορέας, σε διεθνείς επαφές του προέβαλε την αναγκαιότητα εισόδου της Ελλάδας στη συμμαχία. Στον αντίποδα βρισκόταν, όμως, ο συντηρητικότερος Βενιζέλος (Σεπτέμβριος 1950), ο οποίος πίστευε, ότι λόγω της κρίσιμης θέσης της στα Βαλκάνια, η χώρα θα υποστηριζόταν στρατιωτικά έτσι κι αλλιώς από τις ΗΠΑ

⁴²⁴ Ριζάς, ό.π., σ. 113 – 114.

⁴²⁵ Ό.π., σ. 114.

⁴²⁶ Σωτήρης Βαλντέν, Ελλάδα και Ανατολικές χώρες 1950 – 1967: Οικονομικές σχέσεις και πολιτική, Τόμος Α, Ίδρυμα μεσογειακών μελετών, Οδυσσέας, Αθήνα, 1991.

⁴²⁷ Η Ελλάδα θα στηρίξει υπονομευτικές ενέργειες εναντίον της Βουλγαρίας και της Αλβανίας, ενώ έντονη υπήρχε η επιθυμία από τον αστικό πολιτικό κόσμο (βλ. Δηλώσεις Βενιζέλου στο Βήμα, 8/9/1949) για εισβολή στην Αλβανία: Βάλντεν, ό.π., σ. 51.

και προβληματιζόταν, για τις υποχρεώσεις (στρατιωτικές και κατ' επέκταση οικονομικές), που θα είχε η χώρα αν έμπαινε στη συμμαχία⁴²⁸. Οι αμφιβολίες του Βενιζέλου, ήταν εύλογες και εξέφραζαν ένα μέρος του συνηθητικού κόσμου, καθώς και ο Τσαλδάρης θα εκφράσει τη δυσφορία του ως προς το ζήτημα αυτό στο μέλλον. Η στάση του Βενιζέλου, όμως, γρήγορα θα αλλάξει (Οκτώβριος 1950), μετά και τη μείωση της οικονομικής χρηματοδότησης από τις ΗΠΑ και την πίεση του Παπάγου, για αύξηση του στρατού κι άρα των στρατιωτικών δαπανών⁴²⁹.

Όπως και να 'χει, οι διεθνείς εξελίξεις στην Κορέα, ο φόβος ενός νέου «γύρου» από τους «συμμορίτες», που βρήκαν καταφύγιο στις όμορες Λαϊκές Δημοκρατίες και η ανάγκη, για οικονομική, στρατιωτική βοήθεια εναντίον της «απειλής από βορρά», αλλά και μια αναβάθμιση στη διπλωματική θέση της χώρας, συνηγορούν υπέρ του NATO κι από τη μεριά του Κέντρου στο σύνολό του⁴³⁰. Σε μια περίοδο, που ο Εμφύλιος πόλεμος μόλις έχει τελειώσει και η στρατιωτική ηγεσία έχει υπέρμετρη επιρροή και πιέζει για αύξηση της ισχύος του στρατεύματος και οι κυβερνήσεις του Κέντρου, επιδιώκουν, ως ένα βαθμό την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, μια μέση λύση φαίνεται απίθανη. Η προοπτική μιας συμμαχίας και η ελπίδα, για υλικά οφέλη κι εξοικονόμηση πόρων, μέσω αυτής, φαίνεται επιβεβλημένη από τα πράγματα στην στρατηγική του Κέντρου (να σημειωθεί ότι οι στρατιωτικές δαπάνες είχαν φτάσει το 50% του προϋπολογισμού)⁴³¹. Με αυτό το αίτημα μεταβαίνει άλλωστε η ελληνική αντιπροσωπεία στη διάσκεψη των μελών του NATO στην Λισαβόνα (20 – 25/2/1952), με επικεφαλής τον υπουργό Εξωτερικών Βενιζέλο⁴³². Οι υποχρεώσεις της χώρας, όμως, προς το NATO παρέμεναν άγνωστες και δεν προβάλλονταν, ως μέγα ζήτημα από τον αστικό πολιτικό κόσμο πλέον⁴³³.

Στη συζήτηση, για την επικύρωση της ένταξης στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, στη βουλή⁴³⁴, ο υφυπουργός Εσωτερικών Βαρβούτης παρουσιάζει τη συνθήκη, ως «ιστορική», με ισότιμη θέση της χώρας δίπλα στους δυτικούς συμμάχους και παροχή αμυντικής βοήθειας, η οποία θα επέτρεπε να ενισχυθεί η οικονομία. Οι υποχρεώσεις, όμως, της Ελλάδας προς το NATO, θα ήταν αύξηση των στρατιωτικών δαπανών και μια «αναπόφευκτη επιρροή», η οποία είναι συνδεδεμένη, με τη διεθνή συνεργασία. Στις εύλογες απορίες του

⁴²⁸ Ριζάς, ό.π., σ. 111.

⁴²⁹ Ό.π., σ. 112.

⁴³⁰ Ελευθερία, 8/8/1950 και Λυμπεράτος, Μετά τον Εμφύλιο..., ό.π., σ. 237.

⁴³¹ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 216.

⁴³² Ελευθερία, 17/2/1952.

⁴³³ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 237 – 238.

⁴³⁴ Για τις θέσεις στη βουλή επί του θέματος βλ., T. A. Couloumbis, Greek political reaction to American and NATO influences, New Haven and London Yale University Press, 1966, σ. 46 – 50.

Τσαλδάρη από το Λαϊκό Κόμμα, σχετικά με τις υποχρεώσεις, που καλείται να εκπληρώσει η χώρα, ο υπουργός των Εξωτερικών Βενιζέλος, παραδέχεται, ότι η κυβέρνηση δε γνώριζε επακριβώς τις δεσμεύσεις της Ελλάδας απέναντι στον αμυντικό οργανισμό. Φανερώνεται, λοιπόν η αναγκαιότητα, με την οποία αντιμετώπιζε το Κέντρο και ο ΕΣ του Παπάγου, την ένταξη στο ΝΑΤΟ, θέτοντας το θέμα των υποχρεώσεων σε δεύτερη μοίρα και υπερθεματίζοντας τα οφέλη.

Ο πρωθυπουργός Πλαστήρας θα τονίσει, ότι η χώρα παύει να είναι απομονωμένη κι αισθάνεται ασφαλής, πλέον, ενώ θα σχολιάσει τις θέσεις της ΕΔΑ περί ουδετερότητας κι ειρηνευσης ως άσχετες. Θα δηλώσει επίσης τα εξής:

«Δεν νομίζω μάλιστα ότι έπρεπε να λάβη μίαν έκτασιν τόσοσ μεγάλην η συζήτησις δι' ένα γεγονός το οποίον εμβαπτίζεται ολόκληρον μέσα εις την συνείδησιν του Έθνους»⁴³⁵.

Ήταν, λοιπόν, αυτονόητο για το σύνολο του αστικού κόσμου, ειδικά από το φθινόπωρο του '50 κι έπειτα, ότι η θέση της Ελλάδας πρέπει να είναι και τυπικά με τους δυτικούς. Οι φόβοι της ασφάλειας, από τους βόρειους γείτονες και τη Σοβιετική Ένωση και μια απομόνωση από τους δυτικούς συμμάχους, όπως επίσης και οι πολυπόθητες αποδοχές σε στρατιωτική και οικονομική βοήθεια, ήταν οι λόγοι, που η κυρίαρχη τάξη στην Ελλάδα ήθελε την εξέλιξη αυτή. Καθοριστικό ρόλο, θα παίξει η αλλαγή στάσης των Αμερικανών, με τον πόλεμο στην Κορέα. Η επικύρωση της απόφασης αυτής, θα είναι έκτοτε καθοριστική σε όλους τους τομείς της πολιτικής ζωής (εξωτερικής κι εσωτερικής), καθώς η προσκόλληση στο άρμα των Αμερικανών και του ΝΑΤΟ, θα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο, με το πλαίσιο της εθνικοφροσύνης, η οποία υπαγόρευε την απόλυτη ταύτιση συμφερόντων Ελλάδας – «ελεύθερου κόσμου», απέναντι στον «ολοκληρωτισμό» και τις «επεκτατικές βλέψεις» της ΕΣΣΔ⁴³⁶. Μόνο μέσα από αυτό το πρίσμα μπορεί να γίνει κατανοητή η στάση της κεντρίας παράταξης στα εθνικά θέματα.

Απόρροια της Συνθήκης, ήταν και η συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης Παπάγου και Άϊζενχάουερ (ΗΠΑ), στις 12 Οκτωβρίου 1953. Η συμφωνία κυρώθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο, χωρίς την έγκριση της βουλής, η οποία κλήθηκε να τη νομιμοποιήσει ύστερα. Η συμφωνία, εκτός από παροχή βάσεων στους Αμερικανούς, έδινε το ελεύθερο στη χρησιμοποίηση σιδηροδρομικών κι οδικών δικτύων και γενικότερα μετακίνησης του αμερικανικού προσωπικού στον ελληνικό χώρο. Επίσης, οι Αμερικανοί στρατιώτες θα

⁴³⁵ Το Βήμα, 19/2/1952.

⁴³⁶ Δέσποινα Παπαδημητρίου, Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων, Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922 – 1967, Σαββάλας, Αθήνα, 2006, σ. 182.

απολάμβαναν πλήρη φορολογική και νομική ασυλία (δε θα δικάζονταν για κανένα είδους αδίκημα από τα ελληνικά δικαστήρια).

Η αντίδραση του Κόμματος των Φιλελευθέρων, είναι ήπια κι επικεντρώνεται στον τρόπο και στις μεθόδους υπογραφής της συμφωνίας από την κυβέρνηση, η οποία δεν ενημέρωσε τη βουλή⁴³⁷. Η ΕΠΕΚ επικρίνει εντονότερα την κυβέρνηση, καθώς πιστεύει, ότι έπρεπε να ζητηθεί αύξηση της οικονομικής βοήθειας από τους Αμερικανούς κι όχι παραχωρήσεις, που υποσκάπτουν τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας⁴³⁸. Το ΔΚΕΛ αξιολογεί, ως επιβλαβή τη συμφωνία, από την στιγμή που η Ελλάδα είναι στο ΝΑΤΟ με αυξημένες υποχρεώσεις κι υπάρχει ύφεση στα Βαλκάνια, ενώ άρθρα της συμφωνίας, σχετικά με το μη έλεγχο (ετεροδικία) τραυματίζουν την εθνική αξιοπρέπεια⁴³⁹. Στην Επιτροπή Εξουσιοδότησης της βουλής, τα κεντρώα κόμματα (η ΕΔΑ δεν ήταν στη βουλή εκείνη την περίοδο) ψήφισαν κατά της συμφωνίας. Η αντισυνταγματική διαδικασία και κάποια άρθρα βρέθηκαν στο επίκεντρο της κριτικής.

Ανάμεσα στο συντηρητικό (ΚΦ) και το προοδευτικό Κέντρο (ΕΠΕΚ – ΔΚΕΛ) υπήρχαν διαφορές στην ερμηνεία για το εθνικό συμφέρον, μέσα από αυτή τη συμφωνία. Ο συναρχηγός των Φιλελευθέρων Γεώργιος Παπανδρέου αποδεχόταν τη συμφωνία των παραχωρήσεων (βάσεων, υλικού κτλπ) προς τις ΗΠΑ, ως εγγύηση για την ειρήνη και την ασφάλεια, αλλά δήλωνε αρνητικός στην περίπτωση, που διατάξεις, όπως αυτές της ετεροδικίας και της αποζημίωσης (από την Ελλάδα), δεν υπήρχαν σε αντίστοιχες συμφωνίες άλλων ΝΑΤΟϊκών χωρών με τις ΗΠΑ⁴⁴⁰. Ο Αλλαμανής από το Δημοκρατικό Κόμμα κάνοντας μια συνολικότερη προσέγγιση, υποστηρίζει, ότι η προσκόλληση της χώρας στους συμμάχους (Βρετανία, ΗΠΑ) είχε ως αποτέλεσμα, να μην υπάρχει δυνατότητα άσκησης αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής εντός του ΝΑΤΟ. Εκφράζει επίσης την ανησυχία του, ότι η κατάσταση αυτή μαζί και με τη νέα αυτή συμφωνία, δίνει απεριόριστη ελευθερία στις ΗΠΑ να παρεμβαίνουν και σε θέματα εσωτερικής πολιτικής⁴⁴¹.

Το πνεύμα της συμφωνίας πάντως, δεν τέθηκε υπό αμφισβήτηση από τους Φιλελεύθερους. Το άγχος για εγκατάλειψη ή αποκοπή από το δυτικό στρατόπεδο, απέναντι στους βόρειους γείτονες (εξαίρεση αποτελεί η Γιουγκοσλαβία μετά και την αποχώρησή της από την Κομινφόρμ και τη ρήξη με την ΕΣΣΔ, ήδη από το 1948 και την προσέγγισή της με τις

⁴³⁷ Το Βήμα, 14/10/1953.

⁴³⁸ Ελευθερία, 15/10/1953.

⁴³⁹ Το Βήμα, 14/10/1953.

⁴⁴⁰ Couloumbis, ό.π., σ. 82.

⁴⁴¹ Ό.π., σ. 83.

ΗΠΑ) και κατ' επέκταση την ΕΣΣΔ, τους οποίους κατηγορούσε, για άμεση εμπλοκή στον Εμφύλιο, συσπείρωνε κεντρώους και δεξιούς σε μεγάλο βαθμό. Επίσης υπερκάλυπτε τις διαφορετικές φωνές εντός της κεντρώας παράταξης και απέκλειε έτσι κάθε δυνατότητα μιας πιο αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής, όσο αυτό ήταν δυνατό εντός του ΝΑΤΟ. Τέλος, η συμφωνία αυτή στρεφόταν κατά της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά δε θα μπορέσει να αποτρέψει στη συνέχεια της περιόδου τα απαραίτητα ανοίγματα προς αυτήν, πάντα όμως, με το βλέμμα στραμμένο προς τη Δύση και τις ΗΠΑ.

Κεφάλαιο 2: Η αλλαγή στη Σοβιετική Ένωση κι ο αντίκτυπός της

Στις 14 Φεβρουαρίου 1956, κατά τη διάρκεια των ελληνικών εκλογών, ξεκινά το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Ο θάνατος του Στάλιν (1953) έχει ανοίξει το δρόμο, για την επικράτηση του Νικήτα Χρουστώφ στη ηγεσία της ΕΣΣΔ. Έχει ξεκινήσει, ήδη, η διαδικασία «αποσταλινοποίησης», η οποία θα γίνει επίσημη, μέσα από το Συνέδριο. Οι αλλαγές, που θα ανακοινώσει το Συνέδριο, πέρα από την αποκαθήλωση του Στάλιν και τον στιγματισμό της περιόδου διακυβέρνησής του, είναι η ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των δύο στρατοπέδων, καπιταλισμού και σοσιαλισμού, αλλά και η δυνατότητα να γίνει το πέρασμα στο σοσιαλισμό με κοινοβουλευτικές διαδικασίες σε κάθε χώρα. Η στροφή του ΚΚΣΕ και της διεθνούς στρατηγικής του παρακολουθείται με έντονο ενδιαφέρον από τη Δύση, ενώ η αποκύρξη του Στάλιν και η αναθεώρηση, όλων των προηγούμενων χρόνων, χαρακτηρίζεται, ως «επαναστατική»⁴⁴². Μια σημαντική ακόμη παράμετρος ήταν και η παρότρυνση, για συνεργασία μεταξύ κομμουνιστικών κομμάτων με σοσιαλιστικά και αστικά τα οποία επιθυμούσαν τη δημοκρατία και την ανεξαρτησία⁴⁴³.

Το ενδιαφέρον, όμως, της Δύσης συνοδευόταν κι από ανάλογη καχυποψία, καθώς, εφόσον ο στόχος της ΕΣΣΔ και των ΚΚ ανά τον κόσμο δεν άλλαζε (δικτατορία του προλεταριάτου), οι όποιες εξαγγελίες, για ειρηνικό ή κοινοβουλευτικό πέρασμα στο σοσιαλισμό και η συνεργασία με άλλα κόμματα, θα μπορούσαν να είναι ένα άλλο «περιτύλιγμα» της ίδιας πολιτικής⁴⁴⁴.

Οι κεντρώοι ηγέτες (Βενιζέλος, Παπανδρέου, Καρτάλης) στη συζήτηση επί των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης Καραμανλή, δεν τοποθετήθηκαν σχετικά με τις αλλαγές στην ΕΣΣΔ. Το Κυπριακό κι οι ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν φυσικά το πρώτο θέμα, όσον αφορά την εξωτερική πολιτική⁴⁴⁵. Οι πρόσφατες εξελίξεις στο κομμουνιστικό στρατόπεδο, η προσεκτική στάση αναμονής των δυτικών, η συνεργασία με την ΕΔΑ και η εκλογική «αποτυχία» της Δημοκρατικής Ένωσης, καθώς και η ισχυρή παρουσία της Δεξιάς, του Στρατού και του Παλατιού στην πολιτική ζωή, εξηγούν την απουσία μιας τοποθέτησης επί του θέματος από τους κεντρώους ηγέτες. Από την στιγμή, που έπαψε να υπάρχει η ΔΕ και οι ηγέτες του ΔΚ προσανατολίζονταν σε μια αυτόνομη πορεία του Κέντρου, πιθανόν να

⁴⁴² Ελευθερία, 22/2/1956.

⁴⁴³ Το Βήμα, 25/2/1956.

⁴⁴⁴ Ό.π., 28/2/1956.

⁴⁴⁵ Τύπος, 6 και 12/4/1956.

μην ήθελαν να κατηγορηθούν, ως «συνοδοιπόροι» σχολιάζοντας θετικά τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ. Μεγάλο επίσης μέρος των τοποθετήσεων των αρχηγών, αφιερώθηκε στο Κυπριακό και την εξορία του Μακαρίου από τους Άγγλους. Παρ' όλα αυτά ο Βενιζέλος, ως αρχηγός της ΦΔΕ, επισημαίνει, ότι η Ελλάδα οφείλει να έχει φιλικές σχέσεις με τη Ρωσία από την στιγμή που είναι η μία από τις δύο υπερδυνάμεις⁴⁴⁶. Από τη μεριά του ο Καρτάλης πρότεινε, όχι μόνο την ανάγκη επενδύσεων στη Σοβιετική Ένωση, αλλά και συμμαχίας για το θέμα του Κυπριακού, καθώς το ΝΑΤΟ αποτελούνταν από αποικιοκρατικές δυνάμεις⁴⁴⁷.

Η ανακοίνωση της διαλύσεως της Κομινφόρμ (Κομμουνιστικής Διεθνούς), λίγο καιρό αργότερα, ερμηνεύθηκε ως ενταγμένη στο πλαίσιο της «επίθεσης ειρήνης» των Σοβιετικών, με σκοπό να εξευμενίσουν τη Δύση (με αφορμή και το ταξίδι Μπουλγκάνιν – Χρουστσώφ στη Βρετανία) και τη Γιουγκοσλαβία (που είχε αποπομφθεί από αυτήν το '48), ενώ υπήρξε και καλή θέληση ως προς την επίλυση προβλημάτων στη Μέση Ανατολή⁴⁴⁸. Και πάλι, όμως, οι δυτικοί δεν μεταβάλουν την καχυποψία τους απέναντι στους σκοπούς της ΕΣΣΔ. Ο επανεξοπλισμός της Δυτικής Γερμανίας ένα χρόνο πριν, μετά από απόφαση των ΗΠΑ και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, ως απάντηση από την ΕΣΣΔ, δεν άφηνε και πολλά περιθώρια για ριζική αλλαγή στις σχέσεις των δύο συνασπισμών, παρά τις πρωτοβουλίες των Σοβιετικών.

Το 1956 θα είναι χρονιά μεγάλων ταραχών και για τα δύο στρατόπεδα. Η ΕΣΣΔ αντιμετωπίζει την αμφισβήτηση της επιρροής της στην Πολωνία, με την οποία όμως έρχεται σε συμβιβασμό. Πιο ανησυχητικά θα είναι τα νέα από την Ουγγαρία, στην πρωτεύουσα της οποίας θα ξεσπάσει ένοπλη εξέγερση εναντίον της κυβέρνησης, με προοπτική την έξοδο της χώρας από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Και οι δυτικοί, όμως, θα αντιμετωπίσουν προβλήματα καθώς η αγγλογαλλική στρατιωτική επέμβαση (η επίθεση θα ξεκινήσει από την αγγλοκρατούμενη Κύπρο) εναντίον της Αιγύπτου του Νάσερ, για τον έλεγχο της Διώρυγας του Σουέζ, θα καταλήξει σε αποτυχία. Όλα τα παραπάνω γεγονότα θα ξεσπάσουν διαδοχικά μέσα στο φθινόπωρο.

Η σφοδρότητα και η σημασία των γεγονότων της Βουδαπέστης θα σχολιαστεί θετικά από τον κεντρικό Τύπο, ως παράδειγμα απελευθέρωσης των Ούγγρων από τους Σοβιετικούς και τη διεκδίκησης πολιτικών ελευθεριών, υλικών παροχών κι εθνικής

⁴⁴⁶ ΕΠΣΒ, Περίοδος Δ, Σύνοδος Α, σ. 154.

⁴⁴⁷ Ό.π., σ. 21. Ο Πασαλίδης θα προτείνει τη δημιουργία «εθνικής κυβέρνησης» για το Κυπριακό (σ. 25).

⁴⁴⁸ Τύπος, 18/4/1956. Τα δύο μεγάλα ΚΚ Γαλλίας και Ιταλίας, φαίνεται πως είναι πρόθυμα να ακολουθήσουν τον δικό τους δρόμο (βλ. Ελευθερία 19/4/1956 και Γιανουλόπουλο, ό.π., σ. 155).

ανεξαρτησίας, υποστηρίζοντας ότι το κομμουνιστικό σύστημα απέτυχε και στους τρεις τομείς⁴⁴⁹. Παράλληλα, όμως, με τα ουγγρικά γεγονότα, συμβαίνουν κι αυτά με τη Διώρυγα του Σουέζ. Το ενδιαφέρον, είναι ότι η αγγλογαλλική επέμβαση κατακρίνεται, όπως αυτή των Σοβιετικών, καταδεικνύοντας το αντιδυτικό κλίμα που υπήρχε στην Ελλάδα, λόγω του Κυπριακού, ενώ εκφράζεται ο φόβος μιας παγκόσμιας σύρραξης, με την ταυτόχρονη κρίση στους δύο συνασπισμούς⁴⁵⁰. Το αντιδυτικό κλίμα, κι η αποδοκιμασία μιας επέμβασης στην Αίγυπτο σε συνδυασμό με την κυπριακή υπόθεση, όμως, δεν επιτρέπεται να οδηγήσει σε αποχώρηση από το ΝΑΤΟ, ενώ το πολωνικό και ουγγρικό παράδειγμα, υπενθυμίζουν την ανάγκη προστασίας από τον ανατολικό συνασπισμό, τον οποίον θέλουν να εγκαταλείψουν οι δύο χώρες⁴⁵¹.

Τελικώς, η επίθεση στο Σουέζ θα σταματήσει μετά από την αποδοκιμασία των Αμερικανών και του ΟΗΕ, ενώ η εξέγερση στην Ουγγαρία θα σταματήσει μετά από την ένοπλη επέμβαση της ΕΣΣΔ. Η κατάληξη των δύο γεγονότων θα ερμηνευτεί, ως κάτι το θετικό για το δυτικό στρατόπεδο, καθώς «ελεύθεροι» λαοί πίεσαν κι ανάγκασαν τους εκπροσώπους τους να σταματήσει ο πόλεμος στο Σουέζ, ενώ οι λαοί που δεν γνώρισαν ποτέ ελευθερία λύγισαν υπό την επέμβαση των Σοβιετικών, που δε σεβάστηκαν τη λαϊκή θέληση των Ούγγρων⁴⁵². Τα γεγονότα στην Ουγγαρία, όμως, δε θα ληφθούν ως ένα θέμα αποκλειστικά του ανατολικού συνασπισμού, αλλά ως ένα παγκόσμιο ζήτημα για το αίτημα στην ελευθερία⁴⁵³. Η ταύτιση των δύο επεμβάσεων των «αποικιοκρατικών» χωρών (Αγγλίας, Γαλλίας και ΕΣΣΔ), γίνεται για να αποδεικτεί η ηθική ήττα τους ενάντια σε λαούς που θέλουν την ελευθερία τους⁴⁵⁴.

Οι τοποθετήσεις των πολιτικών αρχηγών του Κέντρου σχετικά με τα ουγγρικά γεγονότα ήταν σύντομες. Όλες, όμως, είχαν ως κοινό παρανομαστή τη συμπαράσταση προς τους εξεγερμένους και τον παραλληλισμό της σοβιετικής επέμβασης με την αγγλογαλλική. Ο αγώνας Ούγγρων και Αιγυπτίων για ελευθερία και ανεξαρτησία, απέναντι σε

⁴⁴⁹ Ελευθερία, 30/10/1956: απορρίπτει τη δραστηριότητα «ξένων πρακτόρων» υπέρ της αποσταθεροποίησης του σοβιετικού ελέγχου στην περιοχή, ενώ συγκρίνει την «οκτωβριανή ουγγρική επανάσταση» με αυτή των μπολσεβίκων, υποστηρίζοντας ότι η πρώτη είναι του λαού, ενώ η δεύτερη μιας καλά οργανωμένης μειοψηφίας.

⁴⁵⁰ Ελευθερία, 4, 6/11/1956 και Το Βήμα, 6/11/1956.

⁴⁵¹ Το Βήμα, 1/11/1956.

⁴⁵² Ελευθερία, 8/11/1956.

⁴⁵³ Το Βήμα, 10/11/1956.

⁴⁵⁴ Ό.π., 11/11/1956: σημειώνεται ότι οι εξεγερμένοι της Βουδαπέστης, θα μπορούσαν να πετύχουν την αυτονομία της χώρας, αν έρχονταν σε συμφωνία με την ΕΣΣΔ, όπως η Πολωνία.

αποικιοκρατικές δυνάμεις, είχαν τη συμπαράσταση της Ελλάδας, σύμφωνα με το Κέντρο⁴⁵⁵. Ο Καρτάλης δε θα αναφερθεί στα γεγονότα της Ουγγαρίας σ' εκείνη τη συζήτηση, η οποία αφορούσε το Κυπριακό.

Οι μεταβολές στη Σοβιετική Ένωση έφεραν και την ανάλογη προσαρμογή στο ΚΚΕ. Στην 6^η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος, η οποία συνήλθε κατόπιν πρωτοβουλίας άλλων κομμουνιστικών κομμάτων (Ρουμανίας, Τσεχοσλοβακίας, Ουγγαρίας, Βουλγαρίας, Πολωνίας, Σοβιετικής Ένωσης), αποφασίστηκε η καθαίρεση του μέχρι πρότινος γενικού γραμματέα, Νίκου Ζαχαριάδη και η ανάδειξη νέας επταμελούς ηγεσίας (με καθήκοντα και του Πολιτικού Γραφείου και της Γραμματείας της Κεντρικής Επιτροπής) με πρόεδρο τον Α. Γκρόζο⁴⁵⁶. Η απόφαση επέριπτε την ευθύνη των «πολιτικών λαθών» της προηγούμενης περιόδου στο Ζαχαριάδη, ενώ τον κατηγόρησε για «σεχταριστική γραμμή» και για έλλειψη δημοκρατικών διαδικασιών στη λήψη αποφάσεων⁴⁵⁷.

Το Βήμα πιστεύει, ότι είναι πιθανό να αναδειχθεί νέα ηγεσία του ΚΚΕ (καθώς αξιολογεί την ηγεσία Γκρόζου ως προσωρινή) από ανθρώπους στην Ελλάδα, οι οποίοι δεν έχουν απασχολήσει τις Αρχές. Κάτι τέτοιο θα προσέλκυε ευρύτερες μάζες στο ΚΚΕ, καθιστώντας άχρηστη την ΕΔΑ, η οποία θα αυτοδιαλυόταν, έχοντας εκπληρώσει τον σκοπό της⁴⁵⁸. Η ΕΔΑ εξακολουθεί να θεωρείται το «προσωπείο» του ΚΚΕ, το οποίο έχει ως στόχο τη νόμιμη εμφάνιση του κομμουνισμού στην Ελλάδα. Η αλλαγή που έρχεται από τη Μόσχα και θεωρείται ως ένα είδος άνοιγματος προς τη Δύση, το οποίο μπορεί να αμβλύνει τις διαφορές και να νομιμοποιήσει de facto το ΚΚΕ υπό μια νέα ηγεσία, μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα ακόμα και την εξάλειψη της ΕΔΑ. Κάτι τέτοιο πάντως δεν έγινε. Η ΕΔΑ με την Α' Συνδιάσκεψη στα μέσα Ιουλίου, θα εναρμονιστεί με την αλλαγή πορείας της Μόσχας και θα διακηρύξει κι επίσημα, ως στόχο της την «Εθνική Δημοκρατική Αλλαγή», με τη συνεργασία με τα κεντρώα κόμματα, ακόμα και με δυνάμεις εντός της ΕΡΕ⁴⁵⁹.

⁴⁵⁵ ΕΠΣΒ, Περίοδος Δ, Σύνοδος Β, Τόμος Α, σ. 70 (Βενιζέλος, καταδικάζει τη βία απ' όπου προέρχεται), 82 – 83 (Παπανδρέου, θεωρεί ως ευνοϊκή συγκυρία την επίλυση του Κυπριακού για λόγους ανεξαρτησίας), 94 (Παπαπολίτης).

⁴⁵⁶ Τρίκκας, Τόμος Α, ό.π., σ. 378 – 379.

⁴⁵⁷ Το Βήμα, 3/4/1956. Η Ελευθερία, θα σχολιάσει, ότι το ΚΚΕ ήταν το πρώτο ΚΚ που εναρμονίστηκε με τη «γραμμή» της Μόσχας (βλ. 3/4/1956).

⁴⁵⁸ Ό.π.

⁴⁵⁹ Τρίκκας, ό.π., σ. 423 – 424.

Κεφάλαιο 3: Η διαμάχη στην Ελλάδα γύρω από τη διεθνή ύφεση και την αποπυρηνικοποιημένη Βαλκανική Χερσόνησο (1957 – 1960)

Η προσχώρηση στο Δόγμα Αϊζενχάουερ

Στις 27 Απριλίου 1957 ανακοινώνεται ότι η Ελλάδα προσχωρεί στο «Δόγμα Αϊζενχάουερ», το οποίο είναι επέκταση του δόγματος Τρούμαν κι αφορά τη Μέση Ανατολή, λόγω των αντιαποικιακών αγώνων στα αραβικά κράτη (π.χ. η Αίγυπτος). Μετά και την ήττα των Βρετανών και των Γάλλων στον πόλεμο για το Σουέζ, εναντίον του Νάσερ της Αιγύπτου το 1956, οι ΗΠΑ θα παρείχαν «βοήθεια» σε χώρες της περιοχής, που μάχονταν για την ανεξαρτησία τους. Είναι η περίοδος, που ο Ψυχρός Πόλεμος επεκτείνεται και στη Μ. Ανατολή. Οι ΗΠΑ ανησυχούν, ως προς τη δραστήρια πολιτική της ΕΣΣΔ και την ενίσχυση των κινημάτων αραβικών κρατών, που παλεύουν να αποτινάξουν των αποικιακό ζυγό, των χωρών, όπως η Γαλλία κι η Αγγλία. Στόχος των Αμερικανών είναι να ελέγξουν τα κινήματα αυτά και να εγκαθιδρύσουν καθεστώτα φιλικά προς τη Δύση.

Το κοινό ανακοινωθέν σημείωνε, ότι οι δύο πλευρές (Ελλάδα – ΗΠΑ) «συμφωνούν ότι ο Διεθνής Κομμουνισμός είναι ένας πολύ μεγάλος κίνδυνος για την ελευθερία και την ανεξαρτησία και ότι για την αντιμετώπισή του είναι αναγκαία συνεχής επαγρύπνηση καθώς και συνεργασία και αλληλεγγύη όλων των ελεύθερων λαών»⁴⁶⁰.

Τα κόμματα το Κέντρο πριν και μετά την προσχώρηση της χώρας στο Δόγμα Αϊζενχάουερ, λόγω και της δυσχέρειας στην υπόθεση του Κυπριακού, κατηγορούσαν την κυβέρνηση για μονοκόμματα κι ανεδαφική εξωτερική πολιτική. Ο Παπανδρέου υποστήριζε, ότι η χώρα δεν πρέπει σε καμία περίπτωση, να εγκαταλείψει το ΝΑΤΟ, αλλά οφείλει να προβεί σε μια πιο τολμηρή πολιτική ειδικά στην υπόθεση της Κύπρου (συζήτηση στη βουλή, 22/5/1956)⁴⁶¹. Ο Βενιζέλος, προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, προτείνει μια στάση «ίσης φιλίας», πάντα εντός του ΝΑΤΟ, διότι το παγκόσμιο σύστημα είναι διπολικό κι επιβαλλόταν η ανάπτυξη των σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση (11/4/1956)⁴⁶². Ο Καρτάλης, από τη μεριά του, υποστήριξε, ότι η προσκόλληση της χώρας στις επιδιώξεις του ΝΑΤΟ, από την στιγμή που οι κύριες χώρες – μέλη είναι αποικιακές δυνάμεις, δεν εξυπηρετεί τα εθνικά συμφέροντα (5/4) και κατ' επέκταση η αυτοδιάθεση της Κύπρου δε θα μπορούσε να

⁴⁶⁰ Βαλντέν, Τόμος Α, ό.π., σ. 122.

⁴⁶¹ Couloumbis, ό.π., σ. 102.

⁴⁶² Ό.π.

στηριχτεί από τις δυτικές δυνάμεις. Επίσης, έψεξε την κυβέρνηση, η οποία ήταν η μόνη, που δεν δέχτηκε την πρόσκληση της Μόσχας, για αποστολή μελών του ελληνικού κοινοβουλίου στην ΕΣΣΔ. Δεν παρέλειψε, τέλος, να θίξει το θέμα των αυξημένων στρατιωτικών δαπανών, λόγω των ΝΑΤΟϊκών υποχρεώσεων (25/5)⁴⁶³.

Όλες οι παραπάνω θέσεις έχουν, ως κοινό παρανομαστή την καταδίκη της μονόπλευρης εξωτερικής πολιτικής της ΕΡΕ και την ανάγκη ανοίγματος προς την ΕΣΣΔ και μιας πιο δραστήριας κι αυτόνομης στρατηγικής, μέσα στο ΝΑΤΟ. Η κρίσιμη καμπή στην οποία βρίσκεται το Κυπριακό, με τον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ και την ανυποχώρητη στάση των Βρετανών και των προκλητικών ενεργειών των Τούρκων (βλέπε Σεπετεμβριανά 1955), καθώς και τη μη ευνοϊκή στάση των ΗΠΑ, έχει αυξήσει κατά κόρον τον αντιδυτικό κλίμα στον ελληνικό λαό. Αυτή η κατάσταση σε συνδυασμό με την «επίθεση φιλίας» (όπως λεγόταν τότε) της ΕΣΣΔ προς την Ελλάδα και την πάγια θέση της υπέρ της κυπριακής αυτοδιάθεσης στον ΟΗΕ, ώθησε τους κεντρικούς πολιτικούς (εξαίρεση αποτελεί ο Καρτάλης ο οποίος είχε την πάγια θέση προσέγγισης της ΕΣΣΔ), να αντιληφθούν, ως αναγκαιότητα της συγκυρίας, την ανάπτυξη με την άλλη υπερδύναμη (η οποία είχε δείξει κιόλας θέληση προσέγγισης με τη Δύση). Οι θέσεις των κεντρικών ηγετών φαίνεται, πως πλησιάζουν πιο πολύ τις απόψεις της ΕΔΑ (τηρουμένων των αναλογιών). Και η ΕΔΑ από τη μεριά της (ίσως επειδή ήθελε να αναβιώσει η Δημοκρατική Ένωση του '56) αποδεχόταν το ρόλο της χώρας στο ΝΑΤΟ, αλλά πρότεινε να ακολουθηθεί μια πιο αυτόνομη πολιτική (και με μείωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων) στο πρότυπο των Σκανδιναβικών χωρών⁴⁶⁴. Οι θέσεις, τέλος, των κομμάτων της αντιπολίτευσης, δηλώνουν την αντίθεση προς την προσχώρηση στο Δόγμα Αϊζενχάουερ, καθώς δεν είναι τόσο απειλητικός ο «κομμουνιστικός κίνδυνος», όπως πριν. Παρ' όλα αυτά οι θέσεις μερικών, όπως ο Παπανδρέου, θα αλλάξουν στην πορεία, αποδεικνύοντας, ότι το θέμα της άμυνας και της διπλωματίας, δεν ήταν καθαρά θέμα εξωτερικής πολιτικής, αλλά και εσωτερικής πολιτικής αντιπαράθεσης, με γνώμονα την ηγεμονία στο χώρο του Κέντρου και την αποστασιοποίηση από την ΕΔΑ.

⁴⁶³ Ο.π., σ. 103.

⁴⁶⁴ Ο.π., σ. 106 – 107.

Οι κεντρικές θέσεις αναφορικά με το άνοιγμα προς την ΕΣΣΔ

Το Σεπτέμβριο του 1957 γίνονται δύο προτάσεις από τον Ανατολικό Συνασπισμό. Η μία από αυτές παρουσιάζεται μετά από πρωτοβουλία του Ρουμάνου πρωθυπουργού Στόικα κι αφορά τη διοργάνωση μιας βαλκανικής διάσκεψης με στόχο την άμβλυση των διαφορών και τη συνεργασία μεταξύ των χωρών σε διάφορους τομείς (η άλλη αφορούσε την κεντρική Ευρώπη). Η πρόταση, έγινε αποδεκτή από τις βαλκανικές Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Γιουγκοσλαβία, ενώ η Τουρκία δεν απάντησε και η Ελλάδα την απέρριψε. Η κυβέρνηση προέβαλε τις διαφορές που υπήρχαν με τους βόρειους γείτονες (αποζημιώσεις, εδαφικές διεκδικήσεις), αλλά θα φρόντιζε να τις επιλύσει σε διμερείς διαπραγματεύσεις, ενώ η άρνηση είχε ως στόχο την ακύρωση της σοβιετικής προσπάθειας για στροφή της Ελλάδας προς την ουδετερότητα⁴⁶⁵. Το Κέντρο δεν θα τοποθετηθεί επί της πρότασης.

Μέσα στο έκκρυθμο κλίμα της Μ. Ανατολής (την οποία ο Χρυστσώφ θεωρεί ότι μπορούσε να γίνει αφορμή για τον Γ΄ Παγκόσμιο Πόλεμο), ανακοινώνεται στις 5 Οκτωβρίου, ότι εκτοξεύθηκε ο πρώτος δορυφόρος που θα κάνει το γύρο της γης, στην ιστορία του ανθρώπου, από τους Σοβιετικούς, με την ονομασία «Σπούτνικ». Ένα μήνα αργότερα εκτοξεύουν και τον «Σπούτνικ 2» ο οποίος μετέφερε και μια σκυλίτσα. Τα επιστημονικά αυτά επιτεύγματα πληγώνουν το γόητρο των Αμερικανών και προκαλούν παγκόσμιο αντίκτυπο, καθώς φαίνεται ότι η ΕΣΣΔ έχει την ικανότητα να πλήξει με διηπειρωτικούς πυραύλους ακόμα και τις ΗΠΑ.

Στα μέσα Δεκεμβρίου 1957, σε διάσκεψη του ΝΑΤΟ στο Παρίσι, τίθεται το θέμα, από τους Αμερικανούς, να αποθηκευτούν πυρηνικά όπλα στην Ευρώπη. Ο πρωθυπουργός της ΕΣΣΔ, Μπουλγκάνιν, προειδοποιεί για ανυπολόγιστες συνέπειες ως προς την παγκόσμια ασφάλεια και απευθύνεται σε κάθε χώρα ξεχωριστά, μαζί και την Ελλάδα και προτρέπει την αποπυρηνικοποίηση και τη μετατροπή των Βαλκανίων σε «ζώνη ειρήνης»⁴⁶⁶. Η Ελλάδα θα προταθεί μαζί με την Τουρκία, για εγκατάσταση πυρηνικών πυραύλων μέσου βεληνεκού, ικανούς να πλήξουν θέσεις της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Μπουλγκάνιν θα προειδοποιήσει τον Καραμανλή, να μην αποδεκτεί την εγκατάσταση πυραύλων⁴⁶⁷. Το θέμα της ενδεχόμενης (επίσημη πρόταση δεν είχε γίνει προς την Ελλάδα) αποδοχής των πυραύλων από την ελληνική πλευρά συζητήθηκε στο κοινοβούλιο.

⁴⁶⁵ Βαλντέν, ό.π., σ. 124.

⁴⁶⁶ Λιναρδάτος, Τόμος Γ, ό.π., σ. 272.

⁴⁶⁷ Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 231 – 232.

Ο Βενιζέλος, ως συναρχηγός και πάλι των Φιλελευθέρων, παραπέμπει στην ομιλία του Παπανδρέου το Μάιο του 1957 σύμφωνα με την οποία, δεχόταν την εγκατάσταση μόνο αν οι πύραυλοι γινόντουσαν αποδεκτοί από όλα τα μέλη του ΝΑΤΟ και ζητά εκλογές, για να υπάρξει μια νομιμοποιημένη κυβέρνηση, ώστε να χειριστεί το θέμα. Επίσης συνδύαζε το θέμα των πυραύλων, με ανταλλάγματα στο Κυπριακό και προειδοποιούσε, ότι μια άνευ όρων αποδοχή τους, θα έφερνε ένα «νέο διχασμό» στη χώρα (21/1/1958)⁴⁶⁸.

Ο Αλλαμανής από το ΔΚΕΛ (ο Καρτάλης έχει πεθάνει), αφού ξεκαθαρίζει, ότι η Ελλάδα ανήκει στο ΝΑΤΟ κι έχει ανάλογες υποχρεώσεις, πρέπει παράλληλα να ασκεί «Ελληνικήν πολιτικήν». Τονίζει, ότι με μια εγκατάσταση των ατομικών βάσεων, η χώρα δε θα μπορεί να ανταπεξέλθει οικονομικά, ενώ θα γίνει και στόχος πυρηνικού πλήγματος. Τέλος, σημειώνει, ότι η εγκατάσταση των βάσεων δεν είναι υποχρεωτική κι ούτε διακιβεύεται η θέση της χώρας από τη μη αποδοχή τους, καθώς τις αρνήθηκαν κι άλλες χώρες (Νορβηγία, Δανία)⁴⁶⁹. Ο Παπαπολίτης της ΕΠΕΚ δεν απορρίπτει πλήρως το ενδεχόμενο της εγκατάστασης, ενώ το Αγροτικό κόμμα του Μπαλτατζή, δεν δέχεται τους πυραύλους, καθώς πλήττονται τα κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας⁴⁷⁰.

Ο Τσιριμώκος παρουσίασε κι αυτός σε άρθρο του στο Βήμα, παρόμοιες θέσεις. Εκτός από τον κίνδυνο ενός πυρηνικού ολέθρου, προβάλλει και την αμφισβήτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας, από την στιγμή που τον έλεγχο των πυραύλων θα είχαν οι Αμερικανοί κι όχι η Ελλάδα. Η άρνηση των πυραύλων δεν αποτελεί αντι – ΝΑΤΟϊκή ενέργεια⁴⁷¹. Ο Χ. Λαμπράκης, αρθρογραφεί στην εφημερίδα του σχετικά με τους πυραύλους. Συνδέει το θέμα της αποδοχής τους με το χειρισμό του Κυπριακού από τους δυτικούς και την έλλειψη ισοτιμίας που υπάρχει ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία από τους συμμάχους⁴⁷². Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα και κατ' επέκταση οι κεντρώοι πολιτικοί, έχουν απογοητευτεί από την στάση των συμμάχων, ως προς την αυτοδιάθεση της Κύπρου, γι' αυτό και είναι τόσο αρνητικοί στο θέμα των πυραύλων. Η καθολική άρνηση της ΕΔΑ έχει βρει σύμφωνους πολύ μεγάλο μέρος των Ελλήνων, το οποίο νιώθει προδωμένο από τη Δύση. Προειδοποιεί, όμως, ότι η αποκοπή της χώρας από το δυτικό στρατόπεδο θα ήταν

⁴⁶⁸ Επίσημα πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής (ΕΠΣΒ), Περίοδος Δ, Σύνοδος Γ, σ. 956.

⁴⁶⁹ Ό.π., σ. 963 – 964.

⁴⁷⁰ Ό.π., 985.

⁴⁷¹ Couloumbis, ό.π., σ. 115.

⁴⁷² Το Βήμα, 16/3/1958, κύριο άρθρο με τίτλο: «Όχι βάσεις χωρίς ισοτιμίες».

«εθνικό έγκλημα» και η ουδετερότητα «ουτοπία» και «απομόνωσης», αλλά υποστηρίζει την την αναθέρμανση των επαφών με την ΕΣΣΔ, όπως γίνεται κι από πολλές δυτικές χώρες⁴⁷³.

Το θέμα είχε πάρει εξ' ολοκλήρου πολιτικές διαστάσεις και δεν εξεταζόταν σχεδόν καθόλου η ενίσχυση ή όχι της άμυνας απέναντι στην ΕΣΣΔ. Τα επιχειρήματα των κεντρικών ήταν σχετικά με τη σχέση της χώρας με τους συμμάχους κι όχι με τη Σοβιετική Ένωση. Η στάση τους είναι καταρχήν αρνητική, αν και φαίνεται, ότι αν η αυτοδιάθεση της Κύπρου επιλύοταν μέσα στο συμμαχικό πλαίσιο, τότε, θα μπορούσαν να δεχτούν παραχωρήσεις, ως προς το θέμα. Ουσιαστικά, μόνο η ΕΔΑ και δευτερευόντως το ΔΚΕΛ αναδεικνύουν τον πυρηνικό κίνδυνο, για τη χώρα και την υπονόμηση της ειρήνης στα Βαλκάνια, αποκλείοντας εξ αρχής κάθε συζήτηση για εγκατάσταση.

Το ζήτημα των βάσεων θα απασχολεί την πολιτική ζωή και κατά την προεκλογική περίοδο του '58. Οι Φιλελεύθεροι στην προσπάθειά τους να διαχωριστούν από την ΕΡΕ κι από την ΕΔΑ, θα χρησιμοποιήσουν τη θεωρία των δύο «άκρων». Συγκεκριμένα, θα παρουσιάσουν την ΕΡΕ, ως προσκολλημένη στο ΝΑΤΟ και στις ΗΠΑ παραβλέποντας τα εθνικά συμφέροντα. Από την άλλη η ΕΔΑ εμφανίζεται, ως εξυπηρετούσα τα σοβιετικά συμφέροντα και μόνο. Το ΚΦ ήταν αυτό που εφαρμόζει και θα εφαρμόσει μια πραγματικά «ελληνική» εξωτερική πολιτική⁴⁷⁴. Η εγκατάσταση των βάσεων δε θα γίνει αποδεκτή, εφόσον έχει απορριφθεί κι από άλλες χώρες⁴⁷⁵. Ουσιαστικά οι θέσεις του ΚΦ για τις πυραυλικές βάσεις, έχουν επηρεαστεί από το λαϊκό αντιδιτικό κλίμα και κατ' επέκταση από την εκστρατεία της ΕΔΑ, αν και προσέχει πάντα να διαχωρίζει τις προθέσεις του (ως καθαρά ελληνικές) από την Αριστερά. Οι πύραυλοι απορρίπτονται, όχι για λόγους αρχής, αλλά για λόγους τακτικής, λόγω της στάσης των συμμάχων στο Κυπριακό.

Στις 4 Μαΐου δημοσιεύεται συνέντευξη του Χρυσώφ στο Βήμα. Ο σοβιετικός ηγέτης σημειώνει, ότι παρ' όλο που η Ελλάδα απέρριψε την πρόταση, για Βαλκανική Συνδιάσκεψη, οι σχέσεις των χωρών της περιοχής, έχουν αρχίσει να ομαλοποιούνται. Εν συνεχεία, δηλώνει την αλληλεγγύη της χώρας του απέναντι στη θέληση, για αυτοδιάθεση του κυπριακού λαού και ψέγει τους συμμάχους της Ελλάδας. Στην ερώτηση, για το πως αξιολογεί το θέμα των πυραυλικών βάσεων στην Ελλάδα, ο Χρυσώφ συνδέει το θέμα με τις υποχρεώσεις που έχει η χώρα, ως μέλος του ΝΑΤΟ, εξαιτίας του οποίου περιορίζει την εξωτερική της πολιτική και διακινδυνεύει την ασφάλειά της, για υποθέσεις που αφορούν

⁴⁷³ Ο.π., 18/3/1958, κύριο άρθρο με τίτλο: «Σταθερότητα κατευθύνσεων δι' εθνικήν αξιοπρέπειαν».

⁴⁷⁴ Couloumbis, ό.π., σ. 120.

⁴⁷⁵ Ομιλία Παπανδρέου στα Ιωάννινα, Ελευθερία, 26/4/1958.

άλλες χώρες και προειδοποιεί, ότι σε έναν πυρηνικό πόλεμο, η Ελλάδα, εφόσον δεχόταν να έχει βάσεις στο έδαφός της, θα δεχόταν πυρηνικά πλήγματα από την άλλη μεριά⁴⁷⁶.

Το Βήμα προσπάθησε να κρατήσει αποστάσεις από τη συνέντευξη δηλώνοντας, ότι φυσικά δε συμφωνεί με όλες τις απαντήσεις κι ότι η χώρα δεν έχει δεσμευτεί, για την εγκατάσταση βάσεων, καθώς δεν της έχει γίνει επίσημη πρόταση. Επαναλαμβάνει, επίσης, τη θέση του, ότι η Σοβιετική Ένωση είχε ανάμιξη στα Δεκεμβριανά του '44, στον Εμφύλιο και κατηγορεί την ΕΣΣΔ, για την περίθαλψη των «συμμοριτών». Στο θέμα του Κυπριακού, παρατηρεί, ότι η λέξη «αυτοδιάθεση» δεν υπήρχε πουθενά διατυπωμένη και εκτιμά, ότι η θετική στάση των Ρώσων, οφείλεται στο ότι η Κύπρος αποτελεί αποικία των Βρετανών κι όχι κάποιας ανατολικής χώρας. Τέλος, ως προς την επέκταση των εμπορικών συναλλαγών, είναι καταρχήν θετικό, αλλά προειδοποιεί, ότι ειδικές συμφωνίες, που μπορούν να επιφέρουν πολιτική επιρροή κι άρα αμφισβήτηση της χώρας στη Δύση, δεν πρέπει να γίνουν αποδεκτές⁴⁷⁷. Η πρόθεση της εφημερίδας είναι να δείξει την καχυποψία της απέναντι στις απαντήσεις του σοβιετικού ηγέτη, ώστε να απαντήσει έμμεσα στις φωνές από τα δεξιά, ότι υπήρχε πολιτική σκοπιμότητα υπέρ του Κέντρου, με αυτή τη συνέντευξη, αλλά και να διαψεύσει τις προσδοκίες από τα αριστερά, που πιέζουν για μια στενότερη σχέση με τον ανατολικό συνασπισμό⁴⁷⁸.

Ο Παπανδρέου απαντά στη συνέντευξη του Χρυσώφ, σε προεκλογική του ομιλία στην Αθήνα και συνδέει το ΚΚΕ με τη Σοβιετική Ένωση, αναφερόμενος στο παρελθόν και στις δύο «επαναστάσεις του ΚΚΕ»:

«Και γνωρίζομεν, και από την θεωρίαν, ότι το ΚΚΕ δεν είναι Κόμμα. Είναι υποκατάστημα. Το Κεντρικόν ευρίσκεται εις την Μόσχαν, από την οποίαν λαμβάνει οδηγίας και εντολάς. Και οι Σύμμαχοι, τότε, προσέφεραν υπηρεσίας προς την Ελλάδα»⁴⁷⁹.

Η κατηγορία, ότι η ΕΣΣΔ επενέβη στα εσωτερικά της χώρας την προηγούμενη δεκαετία και ουσιαστικά «διέταξε» το ΚΚΕ, να προβεί στα Δεκεμβριανά και στον Εμφύλιο, είναι μια θέση, που προβάλλει το Κέντρο αναφορικά με τη σύνδεση Μόσχας – ΚΚΕ, για να πλήξει και την ΕΔΑ ως «δουλοπρεπές» κι «αντεθνικό» κόμμα, αλλά και γιατί, όντως αντιμετωπίζει με καχυποψία την Σοβιετική Ένωση και τις προτάσεις της, πιστεύοντας, ότι αυτές έχουν ως στόχο να την τραβήξουν προς την ουδετερότητα, κάτι το οποίο ουσιαστικά

⁴⁷⁶ Το Βήμα, 4/5/1958.

⁴⁷⁷ Το Βήμα, 6/5/1958.

⁴⁷⁸ Ό.π., 7/5/1958.

⁴⁷⁹ Ό.π., 10/5/1958.

δεν έκρυβε η ΕΣΣΔ. Οι λόγοι που δεν μπορεί να υπάρξει μεγάλη προσέγγιση με την ΕΣΣΔ είναι ιστορικοί και ιδεολογικοί σύμφωνα με το ΚΦ. Η ύπαρξη του παράνομου ΚΚΕ και η δράση του μέσω της ΕΔΑ, συμπυκνώνει την καχυποψία προς τα ανοίγματα του ανατολικού Συνασπισμού προς την Ελλάδα, αλλά και το φόβο να μην τεθεί υπό αμφισβήτηση τη θέση της χώρας στο ΝΑΤΟ.

Το κλίμα, όμως, όπως έχει επισημανθεί είναι σφόδρα αντιδυτικό στο λαό, λόγω της αρνητικής στάσης Βρετανών – Αμερικανών – Τούρκων στο θέμα της κυπριακής αυτοδιάθεσης και αποτυπώνεται και στην άρνηση πυρηνικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς στη χώρα. Έτσι, το ΚΦ μη θέλοντας να αποκοπεί από τα αισθήματα της εκλογικής βάσης, λέει ότι:

«Παραμένομεν βεβαίως εις το μέτωπον της Δύσεως. Αλλά χωρίς ενθουσιασμόν. Παραμένομεν με απογοήτευσιν (...) Διότι οι συμμαχικοί ηγέτες αντί να καταστήσουν (...) την Δημοκρατίαν μέλλον (όσον αφορά την αυτοδιάθεση της Κύπρου) (...) εν τούτοις κατώρθωσαν ώστε το μέτωπον του επιλεγομένου «Ελευθέρου Κόσμου» να είναι απλώς «μη χείρον» του αντιπάλου μέτωπου...»⁴⁸⁰.

Οι εκλογές ανέδειξαν, όπως είδαμε, σε αξιωματική αντιπολίτευση την ΕΔΑ. Στην τοποθέτηση επί των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης, ο Πασαλίδης, υπενθυμίζει, ότι το κόμμα του είναι κατά του ΝΑΤΟ, αλλά δεν προκρίνει την έξοδο αυτή την στιγμή, αλλά την άσκηση «πραγματικά ελληνικής πολιτικής». Συγκεκριμένα η χώρα, θα πρέπει να αναπτύξει φιλικές σχέσεις με τα αραβικά κράτη και με τα σοσιαλιστικά καθεστώτα, αλλά και να υιοθετήσει την πρόταση, για μια αποπυρηνικοποιημένη ζώνη στα Βαλκάνια⁴⁸¹.

Ο Παπανδρέου, ως συναρχηγός του ΚΦ, τοποθετείται αρχικά στις κατηγορίες του Πασαλίδη, για ταύτιση του ΚΦ με την κυβέρνηση στην εξωτερική πολιτική, κατά την περίοδο της προηγούμενης βουλής. Απέναντι στην ΕΔΑ το ΚΦ διαφέρει, ως προς τον προσανατολισμό της χώρας, ενώ προς τη Δεξιά, διαφέρουν ως προς την υπεράσπιση της πλήρους ισοτιμίας με τους συμμάχους. Στη συνέχεια, θα υποστηρίξει το άνοιγμα των ελληνικών αγορών προς τον Ανατολικό Συνασπισμό⁴⁸².

⁴⁸⁰ Ό.π.

⁴⁸¹ ΕΠΣΒ, Περίοδος Ε, Σύνοδος Α, σ. 17.

⁴⁸² Ό.π., σ. 19, 22.

Ο Αλλαμανής, από το Δημοκρατικό Κόμμα, θα επαναλάβει, ότι η χώρα ανήκει στο δυτικό κόσμο και κατ' επέκταση στο NATO, αλλά με ισοτιμία και ελληνική πολιτική, επιβεβαιώνοντας τη συντηρητικοποίηση του κόμματος μετά το θάνατο του Καρτάλη. Θα υποστηρίξει την προσέγγιση και τη φιλία με όλους τους λαούς και τις δύο υπερδυνάμεις και θα απορρίψει και πάλι τις βάσεις πυραύλων, ενώ θα είναι θετικός στην αύξηση του εμπορίου με τις σοσιαλιστικές οικονομίες, έτσι ώστε να περιοριστούν οι οικονομικές απώλειες από τη μείωση της βοήθειας προς τη χώρα και οι στρατιωτικές δαπάνες⁴⁸³. Σύμφωνα είναι κι ο Μπαλτατζής από το Αγροτικό, ενώ δηλώνει τη δυσαρέσεκειά του, για την «μονοπώληση» του ανοίγματος προς την ΕΣΣΔ από την ΕΔΑ⁴⁸⁴.

Το Φεβρουάριο του 1959 θα υπογραφούν οι συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου, για την ανεξαρτησία της Κύπρου κι έτσι το ρήγμα μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών (Αγγλίας – Τουρκίας – Ελλάδας) θα κλείσει προσωρινά. Η Ελλάδα το Μάιο υπογράφει συμφωνία με τις ΗΠΑ, για την εκπαίδευση Ελλήνων στη χρήση τακτικών πυραύλων τύπου «Honest John» και «Nike» και θα δεχτεί τακτικά πυρηνικά όπλα στο εδαφός της⁴⁸⁵ (όχι τους πυρηνικούς πυραύλους μέσου βεληνεκούς, για τους οποίους γίνεται η πολιτική και διπλωματική αντιπαράθεση). Η εξέλιξη αυτή, όμως, έφερε ανησυχία στις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Ο Χρυστσώφ, σε επίσκεψή του στα Τίρανα της Αλβανίας, φάνηκε έντονα ενοχλημένος εκτιμώντας, ότι η Ελλάδα θα δεχόταν λογικά πυρηνικές βάσεις και εξέφρασε, για μια ακόμη φορά την πεποίθηση, ότι τα Βαλκάνια πρέπει να είναι μια αποπυρηνικοποιημένη κι ουδέτερη ζώνη⁴⁸⁶.

Οι προτάσεις των ανατολικών προς την Ελλάδα συνεχίζονται και τον Ιούνιο. Η Ρουμανία γνωστοποιεί και πάλι την πρόταση, για τη Βαλκανική (αποπυρηνικοποίηση και συνδιάσκεψη) και στηρίζεται από την ΕΣΣΔ. Η ελληνική κυβέρνηση την απορρίπτει, λόγω των γνωστών της θέσεων υπέρ του NATO και κατ' επέκταση δεν δέχεται να υπογράψει συμφωνίες μη επίθεσης με Αλβανία και Βουλγαρία, που της προτείνονται το ίδιο διάστημα⁴⁸⁷. Παράλληλα, ο Χρυστσώφ επιστρέφοντας από την Αλβανία, σε λόγο του προειδοποιεί, ότι θα εγκαταστήσει πυραυλικές βάσεις στην Αλβανία, καθώς η Ιταλία δέχτηκε να παραχωρήσει βάσεις, ενώ ενδέχεται να το κάνει κι η Ελλάδα⁴⁸⁸. Στις 25 Ιουνίου η Σοβιετική Ένωση επανέρχεται με πρόσθετη πρόταση υπέρ της ρουμάνικης. Συγκεκριμένα

⁴⁸³ Ό.π., σ. 127.

⁴⁸⁴ Ό.π.

⁴⁸⁵ Βαλντέν, ό.π., σ. 126 και Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 227 – 228.

⁴⁸⁶ Ελευθερία, 27, 29/5/1959.

⁴⁸⁷ Βαλντέν, ό.π., σ. 126.

⁴⁸⁸ Ελευθερία, 7/6/1959.

απευθύνεται στα βαλκανικά κράτη, την Ιταλία, τη Γαλλία, τη Βρετανία και τις ΗΠΑ και προτείνει μια αποπυρηνικοποιημένη ζώνη σε Βαλκάνια και Αδριατική. Οι μεγάλες δυνάμεις θα ήταν εγγύητριες της ασφάλειας και της ανεξαρτησίας της ζώνης, αλλά το σχέδιο αυτό βρήκε την άμεση άρνηση των Αμερικανών⁴⁸⁹.

Το θέμα των πυραύλων και οι σχέσεις με τις γειτονικές βαλκανικές χώρες, έχουν φέρει σε δυσμένεια τις σχέσεις της Ελλάδας με τη Σοβιετική Ένωση. Προς τα τέλη του 1959, συλλαμβάνεται ο Μανώλης Γλέζος, στέλεχος της ΕΔΑ και διευθυντής της Αυγής με την κατηγορία, ότι συναντήθηκε με τον Κώστα Κολιγιάννη, μέλος του Πολιτικού Γραφείου του παράνομου ΚΚΕ. Θα υπάρξει διεθνής κινητοποίηση υπέρ της απελευθέρωσής του, ενώ η ΕΣΣΔ θα βγάλει και γραμματόσημο με την προσωπογραφία του. Ο Χρυστώφ σε ομιλία του στη Βουδαπέστη, θα εξηγήσει το λόγο της επέμβασης των Σοβιετικών στην Ουγγαρία το 1956, συγκρίνοντάς την με τα γεγονότα της Αθήνας το 1944 και την επέμβαση των Άγγλων υπέρ της αστικής τάξης⁴⁹⁰.

Η κυβέρνηση θα αντιδράσει και θα χαρακτηρίσει τη θέση αυτή, ως επέμβαση στα εσωτερικά της χώρας. Ο Παπανδρέου, ο οποίος μετά την αποχώρηση από το ΚΦ, έχει έρθει πιο κοντά στις κυβερνητικές θέσεις, αλλά κι ως ένας από τους πρωταγωνιστές της περιόδου θα απαντήσει ως εξής:

«Η 28η Οκτωβρίου του 1940 υπήρξεν η ημέρα του «Όχι» εναντίον του φασισμού. Και η 3η Δεκεμβρίου –της οποίας σήμερον έχομεν την 15ην επέτειον- η ημέρα του «Όχι» κατά του κομμουνισμού (...). Οι λόγοι του σοβιετικού ηγέτου αποτελούν βαρύ πλήγμα και εναντίον των εγχωρίων κομμουνιστών, οι οποίοι μέχρι τούδε εκαλλιέργουν την λήθην, και εναντίον των αφελών συνοδοιπόρων, οι οποίοι επιτηδευόμενοι τους πρωτοπόρους υπεστήριζαν ότι επήλθεν ήδη η διεθνής ύφεσις. Αλλά αποτελούν επίσης και τον κώδωνα του κινδύνου ο οποίος καλεί το Έθνος εις συνεχή επαγρύπνησιν»⁴⁹¹.

Η τοποθέτηση αυτή εκτός της εξίσωσης κομμουνισμού – φασισμού, η οποία είναι η πάγια πολιτική του Κέντρου, έχει διπλό αποδέκτη. Ο ένας είναι σαφώς, αλλά δευτερευόντως ο Χρυστώφ. Ο άλλος αποδέκτης, ή μάλλον οι αποδέκτες είναι στο εσωτερικό της χώρας. Ο Παπανδρέου προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τα λεγόμενα Χρυσωτώφ, για να πλήξει τις θέσεις της ΕΔΑ για τη διεθνή ύφεση και την προσέγγιση με

⁴⁸⁹ Βαλντέν, ό.π., σ. 126.

⁴⁹⁰ Λιναρδάτος, Τόμος Γ, ό.π., σ. 489.

⁴⁹¹ Ό.π., σ. 490.

την ΕΣΣΔ, η οποία θα οδηγήσει στην υποδούλωση της χώρας⁴⁹². Από την άλλη, γίνεται μια έντονη κριτική, για τους «συνοδοιπόρους», που δεν είναι άλλοι από το Μαρκεζίνη (έχει επισκεφθεί την ΕΣΣΔ τον προηγούμενο Μάιο κι έχει υποστηρίξει την απύραυλο Βαλκανική) και το Βενιζέλο, που πλησιάζουν τις θέσεις της ΕΔΑ ως προς την προσέγγιση με τον Ανατολικό Συνασπισμό. Ο Παπανδρέου έχει αλλάξει πλέον στάση και επιτίθεται κατά του Βενιζέλου και του Μαρκεζίνη, καθώς βλέπει πως τα περισσότερα κόμματα του Κέντρου, αν όχι όλα, κινούνται υπέρ της ελληνοσοβιετικής προσέγγισης, όπως η ΕΔΑ.

Στα τέλη Νοεμβρίου η κυβέρνηση Καραμανλή θα θέσει πολιτικό ζήτημα και θα ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης από τη βουλή. Οι θέσεις και τα επιχειρήματα, που θα ακουστούν σχετικά με τη διεθνή ύφεση και τη σχέση της Ελλάδας με τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, είναι ταυτόσημα με αυτά που θα ακουστούν, λίγους μήνες αργότερα σε συζήτηση, για την πρόταση μομφής της ΕΔΑ, τον Απρίλιο του 1960.

Ο Βενιζέλος από το ΚΦ, υποστηρίζει την ύφεση και τη συμμετοχή σε μια Βαλκανική συνδιάσκεψη. Απέναντι στους φόβους της κυβέρνησης, για το κίνδυνο από τη Βουλγαρία, εξηγεί, ότι μια μεμονωμένη επίθεση είναι αδύνατη, καθώς θα συνδεόταν με ένα γενικότερο πόλεμο, με την εμπλοκή των δύο υπερδυνάμεων κι άρα δεν έχει τόση βαρύτητα η σύγκριση των δυνάμεων μεταξύ των δύο χωρών, σ' αντίθεση με το «εσωτερικό μέτωπο» και τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών⁴⁹³. Θα καταδικάσει βέβαια την έκδοση γραμματοσήμου με τον Γλέζο, ως παρέμβαση στα εσωτερικά της χώρας, αλλά ταυτόχρονα, θα ψέξει και τον Αβέρωφ (υπουργό Εξωτερικών) για τις δριμύτατες επιθέσεις απέναντι σε μια μεγάλη δύναμη⁴⁹⁴. Τον Απρίλιο θα υποστηρίξει και πάλι την πρόταση Στόικα, μέχρι να έλθει η παγκόσμια ύφεση από τις δύο υπερδυνάμεις. Παρ' όλα αυτά δε θα συμμετάσχει στη συζήτηση, καθώς θεωρεί την πρόταση μομφής της ΕΔΑ άκαιρη⁴⁹⁵.

Ο Παπανδρέου από το ΦΔΚ (Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα), δηλώνει υπέρ της «χωριστής συνεννόησης» για οικονομικά και πολιτιστικά θέματα με τη Σοβιετική Ένωση, όχι όμως και για αμυντικά τα οποία άπτονται του ΝΑΤΟ και το οποίο είναι το μόνο αρμόδιο για την προάσπιση της συλλογικής ασφάλειας έναντι της ΕΣΣΔ, την οποία ερμηνεύει (και πιο παλιά) και ως φυλετικό εχθρό:

⁴⁹² ΕΠΣΒ, Περίοδος Ε, Σύνοδος Β, σ. 267.

⁴⁹³ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 70.

⁴⁹⁴ Ό.π., σ. 68.

⁴⁹⁵ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 513: στο ίδιο μήκος κύματος θα κινηθεί κι ο Γ. Μαύρος από τη Νέα Πολιτική Κίνηση (που είχε δημιουργηθεί, το Φεβρουάριο του 1960, από τη διάσπαση του ΚΦ μετά τις εκλογές του '58 και περιλαμβάνει κι ανεξάρτητους δεξιούς βουλευτές).

«Η Ελλάδα δεν ευρίσκεται εις την ανάγκην ακροβασίας μεταξύ Ανατολής και Δύσεως. Τελούσα υπό την απειλήν του Κομμουνιστικού Πανσλαϊσμού, όπως τον προσδιορίζει η γεωγραφία και η ιστορία, ευρίσκει την θέσιν της εις την αμυντικήν συμμαχίαν του ελευθέρου κόσμου»⁴⁹⁶.

Αμφισβητεί, ότι μπορεί να υπάρξει ανεξάρτητη πολιτική εντός του NATO (εκτός των οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων), γι' αυτό και απορρίπτει την απύραυλο ζώνη στα Βαλκάνια (από την στιγμή μάλιστα που έχουν αρνηθεί οι ΗΠΑ να παρέχουν εγγυήσεις). Η πρόταση αυτή έχει ως στόχο να αναδείξει τη Σοβιετική Ένωση σε προστάτιδα της Βαλκανικής χερσονήσου και να παρουσιάσει τους συμμάχους, ως αρνητές της υπεράσπισης της Ελλάδας, κάτι το οποίο επιδιώκει η «Άκραν Αριστεράν». Έπειτα κατηγορεί τον κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο της ΕΔΑ Ηλιού, ότι είχε προβεί σε πρόταση, για συνεννόηση των βαλκανικών χωρών, για να μην εγκατασταθούν πυραυλικές βάσεις στα εδάφη τους, αφού είχε συνομιλήσει με τον αντιπρόεδρο της ΕΣΣΔ, Μικογιάν το 1958⁴⁹⁷.

Εν συνεχεία δεν απορρίπτει την εγκατάσταση πυραύλων στο μέλλον και πιστεύει, ότι η συνεννόηση στη Βαλκανική δεν είναι λύση, αλλά αντιθέτως μια «ισορροπία του τρόμου», θα αποθάρρυνε τη Σοβιετική Ένωση να ξεκινήσει έναν πυρηνικό πόλεμο. Οι μορφωτικές σχέσεις πρέπει να αναπτυχθούν ανεπιφύλακτα, καθώς σύμφωνα με τον Παπανδρέου, η Ελλάδα είναι ανώτερη, από την στιγμή που έχει το «ιδεώδες της δημοκρατίας», σ' αντίθεση με το «καθεστώς της Βίας», υπονοώντας, ότι οι ελεύθεροι Έλληνες, που θα μεταβούν στη Ρωσία δεν θα επηρεαστούν, ενώ οι Ρώσοι, που θα επισκεφτούν την Ελλάδα θα δελεαστούν από την «ελευθερία», που θα έχουν. Τέλος, διαμαρτύρεται, για την στάση των δυτικών στο Κυπριακό, αλλά ξεκαθαρίζει, ότι προτιμάει το NATO, από το «σκότος», δηλαδή τον αντίπαλο Συνασπισμό⁴⁹⁸.

Ο Παπανδρέου αναπτύσσει την καχυποψία του απέναντι στα ανοίγματα των Σοβιετικών και δηλώνει αδιαμφισβήτη πίστη στο NATO. Αυτές οι θέσεις, είναι γνωστές κι απορρέουν από τον ειλικρινή αντικομμουνισμό του γηραιού πολιτικού, ο οποίος δε θα εκλείψει. Το ενδιαφέρον, εδώ, είναι ότι ο αρχηγός του μικρού ΦΔΚ δέχεται, πλέον, μια μελλοντική εγκατάσταση πυρηνικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς, καθώς πιστεύει, ότι η ύφεση μπορεί να επιβληθεί με εκβιαστικό τρόπο μέσα από την υπεροπλία και το φόβο των αντιποίνων (κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτό που είχε υποστηρίξει προεκλογικά). Η

⁴⁹⁶ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 86 – 87.

⁴⁹⁷ Ό.π., σ. 87.

⁴⁹⁸ Ό.π., σ. 88.

συμφωνία για την ανεξαρτησία της Κύπρου κι ο φόβος ενός διπλωματικού και κατ' επέκταση πολιτικού ανοίγματος προς την ΕΣΣΔ, τον κάνουν πιο εχθρικό απέναντι στην ύφεση.

Σχετικά με την επιδίωξη της Σοβιετικής Ένωση, για τη διεθνή ύφεση, πιστεύει, ότι αυτή έχει ως στόχο, πρώτον, την οπλική υπεροχή του κομμουνισμού σε διεθνές επίπεδο και δεύτερον την ανάθεση στα «υποκαταστήματα» ΚΚ, να φέρουν τον κομμουνισμό σε κάθε χώρα⁴⁹⁹. Είναι χαρακτηριστικό της αντίθεσης του με τους άλλους κεντρικούς αρχηγούς, ότι θεωρεί την ύφεση, ως μια απλή μεταφορά της διαπάλης των δύο συστημάτων από τον ανταγωνισμό των εξοπλισμών, στον πολιτικό, των κοινωνικό και τον ιδεολογικό τομέα⁵⁰⁰.

Οι δύο κεντρικές προσωπικότητες του Κέντρου, Βενιζέλος και Παπανδρέου βρίσκονται σε διαφορετικές πορείες σχετικά με τη διεθνή ύφεση, που είναι και το μεγαλύτερο πολιτικό θέμα της περιόδου. Ο Βενιζέλος, μαζί με τον Μαρκεζίνη και το Δημοκρατικό Κόμμα του Αλλαμανή, αλλά και τον Τσιριμώκο (με τον οποίο βρίσκονται σε διαβουλεύσεις για τη συγχώνευση των κομμάτων τους), συγκροτούν ένα άτυπο μέτωπο υπέρ της διεθνούς ύφεσης και ενός γενναίου ανοίγματος προς την ΕΣΣΔ. Από την άλλη ο Παπανδρέου μη θέλωντας να στηρίξει μια θέση, που θα τον έθετε πολύ κοντά στην ΕΔΑ, συντάσσεται με την ΕΡΕ, επιδιώκοντας να επιβιώσει πολιτικά ή ακόμα και να συμμετέχει σε μια κυβέρνηση.

Χαρακτηριστικό επίσης, της άρνησης του Παπανδρέου απέναντι στα βήματα προς τη διεθνή ύφεση, είναι η υποστήριξη που παρέχει στην κυβέρνηση, όταν εκείνη αρνείται να διαπραγματευτεί με τη Βουλγαρία για τις αποζημιώσεις της δεύτερης κι απαιτεί, να τις εξοφλήσει στο ακέραιο, ενώ διαμαρτύρεται διότι οι ΗΠΑ αποκατέστησαν διπλωματικές σχέσεις με τη Βουλγαρία, χωρίς να συμβουλευτούν την Ελλάδα⁵⁰¹. Κυβέρνηση και Παπανδρέου αντιδρούν, απέναντι την έμμεση πίεση, που τους ασκούν οι Αμερικανοί, για αποκατάσταση των σχέσεων με την Αλβανία και τη Βουλγαρία⁵⁰².

Οι Βενιζέλος και Παπανδρέου φαίνεται, πως έχουν μετακινηθεί από την αρχική τους θέση σχετικά με τους πυραύλους. Ο πρώτος, έχει υιοθετήσει κεντροαριστερές θέσεις, υποστηρίζοντας τη συνεννόηση στα Βαλκάνια, μέχρι να υπάρξει η εμπέδωση της ύφεσης σε

⁴⁹⁹ Ό.π., σ. 89.

⁵⁰⁰ Ό.π., σ. 1719.

⁵⁰¹ Ό.π., σ. 1717 – 1718.

⁵⁰² Βαλντέν, ό.π., σ. 127 – 129.

παγκόσμιο επίπεδο. Ο δεύτερος, έχει κάνει στροφή προς τα δεξιά⁵⁰³ κι όχι μόνο δέχεται τους πυραύλους, αλλά απορρίπτει την οποιαδήποτε τοπική διαβούλευση στα Βαλκάνια, ως ανούσια κι επικίνδυνη, περιμένοντας την τελική λύση από τις μεγάλες δυνάμεις. Άλλοι κεντρώοι πολιτικοί, όπως ο Αλλαμανής (ΔΚΕΛ), οι Μαύρος και Μητσοτάκης(ΝΠΚ) και ο Μπαλατατζής (Αγροτικό) θα υποστηρίξουν κι αυτοί την επέκταση του εμπορίου με το Ανατολικό μπλοκ, χωρίς να υπάρξουν πολιτικές δεσμεύσεις, ενώ ο Παπαπολίτης (ΕΠΕΚ) θα παρουσιαστεί πιο επιφυλακτικός⁵⁰⁴. Το ΔΚΕΛ το οποίο είχε διασπαστεί μετά το θάνατο του Καρτάλη, δεν υποστηρίζει μια πιο ουδέτερη εξωτερική πολιτική πλέον κι έχει συντηρητικοποιηθεί, καθώς τα πιο ριζοσπαστικά στοιχεία του είχαν φύγει από το κόμμα. Ο νέος κατακερματισμός στο Κέντρο εκφράζεται και στα εθνικά θέματα. Η ανάδειξη της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση κι ο αντιδυτικισμός, ίσως, να έπεισε πολλούς κεντρώους ότι επιβάλλεται ένα άνοιγμα προς την ύφεση, για να υπάρξει ένα κλίμα συνεργασίας, χωρίς να αμφισβητείται ο ρόλος της χώρας εντός του ΝΑΤΟ.

Το ταξίδι του Βενιζέλου στη Σοβιετική Ένωση

Μετά την επίσκεψη του Μαρκεζίνη το '59, ήρθε η ώρα του Σοφοκλή Βενιζέλου να αποδεχτεί την πρόσκληση των Σοβιετικών και να επισκεφθεί την ΕΣΣΔ στις αρχές Ιουνίου του 1960. Ο Βενιζέλος επιστρέφοντας θα εκθέσει σε μια σειρά άρθρων τις απόψεις του σχετικά με το ταξίδι του. Το ταξίδι γίνεται σε μια συγκυρία, όπου η διεθνής ύφεση μπαίνει σε δοκιμασία, όταν οι Σοβιετικοί ανακοινώνουν στις 5 Μαΐου ότι κατέρριψαν ένα αμερικανικό κατασκοπευτικό αεροπλάνο. Αυτή είναι και η αφορμή για να αναβληθεί με πρωτοβουλία των Σοβιετικών η Διάσκεψη Κορυφής που ξεκίνησε στο Παρίσι στις 16 Μαΐου.

Ο αρχηγός των Φιλελευθέρων βεβαιώνει, ότι παραμένει εθνικόφρων⁵⁰⁵ κι ότι η επίσκεψή του διέπεται από το εθνικό συμφέρον, καθώς όλοι πρέπει να επισκεφτούν και να έχουν επαφές με μια υπερδύναμη, που καθορίζει το παγκόσμιο πολιτικό περιβάλλον κατά το ήμισυ. Κάτι το οποίο θεωρεί πολύ σημαντικό ένας αστός πολιτικός σαν το Βενιζέλο, είναι, ότι υπάρχει μια «άρνησις της Λενινιστικής θεωρίας» από τη μεριά της Σοβιετικής

⁵⁰³ Ριζάς, ό.π., σ. 245: Ο Παπανδρέου δεν άσκησε οξεία κριτική στις συμφωνίες Ζυρίχης –Λονδίνου για το Κυπριακό, στις αρχές του '59, διότι ευλεπιστούσε σε μια συνεργασία με την ΕΡΕ.

⁵⁰⁴ Βαλντέν, ό.π., σ. 176 – 179.

⁵⁰⁵ Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του: «Επήγα εις την Μόσχαν ως Δυτικός άνθρωπος και επέστρεψα ως Δυτικός άνθρωπος», Το Βήμα, 26/6/1960.

ηγεσίας, καθώς αρνείται το αναπόφευκτο ενός εμφυλίου πολέμου, για την επικράτηση του σοσιαλισμού. Αυτό για τον Έλληνα πολιτικό είναι μια μεγάλη απόδειξη, ότι η ΕΣΣΔ επιδιώκει ειλικρινά την ειρήνη με το δυτικό κόσμο⁵⁰⁶. Αυτός πρέπει να είναι κι ένας πρόσθετος λόγος, που ζητά να νομιμοποιηθεί το ΚΚΕ, μη έχοντας πλέον τον επαναστατικό του χαρακτήρα, ταυτιζόμενο με τη σοβιετική πολιτική.

Όσον αφορά τις διμερείς σχέσεις μεταξύ Ελλάδας, Αλβανίας και Βουλγαρίας, ο Χρυστσώφ, εξέφρασε στο Βενιζέλο, ότι θα επιθυμούσε να ερχόντουσαν σε συμφωνία και προέτρεψε την ελληνική πλευρά να κάτσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Ο Βενιζέλος από τη μεριά του, δήλωσε, ότι μια βαλκανική συνδιάσκεψη μόνο καλά θα μπορούσε να φέρει, καθώς η Ελλάδα θα μπορούσε να θέσει τα προβλήματα και τις απόψεις της με άμεσο τρόπο στους γείτονές της, χωρίς να αναγκαστεί να υποχωρήσει σε κάποιο από τα αιτήματά της, αλλά ούτε και να δεχτεί εκ των προτέρων την αποπυρηνικοποίηση της περιοχής⁵⁰⁷.

Σε άλλη του συζήτηση με τον Χρυστσώφ, ο αρχηγός των Φιλελευθέρων, αφού τονίζει, ότι το κόμμα του είναι αυτό που παραδοσιακά αντιπροσωπεύει τους δημοκρατικούς θεσμούς και τις κοινωνικές και φιλεργατικές μεταρρυθμίσεις, διαπιστώνει, πως μετά τις δύο «επαναστάσεις» του ΚΚΕ, δημιουργήθηκε στο λαό «βαρείαν ψύχωσιν», την οποία εκμεταλλεύεται η Δεξιά, με αποτέλεσμα να ζημιώνεται το Κέντρο, ανάμεσα στα δύο «άκρα». Εν συνεχεία, κατηγορεί την ΕΣΣΔ, ότι υποστηρίζει την ΕΔΑ συστηματικά, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η Δεξιά από την πόλωση. Ο Χρυστσώφ θα αρνηθεί, ότι κατευθύνει την Αριστερά, ενώ οι σχέσεις της Σοβιετικής Ένωσης με τις άλλες χώρες δεν βασίζονται από τη θέση των ΚΚ σ' αυτές, καθώς αυτό αποτελεί εσωτερικό θέμα του κάθε κράτους. Ο Βενιζέλος στην αφήγησή του υπογραμμίζει, ότι ο Σοβιετικός ηγέτης θα επισκεπτόταν την Ελλάδα, εάν γινόταν κυβέρνηση το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Τέλος, σημειώνει, ότι το εμπόριο με την ΕΣΣΔ είναι δύσκολο αυτή την περίοδο, γιατί δεν είναι καλές οι διπλωματικές σχέσεις των δύο κρατών. Προτείνει λοιπόν, να γίνουν βήματα, για ξεπεραστούν τα εμπόδια, έτσι ώστε να αναπτυχθεί το εμπόριο, χωρίς πολιτικές δεσμεύσεις⁵⁰⁸.

Ο Βενιζέλος, εκτός από τις σχέσεις των δύο χωρών, φαίνεται να δίνει έμφαση και στην πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα. Βάζει δηλαδή, μόνος του προς συζήτηση εσωτερικά

⁵⁰⁶ Ο.π.

⁵⁰⁷ Ο.π., 28/6/1960.

⁵⁰⁸ Το Βήμα, 29/6/1960.

θέματα. Η στάση του απέναντι στο ΚΚΕ και κατ' επέκταση στην ΕΔΑ και στη σχέση τους με το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα είναι γνωστές. Το ενδιαφέρον εδώ, είναι η προβολή που κάνει για το ίδιο του το κόμμα προσθέτοντάς του φιλεργατικά στοιχεία. Ένα συμπέρασμα, που θα μπορούσε να εξαχθεί, είναι ότι ο Βενιζέλος, ως ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης, προσπαθεί να κερδίσει μια άτυπη προτίμηση από τον Χρυστώφ, εις βάρος της ΕΡΕ και του Παπανδρέου, που αρνούνται διπλωματικά ανοίγματα. Επίσης, εκείνη την περίοδο είναι κοντά στο να συνεργαστεί με Μαρκεζίνη και Τσιριμώκο, αλλά και γενικότερα να ενώσει το Κέντρο υπό την ηγεμονία του και να διεκδικήσει την εξουσία με περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας. Αυτό δεν σημαίνει, ότι έκανε το ταξίδι αυτό, για να κερδίσει την υποστήριξη της ΕΣΣΔ. Η πίστη του στην ύφεση και στις προοπτικές της, πρέπει να θεωρηθεί ειλικρινής κι αυτό αποδεικνύεται από το ίδιο το ταξίδι. Φυσικά δε θα πρέπει, να θεωρηθεί, ότι η πίστη στο ΝΑΤΟ και στον πρωταγωνιστικό ρόλο των ΗΠΑ τίθεται εν αμφιβόλω. Το ΚΦ εκείνη την περίοδο, όπως και η ΔΕ (Δημοκρατική Ένωση) του Τσιριμώκου, το ΔΚΕΛ του Αλλαμανή και το ΚΠ (Κόμμα των Προοδευτικών) είναι υπέρ των διπλωματικών πρωτοβουλιών εντός του ΝΑΤΟ και μιας Βαλακανικής χωρίς πυρηνικά.

Κεφάλαιο 4: Η Ένωση Κέντρου απέναντι στη Σοβιετική Ένωση

Η βαλκανική πολιτική των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ

Για να κατανοήσουμε την εξωτερική πολιτική του Κέντρου την πρώτη πενταετία της δεκαετίας του '60, θα πρέπει να αναζητήσουμε τους στόχους και την στρατηγική των ΗΠΑ. Οι δυτικοί και κυρίως οι Αμερικανοί, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, άρχισαν να προσανατολίζονται σε μια πολιτική ανοίγματος, ή αλλιώς «χτισίματος γεφυρών» προς τις βαλκανικές σοσιαλιστικές χώρες, προσπαθώντας να εκμεταλλευτούν τις όποιες διαφοροποιήσεις των καθεστώτων μεταξύ τους και κυρίως με τη Μόσχα (το 1961 το καθεστώς Χότζα έρχεται σε πλήρη ρήξη με τη Μόσχα)⁵⁰⁹. Τέλος, δε θεωρούσαν πιθανή μια τοπική σύγκρουση στα Βαλκάνια κι επεδίωκαν την αντιμετώπιση του κομμουνισμού στο εσωτερικό της Ελλάδας με οικονομικά μέσα⁵¹⁰.

Για την άσκηση της αμερικανικής πολιτικής και των συμμαχιών στην περιοχή, θα χρησιμοποιείτο η Ελλάδα, ως μεσάζων, έτσι ώστε να μην προκληθεί ευθέως η Σοβιετική Ένωση από τις ΗΠΑ. Επίσης οι βαλκανικές προσεγγίσεις και πιθανόν συνεργασίες που θα επεδίωκε η Ελλάδα, θα έπρεπε να μην οδηγήσουν στον αρνητικό συσχετισμό δυνάμεων για το ΝΑΤΟ, αλλά στο άνοιγμα σοσιαλιστικών χωρών προς τη Δύση και την αποδέσμευση από τον Ανατολικό Συνασπισμό, αν καταστεί αυτό δυνατόν⁵¹¹.

Παρ' όλα αυτά δεν έλειψαν τα αργά αντανάκλαστικά από μεριάς Ελλάδας και η δυσχέρεια στην υλοποίηση αυτής της πολιτικής. Υπήρξε η μακροχρόνια φοβία στο αστικό πολιτικό σύστημα και στον Στρατό, για τον «από Βορράν κίνδυνο», δηλαδή τη Βουλγαρία και οι επιφυλλάξεις της ελληνικής διπλωματίας για την εκτεταμένη συνεργασία με τη Γιουγκοσλαβία, λόγω του Μακεδονικού ζητήματος. Πάντως, υπήρξαν και Έλληνες όπως ο Βενιζέλος, ο οποίος είχε προτείνει ήδη από το 1959 στον Αμερικανό πρόεδρο Αϊζενχάουερ, να προβεί η Ελλάδα σε μια παμβαλκανική συνεργασία, η οποία θα επέκτεινε την

⁵⁰⁹ Βλαντέν, ό.π., σ. 245.

⁵¹⁰ Γιάννης Σακκάς, Ατλαντική Συμμαχία, Διεθνής Ύφεση και Ελληνική Διπλωματία, 1961 – 1967, στο συλλογικό: Μανώλης Βασιλάκης (επιμ.), Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία, Ίδρυμα Κων/νος Κ. Μητσοτάκης, Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σ. 183.

⁵¹¹ Βαλντέν, ό.π., σ. 246. Για τις σχέσεις με Αλβανία, Βουλγαρία και Γιουγκοσλαβία μέχρι και το 1963 βλ. Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 251 – 256.

αμερικανική επιρροή⁵¹². Μια τέτοια τοποθέτηση, εξηγεί εν μέρει και την απόφασή του να ταξιδέψει στην ΕΣΣΔ, καθώς θα εξυπηρετούσε και τα δυτικά συμφέροντα. Οι Αμερικανοί, όμως, προσανατολίζονταν απ' ό,τι φάνηκε στην προσέγγιση με τα Βαλκάνια που ήθελαν να αποσπάσουν από τη Μόσχα κι όχι με την ίδια την ΕΣΣΔ.

Από την άλλη μεριά η Σοβιετική Ένωση προσπαθεί κι εκείνη να κάνει ανοίγματα προς την Ελλάδα, μέσω των προτάσεων για τη Βαλκανική και εμπορικών συμφωνιών, αποσκοπώντας στη χαλάρωση των σχέσεων Ελλάδας και ΝΑΤΟ και στην ουδετεροποίηση της χώρας. Η τακτική αυτή φαίνεται να μην αποδίδει, καθώς η Ελλάδα παρουσιαζόταν αρνητική σε μια τέτοια πρόταση και πιστή στο ΝΑΤΟ. Η σοβιετική πολιτική όμως, δεν εγκατέλειψε την προσπάθεια και εμβάθυνε πιο πολύ στη σημασία του εμπορίου, για τις σχέσεις των δυο χωρών. Η ελληνοβουλγαρική συμφωνία το '64 (επί κυβερνήσεως ΕΚ), ικανοποίησε αρκετά τη Μόσχα, ενώ και η βουλγαρική κυβέρνηση, θέλησε να επεκτείνει τη συνεργασία και στο θέμα μείωσης των στρατιωτικών δαπανών και στην αποπυρηνικοποίηση των Βαλκανίων⁵¹³. Την αρχή ενός «ανοίγματος» προς τη Βουλγαρία και την Αλβανία, είχαν κάνει η τελευταία κυβέρνηση Καραμανλή και η πολιτικο – υπηρεσιακή Πιπινέλη που τη διαδέχθηκε αποδεχόμενη τη νέα διεθνή κατάσταση και ανοίγοντας το δρόμο και για την Ένωση Κέντρου αργότερα.

Οι ζυμώσεις στο χώρο του Κέντρου αυξάνονται μέσα στην περίοδο 1960 – 1961. Η ανάθεση της αρχηγίας στον Παπανδρέου εκτός από τις εσωτερικές διεργασίες, ίσως έχει και εξωγενείς παράγοντες. Συγκεκριμένα το ταξίδι του Βενιζέλου στην ΕΣΣΔ φαίνεται να εκλαμβάνεται από τον Αμερικανό πολιτικό αξιωματούχο της πρεσβείας στην Αθήνα, ως τυχοδιωκτικό κι άρα θα συνέφερε πιο πολύ ο Παπανδρέου, για την άσκηση μιας φυλοδυτικής αντιπολίτευσης⁵¹⁴.

Κατά τον προεκλογικό αγώνα η Ένωση Κέντρου, θα υιοθετήσει μια σκληρή κριτική απέναντι στο χειρισμό της ΕΡΕ επί του Κυπριακού και των συμφωνιών Ζυρίχης – Λονδίνου. Θα διακηρύξει την αμετάκλητη θέση της χώρας στο ΝΑΤΟ, αλλά με ισοτιμία και ταυτόχρονα τη διατήρηση φιλικών σχέσεων με τα ανατολικά κράτη⁵¹⁵. Το Κέντρο κατά τον ανέκδοτο αγώνα, επικεντρώθηκε στην εσωτερική κατάσταση και στο αίτημα για τίμιες εκλογές και

⁵¹² Βαλντέν, ό.π., σ. 246 – 247 και Τρίκκας, Τόμος Β, ό.π., σ. 759.

⁵¹³ Βαλντέν, ό.π., σ. 253 – 254.

⁵¹⁴ Παπαχελάς, ό.π., σ. 74, Draenos, ό.π., σ. 130.

⁵¹⁵ Λόγος Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη, Το Βήμα, 10/10/1961.

δεν ασχολιόταν τόσο με τις σχέσεις Ελλάδας – Ανατολικού Συνασπισμού, ενώ ταυτόχρονα επιδίωκε να αποστασιοποιηθεί από την ΕΔΑ⁵¹⁶.

Οι απόψεις του Βενιζέλου δεν έπαυαν να ισχύουν, παρ' όλα αυτά. Ο Κρητικός πολιτικός πίστευε στην πρόσδεση της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, αλλά ερμήνευε την ύφεση, ως ευκαιρία για συνύπαρξη μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού, αν κι έβλεπε, ότι και τα δύο στρατόπεδα ήθελαν να επιβληθούν το ένα στο άλλο. Οι επιδιώξεις, όμως του Βενιζέλου κινούνταν μέσα σε στένα όρια κι άρα υποσκελιζόνταν από τον ίδιο⁵¹⁷. Η μεγάλη διαφορά με τον Παπανδρέου, είναι ότι ο Βενιζέλος υποστηρίζει την τοπική συνεργασία, χωρίς να βάζει, ως απαραίτητη προϋπόθεση την ανάμιξη των ΗΠΑ σ' αυτήν, κάτι το οποίο βέβαια δε θα μπορούσε να γίνει, από την στιγμή, που ο ίδιος αναγνώριζε τον πρωταρχικό τους ρόλο στη συμμαχία.

Ο Παπανδρέου, από την άλλη, σε συνέντευξή του σε Ρώσους δημοσιογράφους, αξιολογεί την προσπάθεια των μικρών χωρών για ύφεση και ειρήνευση, ως μια προσπάθεια να χτίσουν πύργους στην άμμο. Συμφωνεί σε μια τοπική συνεργασία, μόνο εάν δώσουν την έγκρισή τους και οι δύο μεγάλες δυνάμεις. Όσον αφορά τις σχέσεις Ελλάδας – ΕΣΣΔ, ο αρχηγός της ΕΚ ξεκαθαρίζει ότι:

«Εις την Ελλάδα κάνομε μίαν θεμελιώδη διάκρισιν μεταξύ Σοβιετικής Ενώσεως και εσωτερικού κομμουνισμού. Η διάκριση αυτή φαίνεται, βεβαίως, πάντοτε και από την Σοβιετική Ένωσιν. Όσον όμως και αν κάμωμεν αυτήν την διάκρισιν, ψυχολογικώς είναι φυσικόν να υπάρχη ένας αντίκτυπος. Από το 1940 έως το 1950 είχομεν τρεις κομμουνιστικές επαναστάσεις, «τρεις γύρους». Φυσικόν ήτο εκείνον τον καιρόν να υπακολουθήσουν ψυχολογικοί αντίκτυποι εις τας σχέσεις μας με την Σοβιετική Ένωσιν. Αλλά επέρασαν δέκα τέσσαρα χρόνια. (...) Εν τω μεταξύ, επροχώρησαν αι οικονομικαί και πολιτιστικαί σχέσεις μας. Αλλά κάτι συνέβη και εις την Σοβιετικήν Ένωσιν... Και εκείνοι άλλαξαν...»⁵¹⁸.

Αυτή η τοποθέτηση έρχεται σε αντιδιαστολή με αυτό που υποστήριζε ο Παπανδρέου από το βήμα της βουλής το 1959 και το 1960. Βέβαια τότε ήταν πιο κοντά στην ΕΡΕ. Τώρα, που ήταν αρχηγός της ΕΚ, έπρεπε να αντιμετωπίσει την ΕΣΣΔ, ως ένα συνομιλητή για τα διεθνή θέματα, όταν θα γινόταν κυβέρνηση. Αυτό δε σημαίνει, ότι ο γηραιός πολιτικός έπαψε να πιστεύει στον σλαβικό «κίνδυνο» και στην καθοδήγηση που

⁵¹⁶ Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 249.

⁵¹⁷ Για τις απόψεις Βενιζέλου βλ. Couloumbis, ό.π., σ. 153 – 157.

⁵¹⁸ Το Βήμα, 8/10/1963.

παρείχε η Μόσχα στο ΚΚΕ. Η ύφεση, όμως, και η προσπάθεια των ΗΠΑ να εισχωρήσουν στα Βαλκάνια μέσω της Ελλάδας, έχει αναγκάσει τον δυνάμει πρωθυπουργό Παπανδρέου να φερθεί αναλόγως. Επίσης διαπιστώνει, ότι δεν υπάρχει μονολιθικότητα στο κομμουνιστικό στρατόπεδο, καθώς ο Μάο στην Κίνα διατηρεί διαφορετική στάση από την ΕΣΣΔ, κάτι το οποίο τους φέρνει σε ρήξη. Ο Παπανδρέου στηρίζει τον Χρουστώφ, ως το πιο φιλικό απέναντι στη Δύση.

Βέβαια, αν και παραδέχεται, ότι η ΕΣΣΔ έχει εγκαταλείψει την πάλη για τον σοσιαλισμό με επαναστατικά μέσα, εντούτοις εξακολουθεί να θεωρεί, ότι το ΚΚΕ πρέπει να παραμείνει στην παρανομία, μη θέλοντας να ξεπεράσει τα γεγονότα του παρελθόντος. Αυτή η φαινομενική αντίφαση ως προς το διαχωρισμό που γίνεται μεταξύ ΚΚΕ - ΕΣΣΔ, μπορεί και να ξεπεραστεί, αν προβούμε σε μια άλλη αντιστοιχία. Όπως, ο Παπανδρέου φοβάται κι απορρίπτει τις οποιεσδήποτε πολιτικές συμφωνίες με την ΕΣΣΔ, έτσι δεν επιθυμεί και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, το οποίο θεωρεί «υποκατάστημα» της Μόσχας. Ας μην ξεχνάμε, ότι είχε υποστηρίξει, ότι η παγκόσμια ύφεση ουσιαστικά θα μεταφέρει τον ανταγωνισμό σε πολιτικό κι ιδεολογικό επίπεδο μέσω των κομμουνιστικών κομμάτων.

Μια νομιμοποίηση του ΚΚΕ θα ισχυροποιούσε την επιρροή και την αίγλη της Μόσχας στην Ελλάδα, αλλά και θα αποτελούσε ηθική και πολιτική νίκη της εξόριστης ηγεσίας. Επιπλέον, ο Παπανδρέου δεν ήταν διατεθειμένος να διαταράξει τις σχέσεις με τις ΗΠΑ, ούτε και να χάσει ψήφους νομιμοποιώντας το ΚΚΕ και δοκιμάζοντας τα αντανაკλαστικά της Δεξιάς, του Παλατιού και του Στρατού. Η διάκριση μεταξύ ΚΚΕ κι ΕΣΣΔ είναι λογικό να υπάρχει στο βαθμό που το πρώτο είναι ένα παράνομο κόμμα και η δεύτερη μια παγκόσμια δύναμη, η οποία έχει αποκτήσει και μια αίγλη λόγω των επισημονικών της επιτευγμάτων, αλλά και λόγω της πολύτιμης στάσης της στο Κυπριακό και στην απορρόφηση γεωργικών προϊόντων. Όπως ο Βενιζέλος, έτσι κι ο Παπανδρέου αναγνωρίζει την αλλαγή στη Σοβιετική Ένωση μετά από χρόνια, καθώς υπάρχει η ρήξη ΕΣΣΔ – Κίνας, με την πρώτη να κρατά μια διαλλακτική στάση απέναντι στη Δύση.

Η Ένωση Κέντρου στην εξουσία και η κινητοποίηση της Μόσχας στο Κυπριακό

Η κυβέρνηση της ΕΚ θα επιδιώξει να τηρήσει το δόγμα περί φιλίας με την ΕΣΣΔ, προωθώντας τις σχέσεις τους σε οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο. Στις 20 Δεκεμβρίου 1963, ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου, παρουσιάζει στη Βουλή τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης. Αναφερόμενος στην εξωτερική πολιτική και τη θέση της Ελλάδας στον ψυχροπολεμικό κόσμο, δηλώνει τα εξής:

«Καθ' όσον αφορά την εξωτερική μας πολιτική η Ιστορία και η γεωγραφία τοποθετούν την Ελλάδα εις τον ελεύθερον κόσμον. Δια τούτο μετέχομεν εις την αμυντικήν Ατλαντικήν Συμμαχίαν. (...) Αλλά όπως είμεθα σύμμαχοι με την Δύσιν, επιθυμούμεν να είμεθα φίλοι με την Ανατολήν, με τας χώρας του Ανατολικού Συνασπισμού. Και επιθυμούμεν να αναπτύξωμεν και τας οικονομικάς και τας πολιτιστικάς σχέσεις μας. Ήδη αι εμπορικά μας συναλλαγαι με τον Ανατολικόν Συνασπισμόν είναι υψηλότεραι πάσης άλλης χώρας της Δύσεως και η κυβέρνησις επιθυμεί και πιστεύει ευρυτέραν ανάπτυξιν»⁵¹⁹.

Η ΕΡΕ μέσω του πρώην υπουργού των Εξωτερικών Ευάγγελου Αβέρωφ, εξέφρασε τη σύμπνοια των δύο εθνικόφρονων κομμάτων, όσον αφορά τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής⁵²⁰. Στο εσωτερικό της κυβέρνησης, ο υπουργός των Εξωτερικών Βενιζέλος, παρ' όλο που δε θεωρεί τη Βουλγαρία άμεσο κίνδυνο και το ενδεχόμενο ενός τοπικού πολέμου μάλλον απίθανο (το ίδιο υποστήριζε κι ο Παπανδρέου κατά τον ανένδοτο), ζητά από το ΝΑΤΟ, να εξετάσει την άμυνα της νοτιοανατολικής του πτέρυγας⁵²¹, για να εξασφαλιστεί πρόσθετη βοήθεια, η οποία θα μπορούσε να ελαφρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό από τις υπέρογκες στρατιωτικές δαπάνες. Η υϊοθέτηση του τοπικού κινδύνου (Βουλγαρία) από την ΕΚ οφείλεται στην ισχυρή επιρροή της γνώμης του Στρατού.

Στη συζήτηση επί των προγραμματικών δηλώσεων της νέας κυβέρνησης του Κέντρου στις 30 Μαρτίου 1964, ο Κανελλόπουλος, ως αρχηγός της ΕΡΕ δήλωσε, ότι δε ασχοληθεί με το κομμάτι των σχέσεων με τις άλλες χώρες (και τις σοσιαλιστικές), καθώς το θεωρεί «συμβατικών» και συμφωνεί⁵²². Ο Ηλιού από την ΕΔΑ επαναλαμβάνει την προτροπή για ουδετερότητα έξω από το ΝΑΤΟ, για να εξυπηρετηθεί καλύτερα η υπόθεση της

⁵¹⁹ Ελευθερία, 21/12/1963.

⁵²⁰ Couloumbis, ό.π., σ. 175.

⁵²¹ Σακελλαρόπουλος Τ., Χατζηβασιλείου Ευ. (επιμ.), ό.π., σ. 147.

⁵²² ΕΠΣΒ, Περίοδος Η, Σύνοδος Α, Τόμος Α, σ. 25.

Κύπρου⁵²³. Εν συνεχεία, εξυμνεί την προειδοποίηση της ΕΣΣΔ προς την Τουρκία, να μην επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο, καθώς και την στάση των «αδέσμευτων» χωρών⁵²⁴.

Παρ' όλο που η ελληνική πλευρά ήταν επιφυλακτική προς τη Βουλγαρία, η όξυνση των σχέσεων με την Τουρκία, λόγω του Κυπριακού, η πίεση των Αμερικανών για άνοιγμα στα Βαλκάνια, αλλά και η επιμονή των Βούλγαρων, για μια διευθέτηση των εκκρεμοτήτων, όπως και η προεργασία των προηγούμενων κυβερνήσεων, έφερε αποτέλεσμα. Στις 9 Ιουλίου, υπογράφονται επίσημα στην Αθήνα δώδεκα συμφωνίες (εμπορικού και πολιτιστικού χαρακτήρα), από τους υπουργούς Εξωτερικών Κωστόπουλο (έχει αντικαταστήσει το Βενιζέλο ο οποίος πέθανε αιφνιδίως κατά την προεκλογική περίοδο του 1964) και Μπάσεφ και γίνεται πρόταση προς τον Παπανδρέου να επισκεφθεί τη Βουλγαρία. Εκείνος αρχικά δέχεται, αλλά τελικά την επίσκεψη θα πραγματοποιήσει ο Κωστόπουλος, για λόγους που είχαν να κάνουν προφανώς με την αντίδραση της Δεξιάς, αλλά και της απροθυμίας της ΕΚ. Οι συμφωνίες χαιρετίστηκαν από την ΕΡΕ και την ΕΔΑ, αλλά κι από τη Σοβιετική Ένωση⁵²⁵.

Ας δούμε τώρα τι γίνεται στην Κύπρο κατά την περίοδο διακυβέρνησης της ΕΚ. Η απόφαση του Μακαρίου το 1963, να αναθεωρήσει μονομερώς το κυπριακό Σύνταγμα προκάλεσε βίαιες συγκρούσεις μεταξύ Ελληνοκυπρίων – Τουρκοκυπρίων. Τελικά στέλνεται στο νησί ειρηνευτική δύναμη υπό τον ΟΗΕ, ενώ η Τουρκία όλο αυτό το διάστημα απειλεί, ότι θα επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο υπέρ της τουρκικής μειονότητας. Η ΕΣΣΔ προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τη σύγκρουση εντός του ΝΑΤΟ, μεταξύ Ελλάδας - Τουρκίας και δήλωσε ότι αν παρέμβαινε κάποιο άλλο κράτος στρατιωτικά στο νησί, εκείνη δε θα παρέμενε αδιάφορη⁵²⁶. Η προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης, ήταν η Κύπρος να γίνει ανεξάρτητο κράτος, αλλά να διασφαλιστεί παράλληλα, ότι δε θα ΝΑΤΟποιηθεί, μέσω της ένωσης με την Ελλάδα.

Η ελληνική κυβέρνηση βλέπει την ρωσική παρέμβαση, ως μια έμμεση πίεση προς το ΝΑΤΟ, ώστε να δεχτεί την ένωση με τους ελληνικούς όρους και να διασφαλίσει τη ΝΑΤΟποίηση του νησιού. Παρ' όλα αυτά δεν είναι θετική ως προς τη συμπαράσταση της Μόσχας προς το Μακάριο⁵²⁷, τον οποίο έβλεπε ότι δεν μπορούσε να ελέγξει. Ο

⁵²³ Ό.π., σ. 47.

⁵²⁴ Ό.π., σ. 49.

⁵²⁵ Για την επίτευξη συμφωνίας με τη Βουλγαρία βλ. Λιναρδάτο, Τόμο Ε, ό.π., σ. 30 – 32 και Βαλντέν, ό.π., σ. 264 – 266.

⁵²⁶ Ελευθερία, 28/12/ 1963, 29/12/1963, 28/1/1964.

⁵²⁷ Ανδρέας Στεργίου, Heinz Richter, Η Κύπρος κατά τα κρίσιμα έτη 1963 – 1964, στο συλλογικό: Α. Στεργίου – Η. Richter (επιμ.), Το Κυπριακό με το βλέμμα των ξένων, Πρόλογος: Σωτήρης Ριζάς, Αθήνα,

Παπανδρέου και ο υπουργός Εξωτερικών Κωστόπουλος, επισκέπτονται την Ουάσιγκτον στις 24/6/1964. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, λέει στον Αμερικανό πρόεδρο, ότι με την ανάμιξη της ΕΣΣΔ στο Κυπριακό, μπορεί να μετατραπεί η νήσος σε «Κούβα της Μεσογείου», προτείνοντας την αυτοδιάθεση της Κύπρου, που θα οδηγήσει σε ένωση με την Ελλάδα και άρα σε οργανικό μέρος του NATO. Η κατάσταση γίνεται δύσκολη για την Αθήνα, μετά τη απόρριψη των δύο σχεδίων Acheson (για τις εδαφικές και κυριαρχικές παραχωρήσεις προς την Τουρκία, σε μια ενδεχόμενη ένωσή της με την Ελλάδα) και τις απειλές για τουρκική απόβαση στην Κύπρο και την στροφή του Μακαρίου προς την ΕΣΣΔ για αμυντική βοήθεια⁵²⁸. Μια τουρκική εισβολή στην Κύπρο και κατ' επέκταση ένας ελληνοτουρκικός πόλεμος, θα κινητοποιούσε και το σοβιετικό στρατό. Αυτή η εκτίμηση χρησιμοποιήθηκε κι από τον Johnson, για να συγκρατήσει τους Τούρκους⁵²⁹ κι από τον Παπανδρέου προς τους Αμερικανούς συνομιλητές του⁵³⁰.

Η αντίληψη, ότι το Κυπριακό, θα μπορούσε να πυροδοτήσει μια πολυμερή σύρραξη δεν αποκλειόταν από τους δυτικούς. Σε συζήτηση στη Βουλή (3/7/1964), για τα αποτελέσματα των συνομιλιών του στις ΗΠΑ και στη Γαλλία για το Κυπριακό, ο Παπανδρέου, προειδοποιεί, ότι μια διχοτόμηση της Κύπρου, θα τη μετέτρεπε σε Κούβα, εννοώντας, όχι μόνο την πιθανή στροφή της προς τη Μόσχα, αλλά και τη μετατροπή της σε μια αφορμή, για μια σύγκρουση μεταξύ Δύσης και Ανατολής⁵³¹. Ο πρωθυπουργός πιστεύει, ότι η θετική γνώμη που έχουν οι λαοί της Ελλάδας και της Κύπρου, για την στάση της ΕΣΣΔ στο Κυπριακό, μπορεί να εξυπηρετήσει την κυβέρνηση, φέρνοντάς το ως επιχείρημα, για τις αρνητικές συνέπειες που δημιουργεί η στάση των δυτικών απέναντι στην ένωση.

Ο συντηρητικός αρχηγός της ΕΡΕ φοβάται, ότι οι καταστάσεις, που περιγράφει ο Παπανδρέου, για να πιέσει τους συνομιλητές του, μπορεί όντως να γίνουν πραγματικότητα και η Κύπρος να γίνει «κόκκινη» ζημιώνοντας την εθνική υπόθεση⁵³². Ο Παπανδρέου, συνεχίζοντας να παίζει το χαρτί της «Κούβας της Μεσογείου», θα του απαντήσει ως εξής: «Δε θα εδικαιούτο να ονομάζεται ελεύθερος κόσμος, εκείνος ο οποίος την ακεραιότητα της Ελληνικής μεγαλονήσου θα την διαμέλιζε. Και η αντίδρασις, η εύλογος αντίδρασις θα

2006, σ. 359: Μάλιστα ο Παπανδρέου είχε προτείνει στον Αμερικανό πρεσβευτή (17/8) ένα πραξικόπημα στην Κύπρο με ταυτόχρονη ένωση και κατόπιν συμφωνία με την Τουρκία.

⁵²⁸ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 56 – 57, Ελευθερία, 11/8/1964.

⁵²⁹ Παπαχελάς, ό.π., σ. 117.

⁵³⁰ Ελευθερία, 10/7/1964.

⁵³¹ ΕΠΣΒ, Περίοδος Η, Σύνοδος Α, Τόμος Β, σ. 554.

⁵³² Ό.π., σ. 557: Επισημαίνει τη μεγάλη επιρροή που έχει το ΑΚΕΛ και τον κίνδυνο προσχώρησης στον ανατολικό συνασπισμό, ως αντίδραση της Κύπρου στην στάση των δυτικών.

ωδήγει τους αγωνιστάς να αναζητήσουν την βοήθειαν όπου την εύρουν και να συνεχίσουν τον αγώνα...»⁵³³.

Η ΕΔΑ θα επικροτήσει την αντίσταση της κυβέρνησης στις πιέσεις των Αμερικανών⁵³⁴. Ο Ηλιού, υποστηρίζει, ότι οι Αμερικανοί δε θα δώσουν την πλήρη ελευθερία στην Κύπρο φοβούμενοι ακρίβως το ενδεχόμενο της κομμουνιστικής διείσδυσης⁵³⁵. Παρουσιάζεται το ενδεχόμενο της στροφής τη νήσου προς τη Μόσχα, να ερμηνεύεται διαφορετικά από την κάθε παράταξη ανάλογα με την ιδεολογική της τοποθέτηση και τους πολιτικούς της στόχους. Πάντως σημειώνεται μια καθολική σύγκλιση στην περίπτωση ελληνοτουρκικού πολέμου. Και η ΕΡΕ και η ΕΔΑ δηλώνουν τη συμπαράστασή τους προς την κυβέρνηση σε ένα τέτοιο σενάριο, ενώ κι ο Παπανδρέου αναγνωρίζει τον πατριωτισμό της αντιπολίτευσης, παρά τις διαφορετικές απόψεις, ως προς την επίτευξη της ένωσης⁵³⁶.

Μετά από το επεισόδιο της Μανσούρας και το βομβαρδισμό της Κύπρου από την τουρκική αεροπορία, ο Χρυστσώφ απαντώντας στο αίτημα του Μακαρίου (δεν είχε έρθει σε συνεννόηση με την Αθήνα), για αποστολή όπλων και βοήθεια, δηλώνει έτοιμος να στηρίξει την Κύπρο και απειλεί την Τουρκία. Ο φιλοκυβερνητικός Τύπος στην Ελλάδα αντιμετωπίζει θετικά την παρέμβαση Χρυστσώφ, ενώ πιθανολογείται και η σύναψη συμμαχίας ΕΣΣΔ - Κύπρου⁵³⁷. Κάτι τέτοιο, όμως, σίγουρα προβλημάτισε την Αθήνα -αν και καλωσόρισε τη σοβιετική στήριξη, ως συμβολή στην ειρήνη- καθιστώντας το ενδεχόμενο «κομμουνιστικής διείσδυσης» στο νησί πιο πιθανό από ποτέ.

Στις 3 Σεπτεμβρίου ο Κυπριανού (υπουργός Εξωτερικών της Κύπρου) πάει στη Μόσχα να κλείσει συμφωνία, για παροχή όπλων, αν κι αντιμετωπίζει τον έντονο σκεπτικισμό της Αθήνας⁵³⁸. Στις 30 του μηνός υπογράφεται συμφωνία παροχής

⁵³³ Ό.π., σ. 558.

⁵³⁴ Ό.π., σ. 559. Ο Ευ. Χατζηβασιλείου υποστηρίζει, ότι το κλίμα περί αφόρητων πιέσεων, φαίνεται, μάλλον, να ήταν υπερβολικό και να καλλιεργήθηκε από τον Παπανδρέου. Η ΕΔΑ οικειοποιήθηκε τη θέση αυτή, για να προβάλλει την ανάγκη της ρήξης με το ΝΑΤΟ, βλ. Ευ. Χατζηβασιλείου, Κυπριακό, καλοκαίρι 1964: εσωτερικές όψεις των εθνικών θεμάτων, στο συλλογικό: Α. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), Η «Σύντομη» δεκαετία του '60, Θεσμικό πλίσιο, Κομματικές στρατηγικές, Κοινωνικές συγκρούσεις, Πολιτισμικές διεργασίες, Καστανιώτης, Αθήνα, 2008, σ. 312 – 313, 315 – 316.

⁵³⁵ Ό.π., σ. 562.

⁵³⁶ Πάυλος Β. Πετρίδης, Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το κυπριακό ζήτημα (1954 – 1965), Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Α. Παπανδρέου, Universtiy Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1998, σ. 208 – 209.

⁵³⁷ Το Βήμα, Ελευθερία, 18/8/1964.

⁵³⁸ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 72. Σε προηγούμενη, μάλιστα, συνάντηση του Κύπριου υπουργού με την ελληνική πλευρά στις 11 Αυγούστου, ο Παπανδρέου φαίνεται να ανησυχεί, πιστεύοντας: «ότι θα καθίστατο ο κομμουνισμός ο μόνος πατριώτης και η Μόσχα ο μόνος προστάτης», βλ. , Χατζηβασιλείου, Κυπριακό, καλοκαίρι 1964..., ό.π., σ. 318.

στρατιωτικού υλικού, ενώ η Αθήνα διατηρεί ουδέτερη στάση, μέσω του Κωστόπουλου τονίζοντας τον τυπικό χαρακτήρα της συμφωνίας:

«Η θέσις της Κύπρου υπήρξε πάντοτε σαφής. Εζήτησεν από όλους βοήθειαν εναντίον της τουρκικής απειλής και την απεδέχθη από όπου της προσεφέρθη. Ουδεμία πολιτική δέσμευσις ανελήφθη, ως προκύπτει εκ του ανακοινωθέντος»⁵³⁹.

Η ελληνική πλευρά πίστευε, ότι η αγορά όπλων από την ΕΣΣΔ θα βοηθούσε πρακτικά την Κύπρο στην αποτροπή μιας απόβασης της Τουρκίας, κάτι που δεν μπορούσε να εξασφαλίσει η Ελλάδα και δε θα δημιουργούσε προστριβές με τις ΗΠΑ⁵⁴⁰. Παρ' όλα αυτά, η κυβέρνηση Παπανδρέου, ήταν αρνητική στο να πάει ο Κυπριανού στη Μόσχα⁵⁴¹, καθώς δεν ήθελε να υπάρξουν τυχόν συμφωνίες με πολιτικό περιεχόμενο και στενότερη συνεργασία Κύπρου – ΕΣΣΔ, δείχνοντας την Ελλάδα αδύναμη να ελέγξει την κυπριακή διπλωματία.

Στις 15 Οκτωβρίου, συντελείται μια απρόσμενη αλλαγή στην ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Χρυστσώφ αντικαθίσταται από το Λεονίντ Μπρέζνιεφ στη θέση του πρώτου Γενικού Γραμματέα της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΣΕ. Ο Αλεξέϊ Κοσύγκιν γίνεται πρόεδρος του υπουργικού συμβουλίου, ενώ ο Αναστάς Μικογιάν παραμένει πρόεδρος του ανωτάτου σοβιέτ. Η πτώση του Χρυστσώφ, δημιουργεί αμφιβολίες στους δυτικούς, για το αν θα συνέχιζε η Σοβιετική Ένωση την «ειρηνική συνύπαρξη»⁵⁴². Αλλαγή, εκτός από την ηγεσία της σοσιαλιστικής χώρας, θα επέλθει και στην πολιτική της για το Κυπριακό. Αλλαγή ξαφνική, αλλά όχι παράλογη σύμφωνα με την στρατηγική της για μια ουδέτερη κι ανεξάρτητη Κύπρο. Στις 30 Οκτωβρίου 1964, επισκέπτεται την ΕΣΣΔ ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Ερκίν, σε μια προσπάθεια να υπάρξει προσέγγιση μεταξύ των δύο χωρών και να αμβλυνθούν οι διαφορές στο Κυπριακό.

Αργότερα, στις 15 Δεκεμβρίου καταφθάνει σοβιετική αντιπροσωπεία του Ανωτάτου Σοβιέτ, στην Αθήνα (σοβιετική αντιπροσωπεία θα μεταβεί και στην Τουρκία στις αρχές Ιανουαρίου του '65). Η υποδοχή έγινε σε θερμό κλίμα, ενώ ο επικεφαλής της αντιπροσωπείας, Γκρίσιν φέρνει μήνυμα του πρωθυπουργού Κοσύγκιν ο οποίος προσκαλεί επίσημα τον Παπανδρέου στη Μόσχα, αλλά ο Έλληνας πρωθυπουργός μεταθέτει την

⁵³⁹ Ελευθερία, 2/10/1964.

⁵⁴⁰ Χατζηβασιλείου, Στα σύνορα των δύο κόσμων..., ό.π., σ. 413.

⁵⁴¹ Ό.π., σ. 412 – 413 και Λιναρδάτος, ό.π., σ. 67 – 73.

⁵⁴² Λιναρδάτος, ό.π., σ. 101.

επίσκεψη για το μέλλον⁵⁴³. Ενώ η Τουρκία προσπαθεί να καλύψει το χάσμα, που έχει δημιουργηθεί με την ΕΣΣΔ, η Ελλάδα εμφανίζεται εγκλωβισμένη, για ακόμα μια φορά, λόγω του φόβου απέναντι στις αντιδράσεις της Δεξιάς και των ΗΠΑ.

Η κατεύθυνση της σοβιετικής πολιτικής με την Κύπρο ξεκαθάρισε, όταν ο Γκρομύκο (υπουργός Εξωτερικών) δήλωσε στην «Ισβέστια», ότι η ΕΣΣΔ θα ήταν υπέρ μιας ομοσπονδιακής λύσης, στο Κυπριακό, κάνοντας λόγο και για την ύπαρξη δύο κοινοτήτων⁵⁴⁴. Η απάντηση της Αθήνας, που ήρθε δια στόματος του υπουργού Εξωτερικών Κωστόπουλου είναι οξεία και κατηγορεί το Σοβιετικό ομόλογό του, για υιοθέτηση της τουρκικής θέσης κι άρα μιας de facto διχοτόμησης⁵⁴⁵.

Η ΕΡΕ μέσω του Κανελλόπουλου, αφού αρχικά συμφωνεί με τις δηλώσεις Κωστόπουλου, κατόπιν κατηγορεί την κυβέρνηση, ότι έχει ευθύνες για την ανάπτυξη του αντιδυτικισμού στην Ελλάδα και στην ευρεία αποδοχή, ότι η ΕΣΣΔ υπερασπιζόταν καλύτερα την κυπριακή υπόθεση⁵⁴⁶. Η ΕΔΑ από τη μεριά της (όπως και το ΚΚΕ) διαφωνεί, ως προς τη λύση της ομοσπονδίας κι άρα της ισοτιμίας Ελληνοκυπρίων – Τουρκοκυπρίων, ως δύο ξεχωριστών κοινοτήτων, την οποία έβλεπε θετικά η ΕΣΣΔ⁵⁴⁷.

Είναι αλήθεια, ότι μέχρι εκείνη την στιγμή, σύμφωνα με αμερικανική έρευνα, η μεγάλη πλειοψηφία του λαού θεωρούσε, ως «καλύτερο φίλο της Ελλάδας» τη Σοβιετική Ένωση και υποστήριζε την εμβάθυνση των σχέσεων των δύο χωρών. Μέσα σ' αυτό το κλίμα έντονου αντιδυτικισμού, λόγω του Κυπριακού, φαίνεται πως μπήκαν και μέλη της κυβέρνησης, όπως ο Ανδρέας Παπανδρέου (ο οποίος έχει απορρίψει το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον και έχει κρατήσει έντονα αρνητική στάση απέναντι στις αμερικανικές πιέσεις⁵⁴⁸), ο Λουκής Ακρίτας (υφυπουργός Παιδείας, ο οποίος είχε υποστηρίξει την ουδετεροποίηση της χώρας, για να υπερασπιστεί καλύτερα το Κυπριακό⁵⁴⁹), ενώ σφόδρα αντικομμουνιστές, οι Γεώργιος Παπανδρέου και Πέτρος Γαρουφαλιάς (υπουργός Άμυνας) αναγνώριζαν, ότι το ΝΑΤΟ είχε μια αρνητική στάση, ως προς τις ελληνικές θέσεις⁵⁵⁰. Πάντως αποχώρηση της χώρας από τη συμμαχία δεν συζητήθηκε μέσα στην κυβέρνηση.

⁵⁴³ Ό.π., σ. 121.

⁵⁴⁴ Ελευθερία και Βήμα, 22/1/1965.

⁵⁴⁵ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 125.

⁵⁴⁶ Το Βήμα, 23/1/1965.

⁵⁴⁷ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 124 και Τρίκκας, Τόμος Β, ό.π., σ. 1163 - 1167.

⁵⁴⁸ Ριζάς, ό.π., σ. 328.

⁵⁴⁹ Couloumbis, ό.π., σ. 181 – 182.

⁵⁵⁰ Χατζηβασιλείου, Στα σύνορα των δύο κόσμων..., ό.π., σ. 381 – 385.

Η έντονη κινητοποίηση σε επίπεδο μαζών και ιδιαίτερα της φοιτητικής νεολαίας, για το Κυπριακό, είχε ξεκινήσει από την εποχή της διακυβέρνησης Καραμανλή. Η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου επικροτούσε τη συνέχιση της κινητοποίησης αυτής, ως μέσο στήριξης, για την Ένωση. Η Αριστερά συμμετείχε αποφασιστικά στις λαϊκές εκδηλώσεις, διαφοροποιούνταν, όμως, στις διακηρύξεις Παπανδρέου για τη χρησιμοποίηση της νήσου, ως ορμητήριο προς την Ανατολή, διαβλέποντας ΝΑΤΟϊκές σκοπιμότητες. Οι δηλώσεις συμπαράστασης της ΕΣΣΔ προς την Κύπρο το 1964 και η στάση των συμμάχων, έδινε μια αντιδυτική και φιλοσοβιετική χροιά στις κινητοποιήσεις. Η ΕΔΑ και η νεολαία της, μαζί με τους Λαμπράκηδες, βρήκε πρόσφορο έδαφος, για επικοινωνία με ευρύτερες μάζες, προωθώντας την εξωτερική πολιτική της ύφεσης και της ουδετερότητας, αλλά και της εσωτερικής «εθνικής δημοκρατικής αλλαγής»⁵⁵¹. Τέλος, ο Ανδρέας Παπανδρέου φαίνεται, ότι επένδυσε πολιτικά (επιδιώκοντας να διαμορφώσει και να ηγηθεί ενός κεντροαριστερού ρεύματος) στην κυπριακή αυτοδιάθεση κι επιτέθηκε τόσο απέναντι στο εχθρό «κατεστημένο», όσο και στους ξένους οι οποίοι καθόριζαν την ελληνική πολιτική. Ο υιός Παπανδρέου ήταν υπέρμαχος μιας «ελληνικής» κι αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής, κάτι στο οποίο ήταν θετική και η ΕΔΑ⁵⁵². Η κινητικότητα του νέου αυτού πολιτικού, θα κινητοποιήσει τη συντηρητική πτέρυγα του Κέντρου εναντίον του με γνώμονα την ηγεσία της ΕΚ, αλλά αυτό αποτελεί θέμα, στο οποίο θα γίνει αναφορά εργότερα. Πάντως ο πρωθυπουργός παρουσιαζόταν επηρεασμένος από τα λαϊκά αιτήματα και τις κινητοποιήσεις κι αυτό καθόριζε σε μεγάλο βαθμό και την στάση του στις διαπραγματεύσεις.

Πίσω τώρα στις εξελίξεις και στην κυβερνητική αντίδραση στη σοβιετική θέση. Στις 25 Ιανουαρίου, πραγματοποιείται συνάντηση μεταξύ Παπανδρέου, Κωστόπουλου και του σοβιετικού πρεσβευτή Κοριούκιν, με αφορμή τη δήλωση Γκρομύκο για την Κύπρο. Ο Σοβιετικός εκπρόσωπος τόνισε, πως η χώρα του δεν επιθυμούσε την εγκατάσταση ΝΑΤΟϊκών βάσεων στην Κύπρο, με αφορμή την Ένωση με την Ελλάδα και κατ' επέκταση την επέκταση του ΝΑΤΟ στη Μέση Ανατολή και κινούνταν πάνω σ' αυτή την κατεύθυνση. Επίσης τόνισε, ότι η ομοσπονδιοποίηση δεν αποτελεί και τη μοναδική λύση. Ο Παπανδρέου

⁵⁵¹ Για το χαρακτήρα της κινητοποίησης και την Αριστερά βλ. Ιωάννη Δ. Στεφανίδη, Ο αλυτρωτισμός στη δεκαετία του 1960 – Η περίπτωση της κινητοποίησης για το Κυπριακό ζήτημα, στο συλλογικό: Α. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), ό.π., σ. 291 – 299.

⁵⁵² Ό.π., σ. 301 – 305.

επισημαίνει στον Κοριούκιν, ότι όλες οι παρατάξεις στην Ελλάδα συμφωνούν στο ότι η πρόταση της Μόσχας εξυπηρετεί τα τουρκικά συμφέροντα στην Κύπρο⁵⁵³.

Το Μάρτιο του 1965, με βάση και τη συμφωνία του φθινοπώρου του '64, η Κύπρος θα παραλάμβανε σοβιετικά άρματα μάχης, αλλά και αντιαεροπορικούς πυραύλους, στους οποίους θα εκπαιδεύονταν Έλληνες αξιωματικοί από Σοβιετικούς. Αυτό προκάλεσε την έντονη αντίδραση των Αμερικανών. Ο υφυπουργός των Εξωτερικών Ball ζητά να μάθει με επιστολή του, αν η Ελλάδα είχε μυστικές συμφωνίες με την ΕΣΣΔ και την Αίγυπτο (στην οποία είχαν μεταφερθεί προσωρινά τα όπλα). Ο Παπανδρέου, απάντησε, ότι οι πύραυλοι αποτελούσαν «εγγύηση ειρήνης», ενώ δεν υπήρχε λόγος ανησυχίας, για διαρροή μυστικών των αμερικανικών πυραύλων εν Ελλάδι (τύπου Nike) προς τους Σοβιετικούς. Τελικά η κρίση ξεπεράστηκε με τη μη παράδοση των πυραύλων στους Κύπριους⁵⁵⁴.

Η Ελλάδα παρουσιάστηκε εγκλωβισμένη σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης ανάμεσα στην υποστήριξη της ΕΣΣΔ στο Κυπριακό (τουλάχιστον μέχρι την υποστήριξη της ομοσπονδίας τον Ιανουάριο του '65) και στην πίεση των ΗΠΑ για εδαφικά ανταλλάγματα στους Τούρκους. Η αυτόνομη στάση του Μακάριου, ο οποίος δεν έκρυβε την προτίμησή του προς τις αδέσμευτες χώρες και τη Μόσχα, έφερνε επιπρόσθετα προβλήματα στον Παπανδρέου, ο οποίος ενώ ήθελε να του επιβληθεί, τελικά γινόταν ουραγός του. Γι' αυτό, σε συνομιλία του με τον Αμερικανό πρέσβη Labouisse δήλωσε, ότι ευχαριστήθηκε από τη προτεινόμενη λύση (της ομοσπονδίας) των Σοβιετικών, καθώς θα έχανε την ισχύ του ο Μακάριος, ο οποίος είχε επενδύσει στην στήριξη της Μόσχας⁵⁵⁵. Η μεταφορά όπλων, όπως είπαμε ερμηνεύθηκε λανθασμένα από την ελληνική κυβέρνηση, ότι θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί, ως στενά αμυντικό θέμα, χωρίς να πάρει διεθνείς διπλωματικές διαστάσεις.

Η σχέση της Ελλάδας με το NATO είχε ηλεκτριστεί, καθώς υπήρχε πιθανό το ενδεχόμενο να υπάρξει ελληνοτουρκικός πόλεμος, στον οποίο οι Αμερικανοί μπορεί να τηρούσαν ουδέτερη στάση κι άρα ευνοϊκή προς την Τουρκία, η οποία είχε το πλεονέκτημα. Από την άλλη, η σοβιετική υποστήριξη σε περίπτωση πολέμου στην Κύπρο, φάνηκε να γίνεται δεκτή με επιφυλακτικότητα από την ελληνική κυβέρνηση. Ο Παπανδρέου

⁵⁵³ Για τη συζήτηση μεταξύ Παπανδρέου, Κωστόπουλου και Κοριούκιν βλ. Πετρίδη, ό.π., σ. 313 – 316.

⁵⁵⁴ Βλ. Λιναρδάτος, ό.π., σ. 155- 156, Παπαχελάς Α., ό.π., σ. 163- 164 και Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 414 – 417.

⁵⁵⁵ Παπαχελάς, ό.π., σ. 156.

παρατηρούσε, ότι η χώρα του μπορούσε να βρεθεί ακούσια στην ίδια πλευρά με την ΕΣΣΔ αν γινόταν τούρκικη εισβολή, η οποία θα οδηγούσε πιθανόν και σε παγκόσμια σύρραξη⁵⁵⁶.

Στις αρχές Μαρτίου, γίνεται επίσημη πρόσκληση στον Γεώργιο Παπανδρέου, για να επισκεφτεί τη Μόσχα κι εκείνος αν και δέχθηκε, απέφυγε να δεσμευτεί για το χρόνο υλοποίησης του ταξιδιού⁵⁵⁷. Η ΕΡΕ βλέποντας το αντιδυτικό κλίμα στην Ελλάδα να είναι οξύ, φοβάται ότι αυτό μπορεί να οδηγήσει το διεθνή προσανατολισμό της χώρας προς την ανεξαρτησία και κατ' επέκταση πιο κοντά στη Μόσχα, μ' αποτέλεσμα να υπάρξει ένα ακόμη εμφυλιοπολεμικό κλίμα. Το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης, μέσω του αντικομμουνισμού, προσπαθεί να εμφανίσει την ΕΚ, ως «συνοδοιπόρο» της ΕΔΑ και του ΚΚΕ, η δράση των οποίων έχει αυξηθεί λόγω της ανοχής της κυβέρνησης, όπως καταγγέλεται από τον Κανελλόπουλο και ζητά να μη γίνει το ταξίδι⁵⁵⁸.

Πάντως ο Κωστόπουλος, παρουσία και του Γαρουφαλιά, διαβεβαίωσε το βασιλιά Κωνσταντίνο, πως δε θα γίνει το ταξίδι⁵⁵⁹. Οι Αμερικανοί έδειχναν να ανησυχούν κι εκείνοι, πιστεύοντας, ότι το «άνοιγμα» προς τον Ανατολικό Συνασπισμό από την ελληνική κυβέρνηση, γινόταν λόγω του Κυπριακού, αλλά και για να προωθηθούν τα ελληνικά γεωργικά προϊόντα⁵⁶⁰, τα οποία αντιμετώπιζαν δυσκολίες στο να απορροφηθούν από τις δυτικές αγορές. Επίσης πίστευαν ότι η πολιτική της ΕΚ ενίσχυε την ΕΔΑ και το πρόγραμμά της και συνέβαλλε στην εξάπλωση του αντιδυτικού πνεύματος⁵⁶¹. Ο Παπανδρέου σε συνομιλία του με τον Αμερικανό πρέσβη, διαβεβαίωσε, ότι η επίσκεψη δε θα γίνει⁵⁶². Παρ' όλα αυτά, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, ο διπλωμάτης Ξανθόπουλος-Παλαμάς, ήταν υπέρ της επίσκεψης στη Μόσχα. Ο διπλωμάτης βλέποντας να διατηρείται το κλίμα ύφεσης και δυτικοί ηγέτες να επισκέπτονται τη Μόσχα, πίστευε στην ανάγκη πραγματοποίησης του ταξιδιού. Αντιθέτως, ο πρωθυπουργός, φοβούμενος το βασιλιά, την αντιπολίτευση και τον Τύπο, αλλά όντας κι ο ίδιος δύσπιστος απέναντι στην ΕΣΣΔ, έκανε πίσω⁵⁶³.

⁵⁵⁶ Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 406.

⁵⁵⁷ Ελευθερία, 11/3/1965. Η εφημερίδα θα αμφισβητήσει τη χρησιμότητα του ταξιδιού, λόγω του Κυπριακού (6/3/1965).

⁵⁵⁸ Το Βήμα, 11/3/1965.

⁵⁵⁹ Ριζάς Σ., ό.π., σ. 133.

⁵⁶⁰ Ό.π., σ. 136.

⁵⁶¹ Παπαχελάς, ό.π., σ. 139- 140.

⁵⁶² Ριζάς, ό.π., σ. 137.

⁵⁶³ Ξανθόπουλος- Παλαμάς Χ., Διπλωματικό τρίπτυχο, Εκδόσεις Φίλων, Αθήνα, 1978, σ. 157 – 158.

Η αποσαφήνιση της στάσης της Σοβιετικής Ένωσης, ως προς την επίλυση του Κυπριακού⁵⁶⁴, η προσέγγισή της με την Τουρκία και η ματαιώση παράδοσης των πυραύλων, ήταν οι αφορμές, που έβγαλαν τον Παπανδρέου από τη δύσκολη θέση. Η αντίδραση των Αμερικανών και της δεξιάς αντιπολίτευσης λαμβάνονται σοβαρά υπόψιν, αλλά δεν είναι μόνον αυτά. Η παρατήρηση του Βρετανού πρεσβευτή Murray, ότι η επίσκεψη δε θα είχε την στήριξη των συντηρητικών μελών της Ένωσης Κέντρου, καθώς θα φοβόντουσαν την ενίσχυση της αριστερής πτέρυγας του κόμματος⁵⁶⁵, είναι βαρυσήμαντη. Από τον ανασχηματισμό στις 6/1/1965 έχει αναλάβει υπουργός Εσωτερικών ο Ηλ. Τσιριμώκος, προκαλώντας την αντίδραση συντηρητικών στοιχείων στην ΕΚ, των Αμερικανών και του Παλατιού⁵⁶⁶. Αλλά και ο Ανδρέας Παπανδρέου προκαλεί ανησυχία κι ας βρίσκεται για ένα διάστημα εκτός κυβέρνησης⁵⁶⁷. Η εσωτερική ανομοιογένεια, υπήρξε η αιτία για εσωτερικές συγκρούσεις οι οποίες θα κορυφωθούν με την κρίση του '65, για την οποία θα μιλήσουμε στην επόμενη ενότητα. Βέβαια, η σφόδρα αντικομμουνιστική τριάδα: Κωστόπουλος, Γαρουφαλιάς, Παπανδρέου, αποτελούσαν μια έμμεση διαβεβαίωση, για τη μη πραγματοποίηση ενός διπλωματικού «ανοίγματος».

Η σοβιετική στήριξη στην Κύπρο, ήρθε να καταδείξει με τον πιο έντονο τρόπο την αντίθεση, που είχε να επιλύσει η ελληνική κυβέρνηση ανάμεσα στο συμφέρον των Ελληνοκυπρίων και κατ' επέκταση της Ελλάδας και στην αρραγή ενότητα του ΝΑΤΟ. Η κυβέρνηση υποστηρίζει φανατικά αυτό, που έλεγε ο πρόεδρός της, όταν ήταν στην αντιπολίτευση: ότι προτιμά τον «ήλιο» του ΝΑΤΟ, παρ' όλες τις σκιές, αντί το «σκότος» της ΕΣΣΔ.

⁵⁶⁴ Αν και η θέση της ΕΣΣΔ ήταν υπέρ, μιας ανεξάρτητης και χωρίς «κηδεμόνες» Κύπρου κι άρα έξω από το ΝΑΤΟ, εντούτοις είχε δεχθεί την αυτοδιάθεση και τη δυνάμει ένωση με την Ελλάδα, δια στόματος του Κοριούκιν, σε συνάντησή του με τον Κωστόπουλο, αν αυτό επιθυμούσε ο κυπριακός λαός (βλ. Ελευθερία, 20/6/1964), κάτι που δεν εξυπηρετούσε τα σοβιετικά συμφέροντα.

⁵⁶⁵ Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 433.

⁵⁶⁶ Παπαχελάς, ό.π., σ. 153: η ανησυχία των Αμερικανών εστιαζόταν στην άρνηση του Τσιριμώκου να διαλυθούν οι Λαμπράκηδες.

⁵⁶⁷ Η Ελευθερία, , η οποία έχει στενές πολιτικές σχέσεις με το Μητσοτάκη, επιτίθεται στον Ανδρέα Παπανδρέου. Η επίθεση θα γίνει και μ' αφορμή την επίσκεψη του Παπανδρέου στην Κύπρο, βλ. Λιναρδάτος, ό.π., σ. 135 και Γρηγοριάδης, ό.π., σ. 702.

ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 1965 - 1967

Η πολιτική κρίση του '65 – '67 αποκτά μια ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς ακολουθεί το πραξικόπημα των συνταγματαρχών. Αυτό βέβαια δε σημαίνει, ότι οι αιτίες της επιβολής της δικτατορίας βρίσκονται μόνο στη διετία αυτή, αλλά εκτείνονται ίσως και πριν τη δεκαετία του '50. Στην παρούσα ενότητα, θα παρακολουθήσουμε τη διάσπαση της ΕΚ και την βασιλική παρέμβαση στην πολιτική ζωή και συγκεκριμένα στο σχηματισμό κυβερνήσεων, μέσω της «σαλαμοποίησης» της κεντρικής παράταξης. Φυσικά δεν είναι η πρώτη φορά, που εμπλέκεται ενεργά το Παλάτι στις πολιτικές εξελίξεις. Μια παρόμοια περίπτωση ήταν αυτή της ανάθεσης της κυβέρνησης και της αρχηγίας της Δεξιάς στον Καραμανλή μετά το θάνατο του Παπάγου. Το Κέντρο τότε είχε εκδηλώσει τη δυσαρέσκεια του κι αναγκάστηκε να συμμαχήσει εκλογικά με την ΕΔΑ. Τώρα, το Κέντρο είναι ενωμένο, πανίσχυρο εκλογικά και κυβερνά.

Το μετεμφυλιακό κράτος, το οποίο βασίστηκε στην εθνικοφροσύνη, διατήρησε τον στρατό και το Στέμμα σ' ένα καθεστώς αυτονομίας. Ο βασιλιάς θεωρούσε το στράτευμα, ως φέουδό του κι η στρατιωτική ηγεσία χρησιμοποιώντας τον «μπαμπούλα» του κομμουνισμού, προσπαθούσε να συγκρατήσει την άνοδο της Αριστεράς, τη ριζοσπαστικοποίηση του λαού και τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος. Το αμερικανικό ενδιαφέρον δεν εκλείπει, ούτε κι η ανάμιξη (όποτε κρινόταν αυτό απαραίτητο) στις παρασκηνιακές διεργασίες. Ας μην ξεχνάμε, ότι η ένοπλη του Κέντρου, οφειλόταν εν πολλοίς στους Αμερικανούς, αλλά κι ας μην παραβλέπουμε, ότι όλο το πολιτικό και στρατιωτικό προσωπικό της Ελλάδας (πλην της ΕΔΑ) αποδεχόταν το ρόλο των ΗΠΑ κι επιζητούσαν τη διαμεσολάβησή τους. Το Κέντρο γνώριζε κι αποδεχόταν, λοιπόν, όλα τα παραπάνω, συμμετέχοντας κι αυτό, όλα αυτά τα χρόνια, στη διαμόρφωση του μετεμφυλιακού κράτους.

Η κεντρική παράταξη, όμως, αν και ισχυρή εκλογικά, στηριζόταν σε σαθρά θεμέλια. Η ανομοιογένειά του κι οι εσωκομματικές συγκρούσεις δεν έλλειψαν, αν κι είχε πεθάνει ο βασικότερος αντίπαλος του Παπανδρέου, ο Σοφοκλής Βενιζέλος. Οι προσωπικότητες, που είχαν συγκεντρωθεί στον ηγετικό πυρήνα προέρχονταν από την Δεξιά μέχρι την Κεντροαριστερά. Οι πιο πολλοί ανταγωνιστές μέσα στην ΕΚ, υπήρξαν κι αρχηγοί κομμάτων

κι ήταν φυσικό να επιδιώκουν την αυτοτέλειά τους, την εσωκομματική ισχυροποίησή τους κι αν ήταν εφικτό και τη διαδοχή στην ηγεσία του κόμματος. Τα προσωπικά κίνητρα πάντα υπάρχουν και πρέπει να συνυπολογίζονται, ακόμα κι αν είναι δύσκολο να αποδεικτούν από τη συγκεκριμένη έρευνα. Αυτό δε σημαίνει, ότι δεν υπάρχουν πολιτικές διαφορές και διάσταση αντιλήψεων σε κρίσιμες φάσεις, όπως αυτή που εξετάζουμε. Η ανησυχία του βασιλιά για την αυξημένη δημοτικότητα του Παπανδρέου και την ισχυροποίηση της ΕΔΑ, καθώς και των Αμερικανών και της ηγεσίας του στρατού οδηγούσαν τα πράγματα σε μία πώλωση.

Από την άλλη, οι εσωτερικές έριδες στο κόμμα και η ανάδειξη του Ανδρέα Παπανδρέου (υιού του πρωθυπουργού) σε πόλο έλξης μιας κεντροαριστερής τάσης και δυνάμει διάδοχο του πατέρα του, προκαλούν εκνευρισμό στα κέντρα εξουσίας και σε κεντρικά στελέχη, με προεξέχοντα τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, ο οποίος φαίνεται να είναι ο ιθύνων νους της «αποστασίας». Σχεδόν όλα τα προεξέχοντα στελέχη του Κέντρου (Νόβας, Στεφανόπουλος, Τσιριμώκος, Αλλαμανής, Μπακλατζής, Κωστόπουλος) εγκαταλείπουν τον αρχηγό τους και παίρνουν το μέρος του βασιλιά, κατηγορώντας τον Παπανδρέου για αυταρχικότητα, έλλειψη δημοκρατίας στο κόμμα κι υπεκφυγή από τα προβλήματα, από την στιγμή που αποφασίζει να παραιτηθεί μετά τη σύγκρουσή του με το βασιλιά. Οι αφορμή για τη σύγκρουση με τον Κωνσταντίνο δίνεται με την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ και την ανάμιξη του Ανδρέα σ' αυτήν και την πρόθεση του πρωθυπουργού να αποπέμψει τον υπουργό Άμυνας, Γαρουφαλιά και ν' αναλάβει ο ίδιος το υπουργείο, εισπράττοντας την άρνηση του βασιλιά.

Η αντίθεση των δύο θεσμών είναι εμφανής κι ο Παπανδρέου παραιτείται, μη δεχόμενος να τοποθετήσει άλλο πρόσωπο στο υπουργείο, κάτι που εκ πρώτης όψευς φαντάζει παράλογο. Αλλά η άρνηση του βασιλιά στο πρόσωπο του Παπανδρέου αποτελεί κι εκδήλωση της μη εμπιστοσύνης προς το πρόσωπό του (για θέματα που έχουν να κάνουν με τον έλεγχο του στρατού, του ΑΣΠΙΔΑ και του ελέγχου της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών). Διάσταση μεταξύ πρωθυπουργού – βασιλιά λυνόταν στο παρελθόν με παραίτηση του πρώτου κι αποσόβησης της κρίσης. Τώρα, πλέον, τίθεται εκ των πραγμάτων πολιτειακό ζήτημα, με τη λαϊκή δυσαρέσκεια που υπάρχει προς το σκοτεινό ρόλο του Παλατιού όλα αυτά τα χρόνια. Ο εκσυγχρονισμός που ευαγγελίζεται η ΕΚ την θέτει αναπόφευκτα απέναντι στον αυξημένο ρόλο της μοναρχίας, που είναι αντιδραστικός θεσμός. Παρ' όλα αυτά ο Παπανδρέου, αν κι εκμεταλλεύεται το αντιμοναρχικό αίσθημα, δε θέλει με τίποτα να ανατρέψει τη μοναρχία, παρα μονάχα να τη συναιτήσει και να την περιορίσει βγαίνοντας αυτός ενισχυμένος. Κηρύσσοντας το «νέο ανέκδοτο» προσπαθεί και

πάλι να γίνουν εκλογές, αλλά αυτή τη φορά το Παλάτι είναι αποφασισμένο να μην αφήσει τον Παπανδρέου να επιβληθεί καταλαβαίνοντας, ότι παίζεται το μέλλον της μοναρχίας.

Οι αποστάτες θα προτιμούσαν, μάλλον, να υπονομεύσουν εκ των έσω τον Παπανδρέου και να προβούν αργότερα σε μια διάσπαση ή στη φυσική διαδοχή του. Γι' αυτό και προσπαθούν να τον συγκρατήσουν από το να παραιτηθεί. Όταν ξεσπά, όμως, η κρίση ακολουθούν το βασιλιά, συνδυάζοντας την κυρίαρχη αντίληψη, ότι το Στέμμα αποτελεί πυλώνα του καθεστώτος κι ένας συμβιβασμός επιβάλλεται, για να μην υπάρξει ένας νέος Διχασμός, αλλά και προσπαθώντας να υπονομεύσουν τους Παπανδρέου και να συνεχίσουν -όπως υποστήριζαν- την παραμονή του Κέντρου στην εξουσία.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η παρουσία της Αριστεράς προκαλεί τις ίδιες φοβίες για το αστικό σύστημα. Η κατάσταση τώρα, όμως, είναι κρίσιμη γιατί ο «νέος ανένδοτος» πέραν του ότι έχει μεγαλύτερη οξύτητα στρέφεται κατά του ρόλου του Παλατιού και δευτερευόντως απέναντι στους «προδότες» της παράταξης και στη Δεξιά. Αλλά ούτε η ΕΔΑ θέτει καθεστωτικό ζήτημα κι αποδέχεται τη μοναρχία, επιδιώκοντας μονάχα να περιοριστούν οι εξουσίες της. Παρ' όλα αυτά οι αντίπαλοι του Παπανδρέου φοβούνται ένα Λαϊκό Μέτωπο, ιδιαίτερα από την στιγμή που η Νεολαία Λαμπράκη έχει τεράστια επιρροή κι ο Ανδρέας παρουσιάζεται ριζοσπαστικός κι ικανός να επηρεάσει τον πατέρα του. Προσπαθούν από τη μία να εξασφαλίσουν από τον αρχηγό της ΕΚ, ότι Λαϊκό Μέτωπο δε θα υπάρξει (ούτε ο ίδιος το θέλει) και θα καταπολεμηθεί η Αριστερά κι από την άλλη προπαγανδίζουν τη συνεργασία ΕΔΑ – Παπανδρέου, ως αιτία που οδηγεί στον εμφύλιο. Οι αποστάτες καθ' όλη τη διετία, επιδιώκουν να εκπροσωπήσουν το «αληθινό» κι αυτόνομο Κέντρο (κι ας στηρίζονται στις ψήφους της ΕΡΕ) και να αποφύγουν την πόλωση. Από την άλλη ο Παπανδρέου, θα προσπαθήσει και πάλι να διαχειριστεί τη σχέση του με την Αριστερά και να παράσχει τη διαβεβαίωση (προς τα κέντρα εξουσίας) ότι η προσωπικότητά του και η διενέργεια εκλογών, θα αποτρέψουν κάθε σύμπτηξη Μετώπου και ύπαρξης πολιτειακού θέματος, κάτι το οποίο αποδεικνύεται ανεδαφικό.

Κεφάλαιο 1: Οι αντιθέσεις στην ΕΚ και η πορεία προς τη ρήξη

Η δεύτερη κυβέρνηση της ΕΚ σχηματίστηκε στις 19/2/1964, με υπουργό Προεδρίας τον Ανδρέα Παπανδρέου, ο οποίος εκλεγόταν για πρώτη φορά βουλευτής. Από την κυβέρνηση έλειπαν οι Τσιριμώκος και Παπαπολίτης, που ανήκαν στην κεντροαριστερή πτέρυγα. Ο Τσιριμώκος ήθελε την προεδρία της βουλής ή την αντιπροεδρία στην κυβέρνηση κι ο Παπαπολίτης το υπουργείο Ναυτιλίας, χωρίς όμως να γίνουν δεκτά τα αιτήματά τους⁵⁶⁸. Από εκεί ξεκίνησε ένα ρήγμα το οποίο θα αποτυπωθεί δημοσίως, με την ψήφιση του νέου προέδρου της βουλής, φανερώνοντας γι' άλλη μια φορά την ανομοιογένεια του κόμματος.

Στην ψηφοφορία της βουλής (19/3) για την ανάδειξη προέδρου, η υποψηφιότητα του Γ. Νόβα (που προτάθηκε από την ηγεσία της ΕΚ) συγκέντρωσε 136 ψήφους από την κοινοβουλευτική ομάδα της ΕΚ. Οι 30 διαφωνούντες είχαν συνταχθεί με τους Παπαπολίτη και Τσιριμώκο. Ο Παπανδρέου κατηγορώντας δημοσίως ως υποκινητές της διαφοροποίησης αυτής τους Παπαπολίτη και Τσιριμώκο, τους διαγράφει από το κόμμα. Ο Τσιριμώκος εστιάζει στον αυθαίρετο χαρακτήρα της διαγραφής, κατηγορώντας τον Παπανδρέου, ότι διοικεί με δικτατορικό τρόπο το κόμμα, ενώ ο Παπαπολίτης θα του προσάψει προδοσία⁵⁶⁹. Τελικώς, οι διαφωνούντες θα ψηφίσουν το Νόβα κι ο Παπανδρέου θα πάρει πίσω τη διαγραφή.

Οι ενδογενείς αντιθέσεις της Ένωσης Κέντρου, δεν άργησαν να φανούν και πάλι με τη νέα περίοδο διακυβέρνησης. Οι ετερόκλητες ομάδες του κόμματος έβαλαν κατά του πρωθυπουργού, αλλά κι ανταγωνίζονταν μεταξύ τους. Τα δύο κυρίως πεδία αντιπαράθεσης ήταν το ζήτημα της διαδοχής στην ηγεσία της ΕΚ και η διαμάχη πρωθυπουργού – βασιλιά, για τον έλεγχο του στρατεύματος, ενώ μέσα στις πολιτικές διαμάχες είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο και οι κεντρώοι εκδότες εφημερίδων (Λαμπράκης και Κόκκας).

Τον Απρίλιο του 1964 ανακοινώνεται από τον πρωθυπουργό η μετακίνηση του μέχρι τότε υπουργού Συντονισμού Γ. Μαύρου στη διοίκηση της Εθνικής Τράπεζας, ενώ τη θέση του παίρνει ο Στ. Στεφανόπουλος. Ουσιαστικά η μετακίνηση αυτή ήταν αποτέλεσμα δύο παραγόντων. Ο πρώτος είχε να κάνει με την υπονόμευση του Μαύρου από τον

⁵⁶⁸ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 408 και Meynaud, ό.π., σ. 285.

⁵⁶⁹ Γιώργος Α. Λεονταρίτης, Ο Ηλίας Τσιριμώκος και η πορεία του Σοσιαλισμού (1945 – 1967), Προσκήνιο, Αθήνα, 2002, σ. 101 – 102.

υπουργό Οικονομικών Κ. Μητσοτάκη, ο οποίος βρισκόταν σε κόντρα με τον Ανδρέα Παπανδρέου. Ο δεύτερος, σύμφωνα και με τα λεγόμενα του ίδιου του Μαύρου, αφορούσε την κόντρα ανάμεσα στο Συγκρότημα Λαμπράκη και την Ελευθερία σχετικά με τον έλεγχο της Εθνικής Τράπεζας και κατ' επέκταση της ελληνικής οικονομίας. Η Ελευθερία πριμοδοτούσε τον Πορφυρογέννη και το Βήμα τον Παρασκευόπουλο⁵⁷⁰.

Οι διαφορετικές ομάδες εντός της ΕΚ, εργάζονταν για τη διαδοχή του Παπανδρέου ή τουλάχιστον την ισχυροποίησή τους στο κεντρικό κόμμα. Ως δυνητικοί διάδοχοι παρουσιάζονταν οι Στεφανόπουλος, Νόβας, Μητσοτάκης, Γαρουφαλιάς και Τσιριμώκος, οι οποίοι θα στόχευαν και στην στήριξη της ΕΡΕ εφόσον επέλθει διάσπαση στην ΕΚ⁵⁷¹. Πάντως, οι Αμερικανοί σημείωναν, το φθινόπωρο του '64, ότι μέχρι τότε δεν υπήρχε αξιόπιστη εναλλακτική λύση πλην του πρωθυπουργού⁵⁷². Ο Παπανδρέου, από την πλευρά του φοβόταν ότι το Παλάτι και οι Αμερικανοί ήταν αντίθετοι σ' αυτόν λόγω της ανόδου της Αριστεράς στις δημοτικές εκλογές, την ενίσχυση της Νεολαίας Λαμπράκη και την έκρηξη στην επέτειο του Γοργοπόταμου⁵⁷³.

Το Νοέμβριο εκδηλώθηκε μια επίθεση με αποδέκτη τον Ανδρέα Παπανδρέου, ο οποίος είχε την εύνοια του πρωθυπουργού, ήταν δημοφιλής στον κόσμο και ήταν κι αυτός εκ των πραγμάτων υποψήφιος για την αρχηγία της ΕΚ. Συγκεκριμένα, η κυβερνητική Ελευθερία (που είχε σχέσεις με το Μητσοτάκη) επιτίθεται στον αναπληρωτή υπουργό Συντονισμού και στον πρωθυπουργό, κατηγορώντας τους για «φαιλοκρατία»⁵⁷⁴.

Οι αφορμές έχουν δοθεί από την στάση του υπουργού στο Κυπριακό και την κόντρα του με τους Αμερικανούς⁵⁷⁵. Μετά κι από επίθεση του δεξιού Τύπου ο οποίος έκανε λόγο για σκάνδαλα σε αναθέσεις δημοσίων έργων, ο νεαρός Παπανδρέου ανακοινώνει την παραίτησή του στις 15 Νοεμβρίου. Η στήριξη της ΕΔΑ σ' εκείνο το σημείο, προς τον Ανδρέα Παπανδρέου δικαιολογείται, καθώς βλέπει θετικά την πολιτική του παρουσία, μέσα σε μια ΕΚ η οποία δείχνει να συμβιβάζεται.

Στις 6 Ιανουαρίου γίνεται ανασχηματισμός και αναλαμβάνει ο Τσιριμώκος το υπουργείο Εσωτερικών, ενώ αντιδρά σ' αυτό ο συντηρητικός Τούμπας μένοντας εκτός

⁵⁷⁰ Σχετικά με το παρασκήνιο και τις ερμηνείες βλ., Λιναρδάτο, Τόμο Δ', ό.π., σ. 418 – 422 και Διαμαντόπουλο, Κώστας Μητσοτάκης..., Τόμο Β, ό.π., σ. 139 - 143.

⁵⁷¹ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 348, Παπαχελάς, ό.π., σ. 142.

⁵⁷² Παπαχελάς, ό.π., σ. 141.

⁵⁷³ Ό.π., σ. 147.

⁵⁷⁴ Λιναρδάτος, Τόμος Ε', ό.π., σ.91.

⁵⁷⁵ Ριζάς, ό.π., σ. 328.

κυβέρνησης. Επίσης μια ομάδα βουλευτών υπό τον Παπαπολίτη δηλώνουν την ανεξαρτησία τους, αλλά μετά από το χαρακτηρισμό του πρωθυπουργού περί αποστασίας και της απειλής διαγραφής από το κόμμα, συμμορφώνονται και πάλι⁵⁷⁶. Οι Αμερικανοί δηλώνουν τη δυσαρέσκειά τους για την υπουργοποίηση Τσιριμώκου, ο οποίος ήταν ενάντια στο ενδεχόμενο διάλυσης των Λαμπράκηδων από την κυβέρνηση⁵⁷⁷. Ο Παπανδρέου φρόντισε να καθησυχάσει τον Αμερικανό πρεσβευτή, λέγοντάς του, πως ο Τσιριμώκος ενδιαφέρεται μόνο να γίνει υπουργός, ενώ η υπουργοποίηση αυτού και του Γαρουφαλιά, είναι για να καταφέρει πλήγματα στην Αριστερά και σε στρατιωτικούς του ΙΔΕΑ αντιστοίχως⁵⁷⁸. Και ο βασιλιάς όμως ήταν ανήσυχος για την επιλογή Τσιριμώκου κι ενδεχόμενες αλλαγές στον στρατό και προετοίμαζε το έδαφος για να συγκρουστεί με τον πρωθυπουργό⁵⁷⁹.

Μια αξιολόγηση της διακυβέρνησης του Παπανδρέου το 1964, από τη CIA (19/3/1965)⁵⁸⁰, υποστηρίζει ότι διάδοχοι του Παπανδρέου είναι ο γιός του, ο οποίος μπορεί να δημιουργήσει μέτωπο με την ΕΔΑ, με σαφή επηρεασμό της εξωτερικής πολιτικής και ο Μητσοτάκης, ο οποίος αν και προτιμότερος δε φαίνεται να έχει πολιτικά ερείσματα πέραν της Ελευθερίας. Επίσης αναφέρεται η περιορισμένη εκκαθάριση στον στρατό και η δημοφιλία του Παπανδρέου, που τον καθιστά δύσκολο αντίπαλο απέναντι στο βασιλιά. Τέλος, σημειώνεται ότι η υπουργοποίηση Τσιριμώκου γινόταν με σκόπο να μετριάσει τις πιέσεις από την κεντροαριστερή πτέρυγα, ενώ η δημιουργία νεολαίας της ΕΚ είχε σκοπό να περιορίσει τη δράση των Λαμπράκηδων⁵⁸¹. Φαίνεται από τη ματιά των αμερικανικών υπηρεσιών, ότι ο πρωθυπουργός, προσπαθούσε να διατηρήσει τις εσωτερικές ισορροπίες, απέναντι στην πιο ζωηρή κεντροαριστερή τάση, υπουργοποιώντας τον Τσιριμώκο, αποβλέποντας έτσι και στο μετριασμό της επιρροής της ΕΔΑ στο αντίστοιχο ακροατήριο.

Το Φεβρουάριο του 1965, ψηφίζεται κι από μεγάλη μερίδα της ΕΚ η πρόταση της ΕΔΑ, για παραπομπή του Καραμανλή και πρώην υπουργών της ΕΡΕ σε ειδικό δικαστήριο, για οικονομικά σκάνδαλα στη ΔΕΗ την περίοδο 1961 – 1962. Βουλευτές που υποστήριζαν το Μητσοτάκη και τον Στεφανόπουλο αρνήθηκαν την παραπομπή, πιστεύοντας πως πίσω από τη συμφωνία της ΕΚ ήταν ο Ανδρέας Παπανδρέου. Η περίπτωση αυτή ήταν ενδεικτική των αντιθέσεων, που υπήρχαν ανάμεσα στο περιβάλλον των δύο Παπανδρέου και στους

⁵⁷⁶ Λιναρδάτος, Τόμος Ε', ό.π., σ. 129 – 130 και Ριζάς, ό.π., σ. 329.

⁵⁷⁷ Παπαχελάς, ό.π., σ. 153.

⁵⁷⁸ Ό.π., σ. 154.

⁵⁷⁹ Ό.π., σ. 157, 158 και Ριζάς, ό.π., σ. 331.

⁵⁸⁰ Ριζάς, ό.π., σ. 332 – 333.

⁵⁸¹ Ό.π., σ. 333.

μετέπειτα αποστάτες, πάνω σε θέματα οικονομικής και εξωτερικής πολιτικής, πάντα υπό το πρίσμα των αντιπαλοτήτων μεταξύ των δύο ομάδων για την αρχηγία⁵⁸². Τελικώς, όμως, η πλειοψηφία του κόμματος, μετά και το πισογύρισμα του πρωθυπουργού, ψήφισε τον Ιούνιο την παραγραφή των αδικημάτων⁵⁸³. Ο Κανελλόπουλος από τη μεριά του κάλεσε σε ανατροπή του πρωθυπουργού από το ίδιο του το κόμμα, σε ομιλία του στις 19 Φεβρουαρίου. Ο Παπανδρέου απαντά με την αποκάλυψη του σχεδίου «Περικλής» (23/2) σχετικά με τις εκλογές του '61⁵⁸⁴, ενώ θα έρθει και σε διαφωνία με το βασιλιά⁵⁸⁵.

Ο Ανδρέας Παπανδρέου υπουργοποιείται ξανά, στην ίδια θέση, στις 29 Απριλίου, προκαλώντας δυσφορία στους Μητσοτάκη (που παρουσιαζόταν ως αρχηγός μιας κεντροδεξιάς τάσης μέσα στο κόμμα, αν κι ο ίδιος το διέψευθε, ενώ η Ελευθερία κατηγορούσε τον Ανδρέα, ότι επεδίωκε να διαδεχτεί τον εν ζωή πατέρα του)⁵⁸⁶ και Στεφανόπουλο, αλλά και στους Αμερικανούς⁵⁸⁷. Το Μάιο του 1965, ο Γρίβας στέλνει έκθεση στον υπουργό Άμυνας Γαρουφαλιά, γνωστοποιώντας την στο βασιλιά, σχετικά με την ύπαρξη οργάνωσης στις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις στην Κύπρο με την ονομασία ΑΣΠΙΔΑ, εμπλέκοντας τον Ανδρέα Παπανδρέου⁵⁸⁸. Τέλος, στις 10/6 ο συνταγματάρχης Γ. Παπαδόπουλος, προσπάθησε να εμφανίσει ένα δήθεν σαμποτάζ, ως έργο κομμουνιστών και κατ' επέκταση να δημιουργήσει την εντύπωση, ότι η κυβέρνηση δεν μπορεί να ελέγξει την εξάπλωση του κομμουνισμού στο στράτευμα, σε συνδυασμό με την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ. Η κατάσταση είναι αρκετά πολωμένη, χωρίς να εμπλέκεται η ΕΔΑ.

Στις 21 Ιουνίου η κυβέρνηση θέτει θέμα εμπιστοσύνης της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας σε αυτήν, καθώς ο Παπανδρέου θα προέβαινε σε αλλαγές στον στρατό, αλλά ήθελε και την ενότητα του κόμματος, που ήταν αμφισβητήσιμη. Για μια ακόμη φορά ο πρωθυπουργός διαχωρίζει τη θέση του ως προς την Αριστερά, θέλοντας να διαψεύσει τους ισχυρισμούς της Δεξιάς για νίκη χάρη στις «πλάτες» της ΕΔΑ. Έντονη αντιπαράθεση δημιουργεί η ιστορική αναδρομή, που επιχειρεί ο Παπασπύρου (υπουργός Προεδρίας)

⁵⁸² Ό.π., σ. 334 – 335, Λιναρδάτος, ό.π., σ. 140 και Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 162 - 168.

⁵⁸³ Ο Παπανδρέου θα υποστηρίξει, ότι λόγω της καθαρά δικαστικής φύσεως της υπόθεσης οι βουλευτές της ΕΚ μπρούσαν να ψηφίσουν κατα συνείδηση, ενώ δήλωσε υπέρ της παραγραφής, διότι αυτό όριζε ο νόμος, βλ. Λόγο Παπανδρέου, ΕΠΣΒ, Περίοδος Η, Σύνοδος Β, Τόμος Δ, σ. 562 – 566.

⁵⁸⁴ Βλ. Λιναρδάτος, ό.π., σ. 147 – 150.

⁵⁸⁵ Ό.π., σ. 151, 152: Ο βασιλιάς θα απαιτήσει να αποστρατευθούν οι αξιωματικοί Λουκάκης και Παπατέρπος, που συμμετείχαν στη διερεύνηση κι ανάδειξη του σχεδίου. Ο πρωθυπουργός θα αρνηθεί, αλλά αργότερα με την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ, θα αναγκαστεί να τους απομακρύνει.

⁵⁸⁶ Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 168.

⁵⁸⁷ Παπαχελάς, ό.π., σ. 167.

⁵⁸⁸ Σχετικά με την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ βλ., Λιναρδάτος, ό.π., σ. 183 – 192, Ριζά, ό.π., σ. 335 – 340, Παπαχελάς, ό.π., σ. 167 – 169.

σχετικά με τις κατηγορίες για συνεργασία με τον κομμουνισμό, οι οποίες είχαν απαγγελθεί σε «εθνικούς» πολιτικούς άνδρες, όπως οι Ελευθέριος Βενιζέλος και Νικόλαος Πλαστήρας. Η δήλωση του Πασαλίδη, ότι κατά την προεκλογική περίοδο του '52 η ΕΔΑ βρισκόταν σε επαφή με την ΕΠΕΚ, χωρίς ποτέ να προκύψει συμφωνία, δημιουργεί εκνευρισμό στους βουλευτές του Κέντρου. Οι κατηγορίες περί ανόδου του Παπάγου, εξαιτίας του συνθήματος «τι Πλαστήρας τι Παπάγος» από το ΚΚΕ, δίνουν και παίρνουν. Η ΕΔΑ μέσω των αγορητών της ξεκαθαρίζει, ότι τότε όπως και τώρα, εχθρός είναι η Δεξιά κι έτσι επιβάλλεται η επαφή με το Κέντρο. Μάλιστα, κατηγορεί την ΕΚ για οπισθοχώρηση στο πρόγραμμα του εκδημοκρατισμού (ισχύ έκτακτων μέτρων, έλλειψη ελέγχου στο στράτευμα, όπως το επεισόδιο δολιοφθοράς στον Έβρο από τον Παπαδόπουλο), αλλά και έντονο συντηρητισμό, ως προς την αντιμετώπισή της απέναντι στην ΕΔΑ, λόγω της σύνθεσης της κυβέρνησης (υπουργοί – «τοποτηρητές» των Ανακτόρων)⁵⁸⁹. Εν κατακλείδι, η κυβέρνηση επεδίωκε να διαχωρίσει και πάλι τη θέση της από την ΕΔΑ, λόγω του ότι και οι δύο είχαν υποστηρίξει την παραπομπή Καραμανλή σε ειδικό δικαστήριο.

Η σύγκρουση όμως μεταξύ πρωθυπουργού και βασιλιά θα έρθει με αφορμή την αντικατάσταση του Γεννηματά (ΓΕΣ) και του Γαρουφαλιά, με τον Παπανδρέου να θέλει να αναλάβει ο ίδιος το υπουργείο. Ο βασιλιάς αρνείται και κατηγορεί τον πρωθυπουργό για ανάμιξη στο στράτευμα και την ΚΥΠ. Μετά από τρεις επιστολές του βασιλιά, ο οποίος δηλώνει τη μη εμπιστοσύνη του προς τον Παπανδρέου, ο πρωθυπουργός παραιτείται στις 15 Ιουλίου 1965⁵⁹⁰.

Πριν την κρίσιμη συνάντηση βασιλιά – πρωθυπουργού, η ενδοπαραταξιακή αντίθεση έχει ήδη κωδικοποιηθεί, από τις δύο αντίπαλες εφημερίδες του Κέντρου. Συγκεκριμένα, η Ελευθερία παρουσιάζεται με «στρογγυλεμένη» άποψη και υπέρ μιας αμοιβαίας συμβιβαστικής λύσης, έχοντας όμως προειδοποιήσει μια μέρα πριν, ότι αποτελεί «πολιτικό λάθος» να εμμείνει ο Παπανδρέου στην ανάληψη του υπουργείου από τον ίδιο⁵⁹¹. Από την άλλη, το Βήμα κρατάει πιο δεικτική στάση και αναρωτιέται, μέχρι ποιου σημείου θα πρέπει να υπάρξει υποχωρητικότητα από τον πρωθυπουργό για να αποτραπεί η ρήξη. Αν ο Παπανδρέου υποχωρήσει στο θέμα της ανάληψης τότε θα αναγκαστεί να αποδεχτεί εν τέλει έναν «αυλικό» υπουργό και να υποστεί μεγάλο πολιτικό πλήγμα, ενώ σε

⁵⁸⁹ Για τις τοποθετήσεις ΕΚ κι ΕΔΑ σχετικά με τη μεταξύ τους σχέση βλ., ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 534 – 537, 540 – 541, 567 – 568.

⁵⁹⁰ Για το περιεχόμενο των επιστολών του βασιλιά και του πρωθυπουργού βλ. Λιναρδάτο, ό.π., σ. 206 – 209, 210 – 213, 214 – 218, 225 – 228, 231 – 233.

⁵⁹¹ Ελευθερία, 14/7/1965 και 15/7/1965.

αντίθετη περίπτωση θα ξεκινήσει μια υπονόμευση εναντίον του μέσα στο κόμμα⁵⁹². Οι πολιτικές εκτιμήσεις του Βήματος είναι ορθές και προφητικές, εκπροσωπώντας –δημόσια τουλάχιστον- τις απόψεις και τα διλήμματα του πρωθυπουργού. Χαρακτηριστικό είναι το εξής σκεπτικό, που τονίζει στην κύρια στήλη του:

«ΚΑΙ ΔΙΑ ΝΑ ΜΗ ΣΚΟΤΩΣΟΥΝ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΤΗΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΝ, ΚΑΛΟΥΜΕΘΑ ΤΩΡΑ ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΙΔΙΟΙ ΝΑ ΤΗΝ ΣΚΟΤΩΣΩΜΕΝ ΜΕ ΤΑ ΙΔΙΑ ΜΑΣ ΤΑ ΧΕΡΙΑ. (...) Μία Κυβέρνησις την οποίαν έφευρον ει την εξουσίαν η εμπιστοσύνη του 53% του Ελληνικού Λαού και η οποία ημπορεί να απευθυνθή και να ζητήση την συμπάρασιν ενός λαού ο οποίος εις την παμψηφίαν του σχεδόν είναι βαθύτατα δημοκρατικός, ΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΥΠΟΚΥΨΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΕΙΛΑΣ, ΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΕΝΔΩΣΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΚΒΙΑΣΜΟΥΣ»⁵⁹³.

⁵⁹² Το Βήμα, 15/7/1965.

⁵⁹³ Ό.π.

Κεφάλαιο 2: Αποστασία '65 – '67: το πολιτειακό ζήτημα κι ο φόβος ενός Λαϊκού Μετώπου

Απέναντι σ' αυτή την κρίση το εσωτερικό της ΕΚ φαίνεται διχασμένο, λόγω και των επιμέρους επιδιώξεων των αντίπαλων ομάδων. Ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Στεφανόπουλος, διαφωνούσε με την εξώθηση Παπανδρέου σε παραίτηση, καθώς πίστευε πως αυτό θα γινόταν μετά από την πίεση εκ των έσω, όταν θα αποκαλυπτόταν η κατάσταση της οικονομίας το Σεπτέμβριο⁵⁹⁴. Και ο Μητσοτάκης, σύμφωνα με την αμερικανική πρεσβεία, που διαφωνούσε με την οικονομική πολιτική και τους χειρισμούς στο Κυπριακό⁵⁹⁵, δεν ήθελε η σύγκρουση να φτάσει στα άκρα, σ' αντίθεση με τον Ανδρέα και τον εκδότη Λαμπράκη, που ήθελαν να επιμείνει ο πρωθυπουργός, για την ανάληψη του υπουργείου⁵⁹⁶. Ο αναλυτής του State Department, Χαρ. Λαγουδάκης, προειδοποιούσε, πως υπήρχε ορατός κίνδυνος στρατιωτικού πραξικοπήματος⁵⁹⁷.

Ο Τσιριμώκος, θα προσάψει στον Παπανδρέου, ότι χειρίστηκε τη ρήξη του με το βασιλιά, με το να παραιτηθεί, σαν προσωπικό ζήτημα αψηφώντας τα μέλη της Πολιτικής Επιτροπής του κόμματος, που ήταν αντίθετα προς της παραίτηση και φέρνοντάς τα προ τετελεσμένων γεγονότων⁵⁹⁸. Ο Μητσοτάκης, λίγο πριν τη ρήξη πρωθυπουργού βασιλιά, είχε προτείνει ολικό ανασχηματισμό της κυβέρνησης, με την απουσία του ίδιου και του Ανδρέα από το νέο σχήμα, για να αποσοβηθεί η κόντρα μεταξύ τους και για να μπορέσει ο Παπανδρέου, να διορίσει όποιον ήθελε στο υπουργείο Άμυνας, όπως του ζητούσε ο Κωνσταντίνος⁵⁹⁹. Η πρόταση αυτή του υπουργού των Οικονομικών, ήταν στο ίδιο πνεύμα με τη πρόταση, που είχε κάνει ο Π. Κόκας – μέσω της Ελευθερίας – πριν την κρίση, για ανασχηματισμό και απομάκρυνση τόσο του Γαρουφαλιά, όσο και του Ανδρέα⁶⁰⁰. Πάντως, οι διαφωνούντες με την ενδεχόμενη παραίτηση Παπανδρέου εκδήλωσαν ανοικτά την αντίθεσή τους σε σημείο που ο πρωθυπουργός, μέσω του Στεφανόπουλου, να τους

⁵⁹⁴ Ριζάς, ό.π., σ. 344.

⁵⁹⁵ Ό.π., σ. 345. Στην οικονομική πολιτική ο Μητσοτάκης ήθελε να κοπεί η πολιτική των παροχών, σ' αντίθεση με τον πρωθυπουργό, ενώ σε επιστολή του πρώτου προς το δεύτερο επισήμανε ένα συνολικό θέμα λειτουργίας της κυβέρνησης, υποδεικνύοντας έμμεσα τον Ανδρέα, ο οποίος προσπαθούσε να απαγκιστρώσει το υπουργείο του από τον έλεγχο του Μητσοτάκη και να δημιουργήσει τη δική του επιρροή στον κρατικό τομέα (βλ. Διαμαντόπουλο, ό.π., σ. 150 – 152, 381 – 385).

⁵⁹⁶ Παπαχελάς, ό.π., σ. 182.

⁵⁹⁷ Ό.π., σ. 183.

⁵⁹⁸ Λεονταρίτης, ό.π., σ. 107.

⁵⁹⁹ Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 182.

⁶⁰⁰ Ελευθερία, 4/7/1965.

διαβεβαιώνει, ότι θα τα έβρισκε με το βασιλιά. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ο Παπανδρέου φοβόταν τη δημόσια διαφωνία των κορυφαίων στελεχών του, διότι κάτι τέτοιο θα τραυμάτιζε το κύρος του και θα υπονόμει τη θέση του απέναντι στο βασιλιά⁶⁰¹.

Ο πρωθυπουργός, όμως, τελικά παραιτείται κι ο Κωνσταντίνος καλεί το Νόβα και τον ορκίζει πρωθυπουργό με ένα μικρό κλιμάκιο υπουργών (Τούμπας – Δημόσιας Τάξης, Κωστόπουλος - Άμυνας και Εξωτερικών). Η ΕΔΑ κάνει λόγο για «ανακτορικό πραξικόπημα» και για «λιποτάκτες της δημοκρατίας», γι' αυτούς που ορκίστηκαν, ενώ κάνει έκκληση για πανδημοκρατική ενότητα⁶⁰². Ο Παπανδρέου σε διάγγελμα προς το λαό στη μία μετά τα μεσάνυχτα, κάνει λόγο για παραβίαση του πολιτεύματος και πραξικόπημα από μια ομάδα «ανδρείκελων» και καλεί σε νέο ανένδοτο το λαό⁶⁰³.

Ο Νόβας, θα απαντήσει στο μήνυμα του Παπανδρέου, τονίζοντας τον κίνδυνο ενός «εθνικού διχασμού» και την υποχρέωση, που είχε ο πρώην πρωθυπουργός, να βρει μια συμβιβαστική λύση, για την «εδραίωσιν της ομαλότητος, της οποίας τόσην ανάγκην έχει ο τόπος»⁶⁰⁴. Ο Παπανδρέου από τη μεριά του κατηγορεί για την ευθύνη των εξελίξεων «την συνωμοσίαν των προδοτών» κι ειδικότερα ότι: «η κρίσις έχει προκληθεί από την διαπίστωσιν των ανακτορικών κύκλων ότι είναι δυνατή η διάσπασις της ΕΚ διότι υπάρχουν εντός αυτής συνωμοταί»⁶⁰⁵. Το Βήμα επιτίθεται στους «προδότες» και καταλογίζει στους Μητσοτάκη – Νόβα την αποστασία, ως προαποφασισμένη, ενώ η Ελευθερία καλεί το λαό να στηρίξει το εγχείρημα της νέας κυβέρνησης, η οποία επιδιώκει να συνεχίσει την παρουσία της κεντρώας παράταξης στην εξουσία σύμφωνα με τη λαϊκή εντολή⁶⁰⁶.

Στις 16 Ιουλίου ορκίζεται το δεύτερο κλιμάκιο της κυβέρνησης. Συμμετέχει και ο Μητσοτάκης ως υπουργός Συντονισμού, ο οποίος αργότερα αξιολόγησε, ως λάθος τον τρόπο δημιουργίας της κυβέρνησης Νόβα, καθώς οδήγησε στην πολιτική φθορά των αποστατών⁶⁰⁷. Εν τω μεταξύ η πρωτεύουσα δονείται από διαδηλώσεις υπέρ του παραιτηθέντα πρωθυπουργού και κατά του βασιλιά και των αποστατών, στις οποίες

⁶⁰¹ Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 184 – 185, 393 – 394, 418 (η επιστολή που τελικά δεν στάλθηκε στον Παπανδρέου, από τα στελέχη που δεν ενέκριναν την παραίτηση).

⁶⁰² Λιναρδάτος, ό.π., σ. 236.

⁶⁰³ Ό.π., σ. 237 – 238.

⁶⁰⁴ Γιώργος Α. Λεονταρίτης, Ανάμεσα στα δύο άκρα, Η πορεία του Κέντρου 1946 – 1967, Εστία, Αθήνα, 1992, σ. 415.

⁶⁰⁵ Ό.π., σ. 415 – 416.

⁶⁰⁶ Βλ. Το Βήμα και Ελευθερία, 16/7/1965.

⁶⁰⁷ Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 186 – 194.

συμμετέχουν η ΕΚ και η ΕΔΑ⁶⁰⁸. Στις 20 Ιουλίου άλλοι πέντε βουλευτές αναλαμβάνουν υπουργεία.

Οι λαϊκές διαδηλώσεις υπέρ του Παπανδρέου ξεκινούν ήδη από το πρώτο βράδυ της πτώσης του και ενοποιούν και πάλι αριστερούς και κεντρώους, ενώ το κλίμα είναι έντονα αντιμοναρχικό⁶⁰⁹. Στις 21 Ιουλίου θα διεξαχθεί μαχητικό συλλαλητήριο, στο οποίο θα χάσει τη ζωή του ο φοιτητής Σωτήρης Πέτρουλας από ρίψη δακρυγόνου στο κεφάλι. Ο Παπανδρέου χαρακτηρίζει την κυβέρνηση Νόβα, κυβέρνηση «αίματος», ενώ στο ίδιο ύφος επιτίθεται και η ΕΔΑ, αλλά και το Βήμα του Λαμπράκη⁶¹⁰. Από την άλλη, η Ελευθερία επιρρίπτει την ευθύνη στην ΕΔΑ, η οποία ενήργησε κατόπιν εντολής του Παπανδρέου⁶¹¹.

Εκείνη την περίοδο, μεγάλος αριθμός απεργιών και διαδηλώσεων είχαν πολιτικό χαρακτήρα, με κύριο αίτημα την υπεράσπιση και τήρηση της συνταγματικής νομιμότητας, με αποκορύφωμα τη γενική πολιτική απεργία στις 27 Ιουλίου, η οποία ήταν και η πρώτη μετά το 1946⁶¹². Η Ελευθερία θα χρεώσει στον Ανδρέα Παπανδρέου και στην ΕΔΑ το εγχείρημα αυτό της ΓΣΕΕ και το χαρακτηρίζει αντιδημοκρατικό, εφόσον η λαϊκή πλειοψηφία εκφράστηκε στις εκλογές με την ανάδειξη της παρούσας βουλής⁶¹³, χρησιμοποιώντας την τυπική έννοια της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας παραβλέποντας την καθεστωτική κρίση, την πτώση της εκλεγμένης κυβέρνησης και τη λαϊκή οργή, που τόσο είχε υποστηρίξει κατά τον ανένδοτο αγώνα.

Ο Παπανδρέου σε συνέντευξή του⁶¹⁴ επαναφέρει το διμέτωπο ιδεολογικό του στίγμα (εναντίον του κομμουνισμού και της Δεξιάς), υποστηρίζοντας ότι από την εποχή του ανένδοτου μαχόταν υπέρ της «αληθούς δημοκρατίας» εναντίον και των δύο αντιπάλων, προσπαθώντας έτσι να διατηρήσει τα ίδια ιδεολογικά στοιχεία, παραβλέποντας ή αποσιωπώντας την αντιμοναρχική διάσταση του «νέου ανένδοτου». Αυτό εξηγείται κι από την προσπάθεια των αντιπάλων του, να τον αμφανίσουν ως συνεργαζόμενο με την ΕΔΑ, δημιουργώντας ένα εμφυλιοπολεμικό κλίμα.

Την ίδια μέρα, που θα δημοσιευτεί η συνέντευξη, το όνομα του πρώην πρωθυπουργού θα μνηθεί από έναν από τους μελλοντικούς αποστάτες, τον Ηλία

⁶⁰⁸ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 241 – 242, 244 – 245.

⁶⁰⁹ Τρίκκας, Τόμος Β, ό.π., σ. 1218 – 1221.

⁶¹⁰ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 247 – 248 και το Βήμα, 22/7/1965.

⁶¹¹ Ελευθερία, 22/7/1965: Είναι σαφής η πρόθεση δημιουργίας εντυπώσεων περί μετώπου ΕΔΑ – Παπανδρέου, παρουσιάζοντας έτσι τον δεύτερο ως απομονωμένο εντός της ΕΚ.

⁶¹² Βερναρδάκης, Μαυρή, ό.π., σ. 160 – 161.

⁶¹³ Ελευθερία, 27/7/1965.

⁶¹⁴ Το Βήμα, 28/7/1965.

Τσιριμώκο. Σε ομιλία του στη Θεσσαλονίκη⁶¹⁵, θα πλέξει το εγκώμιο του Παπανδρέου και θα ψέξει την κυβέρνηση Νόβα και τις «σκοτεινές δυνάμεις» που την στηρίζουν. Κάνοντας αναφορές στο Διχασμό του 1915, ο κεντροαριστερός πολιτικός εκφράζει τους φόβους του για μια επανάληψη παρόμοιων γεγονότων και δηλώνει, ότι η ΕΚ δε θα καταφύγει σε επαναστατικές λύσεις, υπονοώντας ότι θα πρέπει να υπάρξει μια συνεννόηση. Στη συνέχεια θα παραδεχτεί, ότι υπάρχουν οικονομικές δυσχέρειες πάνω στις οποίες πάτησαν οι αποστάτες, χάνοντας όμως το ηθικό πλεονέκτημα και προκαλώντας τη λαϊκή οργή. Στο σημείο αυτό ο ομιλητής δίνει έμφαση στο ότι είχε κι εκείνος διαφωνίες με την ηγεσία, χωρίς να αποστατήσει. Πάντως ο σχηματισμός της κυβέρνησης των αποστατών βοήθησε στο να ξεκαθαρίσει η κατάσταση στην ΕΚ (στην οποία είχαν συγκεντρωθεί ανομοιογενή στοιχεία) και να αποκτήσει ένα ξεκάθαρα προοδευτικό χαρακτήρα, θεωρώντας ότι είχαν φύγει τα συντηρητικά στελέχη. Επαναλαμβάνει στη συνέχεια τη μη ύπαρξη πολιτειακού ζητήματος, αλλά την θέλησή του να υπάρξει περισσότερη δημοκρατία και λιγότερο βασιλευομένη. Επιπλέον τονίζει, ως σοσιαλιστής που είναι, την ανάγκη για δημοκρατία και σε κοινωνικό (με πλήρη κατάργηση των πιστοποιητικών) και σε οικονομικό (ενάντια στα μονοπώλια και την αντεργατική πολιτική) επίπεδο. Τέλος, ψέγει την προσπάθεια να στηριχτεί η κυβέρνηση σε ψήφους της ΕΡΕ δηλώνοντας ότι αυτό είναι ενάντια στην λαϊκή επιθυμία και γι' αυτό υπάρχει κι η λύση των εκλογών. Ερωτώμενος μετά για τα περί Λαϊκού Μετώπου με την ΕΔΑ σχολίασε, ως εξής: «τα μέτωπα δημιουργούνται όπου υπάρχουν μειοψηφεία. Όταν υπάρχει πλειοψηφία (...) τι χρειάζεται το μέτωπον;»⁶¹⁶.

Με την προσχώρηση πέντε βουλευτών στην κυβέρνηση, η ΕΚ χάνει την πλειοψηφία (149), αλλά η κυβέρνηση δε μπορεί να εξασφαλίσει την πλειοψηφία της βουλής. Αρχίζει αυτή τη φορά να προκρίνεται ως λύση στο αδιέξοδο ο Στεφανόπουλος⁶¹⁷. Στις 30 Ιουλίου παρουσιάζεται στη βουλή η κυβέρνηση Νόβα, στην οποία όμως δεν υπάρχει απαρτία. Στις 2 Αυγούστου ξεκινά η συνεδρίαση για τις προγραμματικές δηλώσεις του Νόβα. Ο Παπανδρέου δηλώνει, ότι απέχει από τη συζήτηση κι ότι θα επιστρέψει μόνον ως πρωθυπουργός⁶¹⁸.

⁶¹⁵ Ό.π., 29/7/1965.

⁶¹⁶ Ό.π.

⁶¹⁷ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 250, 254, Παπαχελάς, ό.π., σ. 187 και Ριζάς, ό.π., σ. 349 – 350: Οι εκδότες Λαμπράκης, Βελλίδης και Παπαγεωργίου υποστήριξαν αυτή τη λύση (28/7), αλλά ο Κόκκας εναντιώθηκε.

⁶¹⁸ Τρίκκας, ό.π., σ. 1221.

Ο νέος πρωθυπουργός⁶¹⁹ δικαιολογεί την επιμονή του βασιλιά να μην αναλάβει το υπουργείο Άμυνας, λόγω της εμπλοκής του Ανδρέα στην υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ. Εν συνεχεία κατηγορεί τον Παπανδρέου, ότι ενώ φαινόταν διαλλακτικός, τελικά τορπίλλισε το ενδεχόμενο συνεννόησης, βρίσκοντας την αντίθεση σχεδόν όλης της πολιτικής επιτροπής του κόμματος. Οι λόγοι για τους οποίους ανέλαβε την πρωθυπουργία ο Νόβας ήταν το συμφέρον του κόμματος και της λαϊκής θέλησης, ενώ τόνισε και την ανάγκη διασφάλισης της δημόσιας τάξης από «οργανωμένοι ομάδες» (υπονοώντας προφανώς τη Νεολαία Λαμπράκη), επαναλαμβάνοντας το μεταβατικό χαρακτήρα της κυβέρνησης. Είναι σαφής η αντίληψη, ότι προέχει η οποιαδήποτε λύση εντός του κοινοβουλίου, χωρίς άμεση προσφυγή στις κάλπες (οι οποίες όταν αποκατασταθεί η ομαλότητα θα γίνουν με απλή αναλογική), κάτι το οποίο θα ισοδυναμούσε με υποταγή «εις εκβιασμούς επαναστατικών εκδηλώσεων».

Ο Μητσοτάκης, ως υπουργός Συντονισμού⁶²⁰, τη δεύτερη μέρα της συζήτησης (3/8) θα προβεί σε λεπτομέριες σχετικά με το παρασκήνιο της προσπάθειας των ηγετικών στελεχών του Κέντρου να αποτρέψουν την παραίτηση Παπανδρέου και κατηγορεί τον πρώην πρωθυπουργό, ότι μπορούσε να αποσοβήσει την κρίση, εάν δεν ανήγαγε το θέμα σε καθαρά προσωπικό επίπεδο και δεν δραπέτευε, μέσω της παραίτησης, από τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η κυβέρνησή του. Ο Τσιριμώκος θα κατηγορήσει, σε κάποια στιγμή, τους αποστάτες για εκτροπή του πολιτεύματος. Ένταση προκαλείται κι όταν ο υπουργός κάνει σύγκριση της τωρινής κατάστασης με το 1956 και «τις παραμονές του μετώπου» (θεωρώντας το επιζήμιο), ξεκινώντας ένα «γαϊτανάκι» κατηγοριών αναφορικά με το ποιος κεντρώς βουλευτής δέκτηκε ή όχι τη συνεργασία με την Αριστερά και τις ψήφους της. Η δύναμη της Αριστεράς στη νεολαία και στις διαδηλώσεις θα απασχολεί συνεχώς τους αντιπάλους του Παπανδρέου, αλλά κι Αμερικανούς παρατηρητές.

Στις 4 Αυγούστου η κυβέρνηση Νόβα καταψηφίζεται (Υπέρ: 98 ΕΡΕ, 25 «αποστάτες», 8 Προοδευτικοί, Κατά: 145 ΕΚ, 22 ΕΔΑ).

Το State Department υποστήριζε, μέχρι και τα τέλη Ιουλίου, πως δεν υπήρχε ακόμα λόγος να επέμβουν αποφαστικά οι ΗΠΑ, ενώ η CIA στην Αθήνα ήθελε το σχηματισμό κυβέρνησης με αμερικανική στήριξη⁶²¹. Ομάδα συνομητών αξιωματικών πλησίασαν την πρεσβεία θέλοντας να πάρουν ουσιαστικά το «πράσινο φως», για ένα πραξικόπημα (είχαν

⁶¹⁹ Για τις προγραμματικές δηλώσεις του Γ. Νόβα, βλ. ΕΠΣΒ, Περίοδος Η, Σύνοδος Έκτακτος, Συνεδρίασις Β, σ. 8 – 11.

⁶²⁰ Για το λόγο του Μητσοτάκη, βλ. ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 37.

⁶²¹ Παπαχελάς, ό.π., σ. 192.

ξανακάνει διάβημα το φθινόπωρο του '64), χωρίς όμως οι ΗΠΑ να πιστεύουν, ότι χρειαζόταν εκείνη την στιγμή μια τέτοια λύση⁶²², ενώ ο Άνσουτζ φοβόταν μια ένοπλη αντίδραση των κομμουνιστών, σε συνεργασία με αυτούς που βρίσκονταν στην υπερορία, σε μια τέτοια περίπτωση⁶²³.

Στις 5 Αυγούστου, συγκεντρώνονται τα κεντρώα στελέχη Τσιριμώκος, Στεφανόπουλος και Παπαπολίτης και οι κεντρώοι εκδότες εφημερίδων, Χρ. Λαμπράκης (Βήμα, Νέα), Ι. Παπαγεωργίου (Αθηναϊκή) και Ι. Βελλίδης (Μακεδονία) και συμφωνούν να στηρίξουν μια κυβέρνηση Στεφανόπουλου, ως συμβιβαστική λύση, χωρίς να αμφισβητούν την αρχηγία του Παπανδρέου, αλλά συμφωνώντας ουσιαστικά με το βασιλιά. Υπογράφουν μάλιστα και «Πρωτόκολλο τιμής» -φοβούμενοι ένα νέο Διχασμό- με σκοπό να σχηματίσει κυβέρνηση ο Στεφανόπουλος με την ανοχή του Παπανδρέου⁶²⁴.

Η απόφαση αυτή των κεντρώων παραγόντων, έρχεται σε αντίθεση με την ταυτόχρονη υποστήριξη του αρχηγού της ΕΚ, κάτι το οποίο θα έχει ως αποτέλεσμα, κάποιοι να αθετήσουν τη συμφωνία κι άλλοι να διαχωριστούν από την ΕΚ. Ο Παπανδρέου θα επιμείνει να του δοθεί η εντολή και να γίνουν εκλογές, ενώ απορρίπτει (6/8) τη συμβιβαστική πρόταση, για εξάμηνη διακυβέρνηση Στεφανόπουλου και διεξαγωγή εκλογών στη συνέχεια⁶²⁵.

Στις 8 Αυγούστου, ο Στεφανόπουλος ανεβαίνει στα Ανάκτορα και παίρνει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Δηλώνει ότι θα έρθει σε συνεννόηση με τον Παπανδρέου και την κοινοβουλευτική ομάδα, η οποία και θα αποφασίσει το μέλλον των κινήσεών του. Την επομένη συνεδριάζει η κοινοβουλευτική ομάδα.

Η συνεδρίαση⁶²⁶ αυτή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς οι Τσιριμώκος, Στεφανόπουλος και Παπαπολίτης θα τηρήσουν διαφορετική στάση. Ας μην ξεχνάμε, ότι λίγες μέρες πιο πριν ο Τσιριμώκος είχε εκφωνήσει έναν πύρρηνο λόγο στη Θεσσαλονίκη κι έτσι οι συγκρίσεις με το τι θα υποστηρίξει στη συνεδρίαση (τηρουμένων των αναλογιών καθώς είναι διαφορετικό το ακροατήριο) είναι αναπόφευκτες. Ο Παπανδρέου θα

⁶²² Ό.π., σ. 196 – 199.

⁶²³ Ό.π., σ. 194.

⁶²⁴ Για το πλήρες κείμενο, βλ. Λεονταρίτης, Ανάμεσα στα δύο άκρα..., ό.π., σ. 428 – 429.

⁶²⁵ Ριζάς, ό.π., σ. 351 και Λιναρδάτος, ό.π., σ. 262 – 266. Ήταν διάχυτη η αίσθηση σε διαφωνούντες με την παραίτηση Παπανδρέου, ότι πίσω από την ενέργεια αυτή και την κατοπινή αδιαλλαξία του ήταν ο γιος του Ανδρέας (βλ. Λεονταρίτη, Ανάμεσα στα δύο άκρα..., ό.π., σ. 417 – 422).

⁶²⁶ Για τα πρακτικά και τις θέσεις βλ. Λιναρδάτο, ό.π., σ. 267 – 270, Το Βήμα και Ελευθερία 10/8/1965.

υποστηρίζει τη γνωστή του θέση, περί ανάθεσης στον ίδιο της εντολής ή άμεσης προσφυγής στις κάλπες με υπηρεσιακή κυβέρνηση.

Ο Στεφανόπουλος επισήμανε, ότι η εντολή που έχει πάρει από το βασιλιά είναι διερευνητική και γι' αυτό τη θέτει υπό την κρίση της κοινοβουλευτικής ομάδας όντας έτοιμος να ακολουθήσει την απόφασή της, σημειώνοντας ότι μια δική του «μεταβατική» κυβέρνηση θα έκανε όλα αυτά που χρειάζονταν για να γίνουν εκλογές «εν ευθέτω χρόνω».

Ο Τσιριμώκος από τη μεριά του, θα ξεκαθαρίσει ότι δεν πρέπει να στιγματιστεί ως προδοσία η όποια διαφωνία αποτυπωθεί από εδώ και πέρα, προετοιμάζοντας το έδαφος για τη διαφοροποίησή του. Θέτει το θέμα της προσωπολατρίας του Παπανδρέου μέσα στο κομμάτι του λαού (το οποίο όμως και ο ίδιος καλλιέργησε στο λόγο του στη Θεσσαλονίκη) που τον υποστηρίζει, υποστηρίζοντας ότι αυτό ευνοεί την ΕΔΑ που έχει εισχωρήσει στις παπανδρεϊκές μάζες και αναφωνεί υπέρ του «114». Ο Τσιριμώκος αντιλαμβάνεται – σωστά- ότι οι συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί είναι τέτοιες που τίθεται από τα κάτω κι εκ των πραγμάτων καθεστωτικό ζήτημα κι έτσι αν γινόντουσαν εκλογές με νικητή την ΕΚ αυτό θα σήμαινε και την πτώση της μοναρχίας. Δηλώνει ότι είναι κατά του να υπάρξει μια τέτοια εξέλιξη (κι αυτό είχε υπαινιχθεί και στο λόγο του στη Θεσσαλονίκη) και γι' αυτό υποστηρίζει τη λύση Στεφανόπουλου. Για να δικαιολογήσει την στροφή του αυτή (συγκρινόμενη πάντα με την παθιασμένη υποστήριξη του Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη), κατηγορεί τον αρχηγό της ΕΚ για λήψη αποφάσεων ερείμην του κόμματος (σχετικά με την παραίτησή του) κάτι το οποίο έδωσε και την αφορμή για τη δυσaréσκεια στελεχών και κατ' επέκταση τη διάσπαση. Τέλος, φαίρνει το φόβητρο του Λαϊκού Μετώπου, ως καταλύτη για την στήριξη μιας δεξιάς ή κεντροδεξιάς κυβέρνησης με την στήριξη και βουλευτών της ΕΚ, παρουσιάζοντας ως ακόμα πιο επιτακτική την στήριξη του Στεφανόπουλου για την αποτροπή ενός τέτοιου ενδεχομένου.

Σ' αντίθεση με τον Τσιριμώκο που έχει δηλώσει την αντίθεσή του, πιο καυστικός εμφανίζεται ο Παπαπολίτης, διαβεβαιώνοντας όμως ότι δεν προκειται η ομάδα του να προβεί σε καμία περίπτωση σε διάσπαση όποια και να είναι η απόφαση της συνεδρίασης, αφήνοντας αιχμές σε συναδέλφους οι οποίοι μπορεί να παρουσιάζονται πιστοί στον Παπανδρέου αλλά να είναι κοντά στο να αποσκιρτήσουν. Ο Παπαπολίτης επιδιώκει μέσω της τοποθέτησής του να παραμείνει μια εσωτερική αντιπολίτευση στο κόμμα (κατηγορεί τους υπουργούς που ανέλαβαν από το '64 και μετά, ως ανάξιους να εκπληρώσουν τη θέληση του λαού), χωρίς να επιδιώξει τη διάσπαση, αλλά διατηρώντας τα όποια ερείσματα διαθέτει, για να μπορέσει να επηρεάσει τις εξελίξεις, θεωρώντας σίγουρη τη αποσκίρτηση

κι άλλων στελεχών η οποία αυτόματα θα τον δυναμώσει κομματικά. Παρ' όλα αυτά θα ψηφίσει τη λύση Στεφανόπουλου.

Οι συμβιβαστικές θέσεις των Στεφανόπουλου, Τσιριμώκου και Παπολίτη δε συγκεντρώνουν την πλειοψηφία κι έτσι 113 ψηφίζουν υπέρ των προτάσεων Παπανδρέου (για ανάθεση εντολής στον αρχηγό ή εκλογές) και 26 κατά. Στις 10 Αυγούστου ο Στεφανόπουλος καταθέτει την εντολή στο βασιλιά.

Από τη μεριά του, ο αμερικανός διπλωμάτης Άνσουτζ, υποστήριζε τη λύση Στεφανόπουλου, αλλά ήταν δυσαρεστημένος με τον εκδότη Λαμπράκη, λόγω της διφορούμενης στάσης του, καθώς ενώ ήταν υπέρ του Στεφανόπουλου, οι εφημερίδες του επιδοκίμαζαν τις απόψεις Παπανδρέου⁶²⁷. Οι εφημερίδες του «Συγκροτήματος», προφανώς θα κοίταζαν και τα οφέλη από τις πωλήσεις των φύλλων τους και τη δημόσια εικόνα τους. Χαρακτηριστικό του κλίματος, που επικρατούσε, λόγω του ότι το Βήμα διατηρούσε μια διακριτικά θετική στάση υπέρ του Στεφανόπουλου⁶²⁸, την ημέρα της συνεδρίασης της κοινοβουλευτικής ομάδας της ΕΚ, νέοι που υποστήριζαν τον Παπανδρέου κινήθηκαν απειλητικά προς τα γραφεία του Βήματος και για ν' αποφευχθούν τυχόν επεισοδία, επιστρατεύτηκε ο Ανδρέας Παπανδρέου, για να τους διαλύσει⁶²⁹.

Στις 14 Αυγούστου ανεξαρτητοποιούνται από την ΕΚ οι Στεφανόπουλος και Τσιριμώκος. Ο Παπανδρέου τους κατηγορεί, για προδοσία χειρότερη του Νόβα, καθώς υποτίθεται ότι θα πειθαρχούσαν στη πλειοψηφεία της Κ.Ο. της ΕΚ, ενώ οι δυο τους παρουσιάζουν τους κυριότερους λόγους που τους ώθησαν να ανεξαρτητοποιηθούν και ήταν η διαφωνία τους με τον Παπανδρέου στο να παραιτηθεί, γενικότερα η έλλειψη δημοκρατικής λειτουργίας στο κόμμα και ο κίνδυνος του διχασμού λόγω της κρίσης⁶³⁰. Απέναντι στην κατηγορία για αποστασία, που τους καταλόγιζε ο Παπανδρέου, οι πρώην συνεργάτες του απαντούσαν και με το επιχείρημα της πολιτικής αναξιοπιστίας του ηγέτη της ΕΚ, προβάλλοντας την περίοδο πριν την ενοποίηση του Κέντρου, κατά την οποία βρισκόταν σε συνεννόησης με την ΕΡΕ και τον Καραμανλή, προσπαθώντας, να τον αποκαθλώσουν στα μάτια του κόσμου από την πρωτοκαθεδρία την εκπροσώπησης της κεντρώας παράταξης. Χαρακτηριστική ήταν η δήλωση του Τσιριμώκου:

⁶²⁷ Ριζάς, ό.π., σ. 352.

⁶²⁸ Ό.π., σ. 350.

⁶²⁹ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 267.

⁶³⁰ Ελευθερία, 17/8/1965.

«Πράγματι, όταν επροτεινάμε εις τον κ. Γεώργιο Παπανδρέου την αρχηγίαν της ΕΚ εγνωρίζαμεν ότι ήτο ήδη εις πλήρην συνεννόησιν με τον κ. Καραμανλήν. Αλλά επειδή ακριβώς εγνωρίζαμεν την ασυνέπειάν του, δεν εδιστάσαμεν να του ζητήσωμεν να γίνει ηγέτης της ΕΚ. Τον προσλάβαμεν όχι ως δημοκράτην, αλλά δια να αποσπάσωμεν από την ΕΡΕ τον καλύτερον διαθέσιμον, την εποχήν εκείνην, δικηγόρον της Δημοκρατίας, με αμοιβή την πρωθυπουργίαν»⁶³¹.

Στις 18 Αυγούστου θα πάρει την εντολή ο Τσιριμώκος με την υποστήριξη των Στεφανόπουλου και Μητσοτάκη, ο οποίοι δε θα συμμετάσχουν στην κυβέρνηση. Τα αίτια της αποδοχής της εντολής από τον Τσιριμώκο αποκτούν ξεκάθαρη διάσταση, από την στιγμή που είχε ανοικτά διαφωνήσει και στη συνεδρίαση της Κ.Ο. της ΕΚ και το κλίμα ήταν τόσο πολωμένο, που ή θα δεχόταν καθολικά τη θέση του Παπανδρέου (είχε την υποστήριξη της Αριστεράς και της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού), αλλά και την ήδη αυξημένη επιρροή του Ανδρέα, απομακρύνοντάς τον από τον καθορισμό των εσωκομματικών εξελίξεων, ή θα έφευγε από το κόμμα, όπως κι έκανε υπερασπιζόμενος καλύτερα και με επαυξημένο ρόλο (πρωθυπουργία) τη θέση του για συμβιβασμό. Ο τότε πρωθυπουργός, θα υποστηρίξει λίγο αργότερα σε κείμενό του, τη διάσταση, που υπήρχε ανάμεσα στο συμφέρον της παράταξης και στο προσωπικό γόητρο του αρχηγού της και στην πρόθεση των διαφωνούντων, να υποστηρίξουν τη συναίνεση κι όχι την πόλωση, ενώ θα ψέξει τον Παπανδρέου, διότι θα δεχτεί αργότερα το συμβιβασμό, με δυσχερέστερους όρους⁶³².

Στις 20 Αυγούστου ορκίζεται η δεύτερη «βασιλική» κυβέρνηση (στην οποία συμμετείχε κι ο Αλλαμανής, ως υπουργός Οικονομικών και Δημοσίας Τάξης, αλλά κι ο Τούμπας, που είχε αντιταχθεί παλιότερα στην υπουργοποίηση Τσιριμώκου, αποδεικνύοντας την ενοποιητική βάση ενός αντιπαπανδρεϊκού πόλου). Το βράδυ της ορκομωσίας σημειώνονται σοβαρά επεισόδια μεταξύ αστυνομίας και διαδηλωτών κι ο νέος πρωθυπουργός κατηγορεί τους Παπανδρέου και την ΕΔΑ (καλώντας τον να τη «διατάξη» να σταματήσει τα επεισόδια). Η Ελευθερία κατηγορεί την ΕΔΑ ότι προέβη σε «εγκληματική ενέργεια» στο όνομα του Γ. Παπανδρέου και το ΚΚΕ ότι θυσιάζει την απλή αναλογική και σε συνεννόηση με τον Ανδρέα Παπανδρέου αποβλέπουν σε εμφύλιο πόλεμο⁶³³.

⁶³¹ Νικόλαος Κ. Παπαχρήστος, Η λειτουργία του πολιτεύματος κατά την περίοδο 1963 – 1965 και η συμβολή του Γεωργίου Παπανδρέου – η επικαιρότητα των υποδείξεων της Ιστορίας, στο συλλογικό: Πετρίδης, Αναστασιάδης, Γεώργιος Παπανδρέου, 60 χρόνια..., ό.π., σ. 577. Την ίδια κατηγορία εξαπέλυσε κι ο Στεφανόπουλος (βλ. Ελευθερία, 18/8/1965).

⁶³² Λεονταρίτης, Ο Ηλίας Τσιριμώκος..., ό.π., σ. 109 – 113. Για τις διάφορες εκδοχές των αιτιών της αποστασίας Τσιριμώκου, βλ. Διαμαντόπουλο, ό.π., σ. 213 – 214.

⁶³³ Ελευθερία, 21/8/1965.

Οι Αμερικανοί δεν έβλεπαν με καλό μάτι την πρωθυπουργοποίηση Τσιριμώκου, λόγω του εαμικού του παρελθόντος, ενώ ο Άνσουτζ σημείωνε σε επικοινωνία του με την Ουάσιγκτον, την ανησυχία του με την ενδυνάμωση των κομμουνιστών και των ερεισμάτων που έχουν σε συνεννόηση με «τις πολύ μεγαλύτερες κεντρικές μάζες»⁶³⁴. Ο αρχηγός του ΓΕΣ Γεννηματάς εισηγήθηκε στον Τσιριμώκο την αναστολή άρθρων του Συντάγματος, παίρνοντας αρνητική απάντηση⁶³⁵, ενώ ο Παπανδρέου προειδοποιούσε τους Αμερικανούς, ότι σε περίπτωση δικατορίας, 80.000 κομμουνιστές ήταν έτοιμοι να εισέλθουν από τα βόρεια σύνορα, για να πολεμήσουν για τη δημοκρατία, θέλοντας έτσι να ενεργοποιήσει τα ψυχροπολεμικά ελατήρια των συνομιλητών του υπέρ του⁶³⁶.

Στις 24 Αυγούστου παρουσιάζεται η κυβέρνηση στη βουλή. Οι «αποστάτες» της ΕΚ φτάνουν τους 40, αλλά δεν αρκούν, καθώς ο Μαρκεζίνης έχει κηρυχτεί κατά του Τσιριμώκου. Μια μεγάλη επιχείρηση διεξάγεται, για να εξαγοραστούν ψήφοι υπέρ του Τσιριμώκου⁶³⁷. Ο Παπανδρέου διαβεβαιώνει ότι δε θα συγκροτήσει Λαϊκό Μέτωπο με την Αριστερά και δηλώνει έτοιμος να υποστηρίξει υπηρεσιακή κυβέρνηση, που θα διεξάγει εκλογές μέχρι το Δεκέμβριο⁶³⁸. Η σκιά των επεισοδίων της 20ης Αυγούστου, θα επικαλύψει το μεγάλο μέρος της συζήτησης, με την κυβέρνηση κάνει λόγο για κλίμα Δεκεμβριανών και συμπίεσης κεντρών κι αριστερών, κάτι το οποίο ζημιώνει την παράταξη.

Ο Τσιριμώκος⁶³⁹, θα δώσει έμφαση στην αντιμετώπιση των «ολιγαρίθμων ομάδων ατόμων», οι οποίες κινήθηκαν ει βάρος των ελευθεριών του συνόλου των πολιτών. Θα αναφέρει, επίσης, και στο περιστατικό πυρπόλησης εφημερίδων του Συγκροτήματος Λαμπράκη, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη των θέσεων του εκδότη, ως προς την επίλυση της κρίσης (ας μην ξεχνάμε το πρωτόκολλο που είχαν υπογράψει και οι δύο άνδρες). Γενικότερα, θα ταχθεί υπέρ της προάσπισης των δημοκρατικών ελευθεριών, της ελευθεροτυπίας, του ελεύθερου συνδικαλισμού και της ενίσχυσης του λαϊκού εισοδήματος. Δεν θα αναφερθεί, όμως, στην πλήρη κατάργηση των έκτακτων μέτρων. Οι εκλογές θα έπρεπε να γίνουν αργότερα και με την απλή αναλογική, αλλά αφού έχουν εξαντληθεί όλες οι εναλλακτικές κοινοβουλευτικές λύσεις. Ο λόγος του Τσιριμώκου χαρακτηρίζεται από την ανάγκη να αμβλυνθούν οι διαφορές με την ΕΚ και να υπάρξει μια ομαλή πορεία προς τη

⁶³⁴ Παπαχελάς, ό.π., σ. 204.

⁶³⁵ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 282.

⁶³⁶ Παπαχελάς, ό.π., σ. 206.

⁶³⁷ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 285 – 286.

⁶³⁸ Ό.π., σ. 286.

⁶³⁹ Για το λόγο του Τσιριμώκου, βλ. ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 97 – 100, 109.

μελλοντική ετυμολογία του λαού, θεωρώντας ότι σε διαφορετική περίπτωση δεν πρόκειται να υπάρξει άλλη κυβέρνηση του Κέντρου.

Αντιπαράθεση θα υπάρξει –κατά τη δεύτερη μέρα (25/8)- μεταξύ του πρωθυπουργού και του Ηλιού, σχετικά με την πολιτική ασυνέπεια που απέδωσε ο δεύτερος στον πρώτο. Ο Τσιριμώκος, θα υποστηρίξει ότι οι διαδηλωτές της πρωτεύουσας δεν μπορούν να υποκαταστήσουν το κοινοβούλιο κι ότι η ΕΔΑ, αφού πρώτα καθύβριζε τον Παπανδρέου, τώρα τον εξυμνεί⁶⁴⁰. Η κόντρα μεταξύ των δύο ανδρών θα συνεχισθεί και την επόμενη μέρα, με τον Ηλιού να κατηγορεί τον Τσιριμώκο, ότι δεν μπορεί να εφαρμόσει το πρόγραμμά του, από την στιγμή που συμμαχεί με τη Δεξιά, ενώ ο πρωθυπουργός θα ανταπαντήσει, ότι ο Παπανδρέου είχε ζητήσει το 1963 να αποσκιρτήσουν βουλευτές της ΕΡΕ, ώστε να στηρίξουν την ΕΚ⁶⁴¹. Και ο υπουργός Δημόσιας Τάξης, Αλλαμανής, θα φέρει ως παράδειγμα λεγόμενα του Παπανδρέου –σχετικά με τον περιορισμό των διαδηλώσεων κατά το παρελθόν- προσπαθώντας να φέρει σε δύσκολη θέση την ΕΔΑ, ενώ χαρακτηρίζει τα επεισόδια, ως τα πιο βίαια μετά τα Δεκεμβριανά του '44⁶⁴².

Σε ομιλία του, ο Μητσοτάκης⁶⁴³ αναφέρεται στην επιρροή που ασκεί η Αριστερά στην ΕΚ. Σχετικά με το ρόλο της ΕΔΑ στο πολιτικό σκηνικό, πιστεύει, ότι εκμεταλλεύεται την πόλωση και καταπιέζει τις μετριοπαθείς φωνές (όπως τον εκδότη του Βήματος) με τραμπουκισμούς, φτάνοντας στο συμπέρασμα, ότι οι κομμουνιστές από την εποχή του ΕΑΜ και σε στιγμές που είχαν δύναμη οδήγησαν στη βία (Δεκεμβριανά), όπως και τώρα επιδιώκοντας την οξύτητα. Η ΕΔΑ παρουσιάζεται, να επιδιώκει ένα Λαϊκό Μέτωπο, το οποίο μπορεί να επιτευχθεί με την ενισχυμένη αναλογική (το υπάρχον σύστημα), εγκαταλείποντας έτσι την πάγια θέση της περί απλής αναλογικής. Ο κρητικός πολιτικός θα αναφερθεί και στο εκλογικό μέτωπο του '56, εκτιμώντας ως επιβλαβές και προτρέποντας στο να μην υπάρξει ξανά κάτι αντίστοιχο κι ότι μόνο η απλή αναλογική μπορεί να το αποτρέψει. Ο Ηλιού θα διευκρινήσει, ότι η θέση της ΕΔΑ περί αναλογικής δεν έχει αλλάξει.

Ο Τσιριμώκος, αναφερόμενος στο λόγο που είχε εκφωνήσει στη Θεσσαλονίκη, θα εμμένει στο ότι ο Διχασμός του '15 οδήγησε σε ένοπλη σύγκρουση, ενώ τώρα υπάρχουν και πρέπει να υπάρξουν οι ειρηνικές λύσεις, παρουσιάζοντάς το ως διαφοροποιητικό

⁶⁴⁰ Ό.π., σ. 122 – 123: Θα παρουσιαστεί μεταμελημένος, ως προς τις δηλώσεις που είχε κάνει τη νύχτα των επεισοδίων, όταν ορκίστηκε πρωθυπουργός.

⁶⁴¹ Ό.π., σ. 137 – 138.

⁶⁴² Ό.π., σ. 142 - 145.

⁶⁴³ Ό.π., σ. 165 – 168.

στοιχείο απέναντι στην ΕΚ και στην ΕΔΑ⁶⁴⁴. Τέλος, θα δηλώσει ότι η παρούσα κυβέρνηση στοχεύει και στην ανάδειξη μιας τρίτης κοινοβουλευτικής δύναμης, η οποία θα αποτελείται από τους αποσκιρτήσαντες εκ της ΕΚ⁶⁴⁵. Έτσι, λοιπόν, μπορεί να εξηγηθεί και η επιμονή των αποστατών για την ψήφιση της απλής αναλογικής, διατηρώντας την αυτονομία του κι ένα δυνάμει ρυθμιστικό ρόλο.

Η κυβέρνηση τελικώς καταψηφίζεται (28/8) με 159 κατά (134 ΕΚ, 22 ΕΔΑ, 3 Κ.Π., καθώς οι πέντε έχουν υποκύψει σε πιέσεις και απείχαν από την ψηφοφορία) και 135 υπέρ (98 ΕΡΕ, 37 αποστάτες της ΕΚ). Η Ελευθερία επαναφέρει συνεχώς τον κίνδυνο του εμφυλίου μετά και την αποτυχία του εγχειρήματος Τσιριμώκου, που ήταν η τελευταία ευκαιρία⁶⁴⁶.

Την 1^η και 2^η Σεπτεμβρίου συγκαλείται «Συμβούλιο Στέμματος», υπό τον βασιλιά, για την εξεύρεση κάποιας λύσης. Πρώτος παίρνει το λόγο ο Παπανδρέου. Παρουσιάζει την κρίση των επιστολών, ως ικανή να διευθετηθεί, αν το θέμα δεν είχε δημοσιοποιηθεί (παραθέτει πρωτοσέλιδα του Τύπου) και δεν είχε αναδειχθεί σε θέμα γοήτρου για τον πρώην πρωθυπουργό και το ίδιο το αξίωμα, δείχνοντας την ευαισθησία του ως προς το θέμα της δημόσιας εικόνας του και της λαϊκής του απήχησης. Απορρίπτει το ενδεχόμενο της σύστασης κυβέρνησης «εθνικής ενότητας», καθώς «εθνικός κίνδυνος» (πόλεμος ή εμφύλιος) δεν υπάρχει και εμμένει στην ανάγκη εκλογών. Στο επιχείρημα, ότι εκλογές τη δεδομένη συγκυρία, θα ισοδυναμούσαν με καθεστωτικό ζήτημα, απαντά, ότι ούτε η ΕΚ ούτε η ΕΡΕ θέτουν τέτοιο θέμα, διότι κάτι τέτοιο θα αποτελούσε «καταστροφήν δια τον τόπον».

Στη συνέχεια της ομιλίας του, ο γηραιός ηγέτης της ΕΚ, αποστρέφεται την ιδέα ενός «Λαϊκού Μετώπου», Κέντρου – Αριστεράς στις εκλογές, διότι ο ίδιος ο προεκλογικός αγώνας, θα επέβαλε το «διαχωρισμό των μαζών», λόγω της διαφορετικής κομματικής τους ένταξης. Ο Παπανδρέου, φαίνεται εδώ, να τηρεί αρνητική στάση απέναντι στην τομή, που έχει φέρει ο ανένδοτος αγώνας και την ενοποίηση σε επίπεδο βάσης, η οποία συνεχιζόταν μέχρι κι εκείνη την στιγμή. Η λύση είναι πάντοτε οι εκλογές, στις οποίες κι αν ακόμα η ΕΔΑ προβεί σε νέο εκλογικό «ελιγμό», τα οφέλη που θα έχει το Κέντρο θα είναι αμελητέα, υπερκετιμώντας την επιρροή της ηγεσίας του στις μάζες:

⁶⁴⁴ Ό.π., σ. 214.

⁶⁴⁵ Ό.π., σ. 216, 218.

⁶⁴⁶ Ελευθερία, 31/8/1965.

«Επόμενος θα ήσαν οι εκλογαί ιδεώδεις βότανον προς διάσπασιν της συνεργασίας της βάσεως, διότι βεβαίως εις την κορυφήν συνεργασία δεν υπάρχει ούτε πρόκειται να υπάρξη».

Σε περίπτωση διατάραξης της δημόσιας τάξης, πιστεύει ότι το κράτος είναι ικανό – με την υποστήριξη και των κομμάτων – να επιβάλει την τάξη, ενώ η προκήρυξη θα οδηγήσει σε εκτόνωση, καθώς οι μάζες θα στραφούν στον προεκλογικό αγώνα κι όχι ενάντια στις βασιλικές κυβερνήσεις. Ο αρχηγός της ΕΚ προβάλλει τη λαϊκή αποδοχή υπέρ του, ως δικλείδα ασφαλείας απέναντι σε ένα Μέτωπο. Παρ' όλα αυτά δέχεται να γίνουν εκλογές το Δεκέμβριο, εφόσον συμφωνεί και η ΕΡΕ. Αποκρούει και πάλι την περίπτωση Οικουμενικής κυβέρνησης, γιατί έτσι θα έδινε την ευκαιρία στην ΕΔΑ να είναι η μόνη αντιπολίτευση⁶⁴⁷.

Προηγουμένως, ο Παπανδρέου έχει απορρίψει την ιδέα του Μετώπου, αλλά δεν μπορεί να κάνει κάτι παραπάνω, ώστε να αποτραπεί η στήριξη της ΕΔΑ ως προς το πρόσωπό του, πέρα από το να την καταγγείλει, ενώ ο Κανελλόπουλος του ζητά να διαχωρίσει το Κέντρο από την ΕΔΑ προεκλογικά και να απορρίψει προκαταβολικά τις κομμουνιστικές ψήφους, έτσι ώστε να γίνουν οι εκλογές. Ο Τσαλδάρης επεμβαίνει και ζητά να καταργηθούν οι Λαμπράκηδες, αλλά ο Παπανδρέου πιστεύει, ότι κάτι τέτοιο δε θα είχε κάποιο αποτέλεσμα, αφού οι νέοι θα παρουσιάζονταν ως νεολαία της νόμιμης ΕΔΑ. Ο Κανελλόπουλος αποδέχεται το επιχείρημα του Παπανδρέου, δηλώνοντας ότι η ουσία βρίσκεται στην ουσιαστική διαφοροποίηση ΕΚ κι ΕΔΑ, έτσι ώστε να υπάρξει ένα «εθνικώς αποδεκτό» εκλογικό αποτέλεσμα (συμφωνεί έμμεσα κι ο Νόβας)⁶⁴⁸.

Ο Τσιριμώκος (παραμένει πρωθυπουργός μέχρι να βρεθεί νέα λύση) αρχικά υποστηρίζει τις πολιτικές του επιλογές κι επαναλαμβάνει τα επιχειρήματα που έχουμε ήδη αναλύσει. Σε εκτίμηση σύμφωνα με την οποία οι 22 βουλευτές της ΕΔΑ αποτελούν ρυθμιστή της διαδικασίας διαμόρφωσης αυτοδύναμης κυβέρνησης, ο Παπανδρέου παρεμβαίνει και ξεκαθαρίζει, ότι δεν ζητά την υποστήριξη της ΕΔΑ, για να κάνει κυβέρνηση. Ο πρωθυπουργός ανταπαντά, λέγοντας, ότι εφόσον γίνουν εκλογές με απλή αναλογική (που υποστηρίζει), τότε η κατάσταση (από άποψη κοινοβουλευτικών δυνάμεων) ενδέχεται να είναι ίδια. Ο Παπανδρέου δηλώνει, πως τότε αυτό θα ήταν «εντολήν λαού», ενώ σήμερα αποτελεί παραβίαση. Ο Τσιριμώκος από την πλευρά του διαφωνεί με την άμεση διενέργεια

⁶⁴⁷ Πετρίδης Αναστασιάδης, Γεώργιος Παπανδρέου – ο πολιτικός λόγος..., ό.π, σ. 516 – 542 και Πρακτικά Συμβουλίου του Στέμματος, 1^η και 2^α Σεπτεμβρίου 1965, Αθήνα, 1965, σ. 8 – 26, 163 – 172.

⁶⁴⁸ Παρασκευόπουλος, Γεώργιος Παπανδρέου..., ό.π., σ. 234 – 235 και Πρακτικά του Συμβουλίου, ό.π., σ. 67 – 70: ο βασιλιάς παρεμβαίνει και υπενθυμίζει στον Παπανδρέου, την πρόθεσή του να διαλύσει τους Λαμπράκηδες με νόμο.

εκλογών, καθώς φοβάται βίαιη αντίδραση δεξιών, «εξτρεμιστικών» στοιχείων, αλλά και την στάση των κεντρών και των αριστερών, οι οποίοι θέτουν εκ των πραγμάτων καθεστωτικό ζήτημα (εξαιρώντας τον ηγέτη της ΕΚ) καθιστώντας έτσι το χαρακτήρα των εκλογών δημοψηφισματικό⁶⁴⁹.

Ο Κανελλόπουλος αναλαμβάνει πρωτοβουλία και προτείνει να υποστηρικτεί εκείνος ως πρωθυπουργός και να οδηγήσει άμεσα τη χώρα σε εκλογές, με την προϋπόθεση ότι θα εφαρμοστούν κατασταλτικά μέτρα εναντίον της Αριστεράς και των Λαμπράκηδων. Κι ενώ ο Παπανδρέου σκέφτεται, ενδεχομένως, μια κυβέρνηση της ΕΡΕ για άμεσες εκλογές, δημιουργούνται αντιδράσεις από τη Δεξιά και το Παλάτι κι έτσι δεν υπάρχει πλέον κανένας κοινός τόπος συνεννόησης⁶⁵⁰.

Γενικά, η ουσία της συζήτησης ήταν πως θα αποτραπεί μια συνεργασία ΕΚ – ΕΔΑ, έτσι ώστε να πάει κάποια στιγμή η χώρα σε εκλογές, με τους όρους που ήθελαν οι συνομιλητές του Παπανδρέου. Ο Γιώργος Θεοδοκάς θα εκφράσει το νόημα των συσκέψεων, ως εξής:

«Ψάχνοντας ανάμεσα στις γραμμές, θα δει (ο ερευνητής) πως το κύριο θέμα του πολύωρου διαλόγου των μελών του Συμβουλίου, το θέμα που προσδιορίζει όλα τα άλλα είναι τούτο: Έρχονται οι Λαμπράκηδες να μας σκοτώσουν! Τι θα κάνουμε για να σωθούμε;»⁶⁵¹

Κι ενώ η ΕΔΑ καλεί εκ νέου την ΕΚ σε κοινό μέτωπο εντός κι εκτός βουλής, το Βήμα λίγο πριν ανακοινωθεί κι επίσημα η νέα κυβέρνηση υπό τον Στεφανόπουλο, δημοσιεύει μια ανταπόκριση για τη γαλλική εφημερίδα Μόντ σχετικά με την ΕΔΑ και το ρόλο της μέσα στην πολιτική κρίση. Συγκεκριμένα, παρατηρεί ότι το κόμμα της Αριστεράς παρουσιάζεται πιο μετριοπαθές απέναντι στο ζήτημα της μοναρχίας, σ' αντίθεση με παράγοντες του Κέντρου (συγκρίνει εδώ τους υπευθύνους των δύο κομμάτων στην περιοχή του Κιλκίς) που υποστηρίζουν ακόμα και την ένοπλη λύση. Οι λόγοι της στάσης της ΕΔΑ είναι –σύμφωνα με τον ξένο ανταποκριτή- η εμπειρία των διώξεων που είχαν οι αριστεροί και η πεποίθηση ότι η ανατροπή της μοναρχίας δεν είναι το άμεσο ζήτημα τη δεδομένη στιγμή. Τέλος, επισημαίνεται, ότι ΕΚ και ΕΔΑ στοχεύουν στο ίδιο εκλογικό ακροατήριο και παρ' όλο που φαίνεται να ευνοείται εκλογικά ο Παπανδρέου, η ΕΔΑ δεν χάνει την πραγματική επιρροή

⁶⁴⁹ Λεονταρίτης, Ανάμεσα στα δύο άκρα..., ό.π., σ. 452 – 466 και Πρακτικά του Συμβουλίου, ό.π. σ. 100 - 122.

⁶⁵⁰ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 293 – 294 και Πρακτικά του Συμβουλίου, ό.π., σ. 172 - 176.

⁶⁵¹ Βερναρδάκης, Μαυρή, ό.π., σ. 251.

της (φέρει τα παραδείγματα των δημοτικών εκλογών και των Λαμπράκηδων), αλλά επωφελείται κι από την ενδοαστική σύγκρουση αφήνοντας τον Παπανδρέου να ηγηθεί της μίας πλευράς, ούτως ώστε να μην προκληθεί η αντίδραση από τη Δεξιά και τις ΗΠΑ⁶⁵². Απέναντι στην κατηγορία της Ελευθερίας για μέτωπο ΕΔΑ – ΕΚ κι ενδεχόμενο εμφυλίου πολέμου, το Συγκρότημα προσπαθεί να διαχειριστεί την έντονη παρουσία της Αριστεράς και να τονίσει τον ηγετικό ρόλο του Παπανδρέου ως εχέγγυο της κόντρας «εντός των τειχών» του αστικού πολιτικού συστήματος.

Στις 17 Σεπτεμβρίου ορκίζεται κυβέρνηση υπό τον Στεφανόπουλο, στην οποία συμμετέχουν μεταξύ άλλων οι Τσιριμώκος (αντιπρόεδρος), Νόβας (αντιπρόεδρος), Μητσotάκης (Συντονισμού), Κωστόπουλος (Αμυνας). Στις 22 του μήνα εμφανίζεται στη βουλή με την υπόσχεση οι εκλογές θα γίνουν, όταν αποκατασταθεί η ειρήνη και με την απλή αναλογική⁶⁵³. Η ΕΚ κάνει λόγο για προδοσία, ενώ η ΕΔΑ υποστηρίζει, ότι αποστολή αυτής της κυβέρνησης είναι να λύσει το Κυπριακό με διχοτόμηση και ζητά άμεσα εκλογές⁶⁵⁴.

Στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης⁶⁵⁵, ο Στεφανόπουλος σημειώνει, ότι δεν έγινε καμία συναλλαγή με τη Δεξιά, αλλά η κρισιμότητα των στιγμών επέβαλε αυτήν την «ιδιότυπη συνεργασία», για να αποφευχθεί ο διχασμός και να ανορθωθεί η οικονομία. Η έμφαση στη διατήρηση της ηρεμίας και της τάξης, δίνεται κι από αυτήν την κυβέρνηση. Και στην εξωτερική πολιτική και στο Κυπριακό, οι στόχοι της κυβέρνησης είναι οι ίδιοι με των προηγούμενων, αλλά και της ΕΚ.

Ο Στεφανόπουλος⁶⁵⁶ αναφερόμενος στο θέμα των Λαμπράκηδων, το οποίο είχε φέρει ο Ηλιού γνωστοποιώντας τις συζητήσεις από τα πρακτικά στο Συμβούλιο του Στέμματος, διακήρυξε τη μη ανοχή σε καμία οργάνωση, είτε δεξιάς είτε αριστεράς, «οι οποίες θα διεκδικούν δικαίωμα κατευθύνσεων και επιβολής», τηρώντας το διμέτωπο του Κέντρου. Ουσιαστικά, όμως, η ανησυχία της κυβέρνησης ήταν αποκλειστικά έναντι των Λαμπράκηδων, όπως θα φανεί πιο μετά.

Στις 24/9 η κυβέρνηση θα πάρει ψήφο εμπιστοσύνης από 152 βουλευτές (99 ΕΡΕ, 8 Κ.Π., 44 αποστάτες κι ο Γαρουφαλιάς – υπέρ και 126 ΕΚ, 22 ΕΔΑ – κατά). Η ψήφιση της πρώτης κυβέρνησης των αποστατών από τότε που ξέσπασε η κρίση, θα φέρει την

⁶⁵² Το Βήμα, 17/9/1965.

⁶⁵³ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 301.

⁶⁵⁴ Ό.π., σ. 301 – 302.

⁶⁵⁵ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 222 – 225.

⁶⁵⁶ Ό.π., σ. 239 – 242.

αντίδραση του Παπανδρέου, ο οποίος προσπαθεί να αναβιώσει το κλίμα του ανένδοτου αγώνα ξεχωρίζοντας δύο στρατόπεδα: το ένα γύρω από τη βουλή και τον αριθμό των 152 βουλευτών υπέρ του Στεφανόπουλου και το άλλο –το δικό του- μαζί με το λαό⁶⁵⁷.

Ο Τσιριμώκος σε άρθρο του θα προσπαθήσει να εξηγήσει την πολιτική του στάση, την αντίληψη των αποστατών, αλλά και γενικότερα τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την κρίση. Εμφανίζει τον Παπανδρέου εγκλωβισμένο σε μια κατάσταση, που από τη μία μάχεται τη μοναρχία, αλλά από την άλλη δεν αμφισβητεί τον συνταγματικό της ρόλο, ενώ ο αγώνας για τη δημοκρατία ουσιαστικά υπαγορεύεται από τον πατέρα και τον υιό Παπανδρέου. Η διαφορά μεταξύ των πρώην συνεργατών στο χώρο του Κέντρου έγκειται στα μέσα για την υπεράσπιση της δημοκρατίας. Επαναλαμβάνει την έλλειψη δημοκρατικής λειτουργίας στο κόμμα εξαιτίας της ιδιοσυγκρασίας του Παπανδρέου, που είχε ως αποτέλεσμα να ξεσπάσει και κρίση με το βασιλιά (ευθύνες καταλογίζει και στο νεαρό Ανδρέα υπονοώντας ότι τον παρακίνησε σε άτεκτη στάση) την οποία και πάλι αντιμετώπισε με προσωπικά κριτήρια (όπως τον αντίκτυπο της δημοσιότητας και την κάλυψη της υπόθεσης ΑΣΠΙΔΑ). Θέλοντας να κοντράρει τον Παπανδρέου ως προς τη λαϊκή απήχηση, επικαλείται το ΕΑΜικό του παρελθόν και καταλογίζει στον αντίπαλό του ομορτουισμό ο οποίος κινείται μεταξύ «λαοκρατίας» και «λυσσαλέου αντικομμουνισμού» ανάλογα τις περιστάσεις. Σ' αυτό το σημείο ο Τσιριμώκος συμπυκνώνει το «πλεονέκτημα» των αποστατών έναντι του Παπανδρέου, ο οποίος είναι πράγματι σε μια αντίφαση:

«Το χειρότερο δια τον κ. Παπανδρέου είναι ότι, εις την υπόθεσιν αυτήν, οι μεν υβριζόμενοι έχουν σαφή γραμμήν, που ξέρουν που οδηγεί, ενώ εκείνος δεν τολμά να έχη γραμμήν ή, και εάν έχη, δεν τολμά να την ομολογήση (...) Από τον διμέτρωπον έχει περάσει εις τον διπρόσωπον αγώνα. Με το ένα πρόσωπον είναι εστραμμένος προς τα Ανάκτορα, αλλά και προς την μεγίστην πλειοψηφίαν του ελληνικού λαού που επιθυμεί την ηρεμίαν και διαδηλώνει ότι δεν πρόκειται να τεθή καθεστωτικόν και ότι η θέσις καθεστωτικού θα απετέλει «εθνικήν συμφοράν». Με το άλλο πρόσωπον (...) στρέφει προς τας μάζας της ΕΔΑ, που τον ακούουν και επιτίθεται συνεχώς κατά του προσώπου του Βασιλέως, ως παραβιάζοντας ανά πάσαν στιγμήν και με πάσαν πράξιν Του το Σύνταγμα».

Τέλος, κατηγορεί τον Παπανδρέου ότι ουσιαστικά δραπέτευσε από τα προβλήματα της κυβέρνησής του με την παραίτηση, θέτοντας πολιτειακό ζήτημα, ενώ δεν υπήρχε και

⁶⁵⁷ Το Βήμα, 26/9/1965

κάνει έκκληση για μετριοπάθεια προς την άλλη πλευρά, έτσι ώστε να αποφευχθεί ένας εμφύλιος πόλεμος⁶⁵⁸.

Σε ομιλία του στα Χανιά, ως υπουργός Συντονισμού, ο Κ. Μητσοτάκης, λίγο μετά από την ψήφιση της κυβέρνησης (αρχές Οκτωβρίου '65), επιτέθηκε στον Ανδρέα Παπανδρέου για έλλειψη ιδεολογίας και για το ότι απομόνωσε τον πατέρα του και το κόμμα από τα στελέχη τα οποία «είχαν τίτλους εις την δημοκρατικήν παράταξιν» και την κατέστησε «έρμαιον μιας κλίκας εις τους κόλπους της οποίας συναγελάζονται με κάθε άνεσιν στελέχη της ΕΔΑ και τρωκτικά του Καραμανλή». Επίσης, κατηγορήσε τον ηγέτη της ΕΚ, ότι παραιτήθηκε, για να αποφύγει τις οικονομικές επιπτώσεις της διακυβέρνησής του. Γενικότερα επεδίωξε να υπονομεύσει την ιδεολογική ακεραιότητα του ηγέτη της ΕΚ (αναφέροντας το πόσο κοντά βρισκόταν με τον Καραμανλή λίγο πριν αναλάβει την ηγεσία της ΕΚ) και να πείσει, ότι το Κέντρο εκπροσωπείται από την παρούσα κυβέρνηση, γι' αυτό κι εξαγγέλει την ίδρυση νέου κόμματος⁶⁵⁹.

Ο υπουργός της κυβέρνησης είχε επισκεφτεί τα Χανιά λίγο μετά από τον Παπανδρέου, ενώ πριν την ομιλία του θα γίνουν επεισόδια ανάμεσα στους υποστηρικτές των δύο πλευρών. Η Ελευθερία θα γράψει, ότι ομάδα των πολιτών που εμπόδισε το Μητσοτάκη να μιλήσει ήταν νέοι από την ΕΔΑ και την ΕΚ. Το αξιοπρόσεκτο, όμως, είναι ότι η εφημερίδα κάνει άμεσο παραλληλισμό των γεγονότων στην Κρήτη με τη δολοφονία Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη⁶⁶⁰, υπονοώντας σαφώς, ότι το παρακράτος της Δεξιάς έχει αντικατασταθεί με το παρακράτος της Αριστεράς και του Παπανδρέου. Είναι εμφανές, ότι η μερίδα εκείνη του Κέντρου που στηρίζεται στην ψήφο ανοχής της ΕΡΕ, προσπαθεί να διαχειριστεί την επίθεση των αντιπάλων της, οι οποίοι την κατηγορούν ως υποχείριο της Δεξιάς⁶⁶¹ και να εμφανισθεί αμυνόμενη απέναντι σε μια προκλητική στάση της ΕΔΑ και της ΕΚ, χρησιμοποιώντας τη θεωρία των δύο «άκρων».

Οι Αμερικανοί δεν επιθυμούσαν σε καμία περίπτωση την επάνοδο των Παπανδρέου στην εξουσία. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα ισχυροποιούσε απίστευτα τον Ανδρέα εντός της ΕΚ, ειδικά στη συγκυρία στην οποία έχουν φύγει όλοι οι εσωκομματικοί αντίπαλοί του, ενώ θα γινόντουσαν σαρωτικές αλλαγές σε στρατό και ΚΥΠ και η εξωτερική πολιτική της χώρας θα γινόταν πιο ανεξάρτητη⁶⁶². Πίστευαν, επίσης, ότι η κυβέρνηση

⁶⁵⁸ Ελευθερία, 3/10/1965.

⁶⁵⁹ Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 222 – 224.

⁶⁶⁰ Ελευθερία, 8/10/1965.

⁶⁶¹ Το Βήμα, 6/10/1965.

⁶⁶² Ριζάς, ό.π., 360 – 361.

Στεφανόπουλου δε θα μπορούσε να σημειώσει πρόοδο στο Κυπριακό, εξαιτίας της κριτικής του αρχηγού της ΕΚ⁶⁶³. Ως προς την Αριστερά, οι ΗΠΑ ανησυχούσαν από τα μέτρα φιλελευθεροποίησης, που ευνοούσαν την ΕΔΑ. Ήξεραν ότι ο Παπανδρέου δε θα συμμαχούσε μαζί της, αλλά εκμεταλλευόταν τη συμμετοχή των αριστερών στις κινητοποιήσεις. Σε περίπτωση πραξικοπήματος και δικτατορίας, οι Αμερικανοί εκτιμούσαν, ότι θα ενεργοποιούνταν οι παράνομοι μηχανισμοί του ΚΚΕ και πως σ' αυτό θα έπαιζαν σημαίνοντα ρόλο οι πολιτικοί πρόσφυγες που βρίσκονταν στις ανατολικές χώρες⁶⁶⁴.

Στις 8 Δεκεμβρίου ο πρωθυπουργός ανακοινώνει την ίδρυση του «Φιλελεύθερου Δημοκρατικού Κέντρου» (ΦΙΔΗΚ), το οποίο θα στεγάσει 44 αποστάτες, με πρόεδρο τον ίδιο⁶⁶⁵. Με αφορμή το πρωτοχρονιάτικο βασιλικό διάγγελμα για το 1966, θα ξεσπάσει νέος κύκλος σύγκρουσης μεταξύ κυβέρνησης, ΕΚ κι ΕΔΑ. Συγκεκριμένα, το βασιλικό μήνυμα, θα αναφέρει μεταξύ άλλων τα εξής:

«Ο κομμουνισμός αποτελεί μίσημα γεννηθέν έξω την Ελλάδα εμπεδωμένον και κινούμενον έξωθεν. Ηθική του είναι το ψεύδος και η προδοσία. Μολύνει και καθιστά ανύποπτον εχθρόν της Πατρίδος πάντα ερχόμενον εις επαφήν με αυτόν άτομον ή ομάδα, πάντα καλόν Έλληνα, μη διαβλέποντα τον κίνδυνον».

Είναι σαφής η πρόθεση του Κωνσταντίνου να στιγματίσει τις ζυμώσεις, που υπάρχουν σε επίπεδο βάσης μεταξύ παπανδρεϊκών και αριστερών και στρέφονται εναντίον του ρόλου της μοναρχίας, ως αντεθνικές. Το επιθετικό ύφος του διαγγέλματος βρίσκει αντίθετη και την Ελευθερία, η οποία θεωρεί υπεύθυνη –τυπικά- την κυβέρνηση⁶⁶⁶. Η απάντηση της άλλης μεριάς εκφράζεται εύγλωτα από το Γιώργο Θεοτοκά. Η ύπαρξη ενός Λαϊκού Μετώπου, η οποία είναι απεφευκταία για όλο το αστικό σύστημα, προπαγανδίζεται από τη Δεξιά, καθώς δεν σταμάτησε να επιδιώκει το εμφυλιοπολεμικό κλίμα μέσα στο οποίο αυξάνει τη δύναμή της και μειώνει αυτή του Κέντρου. Μια τέτοια έκβαση θα είχε ως αποτέλεσμα να γιγαντωθεί η Αριστερά, με την ψήφο κεντρών πολιτών. Ο εκσυγχρονισμός

⁶⁶³ Παπαχελάς, ό.π., σ. 225.

⁶⁶⁴ Ριζάς, ό.π., σ. 363.

⁶⁶⁵ Το πρακτικό ιδρύσεως είχε υπογραφεί στις 25/11/1965 (βλ. Το καταστατικό στο Διαμαντόπουλο, ό.π., σ. 424 – 428). Η διακήρυξη των σκοπών του ΦΙΔΗΚ δε διαφέρει από το πρόγραμμα της ΕΚ στα βασικά θέματα: τίθεται ανάμεσα στα δύο «άκρα», υπόσχεται γαλήνη κι ασφάλεια, αλλά κι ελευθερίες, δίκαιη κατανομή εισοδήματος, εκσυγχρονισμό διοίκησης, αγροτικής παραγωγής και παιδείας και πίστη στο ΝΑΤΟ και στην αυτοδιάθεση της Κύπρου. Τονίζεται η δημοκρατική λειτουργία του κόμματος από τη βάση, θέλοντας να διαφοροποιηθεί από την «αρχηγική» ΕΚ (βλ. Ελευθερία, 9/12/1965 και 10/12/1965).

⁶⁶⁶ Ελευθερία, 4/1/1966: θα επισημάνει ότι η κριτική της ΕΔΑ δεν απευθύνεται προσωπικά στο βασιλιά (επικεντρώνεται στην ευθύνη της κυβέρνησης), αναγνωρίζοντας έτσι τη μετριοπαθή στάση της απέναντι στη μοναρχία.

της πολιτείας, τον οποίον φέρει η ΕΚ και το Κέντρο γενικότερα, προσπαθεί να αποσοβηθεί από τη συντηρητική παράταξη, επιστρατεύοντας πολωτικά σχήματα και μη θέλοντας να παραδεχτεί την αυτονομία του Κέντρου μέσα στο εθνικόφρον πλαίσιο⁶⁶⁷.

Η ΕΔΑ, που έχει ως σταθερή θέση για την άρση του πολιτικού αδιεξόδου, τη διεξαγωγή εκλογών, θέτει πέντε σημεία (7/2/1966), για μια βάση συνεννόησης με τα άλλα κόμματα⁶⁶⁸: 1) Να δηλώσουν όλα τα κόμματα την αντίθεσή τους απέναντι στην επιβολή μιας δικτατορίας και να εργαστούν προς την αποτροπή της, 2) Να δημιουργηθεί υπηρεσιακή κυβέρνηση, με στόχο τη διεξαγωγή αδιάβλητων εκλογών –εντός τριών μηνών– με απλή αναλογική, 3) κατάργηση εκτάκτων μέτρων και νομιμοποίηση ΚΚΕ, 4) να μην τεθεί πολιτειακό ζήτημα, αλλά να περιοριστεί ο ρόλος της Αυλής και του βασιλιά σε καθάρα ρυθμιστικό, 5) να εξουδετερωθούν οι συνομωτικές ομάδες και οι επεμβάσεις στο στράτευμα, αλλά και να υπάρξει αμνήστευση για τις υποθέσεις «Περικλής» και «ΑΣΠΙΔΑ».

Η πρωτοβουλία της ΕΔΑ δημοσιοποιήθηκε στα πρωτοσέλιδα και των δύο αντίπαλων κεντρικών εφημερίδων. Το Βήμα επικεντρώνεται στην αποδοχή της μοναρχίας από την Αριστερά. Κάτι τέτοιο δεν ήταν νέο, αλλά υπερτονίστηκε ούτως ώστε να διαψευσθεί κάθε προσπάθεια αντιμοναρχικής εκδήλωσης, από ένα δυνάμει Λαϊκό Μέτωπο των ΕΚ – ΕΔΑ. Η ΕΚ χαρακτηρίζει ως θετικές τις προτάσεις αυτές και προσπαθεί να τις εμφανίσει ως εναρμόνιση με τη δική της θέση, ενώ την τρίμηνη παράταση για διεξαγωγή των εκλογών την παρουσιάζει ως «δευτερεύον» θέμα⁶⁶⁹. Η ανάγνωση της Ελευθερίας είναι διαφορετική. Αφού αρνείται τη διεξαγωγή εκλογών σε τακτό χρονικό διάστημα, πιστεύει ότι οι προτάσεις έχουν στόχο το ακροατήριο των ΕΔΑ κι ΕΚ κι αποτελούν μια αναγνώριση της μέχρι τότε τακτικής τους, ενώ υποβόσκει ο εκβιασμός του πολιτειακού και του Λαϊκού Μετώπου. Τέλος, αναστέλουν –οι προτάσεις– τις όποιες εσωκομματικές διαδικασίες στην ΕΚ και ταυτόχρονα δείχνουν το άγχος, που υπάρχει για την εξέλιξη της υπόθεσης ΑΣΠΙΔΑ⁶⁷⁰. Όπως και να 'χει δε θα υπάρξει ουσιαστική ανταπόκριση από κανένα κόμμα στις προτάσεις της ΕΔΑ.

Η επέτειος της εκλογικής νίκης της ΕΚ πριν από δύο χρόνια θα γιορταστεί με ομιλία του Παπανδρέου στην Αθήνα. Η Ελευθερία θα υποστηρίξει και πάλι την ύπαρξη Μετώπου, καθώς είναι βέβαιο, ότι θα συμμετέχουν κι οπαδοί της ΕΔΑ στη συγκέντρωση, ενώ την ίδια μέρα θα μιλήσει ο Ηλιού από την ΕΔΑ στη Θεσσαλονίκη. Η κυβερνητική εφημερίδα θα

⁶⁶⁷ Το Βήμα, 1/1/1966.

⁶⁶⁸ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 325 και Τρίκκας, ό.π., σ. 1251 - 1254.

⁶⁶⁹ Το Βήμα, 8/2/1966.

⁶⁷⁰ Ελευθερία, 8/2/1966 και 9/2/1966.

επαναλάβει, ότι η θέληση του λαού είναι να συνεχίσει να κυβερνά το Κέντρο από την στιγμή που έχει και την εμπιστοσύνη της βουλής⁶⁷¹.

Στο λόγο του⁶⁷², ο ηγέτης της ΕΚ, θα αποκλείσει και πάλι την εκλογική συνεργασία με την ΕΔΑ, κάτι το οποίο έχει υποστηρίξει και η Αριστερά από την στιγμή, που θα διεξάγονταν οι εκλογές με την απλή αναλογική. Ένα ακόμα ενδιαφέρον σημείο, είναι αυτό στο οποίο αναφέρεται στο ενδεχόμενο εκδήλωσης δικτατορίας. Αποκλείει την πιθανότητα αυτή, καθώς θα αντιδράσει ο λαός, όλα τα κόμματα κι ο ίδιος ο στρατός. Είναι πλέον εμφανής η ανησυχία για την εκδήλωση πραξικοπήματος. Ο Παπανδρέου ρίχνει τους τόνους τόσο απέναντι στη Δεξιά (παραδέχεται ότι της «προσέφερε» την ευκαιρία κυβέρνησης για τη διεξαγωγή εκλογών), όσο και στην Αριστερά (δεν της επιτίθεται καθόλου και αποδέχεται την απλή αναλογική). Η ομιλία στρέφεται πρωτίστως απέναντι στο βασιλιά και στους αποστάτες.

Η ΕΔΑ έχει, πλέον, αναγνωριστεί κι επίσημα από την ΕΚ, ως νομιμόφρον κόμμα το οποίο επιδιώκει την τήρηση των κανόνων του υφιστάμενου πολιτεύματος. Η στροφή δεν προέρχεται από την ΕΔΑ, αλλά από την ΕΚ. Η πολιτική συγκυρία έχει, όχι μόνο επαναφέρει το πνεύμα του ανένδοτου, αλλά και αποδώσει νέα δυναμική και πολιτικές παραμέτρους, που υπέβασκαν από πριν. Ο εχθρός δεν είναι τόσο η Δεξιά και οι αποστάτες. Αυτοί αποτελούν υποχείρια του βασιλιά και των «σκοτεινών δυνάμεων». Το πρόβλημα τίθεται, ως προς τον εκσυγχρονισμό των θεσμών και την ενεργότερη λαϊκή συμμετοχή στη χάραξη της πολιτικής από τη μία και την αντίδραση ενός παλαιού πυλώνα, όπως η μοναρχία, από την άλλη. Η αναπόφευκτη αυτή πορεία είχε ξεκινήσει ήδη από το Μεσοπόλεμο κι αφού διακόπηκε από τη μεταξική δικτατορία, συνέχισε από τη δεκαετία του '40 κι έπειτα. Το Κέντρο, όμως, μένοντας προσκολλημένο στον προσωποκεντρικό του χαρακτήρα, στον αντικομμουνισμό και στην άρνησή του να στραφεί εμφανώς κατά της βασιλείας (εν ολίγοις στο πλαίσιο της εθνοφροσύνης), αδυνατεί να χαράξει μια μακρόπνοη στρατηγική. Αδυνατεί επομένως, να εκπροσωπήσει το αντιμοναρχικό αίσθημα των μαζών (αν και το αποδέχεται) πιστεύοντας, ότι η λύση των εκλογών θα συνετίσει το βασιλιά, θα εκτονώσει τα λαϊκή οργή και θα ενισχύσει τον Παπανδρέου. Ο Δημήτρης Χαραλάμπης, συμπληρώνει, τους λόγους της αδυναμίας του κατασκευασμένου και μεσοπολεμικού κεντρώου μορφώματος το οποίο έμενε προσκολλημένο στο παρελθόν:

⁶⁷¹ Ελευθερία, 16/2/1966. Το Βήμα καλεί όλους τους πολίτες που πιστεύουν στη δημοκρατία, είτε δεξιούς είτε αριστερούς, να παραστούν στη συγκέντρωση (βλ. Το Βήμα, 16/2/1966).

⁶⁷² Το Βήμα, 17/2/1966.

«Η ΕΚ καλείται να εκπροσωπήσει μια νέα κατάσταση της οποίας την έκφραση είχε κληθεί να αποτρέψει και αδυνατεί να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων, εφόσον το ύψος των περιστάσεων απαιτούσε μια άλλη ποιότητα του κομματικού φαινομένου. Δεν είναι τυχαίο (...) ότι κινητήρια οργανωτική δύναμη των κινητοποιήσεων, διαδηλώσεων κ.λ.π. είναι η ΕΔΑ και η νεολαία του Κέντρου»⁶⁷³.

Τέλος, ο παράγοντας στρατός αποτελεί μια «μαύρη τρύπα» στο πολιτικό γίγνεσθαι. Και με την ιδεολογικοπολιτική συνηγορία του Κέντρου (ας μην ξεχνάμε την υπεράσπιση των πραξικοπηματιών του ΙΔΕΑ από τον Παπανδρέου το 1951) το στράτευμα είχε τεθεί εκτός ελέγχου του πολιτικού συστήματος κι είχε αυτόνομο ρόλο, όπως αποδείχτηκε με το Απριλιανό πραξικόπημα του '67. Η παραδοχή, επίσης, της επικυριαρχίας του Στέμματος στον στρατό (επιφανειακή όπως αποδείχτηκε) ήταν ένα ακόμα διακύβευμα του εκσυγχρονισμού του κράτους, στο οποίο βρέθηκε μπροστά το Κέντρο, αλλά δεν αντιμετώπισε ουσιαστικά.

Στο θέμα του εκδημοκρατισμού η κυβέρνηση ακολούθησε διφορούμενη πολιτική, καθώς από τη μία επανέφερε στην πράξη την εκτόπιση και τη δίωξη με το νόμο 509, ενώ από την άλλη απελευθέρωσε φυλακισμένους όπως ο Χ. Φλωράκης. Τέλος, ο κατηγορούμενος στο πρόσφατο παρελθόν για δολιοφθορά, αντισυνταγματάρχης Γ. Παπαδόπουλος (ο μετέπειτα δικτάτορας) διορίστηκε επικεφαλής της «πολιτικής διαφωτίσεως» του Στρατού (Μάιος 1966), εκδίδοντας και μια διαταγή στην οποία τόνιζε τη χαλάρωση έναντι του κομμουνισμού και την ανάγκη υιοθέτησης δραστικών μέτρων. Η ανομοιογένεια κι αυτής της κεντρικής κυβέρνησης και η εξάρτησή της από την ΕΡΕ και τα Ανάκτορα, δείχνει το ανέφικτο της δημοκρατικής φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος εκείνη την περίοδο⁶⁷⁴.

⁶⁷³ Δημήτρης Χαραλάμπης, Η κρίση του '60 και ο ρόλος του Γεωργίου Παπανδρέου, στο συλλογικό: Πετρίδης, Αναστασιάδης, Γεώργιος Παπανδρέου, 60 χρόνια..., ό.π., σ. 516.

⁶⁷⁴ Ό.π., σ. 236, 244: ο Μητσοτάκης σε συνέντευξή του στο Διαμαντόπουλο, υποστήριξε ότι ήταν σε διαφωνία με τον υπ. Δημόσιας Τάξης Χρ. Αποστολάκο, τον οποίο χαρακτήρισε «έμπορο εθνικοφροσύνης», χωρίς όμως να μπορεί να κάνει πολλά πράγματα, λόγω των Ανακτόρων. Αντιθέτως στις αποφυλακίσεις κομμουνιστών είχε και την υποστήριξη της ΕΡΕ, κάτι το οποίο φαίνεται αντιφατικό.

Κεφάλαιο 3: Συμφωνία ΕΡΕ – ΕΚ και πραξικόπημα

Προς το τέλος του 1966, η κυβέρνηση βρίσκεται σε ασυμφωνία με τον αρχηγό της ΕΡΕ Κανελλόπουλο, ο οποίος δεν επιθυμεί την απλή αναλογική, σ' αντίθεση με το Μητσοτάκη⁶⁷⁵ (επεδίωκε την ανάδειξη του ΦΙΔΗΚ σε ρυθμιστή των μελλοντικών κυβερνήσεων). Ο Στεφανόπουλος και υπουργοί που είναι πιστοί στα Ανάκτορα δέχονται τις αξιώσεις της ΕΡΕ και η Ελευθερία, αποκαλύπτει πως υπάρχουν ήδη διαβουλεύσεις μεταξύ ΕΡΕ – ΕΚ, για την ανατροπή της κυβέρνησης⁶⁷⁶.

Ο Παπανδρέου βλέποντας το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκεται και την απειλή μιας δικτατορίας προβαίνει σε μυστικές επαφές με το βασιλιά (ο οποίος αντιμετώπιζε το δίλημμα μια εξωκοινοβουλευτικής λύσης) και τελικά έρχονται σε συμφωνία, η οποία θα γίνει γνωστή στον Κανελλόπουλο, έτσι ώστε να συμμετάσχει κι αυτός στην υλοποίησή της. Στις 18 Δεκεμβρίου υπογράφεται μνημόνιο μεταξύ Κανελλόπουλου και Παπανδρέου, το οποίο ορίζει τα εξής: Να σταματήσει ο Παπανδρέου τις επιθέσεις προς στο Στέμμα και να μη συνεργαστεί μετεκλογικά με την ΕΔΑ, να γίνει νέα κυβέρνηση υπό τον Παρασκευόπουλο, ενώ οι εκλογές θα διεξάγονταν μέχρι το τέλος Μαΐου του 1967 με τη απλή αναλογική⁶⁷⁷. Η συμφωνία, όταν έγινε γνωστή στα δύο κόμματα δημιούργησε αντιδράσεις οι οποίες, όμως, κάμφθηκαν⁶⁷⁸.

Ο Ανδρέας, μέχρι κι εκείνη την στιγμή, φαίνεται να κρατά μια πιο άτεκτη στάση από τον πατέρα του, απέναντι στη Δεξιά και το Στέμμα, χωρίς όμως να προκαλέσει άλλη διάσπαση. Λίγες μέρες πριν γίνει γνωστή η συμφωνία, η κυβέρνηση δηλώνει την πρόθεση να φέρει νομοσχέδιο στη βουλή σχετικά με τροποποιήσεις στον Αστικό Κώδικα και συγκεκριμένα σχετικά με τις οργανώσεις, στοχεύοντας εμφανώς κατά της Νεολαίας Λαμπράκη. Το ζήτημα της διάλυσής τους είχε τεθεί στον Παπανδρέου στο Συμβούλιο του Στέμματος κι είχε φανεί, ότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να γίνει μόνο εάν ψηφιζόταν σχετικός νόμος, αν κι ο Παπανδρέου είχε επιφυλάξεις ως προς την αποτελεσματικότητά του.

⁶⁷⁵ Παπαχελάς, ό.π., σ. 267.

⁶⁷⁶ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 370 – 371.

⁶⁷⁷ Σχετικά με τη πορεία των διαπραγματεύσεων μεταξύ Παπανδρέου – Κωνσταντίνου και Παπανδρέου – Κανελλόπουλου βλ. Λιναρδάτο, ό.π., σ. 376 – 381, Ριζάς, ό.π., σ. 401 και Παπαχελάς, ό.π., σ. 266 – 268.

⁶⁷⁸ Βλ., Ριζάς, ό.π., σ. 403 – 405 και Παπαχελάς, ό.π., σ. 268 – 270. Από την ΕΡΕ ήταν κατά οι Πιτινέλης και Ροδόπουλος, που υποστήριζαν την επιβολή δικτατορίας και από την ΕΚ κατά ήταν ο Ανδρέας μαζί με 40 βουλευτές, η οποίοι έκαναν λόγο για εγκατάλειψη του αγώνα.

Κύκλοι της ΕΚ κάνουν λόγο για τοποθέτηση του κόμματος επί του νομοσχεδίου, όταν αυτό έρθει προς συζήτηση, τηρώντας στάση αναμονής. Από την άλλη ο Ανδρέας επιτίθεται στη Δεξιά και δηλώνει, ότι ο περιορισμός των δημοκρατικών ελευθεριών, τον οποίο επιδιώκει αυτή και η «ψευδοκυβέρνηση» δεν αφορά μόνο τους Λαμπράκηδες αλλά το γενικότερο στόχο περί εγκαθίδρυσης ενός αστυνομικού κράτους, καθιστώντας το νομοσχέδιο ακόμα πιο επικίνδυνο⁶⁷⁹. Τελικώς, στη συνεδρίαση της κοινοβουλευτικής ομάδας (13/12/1966) αποφασίζεται η καταψήφιση του νομοσχεδίου. Η απόφαση της κοινοβουλευτικής ομάδας αιφνιδίασε την κυβέρνηση, η οποία περίμενε να στηρίξει η ΕΚ το νομοσχέδιο, από την στιγμή που ήταν παρεμφερές –όπως υποστηρίζει- με αυτό που είχε καταρτιστεί από τον πρώην υπουργό Δικαιοσύνης Μπακόπουλο το 1965, επί κυβερνήσεως ΕΚ. Η στάση αυτή του Παπανδρέου αποδίδεται στην πίεση του γιού του και στη θέση, ότι οι Λαμπράκηδες ήταν, πλέον, κομματική νεολαία της ΕΔΑ κι άρα δεν μπορούσε να κηρυχθεί παράνομη⁶⁸⁰.

Η διαφορά μεταξύ υιού και πατέρα Παπανδρέου υπήρξε έμμεσα ως προς τις δημόσιες τοποθετήσεις, τουλάχιστον. Ενώ ο αρχηγός του κόμματος τηρούσε ασαφή στάση αρχικά, ο νεαρός Παπανδρέου πήρε την πρωτοβουλία και τάχθηκε εναντίον του σχεδίου, παρακάμπτοντας την ηγεσία. Η απόφαση, όμως, της Κ.Ο. να καταψηφίσει το νομοσχέδιο και η πρόθεσή της να φέρει και πρόταση νόμου, για την κατάργηση των εκτάκτων μέτρων της παρούσας κυβέρνησης, αποτελούν απόρροια της αμφισβήτησης, που είχε εκφράσει ο Παπανδρέου στο Συμβούλιο του Στέμματος, σχετικά με τη διάλυση των Λαμπράκηδων με νόμο. Η de facto σύμπλευση με την ΕΔΑ, η οποία αγωνιζόταν για την προάσπιση του Συντάγματος και η αποδοχή της ενότητας σε επίπεδο βάσης δεν επέτρεπε την στήριξη ενός τέτοιου νόμου.

Η φαινομενική, όμως, σύμπνοια Αριστεράς και ΕΚ δε θα κρατήσει. Ας μην ξεχνάμε, ότι ο Παπανδρέου ξακαθάρισε με κάθε ευκαιρία, ότι συνεργασία δεν πρόκειται να υπάρξει, ενώ η ομοψυχία σε επίπεδο βάσης, θα λυνόταν αυτόματα με την προκήρυξη εκλογών, κάτι το οποίο θα γινόταν από μια υπηρεσιακή κυβέρνηση.

Στις 20 Δεκεμβρίου αίρει την εμπιστοσύνη προς την κυβέρνηση η ΕΡΕ και ο Στεφανόπουλος παραιτείται. Στις 22 ορκίζεται η κυβέρνηση Παρασκευόπουλου κι ο Παπανδρέου δηλώνει πως θα την στηρίξει. Με διάγγελμά του δηλώνει, ότι η κυβέρνηση

⁶⁷⁹ Ελευθερία, 7/12/1966. Ο Παπανδρέου θα αποδοκιμάσει έμμεσα το γιό του και θα τονίσει, ότι η γραμμή του κόμματος αφορά όλα τα στελέχη της, χωρίς να προσδιορίζει ποια είναι αυτή η γραμμή (βλ. Ελευθερία, 8/12/1966).

⁶⁸⁰ Ελευθερία, 14/12/1966, 15/12/1966 και Το Βήμα, 15/12/1966.

αυτή δεν είναι υπηρεσιακή, αλλά «μεταβατική», με μοναδικό σκοπό την ψήφιση νέου εκλογικού νόμου κι όχι τη διεξαγωγή εκλογών. Η μυστική συμφωνία με την ΕΡΕ απομακρύνει την ΕΚ από την ΕΔΑ. Χαρακτηριστικό είναι, ότι σε κύριο άρθρο του Βήματος γίνεται επίθεση στην ΕΔΑ, ως κόμμα που επιδιώκει την χρεοκοπία του κοινοβουλευτισμού, ενώ ως προς την ΕΡΕ, γίνεται λόγος για «κύκλους» μέσα της –κι όχι για όλο το κόμμα- οι οποίοι επιδιώκουν τη δικτατορία, χωρίς παρ' όλα αυτά να πάψει η ΕΚ να θεωρεί ως το βασικό της αντίπαλο την ΕΡΕ⁶⁸¹.

Οι υποστηρικτές της παραιτηθείσας κυβέρνησης Στεφανόπουλου, καταγγέλλουν τώρα, ότι κυβερνά ο βασιλιάς με την στήριξη των Παπανδρέου – Κανελλόπουλου κι προσάπτουν στον Παπανδρέου, ότι με παρόμοιες συμφωνίες που είχε κάνει στο παρελθόν (εκλογικός νόμος του '58 και σιωπηλή αποδοχή της βίας προς την ΕΔΑ το '61) είχε παγιδεύσει την κεντρώα παράταξη⁶⁸². Το ΦΙΔΗΚ θα καταψηφίσει την κυβέρνηση και κατηγορεί την ΕΚ, ότι φέρνει τη Δεξιά στην εξουσία, η οποία ανέτρεψε την προηγούμενη κυβέρνηση, διότι δεν διέλυσε τους Λαμπράκηδες⁶⁸³. Οι ρόλοι έχουν, πλέον, αντιστραφεί, με τους αποστάτες να μένουν εκτός της λύσης για άρση του πολιτικού αδιεξόδου, ενώ επιχειρείται να απομονωθεί και πάλι η ΕΔΑ, ως αντικοινοβουλευτική δύναμη. Η ΕΡΕ παραμένει βασικός παράγοντας της όποιας λύσης για εκλογές κι ας προσπαθεί η ΕΚ να διαψεύσει τη μυστική συμφωνία μεταξύ τους και να παρουσιάσει τις εξελίξεις ως δικαίωση του αγώνα της κι από την άλλη το ΦΙΔΗΚ να αποσιωπά την στήριξη που είχε λάβει από τον Κανελλόπουλο και να κατηγορεί την ΕΚ για νόθευση των στόχων της κεντρώας παράταξης.

Ο Ανδρέας Παπανδρέου δηλώνει δημόσια την αντίθεσή του και καλεί τους βουλευτές, να μην ψηφίσουν τον Παρασκευόπουλο και νομιμοποιήσουν τις πράξεις της Δεξιάς και του βασιλικού πραξικοπήματος και προσάπτει στην ηγεσία αθέτηση της επίσημης θέσης για τη μη συμμαχία με την ΕΡΕ κι ασυνέπεια⁶⁸⁴. Ο Ανδρέας, μπορεί να ήταν αντίθετος σε μια συμφωνία με τη Δεξιά, αλλά δεν ήθελε με τίποτα να έρθει και σε συνεργασία με την ΕΔΑ, καθώς επεδίωκε τη διαμόρφωση ενός κεντροαριστερού αυτόνομου κόμματος. Όσο, όμως, ζούσε ο πατέρας του δε θα μπορούσε να έχει την πλειοψηφία του κόμματος με το μέρος του, γι' αυτό και η παραμονή του σε μια σχεδόν

⁶⁸¹ Το Βήμα, 23/12/1967 και 24/12/1967: Ο Πιπινέλης ήταν κατά της λύσης αυτής ερχόμενος σε αντιπαράθεση με τον Κανελλόπουλο, φανερώνοντας την εσωκομματική κρίση της ΕΡΕ.

⁶⁸² Ελευθερία, 23/12/1967.

⁶⁸³ Ό.π., 24/12/1967.

⁶⁸⁴ Το Βήμα, 28/12/1967.

«εκκαθαρισμένη» (από πολιτικούς αντιπάλους) ΕΚ ήταν απαραίτητη, όντας κι ο φυσικός διάδοχος του πατέρα του⁶⁸⁵.

Η Ελευθερία, που είναι κατά της συμφωνίας, δημοσιεύει την Πρωτοχρονιά τα συμφωνηθέντα των δύο αρχηγών και εμπλέκει, τους εκδότες Λαμπράκη (Βήμα- Νέα) και Βλάχου (Καθημερινή)⁶⁸⁶. Μετά από αυτή την αποκάλυψη πολλοί βουλευτές (40) στην ΕΚ τάσσονται υπέρ του Ανδρέα και δεν παίρνουν μέρος στη συνεδρίαση της Κ.Ο. του κόμματος στις 4/1/1967. Η απόφαση της Κ.Ο. και ο ίδιος ο Γ. Παπανδρέου προειδοποιούν τους διαφωνούντες, ότι αν δε ψηφίσουν τη νέα κυβέρνηση «θέτουν εαυτούς εκτός κόμματος»⁶⁸⁷.

Η ομάδα του Ανδρέα Παπανδρέου τελικά θα υποχωρήσει, καθώς σύμφωνα με εκτίμηση του ίδιου αργότερα, μια συνέχιση της αδιαλλαξίας του θε διασπούσε την ΕΚ και θα άφηνε το κόμμα στον έλεγχο της κεντροδεξιάς πτέρυγας, την οποία καθοδηγούσε - σύμφωνα με τον Ανδρέα- ο εκδότης Λαμπράκης, αποξενώνοντας της κεντροαριστερή τάση⁶⁸⁸.

Ο νέος πρωθυπουργός⁶⁸⁹ στην έναρξη της συζήτησης (9/1/1967) για την παροχή θετικής ψήφου στην κυβέρνηση, θα διευκρινήσει ότι σκοπός της κυβέρνησης είναι η προετοιμασία για διεξαγωγή εκλογών με την απλή αναλογική.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου⁶⁹⁰, εκφράζει την ικανοποίησή του για τη διενέργεια εκλογών, αν και δεν είναι ευχαριστημένος από τη σύνθεση της κυβέρνησης (εκτός του πρωθυπουργού). Τονίζει, ότι η κυβέρνηση δεν πρέπει να προβεί σε καμία κίνηση, που θα δεσμεύσει το νικητή των εκλογών στο μέλλον. Το κυριώτερο σημείο στην ομιλία του ηγέτη της ΕΚ, είναι αυτό που αφορά την Αριστερά. Αφού απορρίπτει και πάλι την πιθανότητα να παρασυρθεί σε ένα Μέτωπο, καθησυχάζοντας ουσιαστικά τις «σκοτεινές δυνάμεις» («και τηρούμεν τον λόγον μας»), διαβεβαιώνει και για τη μη ύπαρξη καθεστωτικού ζητήματος. Τέλος, διαψεύδει ότι ο έλεγχος του στρατού δε θα είναι αποκλειστική αρμοδιότητα της μετεκλογικής κυβέρνησης, αλλά κι ότι θα συνεργαστεί μετεκλογικά με την ΕΡΕ, η οποία ανάγεται στον κύριο πολιτικό αντίπαλο.

⁶⁸⁵ Ελευθερία, 25/12/1967. Η διαφοροποίηση του Ανδρέα Παπανδρέου θα επιφέρει την κριτική του Βήματος, προειδοποιώντας να μην προβεί σε διάσπαση (βλ. Το Βήμα, 29/12/1967).

⁶⁸⁶ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 390 – 391.

⁶⁸⁷ Ό.π., σ. 392.

⁶⁸⁸ Ανδρέας Γ. Παπανδρέου, Η Δημοκρατία στο απόσπασμα, Λιβάνης, Αθήνα, 2006, σ. 303 – 304, 326.

⁶⁸⁹ ΕΠΣΒ, Περίοδος Η, Σύνοδος Δ, Τόμος Α, σ. 243 – 246.

⁶⁹⁰ Ό.π., σ. 246 – 248.

Ο Στεφανόπουλος, ως αρχηγός του ΦΙΔΗΚ, παίρνει το λόγο⁶⁹¹ (10/1) με σκοπό να κρίνει τον τρόπο που δημιουργήθηκε η κυβέρνηση αυτή κι όχι τους σκοπούς της ή τη σύνθεσή της. Επικεντρώνεται, δηλαδή, στη μυστική συμφωνία Παπανδρέου – Κανελλόπουλου, προκαλώντας τις συνεχείς διακοπές από τους βουλευτές της ΕΚ. Ψέγει, όχι τη συμφωνία, αλλά την απόκρυψή της, επιδιώκοντας να στερήσει από τον Παπανδρέου την αδιαλλαξία του ανένδοτου και να προβάλει την συνδιαλλαγή με τα Ανάκτορα. Στη συνέχεια θα κατηγορήσει τον Παπανδρέου για ιδεολογική ασυνέπεια και τον συγκρίνει με το Σοφοκλή Βενιζέλο, ο οποίος κατηγορήθηκε ως προδότης πολλάκις, αλλά ήταν αυτός που «με τον πατριωτισμόν του και την σύνεσίν του εθεμελίωσε την Ένωσιν Κέντρου». Το ΦΙΔΗΚ προσπαθεί να καρπωθεί την πολιτική κληρονομιά του Βενιζέλου, έτσι ώστε να κερδίσει ψήφους από τους συντηρητικούς βενιζελικούς, αλλά και να διεκδικήσει τον τίτλο του αληθινού Κέντρου, τονίζοντας την πολιτική ύφεσης και ηρεμίας που άσκησε η κυβέρνησή του, όπως υποστηρίζει.

Ο Κ. Μητσοτάκης, ο οποίος έχει εκλεγεί κοινοβουλευτικός αντιπρόσωπος και πρόεδρος της επιτροπής εκλογικού αγώνα του ΦΙΔΗΚ, εκφράζει την πεποίθησή του (12/1), ότι το κόμμα του θα είναι το δεύτερο ισχυρό μέσα στην κεντρία παράταξη⁶⁹².

Ο Ηλιού, από την ΕΔΑ, παρατηρεί ότι τα δύο κόμματα που στηρίζουν την κυβέρνηση, δια μέσω των φιλικών εφημερίδων τους φαίνεται να εγκαταλείπουν την ψήφιση της απλής αναλογικής και καλεί την ΕΚ να την στηρίξει⁶⁹³. Διαβάζοντας από τα πρακτικά του «μνημονίου» μεταξύ ΕΡΕ – ΕΚ, που δημοσίευσε η Ελευθερία, επισημαίνει την ανησυχία που εκδήλωσε ο Κανελλόπουλος σε περίπτωση συνεργασίας του Ανδρέα με την ΕΔΑ και την αναγκαιότητα της επέμβασης του στρατού σε μια τέτοια περίπτωση⁶⁹⁴. Τέλος, κατηγορεί την ΕΚ για παραχωρήσεις και υπαναχώρηση⁶⁹⁵.

Από τη μεριά του, ο Ανδρέας Παπανδρέου, θα παραδεχτεί, ότι αντιμετωπίζει μια «κρίση συνειδήσεως», καθώς αναγκάζεται να δώσει ψήφο στην κυβέρνηση

⁶⁹¹ Ό.π., σ. 253 – 256.

⁶⁹² Ό.π., σ. 297 – 307 και Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 275 – 277. Απέρριπτε επίσης τις φήμες για συνεργασία με την ΕΔΑ (Ελευθερία, 19/1/1967), ενώ δεχόταν μετεκλογική συνεργασία με την ΕΚ (Ελευθερία, 25/1/1967).

⁶⁹³ ΕΠΣΒ, ό.π., σ. 258 - 259.

⁶⁹⁴ Ό.π., σ. 259 – 260. Όπως σημειώνει κι ο ίδιος ο Ηλιού, μπορεί η γνησιότητα των πρακτικών να είναι αμφισβητήσιμη, αλλά η ουσία παραμένει αληθινή.

⁶⁹⁵ Ό.π., σ. 262.

Παρασκευόπουλου, αλλά δηλώνει ότι το κάνει για την ενότητα του κόμματος και για να ανατραπεί το «κράτος της δεξιάς»⁶⁹⁶.

Γενικότερα, ο εκφραστής της κεντροαριστερής τάσης εντός της ΕΚ, Ανδρέας Παπανδρέου, είχε ρίξει το βάρος του στη νεολαία του κόμματος (ΕΔΗΝ) και στη δημιουργία «εξωκομματικών δραστηρίων δημοκρατικών οργανώσεων» (σύλλογος «Αλέξανδρος Παπαναστασίου, για τους διαννούμενους και «Δημοκρατικοί Σύνδεσμοι» για νέους επιστήμονες), σχηματίζοντας έτσι έναν πυρήνα υποστήριξης προοδευτικών ανθρώπων, ζημιώνοντας –όπως υποστήριζε ο ίδιος- την ΕΔΑ. Πίστευε, επίσης, ότι η Αριστερά είχε επηρεαστεί από την πολιτική του παρουσία κι είχε διαμορφώσει το πρόγραμμά της σε βαθμό, που ήταν σχεδόν ταυτόσημο με της Κεντροαριστεράς. Παρ' όλα αυτά δεν υπήρχε περίπτωση συνεργασίας των δύο χώρων, διότι θα δινόταν η αφορμή, για επιβολή πραξικοπήματος κι επειδή η ΕΚ (στην οποία παρέμενε η ομάδα του Ανδρέα) δεν είχε την εκλογική και πολιτική ανάγκη για κάτι τέτοιο⁶⁹⁷.

Ο Λεωνίδας Κύρκος εκ μέρους της ΕΔΑ είχε επαφές με τον Ανδρέα Παπανδρέου κι όταν του πρότεινε συνεργασία –ήδη από τον Ιούλιο του '65, όταν ο Ανδρέας τον πληροφόρησε, ότι ο πατέρας του θα συγκρούοταν με το βασιλιά- εκείνος την αρνήθηκε φοβούμενος τις αντιδράσεις⁶⁹⁸.

Στις 12 Ιανουαρίου 1967, παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης η νεά κυβέρνηση. Την καταψηφίζουν το ΦΙΔΗΚ, το ΚΠ και η ΕΔΑ.

Στις 24/2/1967 η εισαγγελία Αθηνών ζητά την άρση της βουλευτικής ασυλίας του Ανδρέα Παπανδρέου και του Παύλου Βαρδινογιάννη, με την κατηγορία της «εσχάτης προδοσίας» για την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ. Η άρση ασυλίας όμως δεν ψηφίζεται κι έτσι δεν προχωρά η πολιτική εξόντωση του νεαρού Παπανδρέου, όπως θα ήθελε το Παλάτι⁶⁹⁹. Ο Κωνσταντίνος ζητούσε στις 29/3, το «πράσινο φως» για πραξικόπημα από τον Αμερικανό πρέσβη Τάλμποτ. Η απάντηση του State Department ήταν γενική και υποστήριζε, ότι ανησυχούσε ως προς την ανάδειξη του Ανδρέα Παπανδρέου σε «μάρτυρα» και της υποστήριξής του από τους Λαμπράκηδες, ενώ άφηνε ουσιαστικά ανοικτό το ενδεχόμενο να

⁶⁹⁶ Ό.π., σ. 320.

⁶⁹⁷ Παπανδρέου, ό.π., σ. 304 – 306.

⁶⁹⁸ Λεωνίδας Κύρκος, Για τον Λ. Από Ι.Μ., Δύο σημειώματα για τις επαφές της ΕΔΑ με την Ένωση Κέντρου τις παραμονές της Δικτατορίας, Αρχαιοτάξιο, ΑΣΚΙ, Τεύχος 3, Μάιος, 2001, σ. 131 – 132.

⁶⁹⁹ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 370.

αποδεχτούν οι ΗΠΑ το πραξικόπημα, αναλόγως της έκβασής του και της αναγκαιότητάς του τη δεδομένη στιγμή⁷⁰⁰.

Στις 29 Μαρτίου στη συνεδρίαση της βουλής για το εκλογικό νομοσχέδιο, η ΕΚ φέρνει πρόταση, για παράταση της βουλευτικής ασυλίας και κατά την προεκλογική περίοδο, με σκοπό να μη συλληφθεί, για την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ, ο Ανδρέας. Η ΕΡΕ είναι κατηγορηματικά αντίθετη. Η ΕΔΑ υποστηρίζει το αίτημα της ΕΚ και καταθέτει πρόταση νόμου για αμνήστευση των υποθέσεων ΑΣΠΙΔΑ και Περικλή⁷⁰¹. Έτσι καταρρέει η συμφωνία Παπανδρέου – Κανελλόπουλου και πέφτει η κυβέρνηση Παρασκευόπουλου. Η ΕΚ και η ΕΔΑ θέλουν υπηρεσιακή κυβέρνηση που θα διεξάγει τις εκλογές. Στις 3 Απριλίου παίρνει την εντολή ο Κανελλόπουλος κι ορκίζεται η κυβέρνηση της ΕΡΕ.

Ο Παπανδρέου χαρακτηρίζει ως «νέον πραξικόπημα» την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον αρχηγό της ΕΡΕ και αποδίδει στο βασιλιά το χαρακτηρισμό του «κομματάρχη»⁷⁰². Η ΕΔΑ κάνει λόγο για «5^η αυλική κυβέρνηση» και ζητά υπηρεσιακή, απλή αναλογική και αμνηστία. Το ΦΙΔΗΚ και οι Προοδευτικοί αρνούνται να στηρίξουν την κυβέρνηση⁷⁰³, ενώ ο Μητσοτάκης με τον Κόκα προτείνουν μια κυβέρνηση της ΕΚ με την στήριξη του ΦΙΔΗΚ⁷⁰⁴. Ο αρχηγός της ΕΚ προειδοποιεί ότι «εις την εκτροπήν ο Ελληνικός λαός θα απαντήσει με επανάστασιν»⁷⁰⁵, ενώ απορρίπτει την οικουμενική, καθώς υπάρχουν μεγάλες αντιθέσεις μεταξύ των κομμάτων⁷⁰⁶. Καθεστωτικό ζήτημα μπορεί να μη τίθεται από την ηγεσία της ΕΚ, αλλά αιωρείται η απειλή, ότι αν δε γίνουν οι εκλογές, με τους όρους που είχαν συμφωνηθεί κάτι τέτοιο μπορεί και να τεθεί⁷⁰⁷. Η Ελευθερία κατηγορεί την ΕΚ και το «Συγκρότημα Λαμπράκη», ότι αποδέχονται την κυβέρνηση Κανελλόπουλου, όντας σίγουροι ότι θα γίνουν εκλογές και θα τις κερδίσουν, παραβλέποντας τους «σκληρούς» μέσα στην

⁷⁰⁰ Παπαχελάς, ό.π., σ. 296 – 297.

⁷⁰¹ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 418.

⁷⁰² Το Βήμα, 4/4/1967.

⁷⁰³ Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 421 – 422. Ο Μητσοτάκης θα πεί αργότερα σε συνέντευξή του μετά τη Μεταπολίτευση, ότι οι Ηλίου και Μπριλλάκης από την ΕΔΑ του πρότειναν να στηρίξει τον Κανελλόπουλο, για να μην πέσει και δοθεί η ευκαιρία για επιβολή δικτατορίας κι εκείνος τους απάντησε ότι θα δεχόταν, μόνο εάν απείχε η ΕΔΑ από την ψηφοφορία, δηλώνοντας έτσι την έμμεση στήριξή της (βλ. Μαρτυρίες Μητσοτάκη – Ηλιού στο Διαμαντόπουλο, ό.π., σ. 286 – 288).

⁷⁰⁴ Ελευθερία, 31/3/1967.

⁷⁰⁵ Το Βήμα, 31/3/1967: Ο Παπανδρέου επαναλαμβάνει, ότι αν τηρηθεί το χρονοδιάγραμμα των εκλογών με υπηρεσιακή κυβέρνηση, δεν πρόκειται να υπάρξει Λαϊκό Μέτωπο και καθεστωτικό ζήτημα, επικαλούμενος την «επανάσταση», ως έσχατη λύση και χωρίς να γίνεται συγκεκριμένος. Το Βήμα θα προσδιορίσει την «επανάσταση», κάνοντας λόγο για απεργίες, διαδηλώσεις και «στάσεις» των κοινωνικών ομάδων με σκοπό να παραλύσει το κράτος.

⁷⁰⁶ Διαμαντόπουλος, ό.π., σ. 423.

⁷⁰⁷ Βλ. Το κύριο άρθρο του Βήματος και την προειδοποίηση του Ανδρέα Παπανδρέου, Το Βήμα, 4/4/1967 και την εισήγηση του Γ. Παπανδρέου στην Κ.Ο. της ΕΚ, υποστηρίζοντας την «επανάσταση» σε περίπτωση «βασιλικής δικτατορίας», Το Βήμα, 7/4/1967.

ΕΡΕ, την στάση του βασιλιά⁷⁰⁸, ενώ το ΦΙΔΗΚ προτείνει τη σύσταση οικουμενικής⁷⁰⁹. Γενικότερα, το μικρό κεντρώο κόμμα εμφανίζεται εξαιρετικά ανήσυχο, προειδοποιώντας για τον άμεσο κίνδυνο δικτατορίας, προσπαθώντας παράλληλα να αναδειχθεί σε αντιδεξιό πόλο, στηλιτεύοντας την στάση της ΕΚ (που εξυπηρετεί την ΕΡΕ και το βασιλιά) και προβάλλοντας κυρίως τη μετριοπάθεια και την αποφυγή της πόλωσης⁷¹⁰.

Στις 14 Απριλίου διαλύεται η βουλή και προκηρύσσονται εκλογές για τις 28 Μαΐου. Η νίκη και η αυτοδυναμία θεωρούνται βέβαιες στην ΕΚ, ενώ η στάση απέναντι στην ΕΔΑ είναι υποτονική, καθώς το συντηρητικό μέρος του δημόσιου λόγου, αφορά την στάση του βασιλιά, της βίας και της ανάγκης απομάκρυνσης της κυβέρνησης Κανελλόπουλου⁷¹¹. Το αντιμοναρχικό κλίμα ήταν τόσο μεγάλο, που η διεξαγωγή των εκλογών, αποκτούσε εκ των πραγμάτων δημοψηφισματικό χαρακτήρα κι έθετε τον βασιλιά υπό την κρίση του λαού, όπως υποστήριζε σε άρθρο του, ο Σ. Παπαπολίτης⁷¹². Την αμφιβολία του σχετικά με το αν θα επιτραπεί να γίνουν τελικά εκλογές, δε συμμερίζεται ο Ανδρέας, ο οποίος υποστήριξε, ότι το μέλλον της μοναρχίας θα κριθεί από τον τρόπο διεξαγωγής των εκλογών, δείχνοντας να τον απασχολεί μια ενδεχόμενη επανάληψη του '61⁷¹³.

Οι ένοπλες δυνάμεις, ο βασιλιάς, η ΕΡΕ και οι Αμερικανοί έβλεπαν, ότι από την κάλπη θα αναδειχθεί κυρίαρχη και πάλι η ΕΚ, με πρωταγωνιστές τους Παπανδρέου. Ιδιαίτερα η προοπτική της ανέλιξης του Ανδρέα στην αρχηγία της ΕΚ με έντονο λαϊκό έρεισμα, προκαλούσε πονοκέφαλο στα κέντρα εξουσίας που αναφέραμε παραπάνω, που σκοπό είχαν τη μη διεξαγωγή εκλογών σε σύντομο τουλάχιστον διάστημα και την επιβολή δικτατορίας⁷¹⁴. Πάντως, όλοι σχεδόν πίστευαν, ότι αν επιβαλόταν δικτατορία, θα γινόταν από τους στρατηγούς κατόπιν εντολής του βασιλιά. Ο Κωνσταντίνος, όμως, δίσταζε. Ο αιφνιδιασμός του πολιτικού κόσμου ήταν εμφανής, καθώς δεν περίμενε το πραξικόπημα από την ομάδα των συνταγματαρχών, αλλά από τους στρατηγούς και το βασιλιά, ενώ όταν εκδηλώθηκε η δικτατορία, οι οποίες προεργασίες ή πληροφορίες των κομμάτων, για ένα τέτοιο ενδεχόμενο αποδείκνυαν αναποτελεσματικές⁷¹⁵.

⁷⁰⁸ Ελευθερία, 5/4/1967.

⁷⁰⁹ Ό.π., 11/4/1967.

⁷¹⁰ Ό.π., 16/4/1967.

⁷¹¹ Το Βήμα, 16/4/1967: Το κύριο άρθρο της εφημερίδας στο οποίο αξιολογούνται τα υπόλοιπα κόμματα, η ΕΔΑ θα χαρακτηριστεί, ως κόμμα το οποίο ανεξαρτήτως των θέσεών του, «έχει ουσιαστικά ξεπερασθή από τα πράγματα».

⁷¹² Το Βήμα, 18/4/1967.

⁷¹³ Ό.π., 21/4/1967.

⁷¹⁴ Ριζάς, ό.π., σ., 415, 418.

⁷¹⁵ Ό.π., σ. 424.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο συνεχής αγώνας του Κέντρου για πολιτική αυτονομία από τη Δεξιά και εκλογική ενίσχυση εις βάρος της Αριστεράς, εντοπίζεται μέσα σ' όλη την προδικτατορική περίοδο. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι κεντρώα κόμματα δε θα έρθουν πιο κόντα στη Δεξιά ή πιο κοντά στην Αριστερά, για να επιβιώσουν πολιτικά και να έχουν καλύτερες προοπτικές, ώστε να φτάσουν στην εξουσία. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει την ενότητα των κεντρώων σχηματισμών σ' ένα φορέα με ομοιογένεια και κοινό πρόγραμμα. Αυτό θα το πετύχει -εκτός της ομοιογένειας- η κεντρώα παράταξη τελευταία και μετά από επέμβαση του αμερικανικού παράγοντα. Οι ηγετικές προσωπικότητες του χώρου, έχουν διαφορετικές αντιλήψεις, ως προς την στρατηγική που πρέπει να ακολουθήσει το Κέντρο, ενώ διεξάγεται και μια κούρσα για το ποιος θα ηγηθεί μιας προσπάθειας για ενοποίηση (κυρίως μεταξύ Βενιζέλου και Παπανδρέου).

Η πρώτη διετία μετά τον Εμφύλιο βρίσκει το Κέντρο στην εξουσία. Αν και το ένα κομμάτι του συνεχίζει τη νοοτροπία των προηγούμενων χρόνων με τα έκτακτα μέτρα και την εμφυλιοπολεμική ρητορική, το άλλο (ΕΠΕΚ) προσπαθεί να ξεπεράσει αυτό το πλαίσιο και να εκπροσωπήσει τους ΕΑΜίτες ψηφοφόρους. Η συγκυβέρνηση δύο αντιθετικών συνιστωσών του Κέντρου και η γρήγορη αλλαγή στην στάση των ΗΠΑ υπέρ αυταρχικότερων λύσεων, αποτρέπει την ΕΠΕΚ από το να υλοποιήσει το πρόγραμμά της. Ακόμα και οι Βενιζέλος και Παπανδρέου που είναι συντηρητικότεροι δε θα έχουν την εμπιστοσύνη των Αμερικανών, που θα ποντάρουν σε μια νέα πολιτική προσωπικότητα με αίγλη κατά τον Εμφύλιο, τον στρατάρχη Παπάγο.

Η δημιουργία της ΕΔΑ θα δημιουργήσει ένα παραπάνω εκλογικό πρόβλημα στον Πλαστήρα, ο οποίος εκτός από την ανανεωμένη Δεξιά του Παπάγου, έχει να αντιμετωπίσει και μια ενδεχόμενη διαρροή ψήφων προς τα αριστερά. Αυτό τον κάνει να συντηρητικοποιηθεί και να έρθει πιο κοντά στο ΚΦ ακόμα κι αν το χαρακτηρίζει ως δεξιό. Κι από τη μεριά του ο Βενιζέλος θα κάνει άνοιγμα προς την ΕΠΕΚ και θα αναγνωρίσει την αναγκαιότητα για εσωτερική ειρήνευση. Η ανασύσταση της Δεξιάς και της Αριστεράς θα αναγκάσει τα δύο κεντρώα κόμματα να συνεργαστούν στην κυβέρνηση και να αντιμετωπίσουν ένα ανανεωμένο - κομματικά - δίπολο Δεξιάς – κομμουνισμού στις εκλογές του '51.

Μετά τις εκλογές, οι δύο κεντρώοι αρχηγοί (ο Παπανδρέου δεν έχει καταφέρει να εκλεγεί) παρουσιάζονται θετικοί να συγκυβερνήσουν με τον Παπάγο, για να τον φθείρουν ίσως πολιτικά αλλά κι αποδεχόμενοι τη δύναμή του, αποδεικνύοντας ότι ο διαχωρισμός μεταξύ Κέντρου και Δεξιάς είναι εντός της εθνικοφροσύνης κι άρα όχι αξεπέραστος. Παρ' όλα αυτά η άρνηση του Παπάγου φέρνει την αναμενόμενη κυβερνητική συνεργασία ΚΦ – ΕΠΕΚ. Η διακυβέρνηση αυτή σημαδεύεται από αυταρχικά μέτρα εναντίον της Αριστεράς και ελάχιστα για την ειρήνευση. Η ψήφιση συντηρητικού Συντάγματος, η αμνήστευση των πραξικοπηματιών του ΙΔΕΑ, η εκτέλεση του Μπελογιάννη και των συντρόφων του, το κλείσιμο των εντύπων της Αριστεράς, η διάλυση της ΕΔΝΕ και η απειλή διάλυσης της ΕΔΑ, η οποία συνδέεται κι επίσημα με το ΚΚΕ, παρουσίασαν την κυβέρνηση ως πρόθυμη να ικανοποιήσει τις ΗΠΑ και τη δεξιά αντιπολίτευση προκειμένου να παραμείνει στην εξουσία. Η ενότητα του σχήματος είναι ύψιστη προτεραιότητα, επεκτείνοντας όσο χρειάζεται τα μέτρα ειρήνευσης για να μη διασπαστεί η ΕΠΕΚ και σταματήσει να έχει λόγο ύπαρξης.

Το Κέντρο πριν την προκήρυξη εκλογών αλλά και κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου το 1952, θα ακολουθήσει την τακτική του μαστίγιου με το καρότο προς τους αριστερούς. Συγκεκριμένα, ο Πλαστήρας θα πει ότι αν κυβερνήσει ξανά θα νομιμοποιήσει το ΚΚΕ για να αποδείξει την αποδυνάμωση του κομμουνισμού επί των ημερών του, επιδιώκοντας τις ψήφους της Αριστεράς, ενώ ο Βενιζέλος αποκαλύπτει ότι δεν έχει αποσυρθεί το ενδεχόμενο διάλυσης της ΕΔΑ κλείνοντας το μάτι προς τα δεξιά. Τα χαρακτηριστικά του προεκλογικού αγώνα του '51 παρουσιάζονται και το '52 με μεγαλύτερη ορμή. Το ΚΦ συνεργάζεται εκλογικά με την ΕΠΕΚ για να ανταπεξέλθουν στο ρεύμα του Παπάγου και στην προσδοκία των ΗΠΑ για ένα νέο δικομματισμό. Οι ψήφοι της ΕΔΑ είναι απαραίτητοι για το Κέντρο το οποίο επιδιώκει την αφομοίωσή τους και την εξαφάνιση της ΕΔΑ χωρίς να χρειαστεί να συνεργαστεί μαζί της. Η Δεξιά κρίνει την Ένωση (ΚΦ – ΕΠΕΚ) ως ευάλωτη στον κομμουνισμό. Από την άλλη το Κέντρο προσπαθεί να σπάσει το δίπολο ΕΣ – κομμουνισμού που συνεχίζει ο Παπάγος κι έχει απήχηση και σε συντηρητικούς κεντρώους.

Η διαχείριση της κληρονομιάς του ΕΑΜ αποδεικνύεται ακανθώδες ζήτημα για την Ένωση, η οποία θέλει τους ΕΑΜίτες (οι οποίοι προέρχονταν κι από το βενιζελικό χώρο) αλλά αποφαινεται ότι το ΕΑΜ ήταν προδοτικό, λόγω των ένοπλων συγκρούσεων της δεκαετίας του '40 κι εξαιτίας της οικειοποίησής του από την ΕΔΑ και του ηγετικού ρόλου του ΚΚΕ. Η παρουσίαση της ψήφου προς την ΕΔΑ ως χαμένης και των δύο «άκρων» ως αλληλοβοηθούμενων αποτυγχάνει. Ο πρώιμος διμέτωπος του Κέντρου δεν πετυχαίνει και ο δικομματισμός μέσω ενός τριπολικού συστήματος (φασισμός – Κέντρο – κομμουνισμός)

δεν πραγματοποιείται. Η αντιμετώπιση του Κέντρου προς την ΕΔΑ αποτελείται από δύο συνιστώσες. Η μία είναι αυτή του μέγα κομμουνιστικού κινδύνου κι εθνικού εχθρού, ενώ η άλλη είναι η υπονόμεισή της ως μια περιθωριακή οντότητα κι η αποδοχή της εκλογικής της δύναμης ως απαραίτητης για το δημοκρατικό στρατόπεδο, χωρίς να γίνεται λόγος για κομμουνιστικές ψήφους. Πάντως ο μεγάλος αντίπαλος, ο ΕΣ του Παπάγου, καταφέρνει να συνασπίσει προσωρινά το Κέντρο, το οποίο θα προβεί και σε ένα άνοιγμα προς τα αριστερά (π.χ. συνεργασία με το σοσιαλιστικό ΣΚΕΛΔ), αλλά και προς τα δεξιά (Λαϊκό Κόμμα). Η τακτική του Κέντρου προς την ΕΔΑ χαρακτηρίζεται από δυϊσμό κι αυτό εξηγείται από την εκλογική ανασφάλεια της Ένωσης και της μεγάλης δυναμικής του Παπάγου.

Η κατάρρευση της ΕΠΕΚ σε σύντομο διάστημα με το θάνατο του Πλαστήρα και τη διάσπασή της, ανοίγει μια νέα περίοδο, αυτή της Δεξιάς και δίνει το έναυσμα σε προσωπικότητες όπως ο Βενιζέλος κι ο Καρτάλης να κινηθούν προς την κάλυψη κι εκπροσώπηση του κεντροαριστερού ακροατηρίου. Αντιθέτως ο Παπανδρέου ακολουθεί διαφορετική τακτική, αυτή της μη πόλωσης με το Συναργεμό. Το ΔΚΕΛ στηρίζει μια συνεννόηση με την ΕΔΑ για να πληγεί ο Συναργεμός, ο οποίος είναι ο πρωταρχικός αντίπαλος, εκμεταλλεζόμενοι τις δημοτικές εκλογές. Η ΕΠΕΚ κι ο Βενιζέλος καταλαβαίνουν ότι η συγκυρία επιβάλλει μια ευρύτερη συνεννόηση χωρίς, όμως, ανταλλάγματα προς την Αριστερά και χωρίς να εκτείθενται οι ίδιοι ως συνοδοιπόροι. Ο Παπανδρέου τους χαρακτηρίζει ως συνοδοιπόρους ευελπιστώντας στην αντιπροσώπευση ενός «εθνικού» Κέντρου από τον ίδιο. Καμιά προσπάθεια διμέτρωτου δε μπορεί να θεωρηθεί ότι συντελείται σ' αυτήν την περίοδο, καθώς το ζήτημα είναι να δημιουργηθεί ένα αντισυναργεμικό μέτωπο, παρ' όλη την επιφυλακτικότητα του Βενιζέλου και της ΕΠΕΚ ως προς την παρουσία της ΕΔΑ σ' αυτό. Η ενότητα του Κέντρου περνά από δύο διαφορετικές διαδρομές: είτε από την «εθνική» αντιπολίτευση του Παπανδρέου, είτε από το αντισυναργεμικό μέτωπο με την εναλλαγή της ηγεσίας στο ΚΦ κι ενός προοδευτικότερου προγράμματος.

Το ρήγμα στην αντιπολίτευση θα επισημοποιηθεί κι από τη συζήτηση για τα μέτρα ασφαλείας του '55. Εκεί ο Παπανδρέου θα προτείνει μόνο την εκτόπιση με δικαστική απόφαση και τον περιορισμό των φακέλων για τους μη κομμουνιστές και νομιμόφρονες πολίτες. Ο Βενιζέλος και το ΔΚΕΛ θα υποστηρίξουν και την πλήρη κατάργηση των πιστοποιητικών μαζί με τη λήθη κάνοντας άνοιγμα προς τα αριστερά. Πάντως όλοι, και ο Παπανδρέου, αναφέρονται και πάλι στο ΕΑΜ ξεχωρίζοντάς το από το ΚΚΕ, η οποία είναι και η πάγια τακτική διαχείρισης του παρελθόντος και προσεταιρισμού των ευρύτερων

δημοκρατικών μαζών. Το ΕΑΜ απασχολεί τους πολιτικούς της περιόδου, καθώς η κληρονομιά του και η επιρροή του παραμένει κι αυτό φαίνεται κι από την επιρροή που είχε η ΕΠΕΚ, αλλά κι από τη δημιουργία της ΕΔΑ κι ύστερα. Το ΕΑΜ - ως οργάνωση ελεγχόμενη από το ΚΚΕ- χαρακτηρίζεται ως προδοτικό, αλλά αναγνωρίζεται η αντιστασιακή του διάσταση μέσα από τον πατριωτισμό των μελών του. Το θέμα της επίσημης αναγνώρισης του ΕΑΜ και του τερματισμού των εκτάκτων μέτρων αποτελεί και το αναγκαίο εργαλείο για να προσεταιριστεί το Κέντρο τους ΕΑΜίτες ψηφοφόρους.

Η προτίμηση του βασιλιά και τον Αμερικανών στο πρόσωπο του Καραμανλή, ως προς τη διαδοχή του Παπάγου και την υιοθέτηση ενός εκλογικού που ευνοούσε και πάλι τη Δεξιά, διέψευσε τις όποιες ελπίδες υπήρχαν στους Βενιζέλο και Παπανδρέου για διεκδίκηση της εξουσίας. Η συνεργασία, όμως, της Κεντροαριστεράς με την ΕΔΑ και η δημιουργία της ΕΚΑ, βρίσκει οπαδούς κι εντός του ΔΚ. Η διαμόρφωση, λοιπόν, ενός τριπολικού συστήματος, με δυσμενείς όρους για το ΔΚ (αφού του έλλειπε το κομμάτι της κεντροαριστεράς), μπορούσε να το απομονώσει και να χάσει και τη δεύτερη θέση στις εκλογές. Γι' αυτό κι οδηγήθηκε στη συμμετοχή στη Δημοκρατική Ένωση. Η ΔΕ αν και παρουσιαζόταν ως ελεγχόμενη από το Κέντρο, με την αρχηγία του Παπανδρέου, τον περιορισμό της ΕΔΑ και ένα πρόγραμμα φιλελεύθερο, αλλά με «κόκκινες γραμμές» σχετικά με θέματα όπως η γενική αμνηστία κι ο εξωτερικός προσανατολισμός, εντούτοις φαίνεται ότι το ΔΚ ακολουθούσε τις εξελίξεις, για να μην παραμεριστεί από αυτές. Ο Βενιζέλος αν κι είχε ξεκινήσει μ' ένα ριζοσπαστικό, για τη μέχρι τότε πορεία του πρόγραμμα, δεν καταφέρνει να ενοποιήσει το Κέντρο υπό την αρχηγία του και κατευθύνεται προς συντηρητικότερες λύσεις κι αυτοαπομονώνεται. Το 1956 υπήρξε μια μετάβαση από την παπαγική ηγεσία στην καραμανλική και στη συνέχιση της δεξιάς κυριαρχίας. Η αντιπολίτευση παρά τις διαφορές της συνασπίζεται προσωρινά, για να αντέξει μέσα σ' αυτήν τη μετάβαση. Τα μικρά κόμματα του Κέντρου επιζητούν τη συνεργασία με την ΕΔΑ, ενώ το συντηρητικό ΔΚ αναγκάζεται να τη δεχτεί για να μετριάσει την επιρροή της και να κερδίσει τις εκλογές.

Το Κέντρο μετά το συνασπισμό του '56 προσπαθεί να οργανωθεί σ' ένα κόμμα, χωρίς αποτέλεσμα. Τελικά το ΚΦ και η ΦΔΕ ενώνονται επιδιώκοντας να συσπειρώσουν γύρω τους τα μικρότερα κόμματα. Η συζήτηση για τα μέτρα ασφαλείας επιβεβαιώνει τη συντηρητική γραμμή του Παπανδρέου, ο οποίος δέχεται μόνο τον περιορισμό των πιστοποιητικών, ενώ υπερασπίζεται την παραμονή του ΚΚΕ στην παρανομία, όχι μόνο για λόγους ιστορικούς, αλλά και πολιτικούς (αφού επιδιώκει την ανατροπή της δημοκρατίας).

Στην ίδια κατεύθυνση είναι κι η ΕΠΕΚ, ενώ το ΔΚΕΛ παρ' όλο που δέχεται τα πιστοποιητικά, τους φακέλους και την εκτόπιση σ' ένα περιορισμένο βαθμό, προτείνει την αμνηστία και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ. Οι θέσεις του αυτές, όμως, είναι αντιφατικές καθώς δεν μπορεί να υπάρξει νομιμοποίηση του ΚΚΕ και ταυτόχρονα έκτακτα μέτρα ελέγχου των φρονημάτων.

Οι εκλογές του '58 γίνονται μετά από συνεννόηση της ΕΡΕ με το ΚΦ για ένα εκλογικό σύστημα που θα συμφέρει και τους δύο. Το ΚΦ επιδιώκει να πάρει τη δεύτερη θέση και να πιέσει τα μικρότερα κόμματα να ενωθούν σ' αυτό, απομονώνοντας την ΕΔΑ και θέλοντας να αποφύγει ένα νέο '56. Μάλιστα, η αυτόνομη κάθοδος της Αριστεράς ερμηνεύεται, λανθασμένα, ως μια αποτυχία του κομμουνισμού, καθώς δεν πραγματοποίησε Λαϊκό Μέτωπο. Το ΚΦ μέσα από ένα διμέτωπο απέναντι σε ΕΡΕ κι ΕΔΑ πιστεύει ότι θα προσελκύσει το κεντροαριστερό ακροατήριο, εξυμνώντας για πρώτη φορά και τον Πλαστήρα. Η επίθεση προς την ΕΔΑ, έχει ως περιεχόμενο τα εθνικά θέματα, παρουσιάζοντάς την ως ξενοκίνητη κι άρα επικίνδυνη – προδοτική. Το αποτέλεσμα των εκλογών, αξιολογείται ως εθνικά καταστροφικό κι ως μια στείρα αντίδραση (ψήφος διαμαρτυρίας) του εκλογικού σώματος που επέλεξε την ΕΔΑ, αλλά κι ως μια αποτυχία της ΕΡΕ να περιορίσει τον κομμουνισμό.

Το αποτέλεσμα των εκλογών κι η εκτόξευση της ΕΔΑ αποδείχτηκε καταστροφή για το ΚΦ, που οδηγείται και πάλι στη διάσπαση. Ο Παπανδρέου θα προσεγγίσει την ΕΡΕ για να επιβιώσει πολιτικά, όπως έκανε παλιότερα και με το Συναργεμό, χωρίς όμως να προχωρήσουν οι διαπραγματεύσεις. Από την άλλη ο Βενιζέλος με το ΚΦ θα υποστηρίξει τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, για εκλογικούς μονάχα λόγους, αρνούμενος την αμνηστία κι άρα αυτοϋπονομεύοντας την ίδια του την πρόταση. Το πάθημα του '58 θα ωθήσει τους Αμερικανούς, μαζί και με την προεδρία Κέννεντυ, να ενθαρρύνουν τη δημιουργία ενός ενωμένου Κέντρου με προοδευτικό πρόγραμμα, στερώντας ψήφους από την Αριστερά και προορίζοντάς το για τη θέση της «εθνικής» αντιπολίτευσης. Ο Παπανδρέου θα προτιμηθεί για την αρχηγία και λόγω των κακών επιλογών του Βενιζέλου με το εγχείρημα Γρίβα και του ταξιδιού του στην ΕΣΣΔ, αλλά κι εξαιτίας του σταθερού αντικομμουνισμού του Παπανδρέου και την σκληρή στάση που είχε κρατήσει απέναντι στη Μόσχα.

Η Ένωση Κέντρου θα κατέβει στις εκλογές του '61, επιδιώκοντας να εγκαθιδρύσει ένα τριπολικό κομματικό σύστημα κι ένα δικομματισμό ως προς την εναλλαγή στην εξουσία. Ο διμέτωπος αγώνας θα διεξαχθεί και πάλι εναντίον των «άκρων» τα οποία παρουσιάζονται ως αλληλοβοηθούμενα, καθώς τροφοδοτούν την πόλωση και τη βία, για να πλήξουν το «δημοκρατικό» Κέντρο. Η παρουσίαση της ψήφου στην ΕΔΑ ως επιζήμιας και

χαμένης θυμίζει τη ρητορική του Κέντρου κατά την περίοδο '51 – '52, όταν διεκδικούσε την εξουσία και ήταν συνασπισμένο, αποδεικνύοντας ότι οι ψήφοι της Αριστεράς χρειάζονται για να ηττηθεί η Δεξιά. Η υπόσχεση για αναγνώριση της Αντίστασης, οφείλεται στην ανάγκη αυτή, παρουσιάζοντας μια πιο φιλελεύθερη προσέγγιση της εθνοφροσύνης, συνυπολογίζοντας και την πάροδο μιας δωδεκαετίας από το τέλος του Εμφυλίου.

Η παραμονή της ΕΡΕ στην εξουσία με βίαιες μεθόδους, η εμπέδωση του τρικομματικού συστήματος με την ενοποίηση του Κέντρου κι ο φόβος να μην επικρατήσει και πάλι το δίπολο Δεξιάς – κομμουνισμού, αναγκάζει την ΕΚ να ξεκινήσει τον ανένδοτο αγώνα για τη δημοκρατία και για νέες εκλογές. Η αποστολή του Κέντρου είναι καταρχάς να μειώσει την εκλογική επιρροή της Αριστεράς και να εξασφαλίσει μια υγιή εναλλαγή στην εξουσία μεταξύ ΕΡΕ κι ΕΚ, γι' αυτό και καταγγέλει την κομματικοποίηση του κράτους από την ΕΡΕ. Η Αριστερά βρίσκεται δίπλα στην ΕΚ στον ανένδοτο, ο οποίος διαμορφώνει ένα αντιδεξιό μέτωπο. Αυτό το μέτωπο φαίνεται στη σύμπνοια μεταξύ των μαζών. Η ΕΚ θα απαντήσει στις κατηγορίες της Δεξιάς για συνοδοιπορία, ότι αυτό που πετυχαίνει με τον ανένδοτο είναι να αλώσει τους δύο προνομιακούς χώρους δράσης της Αριστεράς: τη νεολαία και τις λαϊκές διαδηλώσεις. Ο αγώνας για τη δημοκρατία πρέπει να καθοδηγείται από την ΕΚ για να τραβήξει το λαό, ως η μόνη αξιόπιστη λύση, αφήνοντας σε θέση ουραγού την ΕΔΑ, η οποία χαρακτηρίζεται από υποκρισία, καθώς δεν μπορεί να αγωνίζεται για την κοινοβουλευτική δημοκρατία την οποία επιδιώκει ν' ανατρέψει (παραβλέποντας ότι αυτός είναι ο στόχος της ΕΔΑ). Ο στόχος του προσεταιρισμού των μαζών, αλλά και η σύμπλευση κεντρών κι αριστερών σε επίπεδο βάσης, δικαιολογεί την ανοχή για ένα μεγάλο διάστημα των ΕΔΑϊτών σε συγκεντρώσεις της ΕΚ. Ακόμα κι όταν η κεντρώα ηγεσία προσπαθεί να διαχωρίσει τη θέση της από την Αριστερά με πιο emphaticό τρόπο, η κατάσταση δεν αλλάζει. Η αποκοπή των ΕΑΜιτών, μη κομμουνιστών, από την ΕΔΑ δε μπορεί να συμβεί αμέσως κι ειδικά όταν διαμορφώνεται ένα αντιδεξιό μέτωπο.

Οι δύο επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις οι οποίες θα αναδείξουν νικήτρια την ΕΚ θα είναι παρόμοιες ως προς το περιεχόμενο και το ύφος της ρητορικής. Η εκλογική τακτική του '63 φαίνεται να συνεχίζει αυτή του '61 με μεγαλύτερη ένταση, επιδιώκοντας να κόψει τις γέφυρες με την ΕΔΑ, που υπήρχαν κατά τον ανένδοτο. Το νέο στοιχείο είναι ότι το '63 ο κεντρώος Τύπος, όπως και η κομματική ηγεσία ασχολούνται περισσότερο απ' ό,τι πριν με τη δεκαετία του '40 και κυρίως με την Εθνική Αντίσταση, χωρίς να λησμονούν τους Παπανδρέου, Πλαστήρα και Σοφούλη και τον αντικομμουνιστικό τους αγώνα από το '44 κι

ύστερα, ενώ κατηγορούν τον Καραμανλή για απουσία από τα τότε γεγονότα και την ΕΡΕ ως κόμμα που στεγάζει δωσίλογους.

Ο προεκλογικός αγώνας της ΕΚ το '64, θα ολοκληρώσει τη διμέτωπη τακτική στο πεδίο της ερμηνείας του παρελθόντος. Η ΕΚ χρησιμοποιεί τις εικόνες τους Κανελλόπουλου με το Βελουχιώτη, όχι για να αποδώσει την κατηγορία της συνοδοιπορίας, αλλά για να υπερβεί την πόλωση μεταξύ δεξιών και κομμουνιστών, καθώς και τις μετεμφυλιακές διαφορές που ζημίωναν τον ευρύτερο αριστερό και δημοκρατικό κόσμο που είχε ενταχθεί στο ΕΑΜ. Χαρακτηριστικό είναι, ότι πλέον το Κέντρο δεν φοβάται να παραδεκτεί, ότι έχει ΕΑΜίτες στις τάξεις του. Η ΕΔΑ κατηγορείται ότι καπηλεύεται την Αντίσταση κι εξομοίωσε τότε τους κεντρώους – που ήταν αντίθετοι τόσο στους ναζί όσο και στους κομμουνιστές – με τους δωσίλογους. Δίπλα στα Δεκεμβριανά, που είναι η «σημαία» της αντίθεσης του Παπανδρέου προς το ΚΚΕ, έρχεται η συμφωνία του Λιβάνου για να αναδεικτεί σε σύμβολο της συμφωνίας του ΕΑΜ με τον αστικό κόσμο, με την εγγύηση της πρωθυπουργίας του Παπανδρέου και την καταδίκη – ταύτιση της βίας ταγματασφαλιτών (νυν ΕΡΕ) και κομμουνιστών (νυν ΕΔΑ). Μέσα από τις ιστορικές αναδρομές, επιδιώκεται να εκπροσωπηθεί η κληρονομιά όλων των αντιστασιακών οργανώσεων και κυρίως της κυβέρνησης Παπανδρέου κατά την Απελευθέρωση, για να μετριάσει αυτή του ΕΑΜ, αλλά και για να προσελκυθούν οπαδοί του με μια πιθανή αναγνώριση.

Η κυβέρνηση της ΕΚ θα απολύσει αρκετούς πολιτικούς κρατούμενους, αλλά όχι όλους. Η παραμονή του αδικήματος της κατασκοπείας, των πιστοποιητικών, των φακέλων, η άρνηση για νομιμοποίηση του ΚΚΕ, για παροχή αμνηστίας κι επαναπατρισμό, δείχνουν τα όρια της φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος και της εθνικοφροσύνης. Ως προς τη δράση της ΕΔΑ, ο Παπανδρέου είναι πεπεισμένος ότι η παροχή ελευθερίας κινήσεων ως ένα βαθμό, με την πραγματοποίηση της πορείας για την ειρήνη, θα εξασθένιζε αυτόματα την αντίδραση και τη μαχητικότητα των υποστηρικτών της ΕΔΑ. Μάλιστα, πιστεύεται ότι η ΕΔΑ έχει ήδη ηττηθεί από τις εκλογές του '64 με την επαναφορά των ποσοστών της σχεδόν σ' αυτά της πρώιμης μετεμφυλιακής περιόδου. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν επαληθεύεται. Η ΕΔΑ θα προσπαθήσει να πιέσει για περισσότερες ελευθερίες κι αναγνώριση της Αντίστασης. Γι' αυτό κι ο Παπαδρέου θα αρνηθεί την ανοικτή εκδήλωση για την επέτειο του ΕΑΜ φοβούμενος και την αντίδραση της ΕΡΕ και των Αμερικανών. Θα κατηγορήσει την ΕΔΑ για πρόκληση κι επαναφορά της μνήμης, όταν η ίδια επεδίωκε τη λήθη. Η αντίληψη των δύο χώρων ως προς τη λήθη είναι διαφορετική καθώς η ΕΔΑ επιδιώκει τη λήθη της περιόδου '44 – '49, ενώ η ΕΚ την αποσιώπηση της ΕΑΜικής εποποιΐας. Η υπόσχεση της αναγνώρισης της

Αντίστασης το '61, θα γίνει με την αποϊδεολογικοποίησή της και την αναγόρευσή της σε «καθολική», παραβλέποντας το ΕΑΜ, για να μην πιστωθεί ως επίτευγμα της ΕΔΑ κι ηθική νίκη του ΚΚΕ κι αποφεύγοντας τη νομιμοποίηση και την αμνηστία. Η αυτοπροβολή του Παπανδρέου στην επέτειο της Απελευθέρωσης της Αθήνας, δείχνει την προσωποποίηση του διμέτρω στον πρωθυπουργό, ο οποίος υπήρξε επικεφαλής της κυβέρνησης κατά την Απελευθέρωση και κατά τα Δεκεμβριανά.

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής η κεντρία παράταξη θα υποστηρίξει τη θέση της χώρας μέσα στο ΝΑΤΟ, ως απαραίτητη προστασία απέναντι στην ΕΣΣΔ, αλλά και θα πιέσει προς ένα οικονομικό και πολιτιστικό άνοιγμα προς τις σοσιαλιστικές χώρες. Το άνοιγμα αυτό, όμως, δε θα πρέπει να ενέχει πολιτικές δεσμεύσεις προς τον ανατολικό συνασπισμό, κάτι το οποίο θα μπορούσε να εξασθενήσει τους δεσμούς με τη Δύση. Η ΕΔΑ, η οποία θεωρείται το προσωπείο του ΚΚΕ, θα χαρακτηρίζεται όλη την περίοδο ως εντολοδόχος της Μόσχας και ξενοκίνητη δύναμη. Η κεντρία αντίληψη (εξαίρεση αποτελεί ο Καρτάλης) σχετικά με την ΕΣΣΔ, θα είναι ταυτόσημη εν πολλοίς με την αμερικανική, καθώς η εθνικοφροσύνη είχε ταυτιστεί με το δυτικό κόσμο. Η όποια πρόταση για ουδετερότητα της χώρας εκλαμβάνόταν από το σύνολο σχεδόν των κεντρώων ως ένα βήμα πριν από το «παραπέτασμα». Οι θέσεις των κομμάτων για τα εθνικά θέματα, αποτυπώνουν και την στρατηγική που ακολουθείται στο εσωτερικό της χώρας.

Κατά τη διετία 1950 – 1952 η Ελλάδα προσπαθούσε να γίνει δεκτή μέσα στο ΝΑΤΟ, με στόχο την προστασία της από τους βόρειους γείτονες και κατ' επέκταση την ΕΣΣΔ. Το πρόσφατο βίωμα του Εμφυλίου, με την υλική υποστήριξη των όμορων χωρών προς το ΔΣΕ και την παροχή ασύλου των ηττημένων στις Λαϊκές Δημοκρατίες, προκαλούσε ανασφάλεια στην Αθήνα. Η στρατιωτική και πολιτική ηγεσία πίστευε, ότι οι Έλληνες αντάρτες ήταν έτοιμοι να εισβάλουν στη βόρεια Ελλάδα μαζί με δυνάμεις της Αλβανίας και της Βουλγαρίας σε συνεννόηση με την ΕΣΣΔ. Τα προσδοκούμενα οφέλη του ΝΑΤΟ ήταν κυρίως αμυντικά, αλλά κι οικονομικά. Παρ' όλα αυτά αστοί πολιτικοί όπως ο Βενιζέλος ήταν δύσπιστοι ως προς τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από μια τέτοια επιλογή. Ο πόλεμος της Κορέας και η θέληση των Αμερικανών τελικά θα βάλει την Ελλάδα στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο. Η κυβέρνηση Πλαστήρα – Βενιζέλου θα υπερτονίσει τα πιθανά οφέλη, παραμερίζοντας τις υποχρεώσεις και θα παρουσιάσει την ένταξη ως κάτι το αυτονόητο. Με την υπογραφή της συμφωνίας Παπάγου – ΗΠΑ, η ΕΠΕΚ μαζί με το ΔΚΕΛ θα επικρίνουν τη συμφωνία για καταπάτηση της εθνικής κυριαρχίας, ενώ το συντηρητικό ΚΦ επί Παπανδρέου θα κρατήσει ήπια στάση τονίζοντας την ανάγκη της ασφάλειας κι

επιβεβαιώνοντας τη διαφορετική πορεία από τα άλλα κόμματα του Κέντρου εκείνη την περίοδο.

Οι αλλαγές που θα συντελεστούν στη Σοβιετική Ένωση το 1956 και κατ' επέκταση στο ΚΚΕ, θα ερμηνευτούν ως κάτι το σημαντικό όσον αφορά την αποκήρυξη του Στάλιν. Παρ' όλα αυτά οι δυτικοί βλέπουν με μεγάλη καχυποψία τις αλλαγές θεωρώντας ότι αλλάζει η τακτική αλλά όχι ο τελικός στόχος και κρατούν στάση αναμονής. Οι κεντρώοι αρχηγοί δεν θα σταθούν στην ΕΣΣΔ αλλά στις εξελίξεις του Κυπριακού και στην κριτική προς την κυβέρνηση, τηρώντας κι αυτοί στάση αναμονής. Οι εξελίξεις όσον αφορά τον πόλεμο στο Σουέζ και τα γεγονότα της Ουγγαρίας θα σχολιαστούν με παρόμοιο τρόπο όσον αφορά τις μεγάλες δυνάμεις. Συγκεκριμένα, Γαλλία, Βρετανία κι ΕΣΣΔ θα χαρακτηριστούν ως αποικιακές δυνάμεις που επιτίθενται σε λαούς που επιζητούν την ελευθερία τους. Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στα δύο γεγονότα έγκειται στην κατάληξή τους. Το παράδειγμα του Σουέζ ερμηνεύθηκε ως νίκη των δυτικών – ελεύθερων λαών εναντίον μιας άδικης απόφασης κάποιων κυβερνήσεων, ενώ η Ουγγαρία υπενθύμιζε την βαρβαρότητα με την οποία επιβάλλονται οι Σοβιετικοί σε έναν λαό που δεν γεύτηκε την ελευθερία. Ο αντιδυτικισμός στην Ελλάδα λόγω του Κυπριακού είναι οξύς. Το παράδειγμα της Πολωνίας και της Ουγγαρίας χρησιμοποιούνται για να αποτραπούν φωνές που θέλουν την ουδετερότητα της χώρας, η οποία από την στιγμή που χαρακτηρίζεται ως «ουτοπική» αναπόφευκτα θα επέφερε την «τυραννία» της ΕΣΣΔ.

Ο αντιδυτικισμός που είχε δημιουργηθεί εξαιτίας του Κυπριακού, έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο και στο θέμα μιας ενδεχόμενης αποδοχής πυρηνικών βάσεων στη χώρα. Το θέμα των διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό συνδυαζόταν άμεσα με τους πυραύλους. Το Κέντρο ήταν αρνητικό το 1957, στο να δεχτεί η χώρα τους πυραύλους, με το Αγροτικό Κόμμα να προβάλλει τα κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας και το ΔΚΕΛ (επί Αλλαμανή, το οποίο δεχόταν το ΝΑΤΟ τώρα), να επικεντρώνεται στον πυρηνικό κίνδυνο και το οικονομικό κόστος. Το ΚΦ θα τους δέχονταν μόνο αν γινότουσαν καθολικά αποδεκτοί από τα ΝΑΤΟϊκά μέλη κι υπήρχαν ανταλλάγματα στο Κυπριακό. Όπως παρατηρούμε δεν εξετάζεται σχεδόν καθόλου σ' αυτή τη φάση η άμυνα της χώρας απέναντι στην ΕΣΣΔ, αλλά η σχέση της χώρας ως προς το δυτικούς συμμάχους, λόγω του Κυπριακού. Η προεκλογική περίοδος του '58 και οι πρώτες μετεκλογικές τοποθετήσεις θα είναι πάνω σ' αυτό το πλαίσιο, ενώ θα παρουσιαστεί μια προσέγγιση θέσεων μεταξύ Αριστεράς και Κέντρου. Συγκεκριμένα, το ΚΦ θα υποστηρίξει ότι το ΝΑΤΟ είναι, πλέον, το λιγότερο κακό απέναντι σ' αυτό του αντίπαλου συνασπισμού, ενώ η ΕΔΑ δε θα πιέσει για έξοδο της χώρας από το ΝΑΤΟ σ' εκείνη τη φάση

αλλά σε πιο ενεργή εθνική πολιτική. Όλα τα κόμματα του Κέντρου θα υποστηρίξουν την αναθέρμανση των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Σοβιετικής Ένωσης και το άνοιγμα των ελληνικών αγορών, απέρριπταν όμως τις προτάσεις για βαλκανική διάσκεψη κι αποπυρηνικοποίηση, καθώς τα αμυντικά και πολιτικά θέματα ήταν αρμοδιότητας του ΝΑΤΟ και δεν επεδίωκαν μια πιο αυτόνομη πολιτική.

Με την αποχώρηση του Παπανδρέου από τους Φιλελεύθερους, το κόμμα υπό το Βενιζέλο κινήθηκε σε μια πιο αυτόνομη εξωτερική πολιτική, υποστηρίζοντας μια παμβαλκανική συνεννόηση, με σκοπό την ειρήνευση στη χερσόνησο και στη μείωση των εξοπλισμών, ενώ δε συμμαριζόταν ως άμεσο τον κίνδυνο από τη Βουλγαρία και το ενδεχόμενο ενός τοπικού πολέμου. Το ταξίδι του Βενιζέλου στη Σοβιετική Ένωση θα γίνει για να τονιστεί η ανάγκη της ύφεσης και της συνεργασίας των δύο χωρών σε οικονομικό επίπεδο. Η εγκατάλειψη της λενινιστικής αρχής περί ένοπλης πάλης της εργατικής τάξης και του λαού γενικότερα για να κατακτήσει την εξουσία, εκλαμβάνεται από τον αστό πολιτικό, ως η απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει μια αναθέρμανση των σχέσεων ακολουθώντας το διεθνές υφεσιακό κλίμα. Μάλιστα, ο Βενιζέλος προβάλλει το ΚΦ ως το μοναδικό δημοκρατικό και φιλεργατικό κόμμα, επιδιώκοντας να αποκτήσει μια αίγλη στα μάτια του Χρουστσώφ και να μειώσει την στήριξη προς την ΕΔΑ. Σ' αυτό συνηγορεί και η προσπάθειά του να ενοποιήσει το Κέντρο γύρω του και να πλήξει την ΕΡΕ και την ΕΔΑ, που είναι ισχυρότερες εκείνη την περίοδο από το ΚΦ. Αν κι ο Βενιζέλος τόνιζε ότι η επίσκεψή του δεν αμφισβητούσε τη θέση της χώρας στο ΝΑΤΟ, εντούτοις αυτό αξιολογήθηκε αρνητικά από τον Αμερικανό, οι οποίοι ήθελαν την εξομάλυνση των σχέσεων με τους βόρειους γείτονες κι όχι απευθείας με την ΕΣΣΔ. Από την άλλη, ο Παπανδρέου κινείται κοντά στην ΕΡΕ για να επιβιώσει πολιτικά, όπως το 1952 και υιοθετεί μια σκληρή ρητορική προς την ΕΣΣΔ, προκρίνοντας τη λύση των εξοπλισμών από τη διπλωματία, αρνούμενος να υποστηρίξει και την όποια προσέγγιση με τους βαλκάνιους γείτονες.

Η νέα αμερικανική πολιτική στα Βαλκάνια που γίνεται επίσημη από το '60 κι έπειτα, καθορίζει και την κατεύθυνση της Ένωσης Κέντρου όταν γίνει κυβέρνηση. Ο Παπανδρέου, που είναι πλέον αρχηγός του Κέντρου, χαμηλώνει τους τόνους απέναντι στην ΕΣΣΔ, καθώς προσπαθεί να διαφοροποιηθεί από την ΕΡΕ και να φτιάξει ένα διάλογο επικοινωνίας με τη Σοβιετική Ένωση, όταν θα ερχόταν η ΕΚ στην κυβέρνηση. Ο Παπανδρέου προβαίνει σ' ένα διαχωρισμό μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και ΚΚΕ, χωρίς να καταρρίπτει τη μεταξύ τους σύνδεση. Ειδικότερα αναγνωρίζει ότι το πέρασμα των χρόνων και η ανάγκη εμπορικών και πολιτιστικών συναλλαγών έχουν «σπάσει τον πάγο». Δε συμβαίνει το ίδιο, όμως, με το ΚΚΕ.

Η ΕΣΣΔ είναι μια διεθνής δύναμη, με την οποία η Ελλάδα έχει ανάγκη να βρίσκεται σε επαφή για οικονομικούς κυρίως λόγους. Από την άλλη το ΚΚΕ νοείται, ως κατασκοπευτικός μηχανισμός της Μόσχας εναντίον της Ελλάδας. Ο Παπανδρέου πιστεύει, ότι το ΚΚΕ διεξάγει στην Ελλάδα τον ιδεολογικό – πολιτικό σκέλος του Ψυχρού Πολέμου, ενώ το παρελθόν της δεκαετίας του '40, αποτελεί το καθοριστικό στοιχείο για τη μη νομιμοποίησή του. Τέλος, η αλλαγή στη Σοβιετική Ένωση, φαίνεται να εκτιμάται περισσότερο τώρα, καθώς υπάρχει και η πιο «σκληρή» Κίνα απέναντι στη Δύση και παρατηρείται ένα ρήγμα στο κομμουνιστικό στρατόπεδο.

Η ΕΚ όταν έγινε κυβέρνηση εξήγγειλε το «δόγμα» της συμμαχίας με τη Δύση και της φιλίας με την Ανατολή, επιδιώκοντας να προβάλλει μια πιο ενεργή εξωτερική πολιτική. Παρ' όλα αυτά, η κυβέρνηση του Κέντρου ήρθε να συνεχίσει το «άνοιγμα» των προηγούμενων κυβερνήσεων σε χώρες όπως η Βουλγαρία χωρίς, όμως, να πάρει δικές της πρωτοβουλίες. Οι διαπραγματεύσεις με τη Βουλγαρία είχαν ουσιαστικά ξεκινήσει προ πολλού και είχαν φτάσει σε ένα ικανοποιητικό στάδιο λίγο πριν αναλάβει η ΕΚ. Χαρακτηριστικό της συμβατικής εξωτερικής πολιτικής της ΕΚ, αποτελεί η επιδοκιμαστική στάση της ΕΡΕ και η άρνηση του Παπανδρέου να ταξιδέψει στη Βουλγαρία.

Όσον αφορά το Κυπριακό και τη διαχείριση της υποστήριξης της Μόσχας προς την Κύπρο, από την Ελλάδα, τα πράγματα είναι σαφώς δύσκολα. Η ΕΚ είναι πιστή προς το ΝΑΤΟ κι αντιλαμβάνεται, ότι σε περίπτωση πολέμου με την Τουρκία κι αν η ΕΣΣΔ έκανε πράξη την προειδοποίησή της τότε η χώρα θα πολεμούσε εναντίον ενός μέλους του ΝΑΤΟ μαζί με τους Σοβιετικούς, μέσα σ' ένα γενικευμένο πόλεμο. Προσπαθώντας να αποσοβήσει αυτό το ενδεχόμενο, η ελληνική κυβέρνηση προσπαθεί να πείσει τους Αμερικανούς για μια ένωση της Κύπρου με την Έλλαδα, με ευνοϊκούς όρους, για να αποφευχθεί η κομμουνιστική διείσδυση στο νησί και να επιτευχθεί η ΝΑΤΟποίηση του. Ο αντιδυτικισμός στην Ελλάδα και στην Κύπρο σε συνδυασμό με το φιλοσοβιετισμό και της ισχυρής παρουσίας της Αριστεράς, χρησιμοποιείται από τον Παπανδρέου, για να «εκβιάσει» μια ευνοϊκή λύση, χωρίς να κάνει κάτι για να περιορίσει το ρεύμα αυτό. Αν και η Αθήνα ήταν σκεπτική κι αρνητική ως προς την επαφή της Κύπρου με την ΕΣΣΔ, εντούτοις δέχεται την παροχή σοβιετικών όπλων στο νησί για καθαρά αμυντικούς λόγους. Η υποστήριξη εν συνεχεία της θέσης της ομοσπονδιοποίησης και των δύο κοινοτήτων από την ΕΣΣΔ, μπορεί να στερεί από την Ελλάδα την υποστήριξη που θα ήθελε στον ΟΗΕ για το Κυπριακό, αλλά βγάζει κι από τη δύσκολη θέση την Αθήνα, όσον αφορά τη σχέση της ανάμεσα στους δύο συνασπισμούς και τον αντιδυτικισμό μέσα στο λαό. Η ακύρωση παράδοσης των σοβιετικών όπλων και η

ουσιαστική άρνηση του Παπανδρέου να ταξιδέψει στη Μόσχα, επισφραγίζουν τη συντηρητική εξωτερική πολιτική του Κέντρου και την άρνησή του να κάνει ένα διπλωματικό άνοιγμα προς τη Σοβιετική Ένωση, φοβούμενο τις ΗΠΑ και τη Δεξιά, αλλά μη θέλοντας και το ίδιο.

Η περίοδος διακυβέρνησης της ΕΚ θα σημαδευτεί από ενδογενείς αντιθέσεις και αντιπαλότητες, με αποτέλεσμα όταν έρθει σε σύγκρουση ο πρωθυπουργός με το βασιλιά, τα δύο αντίπαλα μέρη μέσα στην παράταξη να έχουν ήδη διαμορφωθεί πάνω σε δύο αντιλήψεις. Το σκεπτικό των αποστατών ήταν, ότι ένας συμβιβασμός επιβάλλεται με το βασιλιά, για να μην προκληθεί πολιτειακή κρίση και για να παραμείνει το Κέντρο στην εξουσία. Το επιχείρημα του Παπανδρέου ήταν, ότι ο βασιλιάς δε σεβόταν τη λαϊκή πλειοψηφία που απολάμβανε ως πρωθυπουργός κι αρνούμενος να συνηγορήσει στην ανάληψη του υπουργείου Άμυνας από τον Παπανδρέου, αμφισβητούσε το κύρος του πρωθυπουργικού αξιώματος και παρέμβενο στο έργο της κυβέρνησης.

Η λαϊκή υποστήριξη από την Αριστερά προς τον Παπανδρέου και τα βίαια επεισόδια στις διαδηλώσεις που ακολούθησαν δημιούργησαν το φόβο στους αποστάτες για το ενδεχόμενο ενός νέου Διχασμού ή Εμφυλίου. Ειδικότερα, το ενδεχόμενο άμεσων εκλογών αποκλειόταν κι από τις τρεις κυβερνήσεις των αποστατών, λόγω του δημοψηφισματικού χαρακτήρα που θα προσέδιδε το αντιμοναρχικό αίσθημα του λαού. Ένας ακόμα λόγος, ήταν η συμπόρευση αριστερών και κεντρώων πολιτών και η ισχυροποίηση της ΕΔΑ μέσω των Λαμπράκηδων. Ο φόβος ενός Λαϊκού Μετώπου και μιας επανάστασης κυριαρχεί στις προγραμματικές δηλώσεις όλων των κυβερνήσεων των αποστατών. Οι αντίπαλοι του Παπανδρέου θέλουν να αποκοπούν οι αριστερές από τις κεντρώες μάζες και να πάψει ο πρώην πρωθυπουργός να δέχεται την υποστήριξη της ΕΔΑ, όπως επίσης και να μην έρθει σε συμφωνία μ' αυτήν πριν ή μετά τις εκλογές όταν αυτές γίνουν. Έτσι, επιχειρείται να πιεστεί ο Παπανδρέου να αποκηρύξει την υποστήριξη της ΕΔΑ και να ελέγξει τους ψηφοφόρους του, αλλά και να διαλυθούν οι Λαμπράκηδες με νόμο.

Ο Παπανδρέου από τη μεριά του δεν δυσκολεύεται στο να επισημάνει ότι συνεργασία με την Αριστερά δεν πρόκειται να υπάρξει, από την στιγμή κιόλας που έχει μεγάλη λαϊκή απήχηση. Μπορεί ο «νέος ανένδοτος» να έχει συσπειρώσει κεντρώους κι αριστερούς, αλλά πιστεύει ότι όταν έρθουν οι εκλογές, θα υπάρξει πόλωση μεταξύ τους κι άρα διαχωρισμός και σε επίπεδο βάσης, υποστηρίζοντας ο καθένας το κόμμα του. Αυτό είναι και το επιχείρημα προς τους αντιπάλους του πιέζοντας για άμεσες εκλογές, ενώ παρουσιάζεται επιφυλακτικός σε μια διάλυση των Λαμπράκηδων με νόμο, καθώς οι νέοι θα

δραστηριοποιούνταν και πάλι εντός της νόμιμης ΕΔΑ. Ένας ακόμη λόγος που δεν υποστηρίζει το εγχείρημα αυτό είναι επειδή αναγνωρίζει την σχέση αριστερών – κεντρών και το αντιμοναρχικό κλίμα και δεν μπορεί να πάει κόντρα σ' αυτό. Παρ' όλα αυτά, πολιτειακό ζήτημα δε θέτει καθώς είναι έξω από το πλαίσιο της εθνοκφοσύνης και της μετεμφυλιακής τάξης πραγμάτων, η οποία αν διασαλευόταν θα ξεσπούσε δικτατορία, από τον Στρατό με εντολή βασιλιά.

Η ΕΚ αν και προσπάθησε να ελέγξει και να καθοδηγήσει τη ριζοσπαστικότητα του λαού και να ηγηθεί ενός αντιδεξιού μετώπου, στην πορεία δεν μπορούσε να εκφράσει το αντιμοναρχικό αίσθημα, παρά μόνο να το αξιοποιήσει για να πιέσει τον Κωνσταντίνο και να τον περιορίσει. Ο Ανδρέας Παπανδρέου από τη μεριά του, αν και παρουσιαζόταν πιο ριζοσπαστικός, εντούτοις προτίμησε να παραμείνει στην ΕΚ και να αναμετρηθεί με την πιο συντηρητική τάση κι όχι να συνεργαστεί με την ΕΔΑ, επιδιώκοντας να διαμορφώσει ένα κεντροαριστερό κόμμα. Η ΕΚ παρουσίασε μια διφορούμενη ρητορική, καθώς με τα πέντε σημεία της ΕΔΑ, προσπάθησε να παρουσιάσει τη μετριοπάθεια της Αριστεράς ως αποτέλεσμα της δικής της επιροής, ενώ λίγο πριν τις εκλογές και το πραξικόπημα, προειδοποιούσε με «επανάσταση» το βασιλιά, αν δε γίνονταν οι εκλογές με τους όρους της. Φυσικά η υπερεπαναστατικότητα της «ακουμπούσε» στο σπάσιμο της συμφωνίας ΕΚ – ΕΡΕ και την ανάληψη της κυβερνητικής ευθύνης για εκλογές από τον Κανελλόπουλο. Η ΕΔΑ πριν από τη συμφωνία και με την πρόταση των πέντε σημείων προβαλλόταν από το Βήμα ως νομιμόφρον κόμμα, αποκλείοντας όμως τη συνεργασία μαζί της. Μετά τη συμφωνία ΕΚ – ΕΡΕ, η ΕΔΑ παρουσιαζόταν και πάλι ως αντικοινοβουλευτική δύναμη. Λίγο πριν τις εκλογές, μάλιστα, η Αριστερά αντιμετωπιζόταν ως περιθωριακή δύναμη.

Η πόλωση και ο κομματικός ανταγωνισμός, οδηγούσε την ΕΚ στο να διαμορφώνει την εικόνα της ΕΔΑ, όπως την εξυπηρετούσε κάθε φορά και συγκεκριμένα όταν βρισκόταν πιο κοντά σ' αυτήν να την προβάλλει ως κόμμα με θέσεις υπέρ του κοινοβουλευτισμού και της βασιλευομένης δημοκρατίας, ενώ όταν ήρθε σε συμφωνία με τη Δεξιά να την κατηγορήσει για αντικοινοβουλευτισμό.

Από τη μεριά τους οι αποστάτες προσπαθούν από την πρώτη στιγμή να διαχειριστούν την στήριξη που τους παρέχει η Δεξιά. Εκτός του ότι προβάλλουν σαν εθνική ανάγκη τη συνεργασία αυτή για την προάσπιση της εσωτερικής ομαλότητας και του πολιτεύματος ανατρέχουν και στο παρελθόν. Ειδικότερα επιτίθενται προσωπικά εναντίον του Παπανδρέου και τον κατηγορούν για συνδιαλλαγή με τον Καραμανλή λίγο πριν δημιουργηθεί η ΕΚ και για την σιωπηλή υποστήριξή του στο σχέδιο Περικλής το '61.

Παράλληλα προβάλλουν το Σοφοκλή Βενιζέλο ως γνήσιο εκφραστή του Κέντρου, επιδιώκοντας να εμφανίσουν το κόμμα τους ως το αντιπροσωπευτικότερο του κεντρικού χώρου. Επίσης, κατηγορούν τον πρώην πρωθυπουργό για τη μη εκπλήρωση του διμέτρωπου, καθώς από τη μία επηρεάζεται από την πολωτική τακτική του γιού του και της ΕΔΑ κι από την άλλη εμφανίζεται ως αντικομμουνιστής. Η Ελευθερία καλλιεργεί, μάλιστα, ένα κλίμα τρόμου, κάνοντας λόγο για συνεργασία κομμουνιστών και Παπανδρέου για την πραγματοποίηση νέων Δεκεμβριανών ή και Εμφυλίου, ενώ δημιουργεί μια εικόνα ενός παρακράτους της Αριστεράς και της ΕΚ. Το πρόγραμμα του ΦΙΔΗΚ είναι ταυτόσημο με εκείνο της ΕΚ, αποκλείοντας τη συνεργασία με την ΕΔΑ, αλλά ευελπιστώντας να συγκυβερνήσει με την ΕΚ μετεκλογικά. Σ' αντίθεση με την ΕΚ ήταν το μόνο κεντρώο κόμμα που ανησυχούσε αναφορικά με την πόλωση και τον κίνδυνο δικτατορίας και πρότεινε οικουμενική κυβέρνηση λίγο πριν το πραξικόπημα, πιθανόν και για λόγους πολιτικής επιβίωσης.

Εκτός από συμπεράσματα που βγήκαν ανά θεματική κι ανά περίοδο για την δημόσια ρητορική των κομμάτων του Κέντρου ως προς την Αριστερά, προέκυψε ένα το οποίο είναι κοινό σ' όλη την περίοδο. Είναι η ταύτιση του κομμουνισμού με το φασισμό με σκοπό την ανάδειξη του Κέντρου σε δύναμη της «μετριοπάθειας» και της «λογικής». Παρ' όλα αυτά η πλειοψηφία του Κέντρου φάνηκε να είναι συνεργάσιμη πολλές φορές με το ένα «άκρο», δηλαδή τη Δεξιά. Αυτό εξηγείται από την στιγμή που η Δεξιά ήταν κομματικός και κοινοβουλευτικός αντίπαλος κι όχι «εθνικός κίνδυνος» όπως η ΕΔΑ και το ΚΚΕ, παραβλέποντας την προγραμματική αρχή της ΕΔΑ για καλύτερευση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και μόνο κι όχι την ανατροπή της. Συνέφερε, ουσιαστικά, το Κέντρο να εμφανίζεται η ΕΔΑ ως αντικοινοβουλευτικός σχηματισμός και προσωπίο του ΚΚΕ, η οποία ήθελε να παρασύρει τους δημοκρατικούς πολίτες και να εγκαθιδρύσει μια δικτατορία, έστω και μέσω εκλογών, παίρνοντας εντολές από τη Μόσχα και φέρνοντας τη χώρα στο «παραπέτασμα». Το Κέντρο θα ανανδεικνυόταν έτσι σε δημοκρατική κι «εθνική» δύναμη. Από τη μία θα είχε την «ολοκληρωτική» ή και «φασιστική» Δεξιά κι από την άλλη την «ξενοκίνητη» και «προδοτική» Αριστερά. Μπορεί ο διμέτρωπος να μην της εξασφάλισε την απόσταση που θα ήθελε από την ΕΔΑ, αλλά η ενοποίησή του συνέβαλε στο να θεωρηθεί ως μια δύναμη ικανή να διεκδικήσει την εξουσία και να φέρει μια φιλελευθεροποίηση κι οικονομική ανάπτυξη. Το παρελθόν, επίσης, χρησιμοποιήθηκε στο διμέτρωπο αγώνα της ΕΚ πιο έντονα απ' ό,τι πριν. Η Αντίσταση απενοχοποιήθηκε, αλλά όχι και το ΕΑΜ και συγκεκριμένα η ηγεσία του (ΚΚΕ) η οποία ήθελε να καταλάβει την εξουσία με τα όπλα, όπως διατυμπάνιζαν. Το αφήγημα της προδοτικής στάσης του ΚΚΕ παραμένει, αφού είναι

ακόμα παράνομο, αλλά γίνονται φανερά αποδεκτοί οι ΕΑΜίτες μη κομμουνιστές, όπως επιχειρήθηκε και παλιότερα από τον Πλαστήρα. Η ριζοσπαστικοποίηση του λαού, η ισχυροποίηση της ΕΔΑ κι η πάροδος των χρόνων επέβαλε κάτι τέτοιο. Παρ' όλα αυτά, δε γίνεται επίσημα αποδεκτό το ΕΑΜ και κατ'επέκταση η ΕΔΑ, που φέρει την κληρονομιά του γιατί συνδέονται με το ΚΚΕ.

Η θεωρία των δύο «άκρων», λοιπόν, η οποία χρησιμοποιείται και στις μέρες μας στο δημόσιο πολιτικό λόγο, έχει τις ρίζες της στη μετεμφυλιακή ρητορική του Κέντρου, με σκοπό να στιγματιστεί κάθετί το κομμουνιστικό ή ακόμα κι αριστερό. Δεν πρόκειται, όμως, μόνο για τον πολιτικό λόγο, αλλά και για την ανάγνωση της ιστορίας της μεταπολεμικής περιόδου (π.χ. ότι το ΚΚΕ επεδίωξε να κατακτήσει την εξουσία με τους «τρεις γύρους») που είναι ταυτόσημη με αυτήν που εξετάσαμε στην παρούσα εργασία. Αυτό, ίσως, αποτελεί και μια απάντηση στην «αντικειμενικότητα» και στη «φρέσκια ματιά» συγγραφέων που προσπαθούν να ξαναγράψουν την ιστορία του παρελθόντος, με σκοπό να διαμορφώσουν την αντίληψη του αναγνώστη, για την Αριστερά και το ΚΚΕ στο παρόν και στο μέλλον, χωρίς –υποτίθεται- «ιδεολογικές αγκυλώσεις».

ΠΗΓΕΣ

Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος Ν., Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922 – 1974), Όψεις της ελληνικής εμπειρίας, Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.

Αλεξάντερ Τζ., Αλιβιζάτος Ν., Βεργόπουλος Κ., Γουντχάουζ Κ., κ.α., Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940 – 1950, Ένα έθνος σε κρίση, Θεμέλιο, Αθήνα, 2006.

Αναστασάκος Σ., Ο Πλαστήρας και η εποχή του, 1933 – 1953, Τόμος Γ, Επικαιρότητα, Αθήνα, 2009.

Βαληνάκης Γ., Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1949 – 1988, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2003.

Βαλντέν Σ., Ελλάδα και Ανατολικές χώρες 1950 – 1967: Οικονομικές σχέσεις και πολιτική, Τόμος Α, Ίδρυμα μεσογειακών μελετών, Οδυσσέας, Αθήνα.

Βασιλάκης Μ. (επιμέλεια), Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία, Ίδρυμα Κων/νος Κ. Μητσοτάκης, Παπαζήσης, Αθήνα, 2009.

Βερναρδάκης Χρ., Μαυρής Γ., Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα, 1991.

Γιανουλόπουλος Γ., Ο μεταπολεμικός κόσμος, Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945 – 1963), Παπαζήσης, Αθήνα, 1992.

Γρηγοριάδης Σ., Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941 – 1974, Εμφύλιος – Ανένδοτος 1945 – 1967, Τόμος Β', Εισαγωγή: Γιώργος Μαργαρίτης, Polaris, Αθήνα, 2010.

Δαφνής Γρ., Σοφοκλής Ελευθερίου Βενιζέλος, Ίκαρος, Αθήνα, 1970.

Δέδε Κ., Η ανάδυση του Κέντρου στη μεταπολεμική Ελλάδα, Η Εθνική Προοδευτική Ένωσις Κέντρου του Νικόλαου Πλαστήρα, Διδακτορική Διατριβή, Κόρινθος, 2013.

Δημητράκος Δ., Κώστας Μητσοτάκης, Πολιτική Βιογραφία, 1918 – 1961, Από την Αντίσταση στην Πολιτική, Τόμος Α, Πρόλογος: Μίκης Θεοδωράκης, Παπαζήσης, Αθήνα, [198-].

Διαμαντόπουλος Θ., Κώστας Μητσοτάκης, Πολιτική Βιογραφία, 1961 – 1974, Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία, Τόμος Β, Πρόλογος: Μίκης Θεοδωράκης, Παπαζήσης, Αθήνα, [χχ].

Draenos Stan, United States Foreign Policy and the Liberal Awakening in Greece, 1958-1967, Volume V, The Historical Review/ La Revue Historique, Institute for Neohellenic Research, 2008.

Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Ο Γεώργιος Καρτάλης και η δύσκολη δημοκρατία, Σαράντα χρόνια από το θάνατό του, Αθήνα, 1998.

Θεοτοκάς Γ., Πολιτικά Κείμενα, Εισαγωγικό σημείωμα Α.Ι. Πεπονή, Ίκαρος, Αθήνα, 1976.

Καραγιάννης Σ., Ο κεντρώος πολιτικός χώρος στη μεταπολεμική Ελλάδα (1944 – 1961), Διάγνωση – Οριοθέτηση – Ερμηνεία, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 1984.

Couloumbis T., Greek political reaction to American and NATO influences, New Haven and London Yale University Press, 1966

Λεονταρίτης Γ. Α., Ανάμεσα στα δύο άκρα, Η πορεία του Κέντρου 1946 – 1967, Εστία, Αθήνα, 1992.

Λεονταρίτης Γ. Α., Ο Ηλίας Τσιριμώκος και η πορεία του Σοσιαλισμού (1945 – 1967), Προσκήνιο, Αθήνα, 2002.

Λιναρδάτος Σπ., Από τον εμφύλιο στη χούντα, 1949 – 1952, Τόμος Α', Παπαζήσης, Αθήνα, 1977.

Λιναρδάτος Σπ., Από τον εμφύλιο στη χούντα, 1952 – 1955, Τόμος Β', Παπαζήσης, Αθήνα, 1978.

Λιναρδάτος Σπ., Από τον εμφύλιο στη χούντα, 1955 – 1961, Τόμος Γ', Παπαζήσης, Αθήνα, 1978.

Λιναρδάτος Σπ., Από τον εμφύλιο στη χούντα, 1961 – 1964, Τόμος Δ', Παπαζήσης, Αθήνα, 1986.

Λιναρδάτος Σπ., Από τον εμφύλιο στη χούντα, 1964 – 1967, Τόμος Ε', Παπαζήσης, Αθήνα, [χ].

Λυκουργιώτης Γ., Ο ιδεολογικός λόγος του Κέντρου μέσα από τις εφημερίδες «Ελευθερία» και «Βήμα» (1945 – 1949), Διπλωματική Εργασία, Πάντειο, 2009.

Λυμπεράτος Μ., Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ, Η ραγδαία ανασυγκρότηση της Ελληνικής Αριστεράς και οι μετεμφυλιακές πολιτικές αναγκαιότητες, Στοχαστής, Αθήνα, 2011.

Λυμπεράτος Μ., Μετά τον Εμφύλιο, Πολιτικές διαδικασίες και κοινωνική πόλωση στις απαρχές της προδικτατορικής περιόδου, Νότιος άνεμος, Αθήνα, 2015.

Μεγnaud J., Μερλόπουλος Π. (μετάφραση, επιμέλεια), Νοταράς Γ., Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα, Μπάϋρον, Αθήνα, 1974.

Νικολακόπουλος Η., Η καχεκτική δημοκρατία, κόμματα και εκλογες, 1946 – 1967, Πατάκης, Αθήνα, 2015.

Ξανθόπουλος- Παλαμάς Χ., Διπλωματικό τρίπτυχο, Εκδόσεις Φίλων, Αθήνα, 1978.

Παπαδημητρίου Δ., Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθnikοφρόνων, Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922 – 1967, Σαββάλας, Αθήνα, 2006.

Παπανδρέου Α., Η Δημοκρατία στο απόσπασμα, Λιβάνης, Αθήνα, 2006.

Παπανδρέου Γ., Η απελευθέρωση της Ελλάδος, 3η έκδοση, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, 1948.

Παπαχελάς Α., Ο βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, Ο αμερικανικός παράγων, 1947 – 1967, Πρόλογος: Λέων Β. Καραπαναγιώτης, Εστία, Αθήνα, 2009.

Παρασκευόπουλος Π., Φιλελεύθερα ανοίγματα στην Ελλάδα μετά τον Εμφύλιο, Γεώργιος Παπανδρέου, Τα δραματικά γεγονότα 1961 – 1967, Φυτράκης, Αθήνα, 1988.

Παρασκευόπουλος Π., Φιλελεύθερα ανοίγματα στην Ελλάδα μετά τον Εμφύλιο, Η άνοδος και η πτώση του Πλαστήρα, Φυτράκης, Αθήνα, 1987.

Πασχαλούδη Ε., Ένας πόλεμος χωρίς τέλος, Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο, 1950 – 1967, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2010.

Πετρίδης Π., Αναστασιάδης Γ. (Εισαγωγή – επιμέλεια), Γεώργιος Παπανδρέου, 60 Χρόνια παρουσίας και δράσης στην πολιτική ζωή, Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Α. Παπανδρέου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1994.

Πετρίδης Π., Αναστασιάδης Γ. (Εισαγωγή – επιμέλεια), Γεώργιος Παπανδρέου, Ο πολιτικός λόγος, Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Α. Παπανδρέου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1995.

Πετρίδης Π., Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το κυπριακό ζήτημα (1954 – 1965), Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Α. Παπανδρέου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1998.

Ρήγος Α., Σεφεριάδης Σ., Χατζηβασιλείου Ευ., Η «Σύντομη» Δεκαετία του '60, Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες, Καστανιώτης, Αθήνα, 2008.

Ριζάς Σ., Η Ελληνική Πολιτική μετά τον Εμφύλιο, Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία. Καστανιώτης, Αθήνα, 2008.

Σακελλαρόπουλος Σ. (επιμέλεια), Σακελλαρόπουλος Γρ. (έρευνα), Έτσι αγαπάμε εμείς την Ελλάδα, Πλήρη πράκτικα και ιστορικό των δικών Μπελογιάννη, Τα σήματα Βαβούδη, Τόπος, Αθήνα, 2016.

Σακελλαρόπουλος Τ., Χατζηβασιλείου Ευ. (Επιμέλεια), Σοφοκλής Ελευθερίου Βενιζέλος, Η πολιτική διαδρομή, Το πρόσωπο, Η εποχή, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών “Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος”, Χανιά, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2009.

Στεργίου Α., Η. Richter (επιμ.), Το Κυπριακό με το βλέμμα των ξένων, Πρόλογος: Σωτήρης Ριζάς, Αθήνα, 2006.

Τρίκκας Τ., ΕΔΑ 1951 – 1967, Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς, Τόμος Α, Η Ανασυγκρότηση, Τόμος Β, Η Δεκαετία των Άκρων, Θεμέλιο, Αθήνα, 2009.

Χατζηβασιλείου Ευ., Στα σύνορα των κόσμων, Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952 – 1967, Πατάκης, Αθήνα, 2009.

Περιοδικά

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Αρχαιοτάξιο, Τεύχος 3, Μάιος 2001, Θεμέλιο, Αθήνα.

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Αρχαιοτάξιο, Τεύχος 7, Μάιος 2005, Θεμέλιο, Αθήνα.

Εφημερίδες

Το Βήμα

Ελευθερία

Πρακτικά

Βουλή των Ελλήνων, Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής (ΕΠΣΒ), Συνεδριάσεις των ετών 1950 – 1967.

Πρακτικά Συμβουλίου του Στέμματος, 1η και 2α Σεπτεμβρίου 1965, Αθήναι, 1965.

